

«Σωματόμορφα ενοχλήματα και ψυχοσωματικές νόσοι: το κορμί είναι ομιλόν, το βουβό σώμα αρρωσταίνει»

Παρασκευή 30 Ιανουαρίου έως Κυριακή 1 Φεβρουαρίου 2015

Paul Klee

Σάββας Μπακιρτζόγλου
Ψυχολόγος-Ψυχαναλυτής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΤΟ ΣΩΜΑ

- 1.1 Προοίμιον
- 1.2 Το Εγώ Δέρμα
- 1.3 Η σωματικότητα
- 1.4 Η σωματικότητα της γλώσσας
- 1.5 Το σώμα του έργου τέχνης
- 1.6 Το σώμα της μητέρας
- 1.7 Το σώμα σε κρίση

2. Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΝΟΥ

3. Η ΑΛΛΙΛΟΕΠΙΡΡΟΗ ΨΥΧΗΣ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΟΣ: ΟΙ ΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΑΣΘΕΝΕΙΕΣ

4. Η ΔΙΑΧΕΙΡΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΕΓΕΡΣΕΩΝ (ΕΝΤΑΣΕΩΝ)

5. Η ΨΥΧΟΣΩΜΑΤΙΚΗ

6. ΤΡΑΥΜΑΤΙΚΕΣ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΑΣΘΕΝΕΙΕΣ

- 6.1 Η έννοια της αναπαράστασης στην ψυχανάλυση
- 6.2 Εισαγωγή επί της έννοιας του τραυματικού
- 6.3 Η πρώτη θεωρία του τραύματος
- 6.4 Η δεύτερη θεωρία του τραύματος
- 6.5 Τραυματικές εμπειρίες και ψυχαναγκασμός της επανάληψης
- 6.6 Τα θετικά αποτελέσματα του τραύματος
- 6.7 Η θετική επίδραση ορισμένων φαινομένων επανάληψης

7. ΕΝΟΧΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΝΟΣΟΙ

8. Η ΨΥΧΟΣΩΜΑΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ

- 8.1 Η ανακλητική κατάθλιψη του βρέφους
- 8.2 Η θεμελιακή κατάθλιψη του ενήλικα
  - 8.2.1 Η εγκατάσταση μιας χρηστικής ζωής
  - 8.2.2 Εξέλιξη της Θεμελιακής κατάθλιψης προς τη σωματοποίηση
  - 8.2.3 Σωματικές νόσοι: κέρδη και οφέλη

9. ΚΛΙΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

10. ΜΕΡΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1.Το Σώμα

1.1 Προοίμιον

Στην ιστορία της φιλοσοφίας προεξάρχει η κλασσική διάκριση ανάμεσα στο σώμα και την ψυχή. Ονομάζουμε **δυσμό** τη θεωρία κατά την οποία ο άνθρωπος είναι καμωμένος από δύο διαφορετικές ουσίες οι οποίες είναι ανεξάρτητες η μία από την άλλη: την ψυχή και το σώμα. Πρόκειται για διάκριση ανάλογη αυτής που γίνεται ανάμεσα στο πνεύμα και την ύλη.

Ως επί το πλείστον αποδίδεται προεξάρχουσα σημασία στην ψυχή η οποία εκλαμβάνεται ως αιώνια, ενώ το σώμα είναι φθαρτό και θνητό (κατά το *ars longa vita brevis*: η τέχνη είναι αιώνια ενώ η ζωή είναι μικρή/βραχεία). Είναι υπό αυτήν την έννοια όπου ο Σωκράτης, στους πλατωνικούς διαλόγους λέει ότι « το σώμα είναι η φυλακή της ψυχής ».

Ο Σωκράτης διατείνεται ότι το σώμα είναι ένα είδος *εργαλείου* το οποίο ο άνθρωπος χρησιμοποιεί κατά βούληση, επομένως είναι η ψυχή η οποία κατευθύνει τα πράγματα. Με αυτήν την έννοια η κυριαρχούσα πλευρά του ανθρώπου είναι η ψυχή. Στους ίδιους διαλόγους ο Σωκράτης εξηγεί τι σημαίνει το *γνώθι σ'αυτόν* : είναι το να γνωρίζει κάποιος την ψυχή του. Χωρίς αυτήν τη γνώση δε μπορεί να ελπίζει κάποιος ότι θα γίνει πολιτικός άντρας. Η γνωριμία της πολιτικής ξεκινάει από το «γνώθι σ'αυτόν». Επομένως, γενικά μιλώντας, η φροντίδα εαυτού δεν αφορά στην φροντίδα του σώματος, αλλά στο νιάξιμο για την ψυχή.

Κατά τον Hoffmann (2014) το σώμα-φυλακή του φιλοσοφικού όντος ήρθε να αντικαταστήσει μια παλαιότερη ελληνική αυταπάτη όπου η γλώσσα (ό λόγος) ήταν αποκομμένη από το σώμα: πρόκειται για τα *έπεα πτερόεντα* (οι λέξεις έχουν φτερά) της ομηρικού έπους.

Η σύνδεση ψυχής σώματος θεωρείτο αδιανόητη από τον Καρτέσιο (χαρισματικός μαθηματικός και φιλόσοφος, 17^{ος} αιών) ο οποίος έστησε όλη την οντολογία του πάνω σε ένα θεμελιώδη διαχωρισμό : άλλο η ψυχή (ουσία της ανθρώπινης φύσης) και άλλο το σώμα (απλά ύλη με μηχανιστική λειτουργία).

Ωστόσο στην φιλοσοφία υπάρχουν και **μονιστικές** απόψεις σύμφωνα με τις οποίες σώμα και ψυχή είναι αδιαχώριστα και αποτελούν αμφότερα μόνο μια ουσία διαμέσου της οποίας βρίσκονται σε συνεχή ώσμωση. Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία όταν πεθαίνει το σώμα η ψυχή καταστρέφεται ταυτόχρονα με αυτό. Ως επί το πλείστον οι

μονιστικές απόψεις αποσκοπούν σε μια απόπειρα επαναπροσδιορισμού του σώματος, ο οποίος, εν τέλει, δεν έλαβε πραγματικά χώρα παρά στον 20^ο αιώνα.

Εντούτοις, είναι παλαιά **ιποκρατική** γνώση ότι η ψυχή και το σώμα αποτελούν ενιαίο και αδιαχώριστο σύνολο σε αλληλεπίδραση : πρόκειται για μια διαπλοκή κανονική ή παθολογική των ψυχικών μαζί με τις σωματικές εκδηλώσεις (συνολική ολιστική προσέγγιση του ατόμου). Ο ψυχισμός και το σώμα συναντιούνται.. Ο Πλάτων είχε σημειώσει ότι η ικανότητα των γιατρών να θεραπεύσουν την αρρώστια ήταν περιορισμένη , επειδή παραβλέπουν το όλον το οποίο έπρεπε επίσης να μελετηθεί, καθώς το μέρος δεν μπορεί να γίνει ποτέ καλά, εκτός εάν το όλον είναι καλά.

Ο Freud (στον Dawson 2014) διατεινόταν ότι το Εγώ είναι πάντα σωματικό (Εγώ-Σώμα), ότι αφορά στην ψυχική προβολή μιας επιφάνειας, της σωματικής και ότι είναι ο τύπος των ψυχικών αναπαραστάσεων και των αισθητηριακών εντυπώσεων. Διατεινόταν ακόμα ότι και το ασυνείδητο είναι σωματικό, και προσέθετε ότι το ασυνείδητο είναι το παιδικό εντός μας.

Ο Freud μιλούσε για το κρίκο που λείπει (missing link) στην κατανόηση της σύνδεσης του σώματος με την ψυχή. Στις μελέτες του επί της υστερίας αναρωτήθηκε για αυτό το μυστηριώδες πέρασμα/πήδημα από το ψυχικό στο σωματικό. Πρότεινε την έννοια της **ενόρμησης** ως το όριο ανάμεσα στο ψυχικό και το σωματικό, με την έννοια ότι η πηγή της ενόρμησης είναι ένας σωματικός τύπος είναι μια ερωτογενής ζώνη σε κατάσταση έντασης (διέγερσης). Η ερωτογενής ζώνη μπορεί να είναι οποιαδήποτε περιοχή του σώματος σε κατάσταση έλλειψης και η ενόρμηση αποσκοπεί στον κατευνασμό αυτής της έντασης μέσω της αναζήτησης ενός αντικειμένου το οποίο, στην αρχή της ζωής είναι ναρκισσιστικό (αυτοερωτικό).

Στην αρχή υπάρχει μόνο το σωματικό Εγώ, κατά το στάδιο του **ναρκισσισμού** (εξελικτικό στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης). Υπάρχουν τρεις μορφές αγάπης του εαυτού οι οποίες διαδέχονται η μια την άλλη : ο αυτοερωτισμός, ο πρωτογενής ναρκισσισμός, ο δευτερογενής ναρκισσισμός.

Περίοδος του αυτοερωτισμού : αντιστοιχεί στην περίοδο της πολύ πρώιμης βρεφικής ηλικίας, περίοδο κατά την οποία το βρέφος ζει το **σώμα** του ως κάτι σκόρπιο, κατακερματισμένο . Εδώ προεξάρχουν οι μερικές ενορμήσεις, κατά την προοιδιακό φάση της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης όπου το Εγώ δεν έχει ακόμα συγκροτηθεί: πρόκειται για διάφορες συνιστώσες του **σεξουαλικού ενστίκτου** οι οποίες παίρνουν ως αντικείμενο για να ικανοποιούνται ένα μερικό αντικείμενο. Σε αυτήν τη φάση οι ενορμήσεις είναι μερικές, σκόρπιες και αυτές, οι οποίες μ'ένα τρόπο άναρχο μη ενοποιημένο ικανοποιούνται (μερικώς) μέσω των διαφόρων (μερικών) οργάνων π.χ. η στοματική μερική ενόρμηση ικανοποιείται μέσω του βλεννογόνου του στόματος, δηλαδή το ίδιο το όργανο που αποτελεί την πηγή

της ενόρμησης συνιστά και το αντικείμενο της ικανοποίησης. Οι μερικές ενορμήσεις στο στάδιο του αυτοερωτισμού ικανοποιούνται η καθεμιά για δικό της λογαριασμό χωρίς να υπάρχει μια συνολική οργάνωση. Είναι συγκεντρωμένες στο Εκείνο, το οποίο αποτελεί κατά Freud το σύνολο των πρωταρχικών μας ενορμήσεων που υπακούουν στην αρχή της ευχαρίστησης (κάνω ότι με ανακουφίζει). Ακόμα δεν υπάρχει κανένα ίχνος σχηματισμού του Εγώ, επομένως λείπει η σχέση με την πραγματικότητα. Στο μέτρο κατά το οποίο σε αυτήν τη φάση το βρέφος ζει χωρίς μια συγκροτημένη αίσθηση **εικόνας σώματος** και χωρίς ένα σχηματισμένο Εγώ, ούτε το σώμα του ούτε το Εγώ του μπορούν να αποτελούν αντικείμενα λιβιδινικών επενδύσεων. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου το βρέφος δε μιλάει, δεν έχει πρόσβαση στην ομιλία, δεν κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε αυτό το ίδιο και τον εξωτερικό κόσμο (δεν διακρίνει το Εγώ από το μη Εγώ), με άλλα λόγια δεν έχει ακόμα μια δομημένη ταυτότητα δεν είναι ένα πραγματικό υποκείμενο. Η περίοδος του αυτοερωτισμού χαρακτηρίζεται από τη πρωταρχική αγωνία του βρέφους. Πραγματική απειλή για την ψυχική ζωή μας αποτελεί ή εν δυνάμει επιστροφή/ παλινδρόμηση σ' αυτήν τη φάση της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης (αυτοερωτισμός).

Ο πρωτογενής ναρκισσισμός : η προοδευτική εμφάνιση του πρωτογενούς ναρκισσισμού προϋποθέτει την ενοποίηση των μερικών σεξουαλικών ενορμήσεων οι οποίες μέχρι τώρα δρούσαν ανεξάρτητα . Το σώμα του βρέφους από σκόρπιο οργανώνεται ως ενοποιημένο αντικείμενο, δηλαδή σύνολο οργάνων (κατάσταση διαφορετική από τα μεμονωμένα όργανα). Αυτό το σώμα θ'αποτελέσει το πρώτο αντικείμενο των λιβιδινικών επενδύσεων. Πρόκειται για τον πρώτο /πρωτογενή ναρκισσισμό, θα λέγαμε ένας **σωματικός ναρκισσισμός**. Βλέπουμε εδώ την εμφάνιση του ναρκισσισμού με μια λειτουργία ενοποιούσα των μερικών σεξουαλικών ενορμήσεων : πρόκειται για την πρώτη ενοποίηση τους χάρη στην εμφάνιση του πρώτου ναρκισσισμού. **Εν κατακλείδι**, ο πρωτογενής ναρκισσισμός εμφανίζεται πριν από το σχηματισμό του Εγώ . Τα Εκείνο-Εγώ είναι ακόμα αδιαφοροποίητα

Ο δευτερογενής ναρκισσισμός : εδώ το αντικείμενο αγάπης, δηλαδή το αντικείμενο στο οποίο στοχεύουν οι σεξουαλικές ενορμήσεις (ή λιβιδός) για να ικανοποιηθούν δεν είναι ένα μερικό όργανο όπως στον αυτοερωτισμό, ούτε ένα σύνολο οργάνων, όλο το σώμα όπως στον πρωτογενή ναρκισσισμό αλλά το Εγώ το οποίο έχει τώρα σχηματιστεί. Στον δευτερογενή ναρκισσισμό το Εγώ επιβάλλεται στο Εκείνο, από το οποίο πηγάζουν οι σεξουαλικές μας ενορμήσεις, ως αντικείμενο αγάπης . Το Εγώ κρατάει μια συνεχή λιβιδινική επένδυση η οποία δεν εξαντλείται ποτέ. Κατά τον Freud, η ενόρμηση ψάχνει διαρκώς ένα αντικείμενο να επενδύσει (να αγαπήσει) και, όταν αρχίσει να σχηματίζεται το Εγώ, λέει το Εγώ στο Εκείνο: *«τώρα μπορείς να με αγαπήσεις, το αντικείμενο το οποίο ήθελες είμαι εγώ»*. Το Εγώ είναι το πρώτο όλο. Κατά το στάδιο του ναρκισσισμού είτε πρωτογενούς είτε δευτερογενούς, το νεογέννητο ζει τα πάντα μ'ένα τρόπο μοναχικό αφού όλος ο κόσμος του γίνεται το Εγώ του (versus εξωτερικός κόσμος, εξωτερική πραγματικότητα). Αυτό διαφέρει από μια ζωή αντικειμενοτρόπο η οποία βάζει στο παιχνίδι ένα σύντροφο. Κατ'αυτόν τον τρόπο, καθώς το Άγω επενδύεται συνεχώς λιβιδινικά γίνεται μια τεράστια αποθήκη λιβιδούς : την ονομάζουμε λιβιδώ του Εγώ .

1.2 Το Εγώ-δέρμα

Κοντά στην έννοια του σωματικού Εγώ τοποθετείται και η έννοια του **Εγώ-δέρματος** του Anzieu τον οποίον ο συγγραφέας ανέπτυξε το 1974.

Κατά τη γέννηση- και πιθανότατα στη μήτρα -το βρέφος αντλεί από το κοντινό του περιβάλλον τις βάσεις οι οποίες ευνοούν την επιβίωσή του. Το πρώτο έρεισμα στο οποίο έχει άμεση πρόσβαση είναι το σώμα της μαμάς του. Κατά τη διάρκεια των εννέα μηνών της κύησης τροφοδοτείται ως προς το σύνολο των αναγκών του σε τροφή και οξυγόνο. Το έμβρυο αναπτύσσεται, αρχίζουν να οργανώνονται οι αισθήσεις του και μπορεί τότε να προσλάβει την κατάστασή του ως εμπειριεχόμενη στο σώμα της μαμάς του το οποίο σχηματίζει τότε μια αρμόζουσα και σίγουρη δομή ζωής. Από την στιγμή που γεννιέται αυτές οι συντεταγμένες ξαφνικά αλλάζουν, το εμπειριεχόν (το σώμα της μαμάς) απομακρύνεται, τροποποιείται και είναι ανάγκη να προμηθεύεται τροφή και οξυγόνο κάνοντας τις δικές του προσπάθειες. Κατά τη διάρκεια των πρώτων εβδομάδων της αερόβιας ζωής του, το βρέφος έχει ανάγκη από εξωτερική στήριξη. Το εν εξελίξει βρέφος ανακλίνει στο σώμα της μαμάς και στις αλληλεπιδράσεις που αυτή έχει με το μωρό της. Κατά την παιδική ηλικία προοδευτικά εγκαθίστανται οι ψυχικές δομές του ατόμου, επιτρέποντας/προάγοντας το σχηματισμό του Εγώ. Αυτή η προοδευτική δόμηση ερείδεται επί των παρελθουσών αισθητικών βιωμάτων, άλλως ειπείν επί των **επιδερμικών** αισθήσεων και αντιλήψεων οι οποίες ανταλλάσσονταν ανάμεσα στη μαμά και το έμβρυο (μωρό στη συνέχεια). Το δέρμα εκπληρώνει ένα ρόλο κρατήματος/συγκράτησης του σκελετού και του μυϊκού συστήματος. Κατ'αναλογία το Εγώ διαδραματίζει μια λειτουργία συγκράτησης του ψυχισμού. Το κράτημα του ψυχικού οργάνου του υποκειμένου στη συνέχεια εξασφαλίζεται από την εσωτερίκευση της λειτουργίας της μητρικής εμπειρίας. Όταν η τελευταία χωλαίνει, τότε προκύπτει η αίσθηση ενός εσωτερικού κενού, όπου τα ρούχα εξασφαλίζουν μια επιφανειακή κατάσταση ενότητας.

1.3 Η σωματικότητα

Ο Lacan (στον Dawson 2014) υποστήριζε ότι ο άνθρωπος είναι ένας οργανισμός ο οποίος αναγνωρίζει τον εαυτόν του σε μια εικόνα (στάδιο του καθρέφτη), την οποία νοηματοδοτεί ως *δικιά* του, και με την οποία ταυτίζεται. Η δόμηση αυτής της εικόνας αντιστοιχεί στην *σωματικότητα*.

Το στάδιο του καθρέφτη Κατά τον Lacan ο πρωτογενής ναρκισσισμός (αρχαϊκό εξελικτικό στάδιο της βρεφικής ηλικίας) σηματοδοτείται τη στιγμή κατά την οποία το βρέφος θα μπορέσει να συλλάβει την εικόνα, τη μορφή του στον καθρέφτη. Τω όντι, βάσει πειραμάτων βρέθηκε ότι το μωρό των έξι

μητών διαφέρει από τον χιμπατζή της ίδιας ηλικίας στο μέτρο κατά το οποίο σαγηνεύεται από την αντανάκλαση του στον καθρέφτη και θριαμβευτικά την υιοθετεί ως δική του εικόνα ενώ ο χιμπατζής καταλαβαίνει γρήγορα ότι η εικόνα είναι απατηλή και χάνει το ενδιαφέρον του γι' αυτήν. Το μωρό των έξι μηνών δε διαθέτει ακόμα συντονισμό, δεν έχει ακόμα έλεγχο τονικό και μυϊκό του ίδιου του σώματος του, το οποίο δεν αντιλαμβάνεται ακόμα ως μια ενότητα. Ωστόσο έχει ένα αρκετά ανεπτυγμένο οπτικό σύστημα έτσι ώστε να μπορεί ν' αναγνωρίσει τον εαυτό του στον καθρέφτη: Βλέπει την εικόνα του ως όλον. Πρόκειται για ένα *μοντέλο ενότητας*. Το μωρό ταυτίζεται με την μορφή του (πρόκειται για μια αντανάκλαση), καθλώνεται σε μια εικόνα αποκτώντας ερωτική σχέση μαζί της: «*αυτό το μικρό παιδί είμαι εγώ .... φλέγομαι από έρωτα για εμένα το ίδιο*». Αυτό είναι το αποτέλεσμα της κατοπτρικής αντανάκλασης της μορφής του). Είναι εδώ, μέσα απ' αυτήν τη λιβιδινική ενέργεια, που ξεκινάει η δόμηση του Εγώ του.

Ο Δημόπουλος (2013) διατείνεται πως όταν το παιδί παίζει με τον καθρέφτη, όταν δηλαδή κοιτάζει και κρύβεται, βλέπει μεν τον εαυτόν του, το είδωλό του όμως εκπροσωπεί τη μητέρα: η μητέρα βλέπει το παιδί από τον καθρέφτη. Το παιδί, βλέποντας τώρα τον εαυτόν του από τον καθρέφτη, οικειοποιείται την μητέρα του, επομένως εδώ έχουμε ένα δέσιμο αντικειμένου και υποκειμένου.

Μπορούμε να δούμε την *σωματικότητα* ως την αναπαράσταση του *επιθυμούντος* υποκειμένου (sujet desirant). Είναι ακριβώς σε αυτήν την κατάσταση που αντιστοιχεί το Εγώ. Η έννοια της σωματικότητας δεν αποτελεί το πραγματικό σώμα, είναι μόνο η *μεταφορά* του πραγματικού του σώματος.

1.4 Η σωματικότητα της γλώσσας

Επίσης ο Freud (στον Hoffmann 2014) επινόησε τη σωματικότητα της γλώσσας (του λόγου) και τη γλώσσα των σωμάτων (υστερία μετατροπής ή σωματοτροπική υστερία όπου το σώμα είναι ομιλόν, άλλως ειπείν σημαίνον).

Είναι σημαντική η σχέση ανάμεσα στο σώμα και την γλώσσα. Το όντι το σώμα κατέχει μια γλώσσα έναρθρη/ προφορική (τον λόγο), γραπτή (το γραπτό κείμενο) και νοηματική/σωματική (χειρονομίες κ.λ.π). Κατ' αναλογία πολλοί διανοητές όπως οι Antonin Artaud, Pierre Klossowski, Roland Barthes και Orlan υποστήριζαν ό,τι, παρομοίως, ο λόγος έχει σώμα: είναι η σωματικότητα της γλώσσας, το σώμα της γλώσσας, το οποίο παίρνει ζωή στην τέχνη, τη λογοτεχνία, το θέατρο, την ποίηση. Εκεί όπου η ομιλία δύσκολα εκτυλίσσεται, αναδύεται η εικόνα με την εκφραστική της δύναμη. Είναι η σάρκα

των λέξεων, ή ύλη της λέξης, αυτό που αναπτύσσεται στην εικόνα την ποιητική, την φωτογραφική, την εικαστική. Θα λέγαμε ότι η σωματικότητα της γλώσσας τοποθετείται σε αυτό το είδος του ορίου ανάμεσα σε αυτό που ειπώθηκε και το άρρητο, ανάμεσα στη σιωπή και την κραυγή, ανάμεσα στο λογικό και το παράλογο.

Στη διάρκεια των χριστουγεννιάτικων διακοπών μας το 2014, η κυρία Ζ.Γ., ιδιοκτήτρια του ξενοδοχείου όπου καταλύσαμε με εμπιστευτική προφανώς αρκετά, στη διάρκεια μιας κουβέντας που είχαμε, για να μου αφηγηθεί ότι σε κάποιες στιγμές της ζωής της, εμφορείται από μια, ως φαίνεται, ακατανίκητη παρόρμηση να γράφει, όπως στο αεροδρόμιο όταν επέστρεφε από το Βέλγιο όπου είχε γεννηθεί το εγγονάκι της ή μια μέρα όπου εν μέσω πανίδας και χλωρίδας στην θεσσαλική εξοχή, είχε αποτυπώσει εντός της την εικόνα κάποιου ερασιτέχνη βιρτουόζου ο οποίος αυτοσχεδίαζε με τη φλογέρα του και στη συνέχεια είχε γράψει γι αυτό. Όπως μου μετέδωσε τέτοια στιγμιότυπα δημιουργικής γραφής προκύπτουν αυτόματα, απρόβλεπτα και με ασυνεχή τρόπο, καθώς στις υπόλοιπες στιγμές της ζωής της η έμπνευση αυτή απουσιάζει. Η κυρία Ζ.Γ. ήταν σα να μου μιλούσε ως *πληρεξούσιος* (*porte-parole*) των ποιητών και των ερωτευμένων οι οποίοι, άθελά τους, κατέχονται από *θεία παραφροσύνη* (ή έκ-σταση) προερχόμενη, κατά τον Σωκράτη, από τις Μούσες και την Αφροδίτη. Διηγείτο δε το κατεπείγον της ανάγκης της να εκφραστεί προφανώς βρισκόμενη, σε αυτές τις περιπτώσεις, υπό το κράτος μιας διάχυτης και κατακλυσμικής πλημμυρίδας συγκινήσεων που αρδεύουν το Εγώ της και μορφοποιούνται, παίρνουν *σάρκα και οστά*, μέσω του *σώματος* του γραπτού κειμένου. Ιδού η σωματικότητα της γλώσσας (*la corporeite du langage*). Ακόμα περισσότερο, η δημιουργός μου έλεγε σε ποιο βαθμό, κάτω απ' αυτές τις συνθήκες χρειαζόταν να γράψει οπουδήποτε και αν βρισκόταν πάνω σε οτιδήποτε είχε στη διάθεσή της, ως τα προϊόντα της δημιουργίας (μετουσιωτική λειτουργία) να είναι *άχρονα και άτοπα*, να προκύπτουν *εκτός τόπου και χρόνου*. Τότε, μου είπε, «*το χέρι μου τρέχει πάνω στο χαρτί*». Με αυτήν την έννοια η γλώσσα, ο λόγος, φαίνεται να έχουν και σωματικές προεκτάσεις, *η γλώσσα έχει σώμα*. Η παρορμητικότητα της κ. Ζ.Γ. για να γράφει κινητοποιούσε και το μέλος της, γινόταν και ανάγκη του χεριού να *τρέξει*. Όχι στον υπολογιστή, αλλά το κείμενο προκύπτει πρωτογενώς χειρόγραφα, πάνω στο χαρτί, και στη συνέχεια, σε έναν μεθύτερο χρόνο, έρχεται η ηλεκτρονική γραφή και επεξεργασία. Η σωματικότης είναι ότι αρχαιότερο διαθέτουμε: η πρώτη αυθόρμητη/ ενορμητική κίνηση δε μπορεί παρά να βγαίνει μέσα από τα σπλάχνα, η τεχνολογία φτάνει πολύ αργότερα.

1.5 Το σώμα του έργου τέχνης

Ο Bayro-Corgochano (2014) υποστηρίζει ότι ο καλλιτέχνης κατά την αναμέτρησή του με το αναγκαίο υλικό το οποίο μετέρχεται για να φιλοτεχνήσει τη δημιουργία του καταλήγει να κάνει «σώμα» με το έργο του. Στην καλλιτεχνική δημιουργία υπεισέρχεται η διάσταση της αφής (απτική αίσθηση), άλλως ειπείν το δέρμα και η ψυχική του αναπαράσταση. Το αισθητήριο όργανο της αφής, το δέρμα, συνδέει τις πληροφορίες προερχόμενες από τις άλλες αισθήσεις: την όραση, τη γεύση, την όσφρηση, την ακοή. Συνδέει τις πληροφορίες που παράγονται από την επιφάνεια του σώματος με τις έξωθεν ερχόμενες. Ο

Freud (στον Bayro-Cogochano) υποστήριζε ότι υπάρχει ένας χώρος ψυχικός ο οποίος προβάλλεται έξω από τα όρια του σώματος, άλλως ειπείν, κατ'επέκτασιν, στον εξωτερικό κόσμο. Πρόκειται για σωματικές αντιλήψεις *χώρου* και *μορφής*. Οι αντιλήψεις των σωματικών μορφών μπορεί να είναι οι *γεμάτες* όπως τα μέλη μας, ή οι *κενές/κούφιας* όπως το στόμα, η μήτρα, ο πρωκτός ή ακόμα οι *διαστελλόμενες* σωματικές μορφές ειδικότερα η *εξοίδησις* των οργάνων όπως το φούσκωμα των γεννητικών οργάνων.

Οι μορφές, οι όγκοι και η κίνηση του σώματός μας συγκροτούν απειρία ασυνείδητων εικόνων και παραμορφώσεων. Μπορούμε, διαμέσου των πλαστικών τεχνών (πρωτίστως ζωγραφικής και γλυπτικής) να προσεγγίσουμε τις *ασυνείδητες αναπαραστάσεις του σώματος* καθώς και αυτό το εκτόπισμα του ψυχικού οργάνου έξω από το σωματικό περίγραμμα του δημιουργού στο έργο που αυτός φιλοτεχνεί. Επί παραδείγματι, το έργο του Rodin (1840-1917 ήταν Γάλλος γλύπτης, που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη γλυπτική του 20ού αιώνα με τα έργα του. Αρνήθηκε να αγνοήσει τις ανθρώπινες αδυναμίες και τις περιέγραψε όσο καλύτερα μπόρεσε στην τέχνη του, με ρεαλισμό και δύναμη. Περιέγραψε επίσης και την ερωτική αδυναμία, με πάθος κι ομορφιά. Εδώ προεξάρχει το «κομματίασμα» της αναπαράστασης του σώματος καθώς απουσιάζουν οι αναπαραστάσεις ορισμένων τμημάτων του σώματος: πόδι, πρόσωπο, χέρια, γεννητικά όργανα, στήθη. Διαμέσου αυτής της προσέγγισης ο Rodin φέρνει τον θεατή να εμπλέξει το ίδιο του το σώμα με το έργο και να συμπληρώσει το γλυπτό *ψυχικά* αναπλάθοντας το πόδι, το χέρι, τα γεννητικά όργανα κ.λ.π. Σε κάποιες περιπτώσεις βέβαια ο θεατής μπορεί να «παγοποιημένος» απέναντι στην αναπαράσταση του κομματιασμένου σώματος. Αυτός ο καλλιτέχνης αποκαθιστά μέσω της *δημιουργικής εργασίας* μιαν άλλη εργασία, αυτήν του ασυνείδητου, διαμέσου των ασυνείδητων σωματικών αναπαραστάσεων. Είναι ο Picasso επίσης ένας από τους καλλιτέχνες που αγαπούν τα *υλικά* και την αποδόμηση της μορφής.

Οι σωματικές αισθήσεις παράγουν ψυχικές εικόνες, όπως το *όνειρο* και τις φαντασιακές κατασκευές, προσδιορίζοντας την εργασία αυτών των παραγώγων, το περιεχόμενό τους κ.λ.π. Αυτές οι σωματικές αισθήσεις, σε αντιστοιχία με αυτές που προκύπτουν από «μαστόρεμα» των πλαστικών υλικών στη δημιουργία, θα οδηγήσουν και θα δώσουν πνοή σε καινούργιες εικόνες και φόρμες οι οποίες προσδιορίζουν το έργο τέχνης.

Είναι η αναπαράσταση του σεξουαλικού/ λιβιδινικού σώματος που κυριαρχεί στα έργα των ζωγράφων και γλυπτών ειδικότερα στη Δύση από την Αναγέννηση και εντεύθεν. Με αυτήν την έννοια το έργο του καλλιτέχνη είναι ούτε λίγο ούτε πολύ μια πραγματική χαρτογραφία των ερεθισμένων ερωτογενών του ζωνών, σε αναζήτηση των αντικειμένων επιθυμίας. Η αναπαράσταση του σώματος με τις πλαστικές τέχνες είναι η θέασή του σε όλες του τις εκφάνσεις, διαμέσου του ερωγόνου / σεξουαλικοποιημένου σώματος.

Γίνεται λόγος για Αναγέννηση επειδή η εποχή εκείνη χαρακτηρίστηκε από την επιστροφή σε μια ειδωλολατρική αναπαράσταση του σώματος της αρχαίας Ελλάδας, πρωτίστως όπως αυτό

φιλοτεχνήθηκε από τους Πολύκλειτο, Φειδία, Πραξιτέλη. Οι Μοντέρνοι καλλιτέχνες τόλμησαν και δοκίμασαν τα πάντα στην αναπαράσταση του σώματος, εντούτοις αυτό το σώμα δε σταματά ταυτόχρονα και να αποκαλύπτεται και να τους διαφεύγει: σώμα υπερρεαλιστικό, σώμα διαστρεβλωμένο, μακράν της ιατρικής ανατομίας, παράδοξο και ανησυχητικό την ίδια στιγμή.

Εν κατακλείδι, είναι οι σωματικές αισθήσεις του καλλιτέχνη και οι ψυχικές τους αναπαραστάσεις (το ερωγόνο σώμα) που αναπτύσσονται τοπογραφικά στο έργο τέχνης και επιστρέφουν στον θεατή μέσω της αισθητικής συγκίνησης που προξενείται στον τελευταίο. Εάν υπάρχει κάποιο αισθητικό αποτέλεσμα, άλλως ειπείν συνάντηση με τον καλλιτέχνη, πρόκειται για μια συνάντηση δεσμού μαζί του, με την ασυνείδητη γνώση του, με τις σωματικές του πηγές σεξουαλικές και παιδικές, εν τέλει με τον ναρκισσισμό. Η αισθητική ευχαρίστηση του θεατή σηματοδοτεί τη συμμετοχή του στο έργο και το υποστηρίζει, εξασφαλίζοντας τη συνέχεια της δημιουργικής διαδικασίας.

Η ψυχοθεραπευτική εργασία συνίσταται στην απαρτίωση ενός σώματος το οποίο βιώνεται ψυχικά ως ατελές («no finito»), ώστε να μπορεί να αναπλάθεται αενάως και να αναπαρίσταται περισσότερο ως **ενοποιημένο** παρά διασκορπισμένο στις **μερικές ενορμήσεις**. Πρόκειται για την διαπλοκή ανάμεσα στις μερικές ενορμήσεις και τα υλικά/εκκρίματα του σώματος: δάκρυα, σάλιο, νύχια, τρίχωμα, αίμα, σπέρμα, κόπρανα κ.λ.π. τα οποία ξεχωρίζουν μεταξύ τους από τη σύστασή τους, το χρώμα τη μυρωδιά. Αυτά τα υλικά έχουν αισθητηριακές συνέπειες για το άτομο και τον περίγυρό του και είναι *τόποι* σημαίνοντες έλξης και αποστροφής (αμφίσημοι). Παρομοίως γίνονται αντικείμενα μερικών επενδύσεων (καταλήγοντας σε ψυχοπαθολογία) οι φόρμες/ σχήματα του σώματος: το κεφάλι, το πρόσωπο, ο λαιμός, οι ώμοι, οι βραχίονες, τα χέρια, το στήθος, ο κορμός, το εφηβιαίο, τα γυναικεία γεννητικά όργανα, τα ανδρικά γεννητικά όργανα, οι μηροί, τα πόδια, η πλάτη και το δέρμα. Επίσης επενδύονται από τις μερικές ενορμήσεις οι οπές του σώματος, εξίσου σημαίνουσες : τα αυτιά, τα ρουθούνια, το στόμα, την ουρήθρα, τον κόλπο, τον πρωκτό κ.λ.π.

Κάποιοι καλλιτέχνες αποδίδουν σε αυτά τα σωματικά αντικείμενα μια συμβολική λειτουργία συνδεδεμένη με το έργο τέχνης. Ο **διαστρωφικός** καθιστά αντικείμενα ύψιστης ηδονής, τα μέρη του σώματος και τα υλικά που προέρχονται από το αυτό. Ο **νευρωσικός** ονειρεύεται, φαντασιώνει, ότι αυτά τα σωματικά υλικά και σχήματα γίνονται σεξουαλικά αντικείμενα χωρίς όμως να υλοποιεί την φαντασία του. Αντίθετα ο **ψυχωσικός** δύναται να γίνει ολόκληρος ένα κομμάτι του σώματος ή ένα απ'αυτά τα σωματικά υλικά.

Ο κλινικός μπορεί να βρίσκεται αντιμέτωπος με στρεβλώσεις του **σωματικού Εγώ**, καθώς και με απομειώσεις του, με το παράδοξο, το γελοίο, το πρόστυχο, με υποκειμενικές παραμορφώσεις μερών του σώματος, με τη φετιχοποίησή τους. Επίσης ο κλινικός μπορεί να χρειάζεται να διαχειριστεί στον ασθενή του μια διωκτική ασυνείδητη σχέση με το σώμα του η οποία εκφράζεται μέσω επιθέσεων ενάντια σ'αυτό το ίδιο του το σώμα, μέσω σκαριφήσεων (χάραξη του δέρματος), μολώπων, ή πάσης φύσεως σωματικών αναστολών.

Όσο περισσότερο αναπαριστούμε το σώμα διαμέσου των εικαστικών τεχνών, τόσο κοντύτερα φτάνουμε στον συμβολισμό των σωματικών αισθήσεων οι οποίες συνοδεύουν αυτήν τη δημιουργία. Κατά τον Bayro-Corhochano (2014), η θεραπεία μέσω της τέχνης (art-therapy), αφορά σε μια πραγματική αρχαιολογία του «σωματικού Εγώ», σε μια διαδικασία επανιδιοποίησης αυτού του ευαίσθητου και επιθυμητού/ποθητού υλικού, που είναι το ερωτικοποιημένο σώμα. Η κλινική πρακτική διαμέσου της τέχνης αποτελεί το ελλείπον μέσον στην φροϋδική ψυχανάλυση (θεραπεία μέσω του λόγου) η οποία οδηγεί σε μια ψυχική πλαστικότητα

1.6 Το σώμα της μητέρας: το γλυπτό της Αφροδίτης της Μήλου

Η Αφροδίτη προκάλεσε πάμπολες συζητήσεις. Στο άγαλμα λείπουν τα χέρια ώστε να μη μπορούμε να ξέρουμε τι έκανε τη συγκεκριμένη στιγμή. Η πιθανή χρονολογία δημιουργίας του αγάλματος, η ταυτότητα του γλύπτη και η αρχική μορφή του γλυπτού ξεσήκωσαν κατά τον 19^ο αιώνα έντονες διαμάχες. Βρέθηκε στις 8 Απριλίου 1820 καθώς ο Έλληνας χωρικός Γεώργιος Κεντρώτας έσκαβε το χωράφι του σε ορεινή περιοχή της Μήλου κοντά στο θέατρο της αρχαίας πόλης.

Το έργο τέχνης ενεπλάκει σε διαδικασίες αρπαγών οι οποίες εξυπηρετούσαν αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα αυτοκρατορικών φιλοδοξιών πρωτίτως μεταξύ τούρκων και γάλλων κατακτητών. Μολονότι η Ελλάδα βρισκόταν ακόμα υπό τον ζυγό των τούρκων πρώτος έμαθε για το γλυπτό ένας δόκιμος του γαλλικού ναυτικού το οποίο ήταν αγκυροβολημένο στο λιμάνι της Μήλου (το νησί είχε τότε και γάλλο προξενικό υπάλληλο). Οι γάλλοι ήθελαν ν' αποκτήσουν το άγαλμα για να δοξάσουν την πατρίδα τους. Γάλλοι και τούρκοι έδωσαν σκληρή μάχη και τελικά το γαλλικό πλήρωμα του αγκυροβολημένου πλοίου στο λιμάνι της Μήλου κατόρθωσε να πάρει την Αφροδίτη δια της βίας, μετά από μακελειό. Πράγματι, ενώ οι Τούρκοι ετοιμάζονταν να φορτώσουν το άγαλμα σε δικό τους πλοίο, αποβιβάστηκε ένα γαλλικό πλήρωμα αποτελούμενο από 50 άντρες οι οποίοι οπλισμένοι με στείλιάρια και σπαθιά ρίχτηκαν στον αρπακτικό αντίπαλο. Οι Τούρκοι προσπάθησαν να ξεφύγουν σέρνοντας την Αφροδίτη πάνω στα βράχια με σχοινιά αλλά νικήθηκαν από τους γάλλους. Δε μπορούμε να είμαστε σίγουροι για τις καταστροφές που έπαθε το γλυπτό και από ποιούς προήλθαν. Πότε; Πριν; Στη διάρκεια ή μετά τις φασαρίες; Το άγαλμα έγινε πράγματι αντικείμενο βίαιης μεταχείρισης αμέσως μετά την ανακάλυψη του;

Κατά μερικές μαρτυρίες σε ότι αφορά την κατάσταση της Αφροδίτης πριν εγκαταλείψει τη Μήλο, εκείνη κρατούσε στο αριστερό της χέρι ένα μήλο. Έσπασε λοιπόν αυτό κατά τη διάρκεια της συμπλοκής; Το γεγονός είναι ότι η Αφροδίτη έφτασε στο Παρίσι με έντονα σημάδια σχετικά προσφάτων κακώσεων. Επρόκειτο για τραντάγματα και ατυχήματα κατά τις μετακινήσεις με αποτέλεσμα να επισυμβούν κακώσεις στο στήθος της και την πτυχολογία της. Όπως πολλά ελληνικά

αγάλματα η Αφροδίτη αποτελείται από διαφορετικά συνδεδεμένα μεταξύ τους κομμάτια : το άνω και κάτω μέρος του κορμού, ο αριστερός βραχίονας, το αριστερό πόδι και ένα κομμάτι του δεξιού γοφού είχαν κατασκευαστεί ξεχωριστά και μετά ενώθηκαν.

Μόλις η Αφροδίτη έφτασε στο Παρίσι, μετά από καθυστέρηση στο λιμάνι της Μασσαλίας, έγινε το επίκεντρο της τεράστιας προσοχής εξεχόντων σοφών, συγγραφέων και καλλιτεχνών. Στο βάθρο του αγάλματος υπήρχε επιγραφή με το όνομα «*Αγήσανδρος*» ο φερόμενος ως ο γλύπτης του έργου τέχνης. Κατά τον Furtwangler (Adolf Furtwangler 1853-1907, διάσημος γερμανός αρχαιολόγος και ιστορικός τέχνης) θα μπορούσε να είχε κατασκευαστεί οποτεδήποτε μεταξύ του 20 π.Χ. και της χριστιανικής εποχής. Είναι πλουσιότατη η φιλολογία σχετικά με το αν η επιγραφή ανήκε στο άγαλμα ή όχι. Σύμφωνα με ορισμένες πραγματείες το άγαλμα ήταν γνήσιο έργο του Πραξιτέλη. Κατά τον Quatre-Mere de Quincy (γραμματέας της Βασιλικής Ακαδημίας των Καλών Τεχνών στη Γαλλία του 19^{ου} αιώνα) είναι ένα έργο που μας προσφέρει, εκτός από την τελειότερη απομίμηση της γυναικείας φύσης, τις ύψιστες φόρμες, το πιο τέλειο μείγμα αλήθειας και μεγαλόπρεπου ύφους, χάρις και ευγένειας που πρέπει να βγήκε από το εργαστήριο ή τη σχολή του Πραξιτέλη.

Γενικά ένα τεράστιο ζήτημα αποτέλεσε η χρονολόγηση του αγάλματος. Κάποιοι το τοποθέτησαν σε εποχή προγενέστερη του Πραξιτέλη ή μεταξύ του Φειδία και του Πραξιτέλη. Μήπως ήταν της σχολής του Λυσίππου (επειδή είχε κυματιστές φόρμες) ή αποτελούσε αυθεντικό έργο του Σκόπα; Μήπως, ήταν δημιούργημα του γλύπτη που έφτιαξε τον Λαοκόοντα τον 2^ο μ.Χ. αιώνα ή το οφείλουμε στην εποχή του «χαριτωμένου εκλεκτισμού» κατά την οποία έγιναν έργα όπως ο «*Απόλλων*» του Belvedere ή ο «*Πολεμιστής*» των Borghese; Κατ' άλλους αυτό το άγαλμα θα αποτελούσε αρχικά μέρος μιας ομάδας (συμπλέγματος) γλυπτών με τον Άρη το θεό του πολέμου και θα είχε επισκευαστεί κατά την αρχαιότητα. Είναι πολλοί αυτοί που το είδαν σαν μέρος ενός συνόλου. Σήμερα πάντως θεωρείται πως αν ένα γλυπτό είναι φτιαγμένο από διαφορετικά κομμάτια αυτό αποτελεί ένδειξη ότι είναι ελληνικό πρωτότυπο και όχι ρωμαϊκό αντίγραφο. Σύμφωνα με τον Quatre-Mere de Quincy το άγαλμα δεν έπρεπε ν' αποκατασταθεί ποτέ αλλά να μείνει για πάντα ακρωτηριασμένο όπως βρέθηκε.

Το γλυπτό τελικά αποκαλύφθηκε την 1^η Μαρτίου του 1821 στο βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκο τον ΙΗ' και δημιούργησε τεράστιο σάλο. Η Αφροδίτη αποτέλεσε το *μήλον της έριδος* του δυτικού κόσμου. Ο βασιλιάς της Βαυαρίας, επίσης, τη διεκδίκησε με μεγάλη αισιοδοξία, καθώς είχε πρόσφατα αγοράσει ένα αμφιθέατρο στη Μήλο και υποστήριζε ότι η Αφροδίτη είχε βρεθεί στην ιδιοκτησία του.

Θα μπορούσαν να γραφτούν τόμοι ολόκληροι για τη επίδραση που άσκησε η Αφροδίτη της Μήλου στην τέχνη, τη λογοτεχνία και την αισθητική. Στο πέρασμα του χρόνου το άγαλμα επιβίωσε μέσα από τις ριζικές αλλαγές γούστου οι οποίες διέτρεξαν την τέχνη και υπερέβη τυχόν εθνικούς σωβινισμούς. Γοήτευσε όχι μόνο τα παρηκμασμένα και εξαντλημένα υπολείμματα του κλασικισμού αλλά επίσης διαδοχικές γενιές ρομαντισμού. Πλάνησε τους Chateaubriand, Lamartine, V.Hugo, Saint-Victor. Οι Gautier και Alfred de Musset της έγραψαν ποιήματα. Ο Heine την ανακίρηξε «*Παρθένο της Ομορφιάς*». Ο Freud πήγε στο Παρίσι το 1885, είδε την Αφροδίτη (Λούβρο) και έγραψε (κάπως

ψυχρά), μεταξύ άλλων ,ότι αυτά τα πράγματα έχουν περισσότερο ιστορική παρά αισθητική αξία. Φαίνεται ότι ο Freud υπερεκτίμησε τη σχέση πατέρα/γιος και υποτίμησε τη σχέση του παιδιού με τη μητέρα, κάτι που αντανακλάται ίσως τόσο στην γνωστή μονομανία του για την ανάλυση του «Μωυσή» του Michelangelo όσο και στην αδιαφορία του για τις αισθητικές πλευρές της Αφροδίτης.

Από καλλιτεχνικής πλευράς το άγαλμα είναι γεμάτο αντιθέσεις: ο νατουραλισμός σε αντίθεση με τον ιδεαλισμό, ο δυναμισμός με την τυπική στάση, ο κατακερματισμός με την μορφική τελειότητα. Αυτό που αξίζει να υπερτονιστεί είναι οι επιθυμίες (απόπειρες) *επανόρθωσης* και *αποκατάστασης* της φόρμας του αγάλματος οι οποίες εκδηλώθηκαν μέσα από ποικιλόμορφους τρόπους προσέγγισης από τη στιγμή της άφιξης του αγάλματος στο Παρίσι μέχρι και την δεκαετία του 1890. Η έκφραση αυτού του φαινομένου παρουσιάστηκε όχι μόνο στα σοβαρά έντυπα αλλά και στα λαϊκά περιοδικά και μυθιστορήματα: «*Της αφρογέννητης Θεάς με τα κομμένα χέρια, τα χέρια σου αν έδινες θα γινόταν ακέρια*»... Στη Γαλλία το φαινόμενο έγινε εθνική μονομανία. Προέκυψαν θεωρητικές απόπειρες αποκαταστάσεων επί χάρτου που περιορίζονταν σε απλή περιγραφή ή συνοδεύονταν από σκίτσα. Δεν έλλειπαν και οι γύψινες (αποκαταστημένες) αναπαραστάσεις. Έτσι προέκυψε πληθώρα αμφιβολιών, διχογνωμιών και υποθέσεων για το τι ακριβώς απεικόνιζε το άγαλμα. Κυκλοφόρησαν φήμες, διαψεύσεις, εξομολογήσεις για τη μάχη της παραλίας (στη Μήλο): έγινε αυτή ή δεν έγινε; Αν πράγματι είχε γίνει τότε τι καταστροφές είχε επιφέρει στο άγαλμα; Διαρρέεται ότι το άγαλμα θα είχε είχε βρεθεί ανέπαφο και στην συνέχεια θα το είχαν ακρωτηριάσει οικειοθελώς... Πρόκειται για μια φήμη επίμονη μολονότι δεν υπήρξε καμιά απόδειξη για αυτό και έτσι οι επιστήμονες την απέρριψαν. Μια σοβαρή άποψη με επιστημονικά ερείσματα ήταν αυτή του Furtwangler το 1893: υποστήριξε ότι το αριστερό χέρι που κρατούσε το μήλο ήταν πρωτότυπο. Το αριστερό της χέρι στηριζόταν σ' έναν κίονα ενώ το δεξί της συγκρατούσε το ρούχο πάνω από γόνατο της. Ο Furtwangler πίστευε ότι η Αφροδίτη στεκόταν αρχικά στην κόγχη όπου είχε βρεθεί και το γλυπτό αποτελούσε μέρος της διακόσμησης του κοντινού γυμναστηρίου. Κατ' αυτόν η Αφροδίτη είναι δημιούργημα μιας κλασσικής αναβίωσης του τέλους του 2^{ου} μΧ. αιώνα. Το μήλο θα συμβόλιζε τη Μήλο γιατί το σχήμα του νησιού μοιάζει κάπως με σπώρα.

Ενώ αυτός ο οργανισμός ενασχόλησης και σεναρίων αποκατάστασης του αγάλματος κόπασε κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα, εντούτοις η Αφροδίτη ξαναζωντάνεψε με εικασίες επί της μορφής της ακόμα πιο αξιοσημείωτες από τις «κλασσικορομαντικές» ακρότητες του 19^{ου} αιώνα. Η Αφροδίτη έκανε εύκολα και φυσιολογικά το πέρασμα της σε μια καινούργια παράδοση. Το γλυπτό της Μήλου μοιάζει να έχει την ικανότητα της αένας προσαρμογής στις καινούργιες φόρμες και εξακολουθεί ν'αναδύεται ως ένα από τα διαχρονικότερα σήματα κατατεθέντα της τέχνης. Έτσι στον 20^ο-21^ο αιώνα μάταια θα ψάχναμε για ποιήματα, ρομαντικές εξάρσεις και τυχόν αναπαραστάσεις της Αφροδίτης. Δεν θα βρούμε τυχόν γονυπετείς μπροστά της ν'απαγγέλλουν Όμηρο και να τραγουδούν «*Η Αφροδίτη μου, η θεά μου, η καλλονή και το έπαθλό μου*» όπως ο Marcellus, διοικητής του πλοίου "L'Estaffette" και του πληρώματος που έφτασαν στη Μήλο για να διεκδικήσουν την Αφροδίτη. Θα βρούμε όμως σήμερα την Αφροδίτη σε αφίσες, ακόμα και διαφημιστικό υλικό π.χ. σε άφθονες εικόνες και απειράριθμα έντυπα προώθησης προϊόντων τα οποία την απεικονίζουν όπως τα καλλυντικά Biotherm κ.λ.π. Η Αφροδίτη έχει κρατήσει τη θέση της στη λαϊκή εικονογραφία σαν διαχρονικό οικουμενικό σύμβολο της

ομορφιάς (*ars longa vita brevis*). Η παράδοση των Καλών Τεχνών και οι δραστηριότητες της φιλολογίας και της κριτικής της τέχνης περιορίζονταν ανέκαθεν στα δεδομένα των (στενών) ιστορικών τους πλαίσίων. Η Αφροδίτη όμως τους ξέφευγε και περνούσε πάντα μέσα στην εκάστοτε καινούργια (σύγχρονη) αναπτυσσόμενη παράδοση. Έτσι, παρά την ενεστώσα σχετική αδιαφορία των ζωγράφων γλυπτών και κριτικών γι' αυτήν, ακόμα και σήμερα η θέση της φαίνεται πιο ασφαλής από ποτέ. Η Αφροδίτη στέκεται επί των ημερών μας μοναχική σε μια αίθουσα στο τμήμα Ελληνικών και Ρωμαϊκών Αρχαιοτήτων του Λούβρου. Το δάπεδο του μουσείου φθείρεται δυσανάλογα μπροστά της χρόνο με τον χρόνο ενώ την ίδια στιγμή εκατομμύρια γύψινων αγαλματιδίων της στολίζουν ακόμα σαλόνια και τζαμαρίες σ' όλον τον κόσμο!

Ας σημειωθεί ότι ο Furtwangler όταν στοιχειοθέτησε την κατ'αυτόν «σωστή αναπαράσταση» του αγάλματος άφηνε να εννοηθεί ότι, τελικά, η εξαφάνιση των χεριών δεν ήταν και μεγάλη απώλεια. Ήταν σα να υποστήριζε ότι *το «μέρος» ήταν καλύτερο από το όλο*. Μήπως ήταν ακριβώς λόγω αυτής ακριβώς της ιδιαίτερης και ακρωτηριασμένης φυσικής κατάστασης του αγάλματος της Αφροδίτης που επιχειρήθηκε να της αποδοθούν παγκοσμίως τόσα πολλά νοήματα και έγιναν τόσες πολλές υποθέσεις ως προς την αρχική φόρμα του γλυπτού;

Την εποχή που βρέθηκε η Αφροδίτη της Μήλου ο γαλλικός κλασικισμός είχε αρχίσει να παρακμάζει (ν' αποσυντίθεται, να κατακερματίζεται) και μαζί του να εκπνέει η ενσάρκωση ενός παγκόσμιου, αληθινού, αιώνιου ιδεώδους. Επακολούθησε η καθιέρωση του ρομαντισμού ο οποίος έδινε θέση στη *λατρεία του θραύσματος* (ο ίδιος ο Byron παρίστανε τον κουτσό σ' όλη του τη ζωή). Η κατακερματισμένη θεά φαίνεται ν' ασκούσε γοητεία ακριβώς μέσα σε μια *κουλούρα του θραύσματος*. Επιπροσθέτουμε το ενδιαφέρον εκείνης της περιόδου για τα *γίγνα* ανδρικά και γυναικεία σώματα αλλά και τη γενικότερη έρευνα της εποχής για το παρελθόν (την ιστορικότητα της φύσης) που είχε ξεκινήσει με αφορμή τις ανακαλύψεις ανθρώπινων απολιθωμάτων στο λεκανοπέδιο του Παρισιού. Οι διανοούμενοι ενδιαφέρονταν για τη *συγκριτική ανατομία*, με τις αμφιλεγόμενες ερμηνείες των δειγμάτων και τις αμφισβητούμενες ιστορικές ρίζες. Ο τρόπος αντιμετώπισης της Αφροδίτης και ιδιαιτέρως το πλήθος των υποθέσεων και των αναπαραστάσεων αποκατάστασης του ακρωτηριασμού της φαίνεται ότι αποτελούσε ένα είδος μετάθεσης σ' αυτήν ανάλογων *ανατομικών* συζητήσεων και διαφωνιών προερχομένων από το χώρο των φυσικών επιστημών. Επίσης, η άφιξη της κομματιασμένης Αφροδίτης στο Παρίσι συνέπιπτε με τον κατακερματισμό του πολιτιστικού ιστού λόγω της ανάπτυξης της βιομηχανοποίησης. Οι άνθρωποι έβλεπαν ενδεχομένως τον εαυτό τους μέσα στον ακρωτηριασμό της. Το ρούχο του αγάλματος έμοιαζε να πέφτει από στιγμή σε στιγμή και η Αφροδίτη φαινόταν ανίσχυρη να υπερασπιστεί τον εαυτό της από μια τέτοια αποκάλυψη. Είναι αυτό συναντήσαμε αργότερα στις σύγχρονες μορφές τέχνης, στις φωτογραφίες γυμνών μοντέλων οι οποίες συχνά δείχνουν μια αβοήθητη, διαθέσιμη γυναίκα τη στιγμή ακριβώς πριν πέσει και το τελευταίο της ρούχο.. Τέλος σκεπτόμαστε ότι παίρνουμε ευχαρίστηση απ' αυτό το γλυπτό χάρη στη βαθιά γνώση της ανθρώπινης ανατομίας και της μυϊκής δομής την οποία είχε ο καλλιτέχνης, αλλά και χάρη στην τεχνική και τα υλικά του. Το άγαλμα μας μιλάει επειδή μοιραζόμαστε μαζί του την ίδια φυσική κατάσταση. Είμαστε σαν αυτό, μας μοιάζει. Επικοινωνεί μαζί μας ενεργητικά και όχι σαν απολίθωμα ή μουσειακό

κομμάτι. Υπάρχουν εδώ γλυπτικά στοιχεία τα οποία ανήκουν σε περιοχές της εμπειρίας της πραγματικότητας κοινές για όσους έχουν ανθρώπινο κορμί..

Τη δεκαετία του 1870 ο J.Aicard (γάλλος ποιητής, διηγηματογράφος και δραματικός συγγραφέας) υποστήριζε ότι αν η Αφροδίτη της Μήλου μας είχε παρουσιαστεί άθικτη και άσπογη κρατώντας ακόμα το υπέροχο μήλο δε θα είχε σκλαβώσει το ανθρώπινο πνεύμα όσο τώρα. Πως συμβαίνει η κατακερματισμένη Αφροδίτη να μας φαίνεται ζωντανότερη και αυθεντικότερη από το χαμένο όλο; Φαίνεται ότι η αρχαία τέχνη μας έφτασε σε κατακερματισμένη κατάσταση και εμείς προσαρμόσαμε το γούστο μας σ' αυτήν. Φτάσαμε να πιστεύουμε ότι το θραύσμα είναι ζωντανότερο, αυθεντικότερο, πιο συμπυκνωμένο. Το σύγχρονο γούστο συνήθως προτιμά την αισθητική εμπειρία που προσφέρουν π.χ. οι μισοτελειωμένες μορφές του Michelangelo από εκείνη των ολοκληρωμένων. Όμως προς τι η σημερινή μας προτίμηση για τα *μέρη*;

Κατά την Hanna Segal (βρετανή «κλαϊνική» ψυχαναλύτρια) η ψυχανάλυση μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση τόσο του περιεχομένου όσο και της αισθητικής (φόρμας) και της καλλιτεχνικής διαδικασίας. Η ιστορία της Αφροδίτης και οι απόπειρες αποκατάστασής της θα μπορούσαν ν' αποτελέσουν ένα επιστημονικό παράδειγμα της κλαϊνικής άποψης για την τέχνη. Κατά την M.Klein το βρέφος διέπεται από αμφιθυμία μεταξύ αγάπης και μίσους για τη μαμά του. Η βρετανή ψυχαναλύτρια υπογράμμισε τις αβάσταχτες ενστικτώδεις ορμές του βρέφους κατά της μητέρας και του στήθους της (έμφυτος φθόνος για το στήθος της μητέρας). Οι ετεροκαταστροφικές τάσεις του νηπίου (σαδισμός και επιθετικότητα) το απομακρύνουν από την αυτοκαταστροφή (ενόρμηση του θανάτου). Πρόκειται για την ιδέα ενός βρέφους 6-12 μηνών το οποίο φαντασιακά προσπαθεί να εξοντώσει τη μητέρα του με οτιδήποτε διαθέτουν οι σαδιστικές του τάσεις: δόντια, νύχια, περιττώματα, ολόκληρο το κορμί του μεταμορφώνονται στη φαντασία του σε επικίνδυνα όπλα. Η Segal υποστηρίζει ότι αυτές οι επιθυμίες στρέφονται επίσης σε αντικείμενα τα οποία το βρέφος φαντάζεται ότι βρίσκονται μέσα στο σώμα της μητέρας και τα οποία επίσης επιθυμεί να καταβροχθίσει, να ξεριζώσει, να καταστρέψει (επιθετικές φαντασιώσεις) εξαιτίας του μίσους και του φθόνου του. Βρισκόμαστε στην *παρανοειδή-σχιζοειδή* φάση της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης του βρέφους κατά την οποία το στήθος της μαμάς βιώνεται άλλοτε ως *κακό* οπότε το βρέφος του επιτίθεται και άλλοτε ως *καλό* (τροφοδοτικό). Στην παρανοειδή φάση το βρέφος φοβάται μήπως το Εγώ του δεχτεί επίθεση από τυχόν καταδιωκτικά αντικείμενα (διωκτικό άγχος). Αυτήν την φάση διαδέχεται η *καταθλιπτική* φάση όπου το στήθος της μαμάς ενώνεται σε ένα και βιώνεται ταυτόχρονα, την ίδια στιγμή, ως *καλό* και *κακό*. Εδώ το παιδί αναγνωρίζει ότι το *καλό* και το *κακό* στήθος δεν είναι παρά πλευρές (όψεις) του ιδίου αντικειμένου, της μητέρας, η οποία δεν είναι προέκταση του Εγώ του αλλά συνιστά μια ετερότητα που βρίσκεται στον εξωτερικό κόσμο. Την *αγαπά* και την *μισεί* ταυτόχρονα. Στην καταθλιπτική φάση το βρέφος φοβάται ότι θα χάσει/αφανίσει το αγαπώμενο αντικείμενο καθώς εμφορείται ακόμα από ανεξέλεγκτες λαίμαργες και σαδιστικές ορμές. Επιτίθεται συνέχεια στο αγαπώμενο αντικείμενο το οποίο έτσι κομματιάζεται, καταθρυσματίζεται. Αυτήν την επίθεση δεν τη δέχεται μόνο το εξωτερικό αντικείμενο αλλά και η *αναπαράστασή* του (το εσωτερικό, ψυχικό αντικείμενο). Τότε ολόκληρος ο εσωτερικός του κόσμος του βρέφους καταστρέφεται και γκρεμίζεται. Διακατέχεται στη συνέχεια τόσο από τη

νοσταλγία της εποχής εκείνης όπου περιείχε ακέραιο το αγαπώμενο αντικείμενο-πριν το καταστρέψει-όσο και από ένα έντονο συναίσθημα τύψεων και ενοχών επειδή συνειδητοποιεί ότι έχασε αυτό που αγαπούσε, εξαιτίας των ίδιων του των επιθέσεων. Θα επακολουθήσουν η ανάγκη του βρεφικού Εγώ να αποκαταστήσει και να αναδημιουργήσει το χαμένο αντικείμενο της αγάπης του τόσο στον εξωτερικό κόσμο όσο και μέσα του. Η εμπειρία της απόλυτης συντριβής ξυπνά επανορθωτικές ορμές. Αυτές δεν αφορούν μόνο στην αποκατάσταση του σώματος της μητέρας αλλά, δευτερογενώς, και στην αποκατάσταση άλλων εσωτερικών αντικειμένων τα οποία το Εγώ του υποκειμένου κατέστρεψε (φερ'επιείν το γονεϊκό ζευγάρι αφότου αρχίζει να νοσηματοδοτεί τη συνουσία). Πρόκειται για την ακατανίκητη επιθυμία του ν'αναδημιουργήσει, να συγκροτήσει και να ξανακερδίσει αυτό το οποίο προηγουμένως κατέστρεψε.

Οι επανορθωτικές ορμές, η επιθυμία και η ικανότητα για αποκατάσταση του καλού αντικειμένου - εσωτερικού και εξωτερικού- θεωρούνται κατά την M.Klein ως η κινητήρια δύναμη για κάθε καλλιτεχνική δημιουργία. Υπό αυτό το πρίσμα ο καλλιτέχνης προσπαθεί να ξεπεράσει και πάλι τη νηπιακή καταθλιπτική του φάση και να επανορθώσει, διαμέσου της δημιουργίας του, έναν αρμονικό, ειδυλλιακό εσωτερικό κόσμο τον οποίο κάποτε είχε αλλά έχασε εξαιτίας της επιθετικότητάς του. Όποια κι αν είναι η μορφή του τελικού προϊόντος φαίνεται πως είναι το σώμα της μητέρας το οποίο-μέσω του έργου τέχνης- πρωταρχικά συντηρείται ή αποκαθίσταται. Όμως ο καλλιτέχνης δεν αρκείται ν'αναδημιουργήσει κάτι στον εσωτερικό του κόσμο το οποίο ν'ανταποκρίνεται στην ανασυγκρότηση των εσωτερικών του αντικειμένων. Χρειάζεται ακόμα να εξωτερικεύσει το τελειωμένο αντικείμενο, να του δώσει μια δικιά του ζωή στον εξωτερικό κόσμο.

Συμπερασματικά, κατά την M.Klein είναι η ψυχική διαδικασία ανασυγκρότησης ή αποκατάστασης του εξωτερικού αντικειμένου η οποία παραμένει η υπέρτατη λειτουργία της τέχνης. Παρομοίως η Segal υποστηρίζει ότι η επιθυμία και η ικανότητα για αποκατάσταση του καλού αντικειμένου είναι η βάση της δημιουργικής δραστηριότητας. Πηγάζει από την επιθυμία του βρέφους να επανορθώσει και να αναδημιουργήσει τη χαμένη του ευτυχία, τα απολεσθέντα εσωτερικά αντικείμενα και την συνέχεια του εσωτερικού του κόσμου.

Εντούτοις φαίνεται ότι στην καλλιτεχνική δημιουργία και την αισθητική εμπειρία υπάρχουν στοιχεία που ανήκουν όχι μόνο στην καταθλιπτική φάση αλλά και στην προγενέστερή της την σχιζοπαρανοειδή. Ο καλλιτέχνης μέσω του έργου του εκφράζει (επίσης) και το πρωτόγονο αίσθημα της αρχαϊκής συγχώνευσης με τη μητέρα /στήθος, του ωκεάνιου αισθήματος (Freud), της απορρόφησης μέσα στο στήθος και της σαδιστικής επίθεσης εναντίον του που αμφότερα συνιστούν τα χαρακτηριστικά αυτής της πρωιμότερης φάσης. Στην σχιζοπαρανοειδή φάση το Εγώ ενεργοποιεί μανιακές άμυνες όχι για να υπερβεί την κατάθλιψη από την απώλεια του καλού αντικειμένου (το υποκείμενο είναι νηπενθές) αλλά για να την διαφεύσει. Πρόκειται για την μανιακή (ή μανική) επανόρθωση η οποία κατά τη Segal όταν εκδηλώνεται στην τέχνη οδηγεί σε έργα με συναισθηματισμό, γλυκερότητα και φθίνια, σε κατώτερη τέχνη. Ο Fuller (1988) συνδέει αυτήν τη φάση με το πλάσιμο, δηλαδή με τη ρηχότητα, τη διακόσμηση. Έχει να κάνει με την αποτυχία να θεμελιωθεί μια ξεχωριστή ταυτότητα του βρέφους και

ν' αναγνωρισθεί η διαφορά μεταξύ του εαυτού του (του Εγώ) και της μητέρας. Η Segal υποστηρίζει ότι η αισθητική απόλαυση προέρχεται από την καταθλιπτική φάση. Για να υπάρξει πραγματική *επανόρθωση* (και άρα έργο ανώτερης τέχνης) χρειάζεται να υπάρχει παραδοχή της αρχικής καταστροφής (στην παρανοειδή φάση αυτή *διαψεύδεται*). Διαφορετικά δεν μπορεί να γίνεται λόγος για πραγματική αποκατάσταση. Απολαμβάνουμε ένα έργο όταν ταυτιζόμαστε με την καταθλιπτική σύγκρουση του καλλιτέχνη και με την έξοδο του απ' αυτήν. Ο Fuller συνδέει αυτήν τη φάση με την τέχνη του *σκαλίσματος* (κατάκτηση του αποχωρισμού, της αυτονομίας του βρέφους από τη μητέρα του, αναγνώριση της ετερότητας του αντικειμένου).

Για τα εκατομμύρια του κόσμου που απόλαυσαν το άγαλμα από το 1821 η *Αφροδίτη σημαίνει /αναπαριστά/ συμβολίζει την εσωτερική μητέρα η οποία επέζησε των καταστροφών μιας φαντασιογενούς επίθεσης*. Παραμένει κυρίαρχο το στοιχείο της ανάγκης *επανόρθωσης* του γλυπτού, της ανάγκης ανασυγκρότησης της εσωτερικευμένης μητέρας. Είναι ακριβώς αυτή η ενόρμηση της αποκατάστασης η οποία έκανε την Αφροδίτη ν' αντέχει διαχρονικά έτσι ώστε να μας δίνει αυτήν την ευκαιρία αποκατάστασης. Οι καταστροφές που υπέστη το άγαλμα το έκαναν έργο το οποίο χρειαζόμαστε να συμπληρώνουμε εσωτερικά (εντός μας). Ξυπνά στους θεατές της συναισθήματα συνδεδεμένα με τις πρωτογονότερες φαντασιώσεις τους αναφορικά με την άγρια επίθεση ενάντια στο σώμα της μητέρας και την επακόλουθη διαδικασία *επανόρθωσης*. Πρόκειται για έργο το οποίο αρνείται να μας δώσει όλες τις απαντήσεις πολλαπλασιάζοντας έτσι την αισθητική μας απόλαυση. Για τους περισσότερους το στοιχείο του ακρωτηριασμού πλουτίζει την αισθητική μας εμπειρία επειδή *συνεπάγεται* την παραδοχή μιας αρχικής καταστροφής και μιας *συνεπαγόμενης* καταθλιπτικής σύγκρουσης (καταθλιπτική φάση). Ένα έργο τέχνης το οποίο στερείται στοιχείων τα οποία μπορούμε να ονομάσουμε *άσχημα* (το κατακερματισμένο) δεν είναι ωραίο αλλά απλώς χαριτωμένο («γλυκανάλατο»). Η *μανιακή άρνηση* του κατεστραμμένου από την επίθεση του Εγώ αντικειμένου (σχιζοπαρανοειδής φάση) θα οδηγήσει στην (κίβδηλη) μικρή τέχνη του υπερτέλειου και αψεγάδιαστου ψευδο-ιδεώδους. Το υπερβολικά «τέλειο» *συνεπάγεται* μάλλον μια (μιανιακή) *διάψευση* της καταθλιπτικής σύγκρουσης παρά μια ειλικρινή *επανόρθωση* του κατακερματισμένου από την *εχθρότητα* μας αντικειμένου.

Κατανοούμε ενδεχομένως το νόημα της μάχης (έγινε πράγματι;;) στην παραλία της Μήλου για την απόκτηση του γλυπτού της Αφροδίτης. Θα μπορούσε να συμβολίζει την *φαντασίωση της επίθεσης στο σώμα της μητέρας* (ή μάλλον της επίθεσης στην εσωτερική αναπαράσταση αυτού του σώματος). Το ίδιο θα μπορούσε να αναπαριστά και η επίθεση που υπέστη το άγαλμα όταν έφθασε στο Λούβρο. Στη συνέχεια η φάση της καταστροφής έδωσε θέση στη φάση της *παρόρμησης* για *επανόρθωση*. Η *μανία* από την οποίαν καταλήφθηκαν οι απανταχού διανοούμενοι, ειδικοί, καλλιτέχνες κ.λ.π. ώστε να συναρμολογηθούν τα κομμάτια της Αφροδίτης σ' ένα σύνολο θα μπορούσε να *παραπέμπει* ακριβώς στην *ανάγκη αποκατάστασης* αυτού που είχε (σχεδόν) καταστραφεί (το οποίο είχαν καταστρέψει στη φαντασία τους). Πρόκειται για τον πυρήνα μιας μεγάλης κλίμακας *τελειοποιήσεων*. Υπό την επίδραση των *επανορθωτικών παρορμήσεων* η *αγάπη* συγκρούεται ακόμα πιο έντονα με το μίσος και δραστηριοποιείται για να *ελέγξει* την καταστροφική διάθεση και να αποκαταστήσει. Ο ενθουσιασμός για τα ερείπια, τους κορμούς κ.λ.π. (2^ο μισό του 18^{ου} αιώνα και μετά) ήταν σύμπτωμα της ρομαντικής

διάθεσης στο δυτικό κόσμο με προεξάρχοντα το αίσθημα ενοχής και το άγχος αποκατάστασης. Από την εποχή του ρομαντισμού και μετά ο καλλιτέχνης φαίνεται μέσα από την τέχνη του ν'αναζητά νοσταλγικά τον *χαμένο παράδεισο*, χαμένο μέσα από δικό του λάθος. Μόνο απ' αυτήν τη στιγμή και μετά ο ακρωτηριασμένος κορμός μοιάζει να έχει περισσότερο νόημα και έκφραση από ένα ακέραιο έργο τέχνης.

Κατά τον Fairbairn (βρετανός ψυχαναλυτής) η ελληνική τέχνη παρέχει το πιο φανερό παράδειγμα για την κυριαρχία της *αρχής της αποκατάστασης* στην τέχνη. Υπό την επήρεια αυτής της αρχής προέκυψε η *συμμετρία* της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Έτσι εδραιώνεται η ακεραιότητα του αντικειμένου καθώς επίσης και η τελειότητα της φόρμας και η καθαρότητα της γραμμής. Ο Fairbairn παρομοίως με τις Klein και Segal υποστηρίζει ότι το έργο τέχνης για να εμφανίζεται ως *όμορφο* πρέπει πάνω απ' όλα να μπορεί να δημιουργεί στο θεατή την εντύπωση της *«ακεραιότητας του αντικειμένου αλλά για να το καταφέρει αυτό χρειάζεται συγχρόνως να απελευθερώνει τα συναισθήματα πένθους και τύψεων τα οποία έπονται της καταστροφής του*. Διαφορετικά οι προϋποθέσεις της αποκατάστασης παραμένουν ανεκπλήρωτες, ώστε να αποκλείεται η αισθητική εμπειρία. Είναι ακριβώς επειδή η Αφροδίτη *δεν αποσιωπά την επίθεση που καθίσταται έργο πιο βαθύ και πιο ικανοποιητικό απ' ότι ένα ακέραιο, «πλήρες» έργο που αρνείται την καταστροφή*.

Κατά την Ποταμιάνου (2012) οι βανδαλισμοί των τελευταίων ετών στο κέντρο της Αθήνας δεν ήταν οργή, η οργή έχει στόχους. Ήταν τυφλή βία προς ένα σώμα. Η Αθήνα είναι ένα σώμα. Δεν μπορείτε να σκοτώσετε τη μητέρα σας, την Αθήνα όμως μπορείτε να την σκοτώσετε.

1.7 Το σώμα σε κρίση

Το άτομο παραμένει πάντα «ντυμένο» από και με το σώμα του. Η έννοια της **κρίσης** πανταχού παρούσα στις μέρες μας (όλα περνάνε κρίση...) δε μπορεί παρά να αφορά και στο σώμα. «Φοράμε» το πανταχού παρόν το σώμα μας που συχνά υποφέρει.

Η Σκιαδά (2014) σημειώνει «...το σώμα εξελίσσεται όσο η σκέψη εξελίσσεται, το σώμα παραμένει δημιουργικό όσο η σκέψη παραμένει δημιουργική... Μέσα από την σχέση θεατή και ερμηνευτή δηλαδή μεταξύ δύο σωμάτων όπου ο ένας λειτουργεί ως πομπός και ο άλλος ως δέκτης, ανοίγουν κανάλια επικοινωνίας...»

Εντούτοις η λέξη **κρίση** ως έννοια παραπέμπει επιπροσθέτως στην ικανότητα να δικρινούμε, να διαλέγουμε, να εκλέγουμε, να παίρνουμε μια απόφαση, να είμαστε αποφασιστικοί, να έχουμε ένα κριτικό πνεύμα.

Ο ανθρωπολόγος/ ψυχαναλυτής Κωνσταντόπουλος (2014) σημειώνει την ιδέα ενός ατόμου **μεταμοντέρνου** η ζωή του οποίου εμφορείται από την συνολική απενοχοποίηση της σεξουαλικότητας και της αρρώστιας. Κατά τον Κωνσταντόπουλο το ερώτημα του μεταμοντέρνου ανθρώπου είναι: «Σε τη χρησιμεύει να υποφέρουμε»; «Σε τι χρησιμεύει να δυστυχούμε»;

Το **μεταμοντέρνο** κατά τον φιλόσοφο Jean-Francois Lyotard (στον Benjamin Levy 2014) ορίζεται από την εξαφάνιση των μεγάλων και σημαντικών παραμυθιών, παραβολών μύθων και θρύλων που δίνουν νόημα στην ιστορία : αυτά τα μεγάλα θρυλικά έπη είναι, μας λέει ο Lyotard, καταδικασμένα σε απόσβεση/εξαφάνιση για να αντικατασταθούν από ένα πλεόνασμα μικρών ιστοριών που ο καθένας επινοείται/μαστορεύει μέρα με τη μέρα και οι οποίες δεν αποτελούν παρά ιδιοσυγκρασιακά παραμύθια. Ο ίδιος συλλογισμός αφορά και στο σώμα της μετα-μοντέρνας εποχής. Κατά τον Levy (2014), ο μεταμοντερνισμός δεν συνίσταται απλά στο τέλος των μεγάλων ετών, αλλά και στο τέλος του σώματος. Το σώμα ορίζεται από το λεξικό ως ένα σύνολο από υλικά/σαρκικά κομμάτια τα οποία, από την στιγμή που ενοποιούνται, συγκροτούν τον οργανισμό. Το ως εάν «σώμα» του μεταμοντέρνου ατόμου δεν είναι ένα ενοποιημένο σύνολο κομματιών αλλά ένα κακοδομημένο σύνολο οργάνων, ενορμήσεων και μελών εξαρθρωμένων, άλλως ειπείν πρόκειται μάλλον για μια αποδιοργάνωση παρά για έναν οργανισμό. Έτσι θα μπορούσαμε να ονομάσουμε συμφύρση/σύγκριμα αυτό το συνοθήλευμα που αντικαθιστά το σώμα του ανθρώπου στην εποχή του μεταμοντερνισμού. Το σύγκριμα ορίζεται ως ένα αμάγαλμα στοιχείων η ένωση των οποίων καταλήγει σε μια κακοφορμισμένη μορφή.

Φαίνεται ότι οι σύγχρονες τεχνολογίες παίζουν ένα προεξάρχοντα ρόλο σ' αυτήν την εγκατάληψη του σώματος στη σύγχρονη εποχή. Οι οθόνες πολλαπλασιάζονται (πολλαπλές οθόνες τις οποίες το άτομο ελέγχει ταυτόχρονα), και αυτό δε μπορεί παρά να οδηγεί στο *τίναγμα* των αισθητηριακών καναλιών. Οι ενορμήσεις αποσυνδέονται: ένα χέρι στο τιμόνι, το άλλο στον μοχλό ταχυτήτων, ένα αντί συγκεντρωμένο στο τηλέφωνο, το άλλο ακούει το ραδιόφωνο, ένα μάτι να παρακολουθεί τον πλοηγό του αυτοκινήτου (GPS) το άλλο να παρακολουθεί την κυκλοφορία... Δεν πρόκειται μόνο για αποσύνθεση του ενορμητικού σώματος, αλλά και για διάλυση του βιολογικού σώματος, κομματιασμένου από την χειρουργική επιστήμη, θωρακισμένου από εμφυτεύματα και προθέσεις, άλλως ειπείν κατακερματισμένου. Πέραν της ενορμητικής αποσύνδεσης και της χειρουργικής καταστροφής του σώματος, δεν επιτρέπεται στον σύγχρονο άνθρωπο να είναι ένα και μόνο σώμα, οφείλει να είναι πολλά σώματα: ένα σώμα πληροφορική, ένα Facebook, ένα Twitter, ένα σώμα on line, ένα σώμα Skype. Αυτό αναπόφευκτα οδηγεί στην αποδυνάμωση του σώματος, στην απώλεια της αίσθησης μιας φαντασιακής ενότητας του σώματος (ασυνείδητη εικόνα του σώματος ενοποιημένη).

Ο ψυχαναλυτής Ζαφειρόπουλος Μ.(2014) επιστρέφει στην ιδέα του μεταμοντέρνου ανθρώπου ο οποίος εμφορείται από την παρακμή της λειτουργίας του **πατέρα** (εσωτερίκευση του νόμου) και την κένωση της **συμβολικής** λειτουργίας. Έτσι το υποκείμενο της νεύρωσης έδωσε τη θέση του σε ένα είδος *ρευστότητας*, στο

μεταμοντέρνο άτομο, το οποίο υποφέρει από μια γενικευμένη **ψύχωση** ή **διαστροφή**. Προεξάρχουν εδώ οι παθολογίες του περάσματος στην πράξη ή οι **σωματικές παθολογίες**, το αδιαφοροποίητο των φύλων κ.λ.π. Άλλως ειπείν, εκεί όπου δεν υπάρχει η γλώσσα (ο λόγος), υπάρχει η πράξη και η **αρρώστια** του **σώματος**. Ο ψυχαναλυτής καλείται να συμβάλλει στην επανάκαμψη του λόγου του ασθενούς.

Η σύγχρονη κλινική πράξη έχει να δώσει απαντήσεις θεωρητικές και ψυχοθεραπευτικές σε μια κατηγορία μεταμοντέρνου ανθρώπου ο οποίος εμφορείται από την έκσταση του «*κι άλλο ακόμα*», από το «*ωκεάνιο συναίσθημα*» της τοξικομανίας, από την ανάγκη για ακραία ηδονή, από τη συμμετοχή σε επικίνδυνες καταστάσεις που τον φτάνουν στα όριά του και ξεπερνούν τις παρυφές του αναπαραστάσιμου. Συμπεριφορές *ορδαλικές*, διαστροφές, εξαρτήσεις ιδού η προεξάρχουσα ενεστώσα σημειολογία των ασθενειών της ψυχής.

Σημείωση: η έννοια της *ορδαλικής* συμπεριφοράς προέρχεται από την αρχαία αγγλική λέξη “ordal” που στη συνέχεια έγινε “ordeal”, η **δοκιμασία**. Πρόκειται για μια συμπεριφορά υψηλού ρίσκου, εμφορούμενη από μια ανάγκη του υποκειμένου να *παίξει με τον θάνατο* ή να *ξαναζωντανέψει* την ύπαρξή του και συνδεδεμένη με τραυματικές καταστάσεις της παιδικής ηλικίας (επανάληψη του τραυματικού). Γίνεται λόγος για *τραυματοφιλική πείνα* η οποία αφορά σε μια έντονη επιθυμία επικύρωσης της ύπαρξης του υποκειμένου διαμέσου του κινδύνου στον οποίον εκτίθεται και από τον οποίον έλκεται (π.χ. ακραίες αθλητικές δραστηριότητες). Η ορδαλική συμπεριφορά *παραπέμπει* στον **Διόνυσο** και στην καλλιέργεια των οργίων του. Εδώ αυτό που μετράει είναι να *ζεις με τα χίλια* να *παίζεις* καθημερινά τη ζωή σου στη ρωσική ρουλέτα, να *αναζητάς* την ένταση της ζωής, την ξέφρενη ηδονή, αντί μιας ζωής με διαχρονικότητα και οικονομία, ασκητική και απολλώνια. **Προβληματική:** Προσπάθειες, στον τομέα της Δημόσιας Υγείας, για μείωση του παράγοντα της επικινδυνότητας στη ζωή των ανθρώπων, προαγωγή μιας ζωής στους αντίποδες της διονυσιακής κουλτούρας.

Ας πούμε ότι το σώμα του ανθρώπου του 21^{ου} αιώνα είναι σε κρίση όπως σε κρίση είναι η αστική τάξη, η διαδικασία συμβολοποίησης, η πίστη, η οικονομία, το ζεύγος, η νεότητα κ.λ.π. Αν το σώμα του ανθρώπου είναι σε κρίση αυτό έχει να κάνει με το ότι η εικόνα του σώματος είναι ασταθής, όπως επί παραδείγματι στις περιπτώσεις της νευρικής ανορεξίας (αντιληπτικές διαταραχές του σωματότυπου), στην ψύχωση (αίσθηση παραμόρφωσης/κατακερματισμού του σώματος), στην αποπροσωποποίηση. Μια ασθενής μου όταν κοιταζόταν στον καθρέφτη γυμνή συχνά έβλεπε ότι είχε ένα πέος. Γίνεται λόγος για *αυταπάτη* κατοχής ενός σώματος ανάλογη της *αυταπάτης* ύπαρξης του Εγώ. Σημειώνουμε ότι στην περίοδο του αυτοερωτισμού (περίοδος της πολύ πρώιμης βρεφικής ηλικίας), το βρέφος ζει το σώμα του ως κάτι σκόρπιο, κατακερματισμένο. Εδώ το βρέφος ζει χωρίς μια συγκροτημένη αίσθηση εικόνας σώματος

Με αυτήν την έννοια το σώμα, ακριβώς όπως και το Εγώ, μπορεί να βρεθεί σε **κρίση** στο μέτρο κατά το οποίο είναι μια αυταπάτη και εικόνα πάντα ατελής, την αστάθεια της οποίας το υποκείμενο την ζει εναγώνια. Γίνεται έτσι κατανοητή η εγρήγορση και το νιάξιμο για την εμφάνιση, η ανησυχία για την *μάσκα* και της καλής φόρμας, εξ'ού και η βιομηχανική ανάπτυξη συστημάτων για την *top* εμφάνιση (fitness κ.λ.π) μέσω των οποίων το άτομο επιχειρεί να ξαναφτιάξει το Εγώ του (ανάπτυξη του μυϊκού συστήματος για τους άντρες, αισθητική χειρουργική για τις γυναίκες). Οι άνδρες ωστόσο σπανιότερα από τις γυναίκες εκφράζουν την δυσαρέσκεια για το σώμα τους. Ανέκαθεν οι άνθρωποι επινόησαν μηχανισμούς οι οποίοι αποσκοπούσαν στην σταθεροποίηση της **εικόνας** του **Εγώ** όπως μέσω των *tatouages*, της χάραξης του δέρματος κ.λ.π.

Στην δυτική κουλτούρα πολλές γυναίκες έχουν μια συγκρουσιακή σχέση με το σώμα τους όταν νοιώθουν ότι αυτό αποκλίνει από τα ιδεώδη της κουλτούρας τους. Είναι ακριβώς επί αυτών των συγκρούσεων όπου ερείδονται οι διαταραχές πρόσληψης της τροφής (διαταραχές της διατροφής). Κατά τον Freud (1917) οι διατροφικές διαταραχές είναι αποτέλεσμα διακυμάνσεων στη σφαίρα της σεξουαλικότητας (στοματικό στάδιο). Στο κείμενό του "From the history of an infantile neurosis" υπογραμμίζει ότι το πρώτο αναγνωρίσιμο στάδιο της σεξουαλικής οργάνωσης (ψυχοσεξουαλική εξέλιξη) είναι το «στοματικό» ή «κανιβαλιστικό». Εδώ είναι που προεξάρχει το διατροφικό ένστικτο, ο σεξουαλικός σκοπός είναι η βρώσις. Η δυσλειτουργία του διατροφικού ένστικτου συνδέεται με την αποτυχία του οργανισμού να ελέγξει το σεξουαλικό ένστικτο. Σε αυτό το στάδιο ο σκοπός του σεξουαλικού ενστίκτου είναι μόνο ο κανιβαλισμός και η καταβρόχθιση. Οι προδιαθέσεις αυτές μπορεί να εμφανίζονται-μέσω παλινδρόμησης από ένα πιο εξελιγμένο στάδιο- με τη μορφή ενός φόβου ότι το υποκείμενο κινδυνεύει να φαγωθεί π.χ. από κάποιο ζώο, φοβία η οποία συμπυκνώνει/σημαίνει το άγχος ευνουχισμού στο οιδιπόδειο στάδιο. Ο Freud σημειώνει πως είναι ευρέως γνωστή μια νεύρωση των κοριτσιών η οποία προκύπτει σε μεθύτερα στάδια της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης, συνήθως κατά την εφηβεία η αργότερα. Πρόκειται για την **ανορεξία** η οποία εκφράζει την αποστροφή του κοριτσιού προς την σεξουαλικότητα. Αυτή η νεύρωση σχετίζεται με το στοματικό στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης. Έτσι η ανορεξική, μολονότι γνωρίζει ότι το στόμα λειτουργεί και χρησιμοποιείται για την θρέψη, εντούτοις αυτό το όργανο δεν της χρησιμεύει για να τρώει, αλλά αποκτά γι αυτήν μια ασυνείδητη λειτουργία (μην τρώγοντας φαντασιακά δεν μεγαλώνει, εξακολουθεί να παραμένει *μικρή*, άλλως ειπείν *ασεξουαλική*).

Εντούτοις, όχι και τόσο σπάνια συναντάμε ανάλογα προβλήματα στον ανδρικό πληθυσμό. Η Chambry (2014) υποστηρίζει ότι στους άντρες μεγαλύτερη η ευθραυστότητα της **ταυτότητάς** τους (ναρκισσιστική προβληματική) έτσι ώστε πολλοί να θεωρούν ότι η ψυχική **ανορεξία** στα αγόρια ισοδυναμεί με ψύχωση. Κατά την εφηβεία το σώμα του αγοριού εμπλέκεται στη διαδικασία αναπαράστασης του εαυτού. Με αυτήν την έννοια το σώμα καθίσταται το έρεισμα της ταυτότητας και δη της σεξουαλικής του υποκειμένου. Μολονότι-κατά την επιστημονική έρευνα διεθνώς- οι περιπτώσεις νευρικής ανορεξίας (*anorexia nervosa*) απαντώνται συντριπτικά συχνότερα στις γυναίκες, στους άντρες η συγκρουσιακή προβληματική με το σώμα τους εκφράζεται με διαφορετικούς τρόπους. Από την παρατήρηση επί των αντρών που κάνουν *bodybuilding* προέκυψε η έννοια *bigorexia*

(δυσμορφία του μυ) η οποία προσιδιάζει της συμπτωματολογίας της ανορεξίας. Σε αυτήν την παθολογία η ευθραυστότητα της ταυτότητας του άντρα καλύπτεται/κρύβεται κάτω από την μάσκα ενός σώματος το οποίο τώρα μπορεί να παραπέμψει σε μια ανεκτή εικόνα εαυτού που επανορθώνει το **κενό** της ψυχικής ζωής, το έλλειμμα της **συμβολικής λειτουργίας**.

Το **τέλειο σώμα** παραπέμπει στην αυταπάτη του **ναρκισσισμού** (φαντασίωση), έχει να κάνει με το *ιδεώδες*, με μια ιδεώδη εικόνα του Εγώ. Ο Ζαφειρόπουλος (2014) σημειώνει ότι πολλοί τοξικομανείς επιχειρούν μέσω της ουσίας να περάσουν από μια κατάσταση μελαγχολίας σε μια μανιακή συνθήκη κατά την οποίαν το υποκείμενο γυρεύει να εμφανίσει/ αναδύσει μια τέλεια εικόνα του σώματός του, άλλως ειπείν ενός σώματος που δεν έχει *τρύπες* (κενά) και δεν είναι σε κρίση. Όλες οι εποχές έχουν τους τοξικομανείς τους: το οινόπνευμα ήταν για πολύ το προϊόν προτίμησης στη Δύση, σήμερα αντικαθίσταται προοδευτικά από τα συνθετικά ναρκωτικά για τους άντρες και τα ψυχοτρόπα φάρμακα για τις θλιμμένες γυναίκες.

Το δικό μας σώμα μας ανήκει ή μήπως είναι ξένο; Είμαστε το σώμα μας; Τι μπορούμε να κάνουμε για να το κατοικήσουμε; Θέλουμε να το κατοικήσουμε; Το σώμα μας εκτεθειμένο στα βλέμματα μπορεί να αποδιδράσκει, να επιδεικνύεται, να αναστέλλεται, να λειτουργεί στα όρια των δυνατοτήτων του, να υπερθερμαίνεται, ή να «βραχυκυκλώνει» και να παλινωδεί σε καταστάσεις ψυχρότητας και παραλυσίας. Γύρω απ' αυτό περιστρέφονται κατά φαντασίαν αρρώστιες, φόβοι-φαντάσματα, επιστημονικά μυστήρια, παθολογίες ανεξιχνίαστες που δε βρίσκουν γιατρεία.

Υποστηρίχθηκε (Guyonnet 2014) ότι γίνεται ολοένα δυσκολότερο να έχουμε ένα σώμα που να το κατοικούμε με ασφάλεια και ησυχία. Τω όντι, αυτό είναι κυριολεκτικά πεταμένο στον καπιταλιστικό εξωστρακισμό, θρυμματισμένο από την ιατρική φαντασία και τις βιολογικές δοκιμασίες και αξιολογήσεις (tests). Η ιατρική μας ξεγυμνώνει το σαρκίο, το διαπερνά (ακτινοβολίες, αξονικές, μαγνητικές), το ανατάμει, το ανοίγει, η διαφήμιση το ντύνει σπιθαμή προς σπιθαμή η διασκέδαση *main stream* επιβάλλεται: ο μεταμοντέρνος άνθρωπος δεν είναι παρά ένα όργανο για θεραπεία, η διατήρηση μιας εμφάνισης, το μάτι, το αυτί ή το στόμα για να ευχαριστιέται (υπερκαταναλωτισμός). Πέραν του επιτηδευμένου σαρκικού περιτυλίγματος Το σώμα μας σε πολλές περιπτώσεις είναι κακομεταχειρισμένο, συχνά επονείδιστο και αποτροπιασμένο διαμέσου των θρησκευτικών αντιλήψεων.

Η διαφήμιση δείχνει να προάγει μια επανεκπαίδευση/επανα-καλλιέργεια της φροντίδας για το σώμα. Στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για μια **υπεξαίρεση** του σώματος του ατόμου, μολονότι δίνει

την εντύπωση ότι αποσκοπεί ακριβώς στο αντίθετο, μέσω προαγωγής προτάσεων και εργαλείων που προάγουν με σκοπό, τάχα, την επαναπρόσκτηση του σώματός μας. Όμως, αντίθετα, φαίνεται ότι τα αντικείμενα που πουλάει η διαφήμιση δεν προσδίδουν καμία γνώση για το σώμα μας και δεν προσφέρουν καμία απάντηση και σοφία στα φλέγοντα ερωτήματα που το αφορούν: την σεξουαλικότητα, τη ζωή, τον θάνατο. Το αντίθετο, το διαφημιζόμενο προϊόν, ως άφυλο και άψυχο περισσότερο μας κάνει να χάνουμε τον μούσσολα παρά μας προσανατολίζει και φωτίζει, όπως δήθεν υπόσχεται. Είναι η περίπτωση π.χ. κάποιων *διπλών νοημάτων* που υπάρχουν σε διαφημιστικά spots στον τομέα της υγιεινής, συνήθως διατροφικού ενδιαφέροντος (προγράμματα διατροφικής αγωγής προς τους πολίτες): «για την υγεία σας να τρώτε τουλάχιστον πέντε φρούτα και λαχανικά καθημερινά», «για την υγεία σας να ασκείτε το σώμα σας τακτικά, επί καθημερινής βάσεως», «για την υγεία σας αποφεύγετε να τρώτε πολύ λιπαρά, πολύ γλυκά, πολύ αρμυρά» κ.α.

Πρόκειται συχνά για παράδοξα διαφημιστικά slogans τα οποία μπορεί να μεταδίδουν αντιφατικά μηνύματα για το **σώμα** στο μέτρο κατά το οποίο από τη μια μπορεί να προωθούν φερ'επιείν λαχταριστά γλυκίσματα και snacks και από την άλλη, την ίδια στιγμή, να αναγράφουν ένα μήνυμα **πρόληψης** στην άκρη της οθόνης, που υποδεικνύει ότι δεν είναι καλό για την υγεία μας να τρώμε γλυκά φαγητά ή να μασουλάμε μεταξύ των γευμάτων. Το αποτέλεσμα είναι σύγχυση και αμηχανία για τους πολίτες /καταναλωτές.

Φαίνεται ότι αυτό που ενδιαφέρει στην ενεστώσα κοινωνία που όλα είναι διαπερατά (ο μεγάλος αδερφός μας παρακολουθεί), δεν είναι το «ποιος είστε»; αλλά το «τι κάνετε». Είναι σα να μας λένε: «μπορείτε να τρώτε, να κινείστε, να κοιμάστε, όμως όπως πρέπει, αυτό που πρέπει...». Η σύγχρονη προτροπή είναι «ευχαριστηθείτε, αλλά με τρόπο καθώς πρέπει». Έτσι το **καινούργιο άτομο** (ο μεταμοντέρνος άνθρωπος) είναι απομειωμένος ως προς το εύρος της συμπεριφοράς του (διατροφή, ένδυση, σεξουαλικότητα), και καθίσταται αντικείμενο συνεχούς αξιολόγησης: «τι τρώτε;» (ποιοτικό κριτήριο) και «σε τι ποσότητα;» (ποσοτικό κριτήριο). Ιδού με ποιόν τρόπο ο σύγχρονος άνθρωπος δέχεται *κανονιστικές οδηγίες* ως προς το τι είναι καλό για το σώμα του. Διαμέσου αυτών των διαφημιστικών εκστρατειών οι οποίες περιστρέφονται γύρω από την υγεία θεωρείται ότι είναι δυνατόν να τροποποιηθούν οι συνήθειες ενός εκάστου προάγοντας τάχα τη *σωστή δόση*. Ξαναβρίσκουμε, ενδεχομένως, σε αυτό το διάβημα της δημόσιας υγείας αυτό το οποίο ο Αριστοτέλης υποστήριζε στον Νικόμαχο, στην Ηθική του: το μέτρο ενάντια στην υπερβολή (το περίφημο «μηδέν άγαν»). Την ίδια στιγμή όμως, αλλοίμονο, μια άλλη παράμετρος παραγνωρίζεται και ξεπετιέται, αυτή της εννομητικής ικανοποίησης. Προάγεται έτσι η άλλη όψη του **μεταμοντέρνου** ανθρώπου, στον αντίποδα των *ορδαλικών* συμπεριφορών, των διαστροφών, των εξαρτήσεων. Πρόκειται για τον χρηστικό άνθρωπο η ζωή του οποίου (χρηστική συμπεριφορά) είναι αποκομμένη/αποκλεισμένη από τις εννομητικές του πηγές, η ψυχική του ζωή στερείται φαντασίας, σαν τον αγρό που δεν αρδεύεται. Εδώ ή έννοια του σώματος, του οργάνου, απομειώνεται και περιορίζεται μόνο στη λειτουργία του, στη συμπεριφορά, το υποκείμενο δεν αντλεί ευχαρίστηση απ'αυτό.

Η De Mijolla-Mellor (2014) ασχολήθηκε με το **σώμα** του στρατιώτη. Υποστηρίζει ότι αυτό δεν του ανήκει, στο μέτρο κατά το οποίο αντιπροσωπεύει την πατρίδα του (το σώμα του σαν τη μητέρα-πατρίδα) και αναμένεται απ' αυτόν η υπεράσπιση της χώρας, το σώμα του μεταφέρει ένα σύνολο προσδοκιών και ιδεωδών. Ο πόλεμος προϋποθέτει άκαμπτη πειθαρχία, τάξη και υπακοή οπότε αποδίδει μια αστεϊρευτή δύναμη στο σώμα του στρατιώτη.

Η Ιωάννα της Λωραίνης ή *Jeanne d'Arc*, γνωστή και ως *Παρθένος της Ορλεάνης* (1412-1431) ήταν Γαλλίδα ηρωίδα επικεφαλής των Γαλλικών στρατευμάτων στον Εκατονταετή Πόλεμο κατά των Άγγλων στην Γαλλία. Κατηγορήθηκε για «κοντή κόμη», ότι «ντυνόταν με ανδρικά ρούχα», για «μαγεία» και ως αιρετική επειδή «ασχυριζόταν ότι ήταν απευθείας υπόλογη στον Θεό» και καταδικάστηκε να καεί ζωντανή (*auto da fe*) ως αιρετική. Η Jeanne d'Arc ήταν ένα έμβλημα του αρχαίου στρατιώτη άνδρα και γυναίκα μαζί. Την ώρα που καιγόταν ζήτησε να σηκώσουν το σταυρό για να μπορεί να τον δει μες από τις φλόγες. Κατά την εκτέλεση της μόνο ένας Άγγλος στρατιώτης τόλμησε να φωνάξει «*Είμαστε χαμένοι, κάψαμε μια αγία*». Το 1920 ανακηρύχθηκε Αγία και προστάτιδα της Γαλλίας. Η Ιωάννα της Λωραίνης μεταμφιέστηκε οικειοθελώς σε άντρα με διαχρονικόν τρόπο τόσο στην πολιτική της ζωή όσο και στο μέτωπο όπου έφερε όπλα και πανοπλία. Έτσι μέσω της εμφάνισής της διήγε βίον υπερβατικών (υπερέβη τις νόρμες) αφού δεν φορούσε γυναικεία ρούχα όπως υποδεικνύεται από την Βίβλο, αλλά ντυνόταν σας αρχηγός στρατιάς στη μάχη. Υπογραμμίστηκε συχνά η ομορφιά του αρχαίου στρατιώτη. Ο Vernant (στην de Mijolla-Mellor 2014) μας υπενθυμίζει ότι η εικόνα του Κούρου (ο **Κούρος**, για τις γυναίκες αντίστοιχα Κόρες, είναι αγάλματα -που εξελίσσονται σε αγαλματίδια μετά την μέση αρχαϊκή περίοδο 580 π.Χ. και επέκεινα- που δεσπόζουν στην ελληνική τέχνη. Οι Κούροι είναι γυμνοί, ενώ οι κόρες είναι ντυμένες), μας δείχνει ένα άσπογο σώμα, ένας ήρωας ο οποίος και μετά τον αφανισμό του ζει ξακουστός μέσα στη δόξα. Καθώς πέθανε στο άνθος της ηλικίας και της ομορφιάς του θα μείνει για πάντα «*καλός καθαθός*», απαλλαγμένος από τον φυσικό θάνατο λόγω γήρατος. Είναι αθάνατος αφού νίκησε την βιολογική αναγκαιότητα του τέλους, επιλέγοντας ο ίδιος τον θάνατό του. Στην ομηρική ιλιάδα οι ήρωες αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλον πρόσωπο με πρόσωπο (μονομαχίες). Με αυτήν την έννοια απέχουν από το πρότυπο της στρατιωτικής υπακοής και στη συμπεριφορά τους μοιάζουν περισσότερο με αρχηγούς συμμοριών που αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλον μέχρι θανάτου, αν ο ένας εκ των δύο αισθανθεί προσβεβλημένος/θιγμένος. Ο Αχιλλέας επί παραδείγματι, αλλά και άλλοι ομηρικοί ήρωες ενεργούν με μια λογική πρωτίστως ατομική, το σώμα τους δεν αυτό ενός στρατιώτη αλλά ενός αρχηγού.). Γιος μιας θεάς, της Θέτιδος, και ενός θνητού μπαμπά, του Πελέα, φαίνεται να είναι προορισμένος να πεθάνει, ιδού μια απαλλοτρίωση/αντιποίηση τρόπον τινά, του ανήκειν του στη θάνατη μητρική γραμμή. Η μεγάλη ανθεκτικότητα σώματός των αρχαίων ηρώων έρχεται ως ένδειξη ότι αυτό τους ανήκει και ότι το βιώνουν στα πλαίσια της-οικουμενικής- **αυταπάτης** περί της ανθρώπινης **παντοδυναμίας**, από την οποία εμφορούνται όσοι εκτίθενται στους κινδύνους της ταχύτητας και των ακραίων/επικίνδυνων ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων (σαν να εκτίθενται στην επικίνδυνη έκβαση μιας αγωνιστικής άμιλλας, μιας μονομαχίας).

Ο Westphal (2014) αναφέρει ότι είναι πρωτίστως από την εποχή την κοινωνικής φιλοσοφίας και του Foucault και εντεύθεν, όπου το σώμα έγινε ένα αντικείμενο *εργασίας* ή *πάγκος εργασίας* υπό την πίεση ηθικών και οικονομικών δυναμικών οι οποίες πυροδοτήθηκαν από την βιομηχανική επανάσταση.

Ο Michel Paul Foucault (1926 -1984) ήταν Γάλλος δομιστής και μεταμοντερνιστής φιλόσοφος, συγγραφέας, ψυχολόγος και ψυχοπαθολόγος. Επηρεάστηκε έντονα από τα γραπτά των Φρίντριχ Νίτσε και Μάρτιν Χάιντεγκερ. Έγινε γνωστός από τις μελέτες που έκανε σχετικά με τις έννοιες και τους κώδικες, όπως οι "αρχές του αποκλεισμού", μέσω των οποίων λειτουργούν και αυτοκαθορίζονται οι κοινωνίες, ενώ θεωρείται ένας από τους κυριότερους στοχαστές του Μάη του '68, αν και ο ίδιος ποτέ δεν αποδέχθηκε κάποια σύνδεση με τα γεγονότα που έλαβαν χώρα τότε. Στο συγγραφικό του έργο, ασχολήθηκε, κυρίως, με τη φυλακή, την τιμωρία, την αστυνομία, τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων τη φροντίδα των πνευματικά ασθενών και τις διακρίσεις μεταξύ αυτών και των εμφορώνων.

Η «εκπολιτισμένη σεξουαλική ηθική» αμφισβητήθηκε κατά τον 19^ο αιώνα διαμέσου της επανάστασης του υστερικού (φαινόμενα ψυχομετατροπικής και σωματοτροπικής υστερίας), με προεξάρχοντα τα συμπτώματα παροχυσμικού άγχους και τις ενιγματικές παραλυσίες.

Η υστερική γυναίκα συνιστούσε για το γιατρό μια πρόκληση, αυτήν του να ακούσει τις υφέρπουσες λιβιδινικές της συγκρούσεις και την ένταση μιας *επιθυμίας* (ερωτογένεια του σώματος) η οποία ήταν συνδεδεμένη με αυτόν τον προνομιούχο συνομιλητή της. Καθώς επιχειρούσε να αποκωδικοποιήσει την ασυνείδητη γλώσσα για να καταλάβει και να θεραπεύσει, η ιατρική έδωσε γέννηση στην ψυχανάλυση. Εδώ και μερικές δεκαετίες παρατηρείται το φαινόμενο μιας επιστροφής της ιατρικοποίησης των νευρωτικών διαταραχών διαμέσου της φαρμακευτικής ιδεολογίας η οποία επιχειρεί να προσαρμόσει το σώμα στις απαιτήσεις της κοινωνίας: ο ανθρώπινος οργανισμός καλείται να είναι πάντα *καλά* να αναρρώνει το ταχύτερο δυνατόν, οι απαιτήσεις των πολυεθνικών για παραγωγή επείγουν, αμφισβητείται το δικαίωμα του εργαζόμενου στην ασθένεια, δεν του αναγνωρίζεται η φυσική τρωτότητα της ψυχής και του σώματός του. Το υποκείμενο προσδοκεί από τα ψυχοτρόπα φάρμακα επιδόσεις και αποτελέσματα, πρωτίστως την αναισθησία της οδύνης του, αυτήν ακριβώς που πετυχαίνει σε ορισμένες περιπτώσεις ο υστερικός μέσω των υστερικών του συμπτωμάτων (ονόμασαν την υστερία *«ωραία αδιαφορία»- "belle indifference"*).

Ο Γάλλος φιλόσοφος Michel Onfray (2009) διατείνεται ότι η πραγματική φυλακή του ανθρώπου είναι η στρεβλή του σχέση με το σώμα, και η πραγματική ελευθερία δε μπορεί να έρθει παρά μόνο από μέσα μας, μέσω του sex. Δηλώνει συγκεκριμένα « η *ομολογία μιας αξιοθρήνητης σεξουαλικής ζωής δε γίνεται παρά μόνο στις πιο ακραίες περιπτώσεις, όταν ο πόνος μας αναγκάζει να ξαπλώσουμε στο ντιβάνι ενός*

ψυχαναλυτή, να σπρώξουμε την πόρτα του γραφείου ενός σεξολόγου, να καταναλώσουμε πλήθος αντικαταθλιπτικών ή υπνωτικών...» (σ.20).

Ο φιλόσοφος κάνει δριμεία κριτική στον χριστιανισμό ο οποίος επιμόλυνε τη σεξουαλική μας ζωή και τη φυσική ισορροπία του ατόμου, και προτείνει ως αντίδοτο τον ηλιακό ερωτισμό του κάμα-σουτρα και τελικά οδεύει προς την κατασκευή μιας νέας θεωρίας περί *αισθησιακού Διαφωτισμού*. Το φώς ενσταλάζεται πρώτα στο σώμα και ύστερα στο πνεύμα, το οποίο χαλαρωμένο πλέον και συμφιλιωμένο με τα άλλα σώματα γύρω του και με τη φύση μπορεί να συνυπάρξει μαζί τους εν ειρήνη. Συνεχίζει, κάνοντας λόγο για τον **μηδενισμό** της **σάρκας** του σύγχρονου ανθρώπου που σχετίζεται με την απόλυτη πειθαρχία, την **περιφρόνηση** του **σώματος** στο καθημερινό πρόγραμμα, την εξάσκηση στην υπακοή και την υποταγή, την αδιαφορία για παιγνιώδεις μορφές μάθησης. Η πιο τολμηρή εκδοχή του ιουδαιοχριστιανικού έρωτα, το *«Άσμα Ασμάτων»* αποτελεί ύμνο στην απόλαυση της εγκράτειας και οδηγεί κατευθείαν στο μηδενισμό της σάρκας. Είμαστε ψυχροί, ασθενικοί και αγχώδεις, διότι έχουμε οικοδομήσει μια εντελώς αφύσικη σχέση με το σώμα μας και με το σώμα των άλλων: *«ο χριστιανισμός αρνήθηκε το σώμα, τα σώματα, απαίτησε την αγαμία, την εγκράτεια, την αγνότητα. Θεωρητικοποίησε το μίσος κατά των γυναικών... δόξασε το άρρωστο, ακρωτηριασμένο, βασανισμένο, εξευτελισμένο σώμα. Απόλαυσε το μαρτύριο. Μετέτρεψε τη σεξουαλικότητα σε κατάρρα. Καταδίωξε μέχρι θανάτου κάθε εραστή της ζωής, κάθε αγάπη για το σώμα, κάθε ενθουσιασμό για τη ζωή.... διακήρυξε τη μη καθαρότητα των γυναικείων οργάνων, αυτών των απαράμιλλων ανθών της σάρκας... εφηύρε έναν νυχτερινό έρωτα που μέσα στο σκοτάδι του τα σώματά μας συνεχίζουν να κείτονται σαν μέσα σε σάβανο... Παραμένουμε ερωτευμένοι με το απονεκρωμένο σώμα του μυθικού Ιησού, ένα σώμα που δεν τρώει, δεν πίνει, δεν απολαμβάνει τον έρωτα...»*. Ο συγγραφέας προάγει τον ινδικό ηλιακό έρωτα (κάμα-κάλα). Στα γλυπτά των ινδικών ναών απεικονίζονται φιλιά, πεολεχιές, ομαδικές συνουσίες, ακροβατικά συμπλέγματα, αυνανισμοί. Εδώ το γυναικείο στήθος είναι χυτό, διογκωμένο, προκλητικό, στρογγυλό σαν τον κόσμο, προκαλεί το χέρι του άντρα να το χαϊδέψει, όχι το στόμα του βρέφους να το θηλάσει.

2. Η ψυχαναλυτική θεώρηση του πόνου

Η διαπροσωπική απώλεια εκδηλώνεται με **πόνο**: πρόκειται για μια ανεξέλεγκτη ένταση μέσα σ'ένα αναστατωμένο ψυχισμό. Είναι ένας πόνος αποχωρισμού, συνιστά εκρίζωση. Είναι μια βαθειά απορρύθμιση της ψυχικής ζωής που διαφεύγει της αρχής της ευχαρίστησης (Nasio 1996,όπως αναφέρεται στην Κανελλοπούλου 2000). Εντούτοις ο ψυχικός πόνος δεν είναι υποχρεωτικά ένα παθολογικό φαινόμενο ούτε ένα συναίσθημα που εμφανίζεται μόνο σε οδυνηρές περιστάσεις. Ο ψυχικός πόνος καθορίζει τη ζωή μας, είναι ένα σημάδι ενδεικτικό της εμπειρίας που βιώνουμε, ένα

βίωμα δοκιμασίας που οδηγεί στην ορίμανση. Ωστόσο στην εκτενή ιατρική βιβλιογραφία ο πόνος έχει αρνητική χροιά, θεωρείται κακός και πρέπει πάσει θυσία ν'αποφεύγεται (δεν έχει λόγο ύπαρξης).

Ο πόνος είναι συναίσθημα (affekt κατά Freud) που ξεφεύγει από την **αρχή της ευχαρίστησης**: εδώ το Εγώ δε δύναται να κυριαρχήσει στην αναστάτωση των ενορμήσεων και αισθάνεται πόνο. Η ρυθμιστική αρχή της ευχαρίστησης αδρανεύει, δεν έχει τη δυνατότητα να ρυθμίσει την ένταση των ενορμήσεων και να τις κάνει υποφερτές. Ο πόνος-σε αντιδιαστολή με τη δυσαρέσκεια-είναι μια βαθιά απορρύθμιση της ψυχικής ζωής που ξεφεύγει από την αρχή της ηδονής. Ο Laplanche (1970) όπως αναφέρεται στην Κανελλοπούλου (2000) υποστηρίζει ότι σε κάθε υποκείμενο σε ανάλυση συναντάμε έναν πόνο τον οποίο το άτομο αναζητά ασυνείδητα με σκοπό να αποκτήσει μια επιδοτούμενη ευχαρίστηση (prime de plaisir) σε έναν άλλο ενδοψυχικό τόπο. Επί παραδείγματι, ευχαρίστηση για το Υπερεγώ, δυσαρέσκεια για το Εγώ. Ο πόνος εμφανίζεται πάντα στο **όριο**-από εκεί πηγάζει η δυσκολία μελέτης του-ανάμεσα στο **ψυχικό** και το **σωματικό**. Ο πόνος είναι ένα **οριακό** φαινόμενο και ένα **οριακό συναίσθημα**. Ο Assoun (1997) όπως αναφέρεται στην Κανελλοπούλου (2000) υποστηρίζει ότι η φροϋδική συμβολή στη θεματική του πόνου είναι αυτό το πέρασμα από το σωματικό στον ψυχικό πόνο. Δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στον σωματικό και τον ψυχικό πόνο γιατί ο πόνος είναι ένα **μικτό φαινόμενο**. Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (1979) θεωρεί τον ψυχικό παράγοντα μια από τις κύριες αιτίες της οδύνης. Θεωρεί ότι άγνωστοι παράγοντες είναι υπεύθυνοι για έναν άτυπο σωματικό πόνο που τον ονομάζει «ψυχογενή» (οδυνηρή αίσθηση που έχει το υποκείμενο χωρίς όμως κανένα αίτιο που να την εξηγεί. Ο πόνος είναι διφορούμενη έννοια που μπορεί να προκληθεί χωρίς να ευθύνεται κάποιος τραυματισμός των ιστών. Από ψυχαναλυτικής απόψεως ο σωματικός πόνος δε διαφοροποιείται από τον ψυχικό (εξομοίωση του ψυχικού πόνου με το σωματικό). Ο Freud μιλούσε για το «αποπλανητικό» πρόβλημα που τίθεται με το θέμα του σωματικού και του ψυχικού πόνου. Εξηγεί δε τον ψυχικό πόνο με το ίδιο μοντέλο που χρησιμοποιεί για τον σωματικό: στην ψυχανάλυση **η έννοια του ψυχικού πόνου αντιγράφει την έννοια του σωματικού**. Η σύγχρονη αντίληψη του πόνου από τη σκοπιά της ιατρικής, της βιολογίας, της βιοχημείας και της νευρολογίας δεν αντιτίθεται στην ψυχαναλυτική άποψη: γίνεται λόγος για τη μετάδοση του πόνου μέσα από χημικά μόρια, ειδικές ουσίες όπως ακριβώς διατεινόταν και ο Freud το 1895.

Οι κατηγορίες του πόνου:

-Ο πόνος ως **έσχατο συναίσθημα** πριν εμφανιστεί η ψύχωση, πριν από την τρέλα. Μερικοί ασθενείς παραληρούν σε στιγμές υπερβολικού πόνου.

-Ο πόνος ως **σύμπτωμα**. Σωματικός ή ψυχικός πόνος ως αποτέλεσμα μιας ασυνείδητης σύγκρουσης. Πρόκειται για τον « ψυχογενή πόνο» (κατά την ιατρική) ή πόνο-σύμπτωμα (κατά την ψυχανάλυση επειδή είναι μια εκδήλωση στο σώμα μιας ενδοψυχικής σύγκρουσης). Είναι επίμονος **σωματικός πόνος** χωρίς οργανικά αίτια, τις περισσότερες φορές απατηλός. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα η επίμονη ημικρανία που δεν υποχωρεί. Παραπέμπει στη φροϋδική έννοια της σωματοτροπικής υστερίας, εκδήλωση στο σώμα μιας σύγκρουσης την οποία ο ασθενής δεν αντιλαμβάνεται, δεν ακούει, δε βλέπει, δεν κατανοεί. Ασυνείδητα (λανθανόντως) ο σωματικός πόνος μπορεί να χρησιμοποιείται ως ένα τρόπος να αποφύγει κάποιος τον ψυχικό πόνο, τη συνειδητοποίηση (γνώση) , την ψυχική

επεξεργασία. Μπορεί όμως το βίωμα του πόνου να είναι και εξίσου επίμονος **ψυχικός πόνος** που δεν είναι ούτε μελαγχολία ούτε κάποιο παθολογικό πένθος αλλά μια κατάσταση που δεν εξηγείται.

-Ο πόνος ως **αντικείμενο ευχαρίστησης**. Η περίπτωση της διαστροφής (μαζοχισμός, σαδισμός). Ο πόνος που αναζητά ο διαστροφικός δεν είναι πραγματικός. Αυτό που μετράει για τον διαστροφικό π.χ. σαδιστή είναι η προσποίηση του πόνου (φωνή, μορφασμοί, κ.λ.π). Αυτό όμως δεν έχει κάποια σχέση με τον πόνο του αρρώστου (κωμωδία του «ζώ τον πόνο» και «μοιράζομαι τον πόνο»). Ο διαστροφικός σκηνοθετεί τη διεστραμμένη επιθυμία του. Μοιράζεται τον πόνο σα να είναι ένα αγαθό ανάμεσα σε άλλα (π.χ. ο μαζοχιστής επιθυμεί να τον μειώνουν).

3. Η αλληλοεπιρροή ψυχής και σώματος: οι σωματικές ασθένειες

Έχει πλέον αναγνωρισθεί ότι σώμα και ψυχισμός πλέκουν παράλληλα τα νήματα της ζωής. Υπήρξε πάντα ένα βασικό θέμα της λογοτεχνίας και είναι σήμερα μέρος της λαϊκής μας σοφίας το γεγονός ότι οι αντιξοότητες και η απόγνωση μπορεί να οδηγήσουν σε σωματικές ασθένειες. Ένα έντονο, παρατεταμένο ή επαναλαμβανόμενο αρνητικό συναίσθημα¹ που δεν μπορούμε να εκφράσουμε άμεσα επιδρά διαβρωτικά πάνω στον οργανισμό μας. Γίνεται λόγος για τις συγκινήσεις ως πιθανό αίτιο νοσήσεως. Για παράδειγμα, έχει βρεθεί ότι ισχυρά δυσάρεστα συναισθήματα όπως ο θυμός, ο φόβος, η θλίψη προκαλούν διαφορετικές αντιδράσεις στο βλεννογόνο του στομάχου που, αν η σχετική ευαλωτότητα (προδιάθεση) του οργάνου συντελέσει, μπορεί να εξελιχθούν σε μόνιμες ανατομοπαθολογικές καταστάσεις. Έρευνες έδειξαν ότι το υπερβολικό stress² διαφοροποιεί τις άμυνες του οργανισμού και αυξάνει την προδιάθεση για κάποιες ασθένειες του ανοσοποιητικού συστήματος: δεν είναι ο στρεσογόμος παράγων (π.χ θάνατος, διαζύγιο κλπ) αυτός καθ' αυτός που επηρεάζει το ανοσοποιητικό σύστημα, αλλά ο τρόπος που εμείς τον βιώνουμε, τον επεξεργαζόμαστε και αποκρινόμαστε σε αυτόν: πρόκειται για την ικανότητα προσαρμογής σε συνθήκες που αλλάζουν («σύνδρομο προσαρμογής» κατά Hans Selye, 1946).

---

¹ Ένα τέτοιο παθογόνο συναίσθημα μένει κατά κανόνα έξω από τη συνείδηση του ατόμου που πάσχει.

² STRESS (ψυχολογική πίεση): ψυχολογική κατάσταση έντασης, η οποία συνδέεται με οργανικές και ορμονικές αλλαγές και προκαλείται από ψυχολογική σύγκρουση, τραυματική εμπειρία ή άλλες επιδράσεις που επιφέρουν αναστάτωση στο άτομο.

Ο Freud περιέγραψε τέσσερις τύπους σωματικών συμπτωμάτων.

-τα υστερικά συμπτώματα μετατροπής

-τα σωματικά συμπτώματα στις σύγχρονες ή ενεστώσες νευρώσεις

-τα υποχονδριακά συμπτώματα

-τις οργανικές αρρώστιες.

Από το 1905 ο Freud (στην Ποταμιάνου 2013) έκανε λόγο για τις ανταλλαγές μεταξύ ψυχικού και σωματικού και για την επίδραση που μπορούν να ασκούν στο σώμα τα συναισθήματα και οι συγκινήσεις, όπως και η σημασία που μπορεί να έχουν για ορισμένες οργανικές δυσλειτουργίες. Τόνισε ότι δεν υπάρχει νοητικοσυναισθηματικό βίωμα το οποίο να μην έχει κάποιο σωματικό αντίκτυπο και να μην τροποποιεί σωματικές διαδικασίες.

Ο Grodeck³ σημείωνε ότι η αρρώστια δεν έρχεται από έξω, δεν είναι εχθρός, είναι δημιούργημα του οργανισμού, του ίδιου μας του εαυτού και ως εκ τούτου θα μπορούσε να μηνύει κάτι π.χ « μη συνεχίζεις να ζεις όπως συνήθισες να ζεις».

Ονομάζουμε **ψυχοσωματικές διαταραχές** τις οργανικές διαταραχές που οφείλονται σε κάποια ψυχολογική αιτία ή που φαίνεται να έχουν κάποιον ψυχολογικό παράγοντα (ψυχικές συγκρούσεις, συνήθως ασυνείδητες) στην αιτιολογία τους.

Η κλινική πράξη έδειξε ότι οι σωματικές διαταραχές συχνά συνυπάρχουν με ψυχική συμπτωματολογία. Η παθολογία των ψυχοσωματικών διαταραχών μπορεί να αφορά ένα σωματικό όργανο (π.χ στομάχι) ή μια σωματική λειτουργία (π.χ αναπνοή).

Ένα άτομο διαθέτει διάφορους τρόπους να εκφράζεται: ένας από αυτούς τους τρόπους είναι η αρρώστια. Ο άρρωστος που υποφέρει από ψυχοσωματική διαταραχή δοκιμάζει γενικά μεγάλη δυσκολία όταν είναι να εκφράσει συναισθήματα τα οποία διατείνεται ότι δεν έχει ή δεν μπορεί να περιγράψει. Η δυσκολία αυτή έχει επικρατήσει να ονομάζεται **αλεξιθυμία**, όρος που εισηγήθηκε ο ελληνοαμερικάνος

---

³ Groddeck George Walter (1866 – 1934): Γερμανός δόκτωρ Ιατρικής. Ανακάλυψε τα γραπτά του Freud το 1910 και αλληλογράφησε μαζί του από το 1917. Περιέγραψε με κλινικά παραδείγματα τις σχέσεις ανάμεσα στις σωματικές διαταραχές και τις ασυνείδητες ψυχικές διαδικασίες.

ψυχίατρος Σιφναίος : ετυμολογικά προέρχεται από το στερητικό $\alpha + \lambda \acute{\epsilon}\xi\eta > \lambda \acute{\epsilon}\gamma\omega + \theta\upsilon\mu\acute{o}\varsigma$ (συναίσθημα, ψυχή) $> \theta\upsilon\mu \acute{\epsilon}\omega - \omega \rightarrow \alpha\lambda\epsilon\zeta\iota\theta\upsilon\mu\acute{\iota}\alpha$: δεν λέω, δεν μιλάω το συναίσθημα μου.

4. Η διαχείριση των διεγέρσεων (εντάσεων)

Η σημερινή εξωτερική πραγματικότητα (κατάκτηση στόχων, γρήγορου και εύκολου κέρδους) μας εκθέτει σε μια υπερπληθώρα διεγερτικού καταγισμού (εντάσεις) την οποία η εσωτερική μας πραγματικότητα (ψυχικό όργανο) καλείται να διαχειριστεί. Το ερώτημα που απασχολεί τους ψυχοθεραπευτές και ψυχαναλυτές είναι να δουν με ποιον τρόπο ή εσωτερική (ψυχική) μας πραγματικότητα αντιμετωπίζει αυτές τις υπερδιεγείρουσες έξωθεν καταστάσεις. Το ψυχικό μας όργανο διεγείρεται επίσης έσωθεν: έχει επιθυμίες (ενορμητικές ώσεις).

Εν κατακλείδι: όταν το ψυχικό όργανο ερεθίζεται από έσωθεν ή έξωθεν ερεθίσματα τότε προκύπτει ένταση. Παραδείγματα: δεν έχω φάει (έσωθεν διέγερση). Προκύπτει τότε ένταση, η πείνα την οποίαν ο ψυχισμός μας καλείται ν' αντιμετωπίσει. Με προπηλάκισε φερ' ειπείν ο διευθυντής μου (έξωθεν διέγερση). Ιδού πάλι ένταση ο θυμός, κλ.π. την οποία το ψυχικό όργανο έχει να διαχειριστεί.

Το ερώτημα είναι: πώς, με ποιόν τρόπο ο ψυχισμός μας διεργάζεται (απορροφά, «φιλτράρει») τις εντάσεις απ' όπου κι αν προέρχονται; Τι απογίνονται οι αναστατώσεις και οι ταραχές μας;

Οι εντάσεις μας μπορούν να έχουν δύο πιθανά πεπρωμένα: είτε παίρνουν το δρόμο της *ψυχικής εργασίας* είτε αυτόν της *εκφόρτισης*.

Α) Η ψυχική εργασία ή ψυχοποίηση: όταν αυτή μπορεί να λαμβάνει χώρα τότε λέμε ότι έχουμε ένα «μάχιμο Εγώ». Εδώ η ψυχική ενέργεια της έντασης «φιλτράρεται» μέσω *αμυντικών διαδικασιών*, πρωτίστως της απόθησης. Είναι το Εγώ του *νευρωσικού* ανθρώπου το οποίο είναι σε θέση να κρατάει την ένταση, το δυσφορικό μέσα του. Αυτό το καταφέρνει μέσω διαπλοκής της ευχαρίστησης με τη δυσαρέσκεια. Εδώ το υποκείμενο μπορεί να κρατάει το δυσάρεστο (ένταση) μέσα του π.χ τον θυμό από τον προπηλακισμό του διευθυντή του: μπορώ να αντέξει το

δυσάρεστο και αντλώ ευχαρίστηση από αυτό, ευχαρίστηση από τον πόνο της έντασης (συνδυασμός/ σύνδεση της ευχαρίστησης με τη δυσαρέσκεια) ⁴.

Ο νευρωσικός μπορεί ν'αντέχει το δυσάρεστο, την ένταση, και αντλεί ευχαρίστηση από αυτό: πρόκειται για την ερωτικοποίηση του πόνου, μέσω μιας ικανοποιητικής διαπλοκής της καταστροφικής ενόρμησης με τον «Έρωτα». Αφορά στη λειτουργία του *Πρωτογενούς η Ερωγόνου Μαζοχισμού* που έχει να κάνει με τη δυνατότητα του «υφίστασθαι». Εδώ το Εγώ τα βγάζει πέρα στη στέρηση, τη ματαίωση κ.λ.π.

Πρόκειται για το ψυχικό κανάλι επεξεργασίας των διεγέρσεων. Είναι η δυνατότητα μου να χρησιμοποιώ υποκατάστατα (σύμβολα) μέσω των οποίων ικανοποιώ τις επιθυμίες μου ενδοψυχικά (φαντασία, ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας), οπότε υποχωρεί η ένταση, π.χ. μέσω ενός **συμβολικού ονείρου** ⁵ λ.χ. βλέπω να επιτίθεται σε ένα θηρίο οπότε ικανοποιώ ενδοψυχικά τις εχθρικές μου τάσεις προς τον αυθάδη διευθυντή μου. Η απευθείας εξωτερίκευση της εχθρότητας μου θα εγκυμονούσε για το Εγώ μου υπερεγωτικούς κινδύνους: απολίτιστη, μη καθωσπρέπει συμπεριφορά, φόβος απόλυσης κ.λ.π. Το όνειρο εδώ συμπυκνώνει συμβολικά) τη σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμία και την ικανοποίηση της, με αποτέλεσμα τη μείωση της έντασης.

Το **νευρωτικό σύμπτωμα** συμπυκνώνει συμβολικά τη σύγκρουση ανάμεσα σε μια επιθυμία: το σύμπτωμα έρχεται ως **συμβιβαστική λύση** (ψυχική εργασία) ανάμεσα στις δύο τάσεις, την επιθυμία και την απαγόρευση της. Εδώ επίσης όπως και στο όνειρο υπάρχει συμβολισμός, νόημα, μια φαντασίωση. Η ψυχική εργασία προεξάρχει στις νευρωτικές οργανώσεις και η κύρια αμυντική λειτουργία του Εγώ εδώ είναι η απόθεση σύμφωνα με το σχήμα: ένα ερέθισμα (εσωτερικό ή εξωτερικό) δημιουργεί ένταση, μια απαγορευμένη επιθυμία ζητάει να ικανοποιηθεί, να γίνει πράξη. Το Υπερεγώ (λογοκρισία) τίθεται σε λειτουργία και κινητοποιεί την απόθεση με σκοπό την απαγόρευση του περάσματος στην εκφορτιστική πράξη. Αυτό θα οδηγήσει στον σχηματισμό του συμβολικού συμπτώματος από το Εγώ⁶. Η απόθεση χρησιμοποιείται από το Εγώ ως ένα αλεξιερηθιστικό ⁷ φράγμα (ηθμός) που προστατεύει ψυχή και σώμα από τον κατακλυσμό, την

⁴ Είναι ο πρωτογενής η ερωγόνος μαζοχισμός που λειτουργεί εδώ (ερωτικοποίηση του πόνου), η δυνατότητα του «υφίστασθαι», οπότε το Εγώ τα βγάζει πέρα στις αντιξοότητες (στέρηση, ματαίωση κ.λ.π)

⁵ Η εργασία του ονείρου είναι το κατεξοχήν παράδειγμα – πρότυπο της ψυχικής εργασίας, στην οποία η επιθυμία επιθετική ή σεξουαλική ικανοποιείται μέσω μεταμπίεσης (συμβολικό όνειρο). Η φαντασίωση του νευρωσικού /υστερικού είναι πρόσφορη, εγγράφεται στα όνειρα.

⁶ Το Εγώ του νευρωτικού είναι μάχιμο.

⁷ Η μητέρα αρχικά παίζει τον ρόλο του αλεξιερηθιστικού συστήματος (επεξεργασία των εντάσεων του μωρού της). Είναι μια μητέρα με προεξάρχουσα συμβολή στη διαχείριση της ανάπτυξης των λειτουργιών του μικρού παιδιού. Στην συνέχεια, συν το χρόνω, το αλεξιερηθιστικό σύστημα της

αναστάτωση του ερεθίσματος. Εδώ δεν αρνούμαι την ψυχική επεξεργασία⁸. Τι θα κάνω αν είμαι π.χ πολύ οργισμένος και δεν μπορώ να απωθήσω την οργή μου; Χωρίς την απόθεση ή ένταση /φορτίο της επιθυμίας είναι καταγιγιστική και κατά συνέπεια τεράστια η αγωνία για την ψυχοσωματική μου υπόσταση.

Κλινικό παράδειγμα: άνδρας σε θεραπεία, παντρεμένος, και με ένα μωρό. Έκανε μια σύντομη σεξουαλική εξωσυζυγική σχέση και φοβόταν μην κολλήσει aids. Η φοβία του μην επιμολυνθεί από τον ιό έγινε φοβία μήπως κολλήσει το μωρό του aids. Το σύμπτωμα της φοβίας ανήκει στην νευρωτική τάξη πραγμάτων, δηλ. δεν είναι ένας φόβος διάχυτος αλλά έχει αντικείμενο. Η φοβία του ασθενούς δείχνει να συμπεκνώνει/σημαίνει τη συμβιβαστική λύση ανάμεσα στην αιμομικτική του επιθυμία (επαφή με την κόρη) και την απαγόρευσή της. Το σύμπτωμα υποστηρίζεται από μια ασυνείδητη φαντασία αιμομικτικής /απαγορευμένης συνεύρεσης και ως τούτου υπερεγωτικά λογοκρινμένης.

Η υστερία μετατροπής ή σωματοτροπική υστερία είναι ένα από τα **σωματικά συμπτώματα** που περιέγραψε ο Freud. Αφορά στις μεγάλες υστερικές προσβολές (grande hysterie) που απαντώνται συχνότερα σε πρωτόγονους ανθρώπους. Η έννοια της **μετατροπής** εισήχθη στην ψυχοπαθολογία για να εξηγήσει αυτό το «πήδημα» του ψυχικού στο σωματικό το οποίο και ο Freud θεωρούσε δύσκολο να γίνει κατανοητό. Εδώ η λιβιδώς αποχωρίζεται από την απωθημένη σεξουαλική αναπαράσταση και μετατρέπεται σε ενέργεια σωματικής νευροποίησης (innergation). Τα (σωματικά) συμπτώματα μετατροπής είναι ανατάξιμα και έχουν **συμβολικό** νόημα. Εκφράζουν μέσω του σώματος απωθημένες αναπαραστές. Πρόκειται για μια απευθείας επικοινωνία του Εκείνου με το Σώμα και αφορά στη συμβολική αξία ενός μέρους ή του συνόλου του σώματος. Ο φέρων το σύμπτωμα αγνοεί τη μεταφορική αξία του «μηνύματος» / συμπτώματος το οποίο εγγράφεται με «ιερογλυφικά» πάνω σε ένα άρρωστο σώμα .

Κλινικά παραδείγματα

Γυναίκα που έχει ένα φούσκωμα στη κοιλιά («ανεμογκάστρι»). Μπορούμε να δούμε ότι, πίσω από αυτό το φούσκωμα στην κοιλιά μπορεί να υπάρχει κάποια ασυνείδητη αναπαράσταση /φαντασίωση της αιμομικτικής επιθυμίας ένωσης (εγκυμοσύνης) με τον πατέρα. Ο Green όπως αναφέρει η Κονδύλη (2009) προτείνει δύο βασικές/πρωταρχικές ασυνείδητες σεξουαλικές φαντασιώσεις στην υστερία: την **πρωταρχική σκηνή** (αφορά στη συνεύρεση των γονιών που έφερε το άτομο στη ζωή) και τη μνησικακία της μαμάς απέναντι στο παιδί της μετά τη γέννησή του, λόγω της απώλειας ενός μαμάς εσωτερικεύεται : πρόκειται για τη δόμηση των άμυνών του Εγώ στο παιδί. Ο Freud λέει πως το Εγώ ξεπηδάει από τη λειτουργία του αλεξιερηθιστικού συστήματος. Στο μέτρο κατά τον οποίο οργανώνουμε τις άμυνες μας, τότε είναι που θα μπορέσει το Εγώ να λειτουργήσει ως ενδιάμεσος και προστατευτικός πόλος του ψυχισμού.

⁸ Πρόκειται εδώ για ένα κριτήριο αναλυσιμότητας για το αν δηλαδή κάποιος έχει ή δεν έχει καλή πρόγνωση μέσα σε μια αναλυτική διαδικασία.

πραγματικού εσωτερικού αντικειμένου (του παιδιού), που όσο υπήρχε εντός της την έκανε να αισθάνεται πολύ ικανή, ενώ, από τώρα και στο εξής θα μεγαλώνει αυτόνομα, ανεξάρτητα από εκείνη. Πρόκειται για ασυνείδητες ιδέες που εμφανίζονται με τη μορφή φαντασιώσεων εγκυμοσύνης.

Υστερική αφωνία, η κλασική περίπτωση της «φροϋδικής» Ντόρας. Υστερικό σύμπτωμα μετατροπής το οποίο συμπυκνώνει (συμβιβασμός) τη σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμία του στοματικού έρωτα με τον πατέρα και την υπερεγωτική της απαγόρευση. Υπάρχει εδώ η ασυνείδητη φαντασίωση του στοματικού έρωτα με έναν (απαγορευμένο) άντρα, τον μπαμπά. Το υποκείμενο εδώ κρατάει τη σχέση με το ερωτικό αντικείμενο μπαμπάς, το αντικείμενο υπάρχει μέσα του.

Υστερική παράλυση του χεριού. Σωματόμορφη διαταραχή (σύμπτωμα) η οποία θα μπορούσε να συμπυκνώνει συμβολικά τη σύγκρουση ανάμεσα σε μια επιθυμία π.χ. αυνανισμού, να πιάσω τη μαμά μου, η σκηνή της συνεύρεσης με τη μητέρα (ή την αδερφή) κ.λ.π. και την απαγόρευση της (θα τιμωρηθώ από τον πατέρα). Η «απαγόρευση» από τον πατέρα μου, επειδή επιθυμώ να αυνανιστώ κ.λ.π

Μια αυχενική δυσκαμψία είναι δυνατόν να αναπαριστά την απαγορευμένη στύση που οφείλεται σε αιμομικτικές επιθυμίες.

Το σωματικό σύμπτωμα έρχεται στην υστερία ως η **συμβιβαστική λύση** ανάμεσα στις δυο τάσεις : την επιθυμία και την απαγόρευση της. Και εδώ υπάρχει συμβολισμός, νόημα, μια φαντασίωση. Στην υστερία μετατροπής υπάρχει **σκηνοθεσία**, το σώμα «μιλάει» και ζητάει ν'αποκωδικοποιηθεί (υποχώρηση του συμπτώματος). Το σώμα στην υστερία είναι σημαίνον. Η ενόρμηση και η σεξουαλική της διάσταση διασχίζει την ψυχή και το σώμα του υστερικού ως έμφραξη, πλημμυρίδα, μετάλλαξη σε **σωματικό**. Μεταστοιχείωση του εννομητικού, δημιουργία μιας **νέας γλώσσας**, χαρακτηρίζουν επίσης και κυρίως την υστερία: πρόκειται για μια προσπάθεια διαχείρισεως της σεξουαλικότητας μέσω της συγκροτήσεως μιας μηδέποτε σταθερής ταυτότητας. Το υστερικό σύμπτωμα μεταφράζει μια έλλειψη που συνοψίζεται στο «δεν είμαι πλήρης». Κάποιες χαρακτηριστικές σωματικές εκδηλώσεις παραπέμπουν στην έλλειψη: αναισθησίες, αισθητηριακά προβλήματα, ψυχρότητα. Ο υστερικός μέσω της δομής και της συμπτωματολογίας του προβαίνει διαρκώς σε μια έκκληση για πλήρωση ενώ η γοητεία που ενδύεται το όλο αίτημα το καθιστά ακαταμάχητο. Η πλέον άμεση αντίδραση εκείνου που συναντά ο υστερικός στην πορεία του, εάν υποκύψει στον πειρασμό αυτής της εκκλήσεως, είναι να προβεί στην πλήρωση αυτής της εκκλήσεως.

Στη νεύρωση γίνεται λόγος για το λιβιδινικά επενδεδυμένο σώμα, το κορμί (ερωτικοποιημένο/σεξουαλικοποιημένο), άλλως ειπείν το εσωτερικευμένο/λιβιδινικό σώμα από το οποίο το Εγώ αντλεί ευχαρίστηση. Πρόκειται για τις **υστερικές ταυτίσεις**. Είναι οι κατεξοχήν ταυτίσεις των **νευρωτικών** οργανώσεων (των « φυσιολογικών» ανθρώπων...). Πρόκειται για κινήσεις που ανοίγουν δρόμο σε φαντασιώσεις. Η υστερική ταύτιση κρατάει εν μέρει τον ερωτικό δεσμό. Το υποκείμενο κρατάει το ερωτικό αντικείμενο το οποίο διατηρείται ερωτικοποιημένο στο ασυνείδητο. Αυτό έχει ερωτική επιθυμία για το αντικείμενο, χωρίς όμως να το διεγείρει στο βαθμό που να ψάχνει να βρει καταφύγιο σε κάποιο αλεξιερηθιστικό αντικείμενο. Στην υστερική ταύτιση η λιβιδώς δεν ακινητοποιείται, αλλά *παίζει* το αντικείμενο δε στέκεται πουθενά, πάει από δω και από κει, ο

υστερικός «πηδάει» από δω και από κει. Τα αντικείμενα είναι ζωντανά μέσα του. Στην υστερία υπάρχει η φαντασίωση από κάτω (π.χ φαντασίωση ότι είμαι έγκυος με έναν άντρα). Έτσι οι αναπαραστάσεις (τις οποίες θα αποκαλύψουμε στην ανάλυση) είναι πιο κρυστάλλινες, διαφανείς, δεν είναι κρυμμένες, έχουν ρευστότητα και δεν είναι άκαμπτες. Είναι εύκολα αναγνωρίσιμες. Π.χ η ασθενής μεταδίδει: «...εχθές ήμουν με τον Γιάννη ο οποίος έχει το όνομα του πατέρα μου...» Έρχεται ο πατέρας σαν αντικείμενο που τη διεγείρει. Το «εύκολα αναγνωρίσιμο» είναι ότι ο αναλυτής ακούει πως η ασθενής, όταν μιλά για τον Γιάννη, μιλά για τον πατέρα της. Πρόκειται για **προσυνειδητή γνώση**: η γυναίκα του παραδείγματος έχει συνδέσει τον Γιάννη με τον πατέρα. Πρόκειται για μια σύνδεση του **συνειδητού** = Γιάννης με το **ασυνείδητο** = πατέρας. Αν η γυναίκα του παραδείγματος ήξερε ότι αυτά που λέει για τον Γιάννη αφορούν τον πατέρα της, τότε το ασυνείδητο θα ήταν συνειδητό.

Κλινικά παραδείγματα

Νεαρή γυναίκα σε θεραπεία. Κατά τους τελευταίους μήνες του πρώτου χρόνου θεραπείας φέρνει όνειρα στα οποία επιθυμεί τον άντρα κάποιου φιλικού της ζευγαριού ή ένα φίλο του Μ. με τον οποίο έχει σχέση. Διαταράσσεται και δυσανασχετεί με αυτά. Πρόκειται για όνειρα οιδιπόδειου ενδιαφέροντος: επιθυμεί έναν άντρα που όμως ανήκει σε άλλη γυναίκα. Η ενόρμηση (αιμομικτική) στοχεύει στον πατέρα ο οποίος ανήκει στη μητέρα. Ο πατέρας είναι το αντικείμενο της επιθυμίας και στο μέτρο που δεν μπορεί να τον έχει ως πραγματικό (εξωτερικό) αντικείμενο οργανώνει μια εσωτερικευμένη αντικειμενοτρόπο σχέση μαζί του μέσω του ονείρου: μπορεί δηλαδή να σχετίζεται μαζί του στη λανθάνουσα φαντασία της, παρά το γεγονός της απουσίας του επί του πραγματικού. Ο φίλος του Μ. συμβολίζει (αναπαριστά) τον πατέρα και η ασθενής ικανοποιείται ψευδαισθητικά. Είμαστε εδώ στην υστερική (νευρωτική) τάξη των πραγμάτων: η σχέση με το αντικείμενο διατηρείται ακέραια στο ασυνείδητο (μέσα της). Είναι μια πλήρης σχέση με το αντικείμενο, στο ονειρικό της σενάριο υπάρχει ο άντρας, ο άλλος, με τον οποίο η ασθενής επιθυμεί να συνευρεθεί. Δεν χάνει τα όριά της, διατηρεί και τον εαυτό της και τον άλλο. Στην υστερία (νεύρωση) συγκρατείται το αντικείμενο. Εδώ η ασθενής δύναται ν' αναπτύξει σχέση με τον θεραπευτή (μεταβίβαση): το απαγορευμένο των ονείρων της ασθενούς αποτελεί ένδειξη μεταβιβαστικών κινήσεων (εξ' ου και η δυσανασχέτησή της σχετικά με το περιεχόμενο των ονείρων).

Εν κατακλείδι, στις υστερικές ταυτίσεις το αντικείμενο εξακολουθεί να διεγείρει το υποκείμενο λιβιδινικά, δεν έχει εγκαταλείψει το ερωτικό αντικείμενο. Εδώ το υποκείμενο διεγείρεται και κατευθύνεται από το αντικείμενο το οποίο είναι εύκολα αναγνωρίσιμο.

Οι υστερικές ταυτίσεις παραπέμπουν στην πρωταρχική σκηνή: υπάρχει δηλαδή η δυνατότητα το υποκείμενο να κινείται ψυχικά αμφισεξουαλικά, να είναι άλλοτε ενεργητικό (ταύτιση με τον πατέρα) και άλλοτε παθητικός (ταύτιση με την μητέρα). Πρόκειται για τη δυνατότητα του υποκειμένου να ταυτίζεται με το διαφορετικό. Η ψυχική αμφισεξουαλικότητα σημαίνει ότι δέχομαι στιγμές που είμαι παθητικός (παθητικές ευχαριστήσεις) και άλλες που είμαι ενεργητικός (ενεργητικές ευχαριστήσεις).

Οι υστερικές ταυτίσεις οδηγούν το υποκείμενο στην εσωτερίκευση της **αμφισεξουαλικότητας**. Το άτομο κινείται μεταξύ δύο στοιχείων: πατέρα- ενεργητικότητα, μητέρα- παθητικότητα.

Οι **θηλυκές ταυτίσεις** (θηλυκότητα, θηλυότητα): πρόκειται για τη δυνατότητα του υποκειμένου (ανεξαρτήτως φύλου) να δέχεται, για την ικανότητα του να περιλαμβάνει, π.χ. το ότι ακούει τον άλλο, δέχεται τον αναλυτή του κ.λπ.. Πρόκειται για τη θηλυκότητά του μέσω της οποίας θα «γονιμοποιηθεί» λόγω χάριν από τον αναλυτή του και απ' αυτήν τη γονιμοποίηση θα προκύψει ένα «παιδί», ένα προϊόν, η εξέλιξη του. Στις **θηλυκές ταυτίσεις** το άτομο παίρνει και γονιμοποιείται. Η αντίστασή του υποκειμένου να δέχεται και γενικά οι δυσκολίες να παράγει, οι αναστολές στη σκέψη κ.λπ. μπορεί να βασίζονται στον τρόπο του να γίνει «θηλυκός»: έχουμε εδώ αδυναμία των θηλυκών ταυτίσεων. Σε αυτήν την περίπτωση το άτομο εγκαταλείπει οποιοδήποτε «παιχνίδι» που μπορεί να περιλαμβάνει το μαζοχισμό (εγκατάλειψη της δυνατότητάς του να *υφίσταται*) μέχρι την πλήρη εγκατάλειψη της προσπάθειας για συναλλαγή με το αντικείμενο. Άλλως ειπείν, η αδυναμία των θηλυκών ταυτίσεων σημαίνει **εγκατάλειψη**. Εγκατάλειψη του εαυτού μου και πολύ περισσότερο εγκατάλειψη του άλλου. Το να αρνούμαι την αμφισεξουαλικότητα σημαίνει ότι δεν δέχομαι τίποτα μέσα μου. Πρόκειται για διαρκή κίνηση αδειάσματος: όλα να τα πετάξω να μην κρατήσω τίποτα μέσα μου. Πετώ ό,τι έχω μέσα μου και δεν δέχομαι κάτι για να τροφοδοτηθώ. Αυτό οδηγεί στο σβήσιμο του Εγώ μου. Κάποιοι φοβούνται τη θηλυκότητα γιατί την εκλαμβάνουν σαν **διείσδυση** (απειλητική) και δεν μπορούν να την δουν ως δημιουργική παραγωγή (γονιμοποίηση). Κατά τον Michel Fine στους ανθρώπους με αδυναμία να δεχτούν τη θηλυκότητα τους, το δίπολο **ενεργητικότητα – θηλυκότητα** αντικαθίσταται από το δίπολο **δραστηριότητα – εξάντληση**: δραστηριοποιούνται επί μονίμου βάσεως μέχρις εξάντλησής τους ως άμυνα κατά του άγχους της παθητικότητας (εκθήλυνση). Η αδυναμία μου να δεχτώ, να προσλάβω μπορεί να οδηγήσει σε έναν παθολογικό ναρκισσισμό, τον **φαλλικό ναρκισσισμό**. Εδώ υπερεπενδύω στον εαυτό μου και θωρακίζομαι έτσι ώστε να μη δεχτώ: δεν δέχομαι ότι δεν ξέρω, πρόκειται για την αδυναμία μου να δεχτώ. Συνήθως στην ψυχανάλυση ο αναλυόμενος (η) στην αρχή δεν είναι δεκτικός (η), αλλά μετά γονιμοποιείται: οι συνδέσεις (ερμηνείες) που κάνει ο αναλυτής ευνοούν και καλλιεργούν τη θηλυκότητα και τη δεκτικότητα του αναλυόμενου. Μια γυναίκα που έβλεπα σε θεραπεία αναφερόταν σε μια αίσθηση που είχε πως ο σκύλος είναι μόνο αρσενικός και η γάτα μόνο θηλυκή: αρνιόταν την διφυλετικότητα, δεν τη δεχόταν.

Κατά την Ποταμιάνου (2012), οι πρώιμες διαταραχές της σχέσης με τα αντικείμενα και ιδίως με το πρωταρχικό αντικείμενο, επηρεάζουν τις συναισθηματικές επενδύσεις. Τα βρέφη που αρνούνται το μητρικό χέρι, που ξεφεύγουν από το μητρικό αγκάλιασμα και αποφεύγουν τις παθητικές ικανοποιήσεις, έχουν πολλές πιθανότητες να εξελιχθούν σε άτομα για τα οποία το «αφήνομαι» συνιστά απειλή και τρόπο ότι «παραδίδονται». Αυτό ισχύει όχι μόνο στις σχέσεις με τον άλλον αλλά και για τις δικές τους ονειροπολήσεις ή ονειρικές περιπέτειες. Ανθίστανται λοιπόν σθεναρά σε οποιαδήποτε παλινδρόμηση.

B) Η εκφόρτιση: Δεν είναι αυτονόητο για όλες τις ψυχικές οργανώσεις η δυνατότητα μιας ικανοποιητικού βαθμού ψυχικής επεξεργασίας των διεγέρσεων. Οι οργανώσεις με ευαισθησία στη δομή του Εγώ βιώνουν με τραυματικό-αιμορραγικό τρόπο τις έσωθεν και έξωθεν διεγέρσεις οπότε τείνουν προς εκφορτίσεις των εντάσεων.

Η φόρτιση/ αναστάτωση που προκύπτει από κάθε εμπειρία στέρησης, ευνουχισμού ματαίωσης είναι μια ποσότητα ενέργειας, ένα μπούκωμα, την οποία έχω μέσα μου και με τρώει. Αν δεν έχω άλλον τρόπο να την αντιμετωπίσω, να την «σηκώσω», τότε την εκφορτίζω. Ο Δημόπουλος (2013) σημειώνει ότι, εν τέλει, ούτε η λύση αυτή αρκεί γιατί οι διεγέρσεις αθροίζονται εκ νέου. Η εκφόρτιση είναι μια κινητική και εκρηκτική λειτουργία. Εδώ το Εγώ δε μπορεί να κρατήσει μέσα του το δυσάρεστο (χωλαίνουν οι αμυντικές διεργασίες /δυσλειτουργία του ερωγόνου μαζοχισμού) οπότε το υποκείμενο ανακουφίζεται με άμεσο **εδώ και τώρα**, άδειασμα/κένωση της έντασης (εκτόνωση έντασης νοητικά ακατέργαστης). Σε αυτήν την περίπτωση ο αναλυτής δεν είναι παρά ένα δοχείο όπου ο ασθενής εκβράζει πράγματα (μπορεί να επαναλαμβάνει κατά τη διάρκεια των συνεδριών *«ήρθα να σας καταθέσω»* ή *«πρέπει ν'αδειάσω απ'όλα αυτά»*). Κατά την Ποταμιάνου (1999) εδώ το Εγώ αποβλέπει στην **εξάντληση της ψυχικής έντασης**: βρισκόμαστε μπροστά σε χαμηλού βαθμού διαπλοκή των δύο ενορμήσεων, στην αποερωτικοποίηση του μαζοχισμού που δεν κατορθώνει να συνδέσει ψυχικά ευχαρίστηση και πόνο. Γίνεται εδώ λόγος για διαταραχές στη σκέψη έτσι ώστε ο ψυχισμός ν'αποτυγχάνει στη απορρόφηση των εντάσεων (ελλιπής ψυχοποίηση). Η ενέργεια η οποία δεν ψυχοποιείται, εκφορτίζεται. Με αυτήν την έννοια οι εκφορτιστικές επαναληπτικές διαδικασίες μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε την μοίρα της μη επεξεργασμένης /μη ψυχοποιημένης ψυχικά διέγερσης. Προκύπτουν επαναληπτικές εκφορτιστικές αντιδράσεις οι οποίες είναι δεμένες αφενός με την καθ'υπερβολήν λιβιδινική δραστηριότητα και αφετέρου με ώσεις **εκκένωσης** των διεγέρσεων που αφορούν στο αντικείμενο ή και στο Εγώ, πράγμα που εξαντλεί την ενορμητική λιβιδινική ενέργεια. Πρόκειται για ένα Εγώ υπό το καθεστώς μαζικών αποφορτίσεων και αδειάσματος, όπου δε βλέπουμε εμπειρίες ευχαρίστησης. Σε ορισμένες περιπτώσεις αυτές οι επανάληψεις συνιστούν ένα βίωμα *λιβιδινικής (διαρ)ροής* που εξαντλεί τα εφόδια του Εγώ και κυριαρχούνται από απότομες εκκενώσεις χωρίς αναπαραστατικό

στήριγμα (εμπειρίες κενού), οι οποίες πλαισιώνουν έναν ψυχισμό απειλούμενο από σβύσιμο (υποχωρούν οι αντικειμενοτρόπες σχέσεις).

Έχουμε τριών ειδών δυνατότητες **εκφορτίσεως** της έντασης:

1) Εκφορτίσεις στο συμπεριφορικό επίπεδο: αφορούν στο άμεσο πέρασμα στην πράξη (διαταραχές συμπεριφοράς «έργω και λόγω»), πρωτίστως βία έτσι ώστε το Εγώ ν'ανακουφίζεται από τις εσωτερικές καταιγίδες (ανακουφιστική ναρκισσιστική συμπεριφορά). Πρόκειται για την επιστροφή του απωθημένου στην πράξη. Η κίνηση επανάληψης στο επίπεδο συμπεριφοράς, με την εμμονή της και μόνο δείχνει ότι ένας ορισμένος τύπος **συνδεδετικής επένδυσης** και διέγερσης μέσα στο ψυχικό όργανο διατηρείται.

Αυτή η συμπεριφορά λίγο έχει να κάνει με σκέψη, κρίση, αμφιβολία, επερωτήσεις εαυτού, με ενδοσκόπηση τελικά. Δεν αναφερόμαστε σε αυτήν την περίπτωση στο *πράττειν* ως αποτέλεσμα οργανωμένων διαδικασιών σκέψης. Εδώ το ψυχικό όργανο αποτυγχάνει να απορροφήσει τις εντάσεις (διαταραχές στη σκέψη). Έχουμε περιπτώσεις ανθρώπων εξαιρετικά ενεργητικών οι οποίοι χρησιμοποιούν τη δραστηριότητα τους με τέτοιο τρόπο ώστε να ξοδεύονται ενεργειακά (υπερδραστηριότητα): συχνά καταβάλλονται από εξάντληση. Έχει βρεθεί η σχέση αυτής της κατάστασης με το υψηλό ποσοστό εμφράγματος του μυοκαρδίου και εγκεφαλικών επεισοδίων σε ανθρώπους νεαρής και μέσης ηλικίας.

2) Εκφορτίσεις μέσω κρίσεων πανικού: διέπονται απ'αυτό το οποίο ονομάζουμε **ελεύθερο άγχος** ή **επιπλέον άγχος**, το κατακλυσμικό άγχος. Είναι μια ποσότητα διάχυτης αγωνίας η οποία δε δένεται με κάτι συγκεκριμένο π.χ. μ'ένα φοβικό αντικείμενο.

3) Εκφορτίσεις στο σωματικό επίπεδο: Πρόκειται για ένα ακόμα πεπρωμένο της διέγερσης, δηλαδή του ελεύθερου άγχους του άγχους του μη δεσμευμένου το οποίο δεν συνδέεται με το αντικείμενο, όπως αντίθετα συμβαίνει με μια φοβία π.χ υψοφοβία στην οποία υπάρχει το αντικείμενο, το ύψος. Κατά την Ποταμιάνου (2013) όταν το άγχος και οι συγκινησιακές φορτίσεις αποδεικνύονται μη διαχειρίσιμες ψυχικά, το σώμα παύει να είναι ένας σιωπηλός υποδοχέας. Γίνεται φορέας λειτουργικών ασθενειών ή διαταραχών, μάρτυρας-με τις δύο έννοιες της λέξης-της ψυχικής

αναταραχής. Όταν το Εγώ δεν βρίσκει άλλη διέξοδο, είναι τα σωματικά συμπτώματα τα οποία αντικαθιστούν το άγχος. Στις εκφορτίσεις στο σώμα η λιβιδινική ενέργεια (ένταση), μη βρίσκοντας άλλη έκβαση εκφορτίζεται στο σώμα για να μη χυθεί. Το σώμα γίνεται εδώ το εξωτερικό κράτημα, το σταμάτημα της ενέργειας, πάνω στο οποίο ξεσπάει η ενστικτώδης διέγερση. Σε αυτήν την περίπτωση το σώμα απορροφά μη επεξεργασμένες ενεργειακές φορτίσεις και οδηγεί σε σωματικά συμπτώματα τα οποία μπορεί να είναι είτε **ανατάξιμα** είτε **μόνιμα** (οργανικές αρρώστιες). Τα τελευταία επισυμβαίνουν όταν η επιθετική ενόρμηση οδεύει ανεξέλεγκτη και μόνη της-χωρίς να διαπλέκεται με τον «Έρωτα»-οπότε μπορεί χτυπά το αντικείμενο ή το ίδιο μας το **σώμα** (οργανική νόσος ως αποτέλεσμα της δράσης της ενόρμησης του θανάτου).

Εν κατακλείδι, όταν οι απόπειρες οργάνωσης διαταραχών συμπεριφοράς αποτύχουν, δεν υπάρχουν άλλες δυνατότητες εκφόρτισης της έντασης παρά στο σώμα.

Το 1916 ο Freud έγραψε για τις **σύγχρονες** ή **ενεστώτες** νευρώσεις που εκφράζονται σωματικά με τρέμουλο, ταχυκαρδίες, εφιδρώσεις, λιποθυμίες, δύσπνοιας, ζάλη, δύσπνοιας⁹. Πρόκειται για μια κατάσταση ελευθέρου/διάχυτου άγχους το οποίο εκδηλώνεται με **σωματικά συμπτώματα**, αντί με πανικό ή παρορμητικές πράξεις. Συνέδεσε αυτά τα συμπτώματα με τη συσσώρευση γεννητικών / σεξουαλικών ουσιών (λιβιδινική ενέργεια), οποίες επιδρούν ως τοξικές εξαιτίας της μη έκφρασης της σεξουαλικότητας. Η εκδήλωση στο σώμα είναι αποτέλεσμα της συγκεντρωμένης λιβιδινικής ενέργειας που δεν έχει εκφραστεί (sexual noxa). Εδώ η **ποσότητα** των διεγέρσεων δε μπορεί να μετατρέπεται ολοσχερώς σε ποιότητα: η διεγερσιμότης υπερβαίνει τις δυνατότητες του ψυχισμού να την επεξεργαστεί. Αυτές οι νευρώσεις αντιδιαστολή με όλες τις άλλες (ψυχονευρώσεις) δεν ερείδονται σε μια παιδική σύγκρουση (παιδική επιθυμία και απαγόρευση της). Στις σύγχρονες νευρώσεις ο όρος «νεύρωση» είναι κατ' ουσίαν καταχρηστικός. Παρ' όλα αυτά χρησιμοποιείται στο μέτρο που και αυτές οι

---

⁹ Αναφερόμαστε εδώ σε σωματικά ενοχλήματα που δεν σημαίνουν βλάβη του οργάνου, δεν υπάρχουν δηλαδή ιατρικά ευρήματα και με αυτήν την έννοια είναι ανατάξιμα, αναστρέψιμα. Πρόκειται επίσης σε αντιδιαστολή με τα συμπτώματα σωματοτροπικής υστερίας, για σωματικά ενοχλήματα που στερούνται συμβολικού νοήματος. Δεν είναι σημαίνοντα σε λανθάνον επίπεδο, δεν υπάρχει φαντασίωση από κάτω.

παθολογίες έχουν σεξουαλική αιτιολογία. Πρόκειται για καταστάσεις στις οποίες ενυπάρχει συσσωρευμένη ενέργεια η οποία μη δυνάμενη να υποστεί ψυχική επεξεργασία, εκφορτίζεται. Αφορά σε συσσώρευση γεννητικών ουσιών (λιβιδινική ενέργεια), σε συγκέντρωση σεξουαλικών στοιχείων, τα οποία επιδρούν ως τοξικά εξαιτίας της μη έκφρασης της σεξουαλικότητας (τοξίνωση του οργανισμού από τα προϊόντα του μεταβολισμού των σεξουαλικών ουσιών, από την αφόρητη για το νευρικό σύστημα συσσώρευση διεγέρσεων). Η σεξουαλική διέγερση μη δυνάμενη να υποστεί ψυχική επεξεργασία και, αποκλίνοντας από την ψυχική σφαίρα, μετατρέπεται άμεσα σε άγχος και σωματικές ενοχλήσεις. Η σημειολογία αυτών των νευρώσεων αφορά συχνά νέους ενήλικες οι οποίοι υπέστησαν απότομη διακοπή της σεξουαλικής τους ζωής.

Εν κατακλείδι, ο Freud μιλά για «χτύπημα στο σώμα», όταν το παρόν άγχος παραμένει ασύνδετο, όταν δε συνδέεται με το παρελθόν (δεν έχει αντικείμενο). Όταν το ψυχικό δεν κρατάει, το σώμα παίρνει το πάνω χέρι: το σώμα αναλαμβάνει τα ινία εκεί όπου η ψυχή δεν μπορεί.

Κλινικό παράδειγμα: Άνδρας σε ανάλυση ο οποίος παραπονείται για πάσης φύσεως σωματικά ενοχλήματα. Καταφεύγει στους γιατρούς και ειδικότερα σε καρδιολόγο για check up. Οι σωματικές του ενοχλήσεις αφορούν στο σώμα του εν είδει αντικείμενου: πρόκειται για ένα «κράτημα» ελλείπει άλλων εσωτερικευμένων ψυχικών αντικειμένων. Ασθενής: *« σας μιλάω κάθε φορά για το πώς πέρασα την εβδομάδα μου»*. Ο λόγος του ασθενούς είναι περιγραφικός. Τον ενδιαφέρει η εξωτερική πραγματικότητα της εβδομάδας και όχι το νόημα της. Πρόκειται για «κόλλημα» στην πραγματικότητα (στο πραγματικό). Προτεινόμενη παρέμβαση του αναλυτή για άτομα σε θεραπεία τα οποία απέχουν αρκετά από το νευρωτικό μοντέλο: *« ναι, και παράλληλα θα μπορούσαμε να δούμε τις σκέψεις και τα συναισθήματα σας, το νόημα που θα μπορούσαμε να δώσουμε σε αυτό που περιγράψατε»*. Επιπροσθέτως, ο ασθενής καταφεύγει στο κρασί. Αυτό είναι ένα «κράτημα» που θα έρθει από έξω. Μ Ο ασθενής μας μιλάει αρκετά για το πραγματικό, το εξωτερικό κράτημα το οποίο διαφέρει από το κράτημα από εσωτερικά μορφώματα τα οποία θα ήταν το νόημα, η σημασία των επιλογών, των πράξεων, των σχέσεων στη ζωή του.

Με την έννοια των **Σύγχρονων Νευρώσεων** ο Freud απομακρύνεται από την ψυχογενή προέλευση των νευρώσεων: σε αυτές δεν υπάρχει δέσιμο με το παρελθόν. Οι Σύγχρονες Νευρώσεις δεν έχουν προϊστορία. Τω όντι, ενώ η νευρώση είναι η εσωτερικευμένη σύγκρουση μεταξύ της ενόρμησης/ επιθυμίας και της υπερεγωτικής απαγόρευσης και αφορά στην αναζωπύρωση μιας παιδικής οιδιπόδειας επιθυμίας, στις **σύγχρονες ή ενεστώσες νευρώσεις** δεν υπάρχει σύγκρουση, δεν υπάρχει δέσιμο με το παρελθόν. Είναι κάτι που αισθάνομαι να μου συμβαίνει, μια ένταση τωρινή που δεν

εκφράζεται ψυχικά. Πρόκειται για μια συσσωρευμένη ενέργεια η οποία μη δυνάμενη να υποστεί ψυχική επεξεργασία, εκφορτίζεται στο σώμα. Έτσι στην πραγματικότητα, εδώ ο όρος νευρώση χρησιμοποιείται μάλλον καταχρηστικά, διότι νευρώση στην ψυχανάλυση σημαίνει σύγκρουση.

Ο Freud ήλπιζε ότι μια σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πιο χαλαρή, χωρίς υπερβολικές απαγορεύσεις και ταμπού θα μείωνε τις ψυχονευρώσεις (τις κλασικές αμυντικές νευρώσεις). Προσώρας η σεξουαλική ικανοποίηση είναι υποτιμημένη στο μέτρο που «βρίσκεται» εύκολα. Είναι αλήθεια ότι οι ψυχονευρώσεις μειώθηκαν, δηλαδή πιο δύσκολα συναντά κανείς ανθρώπους με την τυπική νευρωτική οργάνωση και δομή (υστερία – ιδεοψυχαναγκαστική νευρώση) , όμως-μολονότι θα περιμέναμε το αντίθετο- οι «Σύγχρονες νευρώσεις» είναι πιο ενεστώσες και επίκαιρες από ποτέ!! Υποστηρίχθηκε ότι ο σύγχρονος άνθρωπος υποφέρει όλο και συχνότερα από σωματικά συμπτώματα με την ιατρική έννοια του όρου. Μοιάζει να πάσχει λιγότερο από νευρωτικά συμπτώματα που εκφράζουν την μη ικανοποίηση μιας απωθημένης επιθυμίας και περισσότερο από μια σφαιρικότερη ανικανότητα να τοποθετείται στη γραμμή της **επιθυμίας** και της **πράξης**. Οι σύγχρονες νευρώσεις είναι ο πυρήνας πάνω στον οποίο ο Marty έχτισε την ψυχοσωματική του θεωρία (Ψυχοσωματική Σχολή των Παρισίων).

Στις σύγχρονες νευρώσεις ο Freud περιλαμβάνει την **αγχώδη νευρώση** , την **νευρασθένεια** και την **υποχονδρία**.

Η αγχώδης νευρώση: Γενική κατάσταση διέγερσης , περίφοβη προσδοκία, παροξυσμό άγχους, σωματικές εκδηλώσεις (τρέμουλο, εφίδρωση κλπ.) διαταραχές του αυτόνομου νευρικού συστήματος, φοβίες. Συνδέεται με την έλλειψη ικανοποίησης και τις σεξουαλικές δυσλειτουργίες.

Η Νευρασθένεια: Οργανική κόπωση, κεφαλαλγίες, δυσπεψία, δυσκοιλιότητα, φτώχεια σεξουαλικής δραστηριότητας. Συνδέεται με έναν ελλιπή, ασύμφορο τρόπο σεξουαλικής ικανοποίησης, τον αυνανισμό.

Η Υποχονδρία: Σωματόμορφη διαταραχή. Υπερβολική ανησυχία για τις σωματικές λειτουργίες και τις διάφορες ασθένειες, ενώ δεν υπάρχει οργανική παθολογία. Είδος ναρκισσιστικής απόσυρσης (το σώμα γίνεται το αντικείμενο των λιβιδινικών επενδύσεων κατά τον Freud). Η **υποχονδρία** αφορά σε μια από τις καταστάσεις του σώματος που περιέγραψε ο Freud. Είναι η υπερβολική, παρανοϊκού χαρακτήρα ανησυχία για τις σωματικές λειτουργίες και τις διάφορες ασθένειες, ενώ δεν υπάρχει οργανική παθολογία, δεν υπάρχει βλάβη του οργάνου. Στη θέση του αντικείμενου (ετερότητα, ο άλλος) υπάρχει το σώμα. Αφορά σε αποεπένδυση του αντικείμενου, οπότε το αντικείμενο γίνεται το Εγώ μου. Αποσύρω τη λιβιδινική ενέργεια από το αντικείμενο και την επενδύω πάνω μου: η λιβιδώς από αντικειμενοτρόπος γίνεται ναρκισσιστική¹⁰, λιμνάζει μέσα μου, στο Εγώ μου. Στην υποχονδρία έχω αντικείμενο: πρόκειται για το σώμα (το Εγώ) μου, το ναρκισσιστικό αντικείμενο (η υπερβολική ενασχόληση με το σώμα μου). Υπάρχει αντικείμενο, αλλά δεν φεύγει έξω από το σώμα μου. Εδώ

---

¹⁰ Έτσι η σχέση με τον ψυχαναλυτή δύσκολα εγκαθίσταται . Δύσκολα θα μιλήσουμε για μεταβίβαση με τον υποχονδριακό ασθενή.

δουλεύουν αναπαραστάσεις ενός σώματος που γίνεται διωκτικό. Ο διώκτης απ' έξω βρίσκεται μέσα στο σώμα.

Κλινικά παράδειγματα

1. Γυναίκα σε θεραπεία, η οποία ονειρεύτηκε ότι είναι έγκυος και ότι γέννησε ένα πανέμορφο παιδάκι το οποίο έχει θαυμάσια πράσινα μάτια και μπούκλες (η ίδια έχει πολύ ωραία πράσινα μάτια). Γνωρίζουμε από το υλικό της θεραπείας ότι για παραπάνω από ένα χρόνο δεν είχε σεξουαλικές σχέσεις. Αναλυτής: «ενάμιση χρόνο χωρίς σεξουαλικές σχέσεις και από την άλλη εγκυμοσύνη». Ασθενής: « ένα παιδί με τον εαυτό μου». Είναι η ίδια που στη φαντασία της κάνει το παιδί, μια παρθενογένεση κατά κάποιον τρόπο. Εδώ υπάρχει αντικείμενο, έστω το ναρκισσιστικό το Εγώ του υποκειμένου¹¹).

2. Νεαρή σε θεραπεία: « ...τι άλλο να πω; αυτά είναι τα νέα μου...α , πείτε μου, τι σημαίνει όταν κάποιος τρώει τα νύχια του» ;Ψυχοθεραπευτής: « γιατί το ρωτάτε»; Ασθενής: « από τότε που «τα 'φτιάξα» με τον Βαγγέλη , σταμάτησα να τρώω τα νύχια μου. δεν ξέρω γιατί...». **Ονυχοφαγία:** Είναι υποχονδριακό σύμπτωμα. Αποσύρεται η λιβιδώς από το αντικείμενο, συσσωρεύεται στο Εγώ και λιμνάζει (επένδυση στο Εγώ με έναν τρόπο υπερφορτισμένο). Όταν η ασθενής επενδύει στο αντικείμενο (Βαγγέλης) δεν χρειάζεται να επενδύσει με τον ίδιο τρόπο στο Εγώ, επέρχεται μια ισορροπία ανάμεσα στη ναρκισσιστική και την αντικειμενοτρόπο λιβιδώ.

3. Νεαρός σε θεραπεία παραπονούμενος για φόβους σωματικών δυσλειτουργιών, μόνιμο φόβο ασθένειας κ.λ.π., μια εκσεσημασμένη μήπως πάθει τίποτα επειδή καπνίζει. Ένα κλινικό ερώτημα: γιατί, αφού τόσο πολύ φοβάται το κάπνισμα, ο φόβος αυτός δεν συγκροτεί ένα ικανό κίνητρο για να σταματήσει το κάπνισμα; Πρόκειται για μια ναρκισσιστική επένδυση πάνω στο σώμα του, μια μόνιμη ασχολία με το σώμα. Το σώμα γίνεται εδώ το σταμάτημα, το κράτημα της ενέργειας η οποία δεν έχει επενδυθεί επαρκώς στο αντικείμενο.

Ο υποχονδριακός ασθενής έχει αντικείμενο-έστω ναρκισσιστικό- χάριν στο οποίο ζει. Με αυτήν την έννοια η υποχονδρία είναι μια άμυνα στην αποδιοργάνωση η οποία συντελείται εκεί που δεν υπάρχει ούτε καν το ναρκισσιστικό αντικείμενο, δηλαδή εκεί όπου υπάρχει το τίποτα. Αν αισθανόμαστε ότι η υποχονδρία είναι μια άμυνα στην αποδιοργάνωση, στο τίποτα¹² δεν την αγγίζουμε. Ο Marty έλεγε : « τον υποχονδριακό αφήστε τον. Δεν ξέρουμε αν τον «ανοίξουμε» τι θα γίνει.».

---

¹¹ Ενώ στο «ανεμογκάστρι» της υστερικής /νευρωτικής γυναίκας υπάρχει η λανθάνουσα φαντασίωση συνεύρεσης με έναν άντρα, άλλως ειπείν αντικειμενοτρόπος σχέση. Εδώ προκύπτει το σύμπτωμα ως αποτέλεσμα μιας εσωτερικής σύγκρουσης.

¹² Αναφερόμαστε εδώ σε μια αρνητικοποίηση της συμπτωματολογίας. Αντίθετα, η υποχονδριακή ενασχόληση είναι θετική /παραγωγική με την έννοια ότι η ασθενής έχει αντικειμενοτρόπο ενασχόληση (επένδυση). Αν του την αφαιρούσαμε , δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ποια τροπή θα έπαιρναν τα πράγματα.

Σημειώνουμε ότι, οι ερεθισμοί οι οποίοι δε μπορούν να ψυχοκοινοποιηθούν, πέρα από παρορμητικές πράξεις, τυφλά “actings”, πανικό, ωμά όνειρα/εφιάλτες, ξεσπάσματα στο σώμα μπορεί να γίνονται «μπούκωμα» ή να καταλήγουν και στην υιοθέτηση εξαρτητικών συμπεριφορών (οινόπνευμα, ναρκωτικά κ.λ.π). Και εδώ το κράτημα είναι εξωτερικό, η ουσία.

Όταν δεν μπορεί να γίνει ψυχική επεξεργασία (μη νευρωτικές οργανώσεις)¹³ το υποκείμενο αντί να κάνει π.χ. ένα συμβολικό όνειρο μπορεί να κάνει π.χ. έναν πανικό (σύμπτωμα ασυμβολικό) και αποτυγχάνω ή ένα ωμό όνειρο, έναν εφιάλτη κ.λ.π. Στα εκφορτιστικά, ασυμβολικά όνειρα το κατακλυσμικό άγχος δεν βγαίνει σαν πανικός αλλά σαν εφιάλτης: δεν λειτουργούν οι ψυχικοί μηχανισμοί του συμβολικού ονείρου).

Κλινικό παράδειγμα: νεαρός σε θεραπεία με σοβαρές κρίσεις πανικού κάθε φορά που επρόκειτο να ταξιδέψει αεροπορικά ή ατμοπλοϊκά. Είναι παντρεμένος, σε εξαιρετικά δυσλειτουργική σχέση με τη γυναίκα του, έχει ένα μωρό κοριτσάκι. Για κάποιο διάστημα παρακολουθείτο φαρμακευτικά από ψυχίατρο. Στο μέτρο που μας μιλά για κρίσεις πανικού πάμε προς το κατακλυσμικό άγχος (διάχυτο, ελεύθερο), άρα προς μη νευρωτική οργάνωση¹⁴. Σε αυτές τις οργανώσεις η κυριαρχούσα άμυνα είναι η διχοτόμηση¹⁵ και όχι η απόθηση. Ένα στιγμιότυπο διχοτόμησης στο κλινικό υλικό του ασθενούς (είχε άπαξ επισκεφτεί τον ψυχίατρο Θάνο Ασκητή: «ο Ασκητής τα λέει καλά, όχι εσείς». Έχουμε εδώ διχοτόμηση του αντικείμενου (ο καλός και ο κακός ειδικός). Ο ασθενής αυνανίζεται φανταζόμενος τη μαμά του. Έχουμε εδώ αποτυχία της διαδικασίας της απόθησης, στο μέτρο κατά το οποίο η αρχική/παιδική του επιθυμία έχει μείνει απόφια: δεν λειτουργεί η απόθηση η οποία θα καθιστούσε την επιθυμία ασυνείδητη μειώνοντας έτσι την ανάγκη της αυνανιστικής εκφόρτισης με ερέθισμα τη μαμά. Θα μπορούσε επίσης να μεταθέσει την αιμομικτική επιθυμία. Στην τελευταία περίπτωση θα αυνανιζόταν φανταζόμενος όχι τη μαμά αλλά την Μαρία π.χ. η οποία θα αναπαριστούσε / συμβόλιζε τη μαμά του. Σκοπός της θεραπείας και της ανάλυσης είναι να φέρουμε στο προσκήνιο της ψυχικής λειτουργίας, τη διαδικασία της απόθησης.

---

¹³ Μιλώντας για μη νευρωτικές οργανώσεις δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει σε αυτές και ο νευρωτικός δομικός πυρήνας. Απλώς κάτω από ορισμένες συνθήκες ή πιο συχνά απ’ότι σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να μην είναι ο νευρωτικός πυρήνας ο προεξάρχων.

¹⁴ Οι Bion και Ποταμιάνου αναφέρονται σε μη νευρωτικές οργανώσεις αντί για ψυχωτικούς, οριακούς κ.λ.π

¹⁵ **Διχοτόμηση** του Εγώ (Freud): συνύπαρξη στο Εγώ δύο ψυχικών θέσεων. Η μία λαμβάνει υπόψη της την πραγματικότητα ενώ η άλλη την διαψεύδει. Πρόκειται για προστασία του Εγώ έναντι εκείνης της πραγματικότητας η οποία ματαιώνει την ενδορμητική ικανοποίηση του Εγώ. **Διχοτόμηση** του **αντικείμενου** (klein) : πρωτόγονος αμυντικός μηχανισμός. Το στήθος (αντικείμενο) διχοτομείται σε καλό/ικανοποιούν και κακό/ ματαιωτικό με συνέπεια την επίθεση στο κακό αντικείμενο.

5. Η ψυχοσωματική

Η ιστορία της , όπως όλες οι ιστορίες στο πεδίο των επιστημονικών γνώσεων , είναι ιστορία ασυνεχής διεπόμενη από κρίσεις. Ο όρος αυτός πρωτοεμφανίστηκε το 1918 από τον γερμανό J. Ch. Heinroth ο οποίος θεώρησε την προέλευση της αϋπνίας ως «ψυχοσωματική». Μέχρι το 1920 –30 ο όρος «ψυχοσωματικός» χρησιμοποιούταν με ασάφεια. Η σύγχρονη έννοια του όρου «ψυχοσωματικός» είναι αυτή των αρχαίων κλασικών (ολιστική άποψη του ανθρώπου): η ψυχή και το σώμα είναι συνθετικά τμήματα του ατόμου, αδιαίρετα.

Ο Freud δεν ασχολήθηκε πραγματικά με μια ψυχοσωματική προσέγγιση της αρρώστιας, όμως μελέτησε πολύ τις διαφορετικές καταστάσεις του σώματος (σωματικά συμπτώματα). Έγραψε το 1923 ότι δεν είναι σπάνιο να υπάρχει ένας ψυχικός παράγων που να συμμετέχει στη γένεση, αλλά και τη διατήρηση των οργανικών ασθενειών.

Οι αρχικές προσεγγίσεις ονομάζονταν **ψυχο–σωματική ιατρική**, όπως η σχολή της Νέας Υόρκης τις πρώτες δεκαετίες του 20 ου αιώνα. Εδώ η παθολογία σχετιζόταν με πτυχές της προσωπικότητας. Η δομή της προσωπικότητας δύναται να καθιστά ευάλωτη σε εξωτερικές «επιθέσεις» μια συγκεκριμένη πλευρά του οργανισμού με αποτέλεσμα το φαινόμενο της **σωματοποίησης**¹⁶. Η Dunbar¹⁷ (1930) συσχέτισε κάποιες αρρώστιες με κάποιους τύπους προσωπικότητας: οι ασθενείς που υποφέρουν από κάποιες συγκεκριμένες νόσους έχουν κοινά χαρακτηριστικά προσωπικότητας.

---

¹⁶ Οι ψυχο – σωματιστές εκείνης της εποχής δεν είχαν κατασκευάσει ακόμα τον όρο αυτό, ο οποίος εισήχθη από τον ψυχίατρο – ψυχαναλυτή P. Marty (1918 – 1993). Πρόκειται για μια παθολογική ψυχική διαδικασία η οποία **αναστρέφει** την ομαλή εξελικτική πορεία, η οποία φυσιολογικά ξεκινά από τις σωματικές λειτουργίες (το βρέφος δε διαθέτει παρά μόνο το σώμα του αρχικά, σωματικό Εγώ) προς την ανάπτυξη των ψυχικών λειτουργιών (ανάπτυξη ψυχισμού). Κατά το φαινόμενο της σωματοποίησης, εξαιτίας ενός **τραυματικού υπόβαθρου**, αυτή η διαδρομή αναστρέφεται και έτσι το υποκείμενο παλινδρομεί. Τότε ακολουθείται πορεία από τις ψυχικές διαστρωματώσεις προς το σώμα με αποτέλεσμα αυτό να νοσεί (αντιεξελικτική πορεία).

¹⁷ Helen Flandrers Dunbar: γιατρός και ψυχαναλύτρια.

Στην **ψυχο-σωματική ιατρική** του Frank Alexander¹⁸ (1948) περιλαμβάνονται αντιλήψεις τόσο ψυχαναλυτικές¹⁹, όσο και ιατρικές/παθολογικές. Κατά τον Alexander (και όλους τους επιστήμονες της ψυχοσωματικής ιατρικής) κάθε σωματικό νόσημα έχει το ασυνείδητο νόημα του. Πρόκειται δηλαδή για ένα σημαντικό **συμβολισμό**. Για παράδειγμα το άσθμα είναι κατ'αυτούς ένα συμβολικό κλάμα για στοργή, φροντίδα, ή στην περίπτωση του εκζέματος λείπει η επαφή, το άγγιγμα, η τρυφερότητα πάνω στο σώμα. **Εν κατακλείδι**, κατά τον Alexander, τα σωματικά νοσήματα έχουν συμβολισμό. Σε αυτό συμφωνούν οι Winnicott και Mc Dougall, οι οποίοι πρεσβεύουν επίσης ότι υπάρχει συμβολισμός στο σωματικό σύμπτωμα, μόνο που είναι εγκυστωμένος σε ένα θύλακο.

Μερικά από τα κλασικά σωματικά νοσήματα κατά τις θεωρίες της ψυχο-σωματικής ιατρικής :

Πεπτικό έλκος : το κεντρικό ψυχολογικό πρόβλημα αυτών των ασθενών είναι η ύπαρξη παθητικών εξαρτητικών επιθυμιών. Δεν μπορούν να βρουν ικανοποίηση σε ομαλές διαπροσωπικές σχέσεις, είναι άτομα φιλόδοξα, δραστήρια και ανταγωνιστικά, αναλαμβάνουν ευθύνες και φροντίζουν τους άλλους, πίσω όμως από αυτό κρύβεται η νοσταλγία για μια ζωή στο πρότυπο της συμβιωτικής σχέσης του νηπίου με τη μητέρα του. Όταν οι εξαρτητικές τάσεις του ατόμου δεν βρίσκουν ικανοποίηση τότε δημιουργείται μια κατάσταση ψυχικής έντασης (διέγερσης) η οποία οδηγεί στην κινητοποίηση των γαστρικών του λειτουργιών (συνάρτηση διατροφής με την τρυφερότητα που έχει τις ρίζες της στην εποχή της σύμμεκτης σχέσης του υποκειμένου με τη μητέρα του), με συνέπειες την όξινη αντίδραση και την υπερκινητικότητα του στομάχου.

Ελκώδης ή βλενωδής κολίτιδα: οι ασθενείς αυτοί είναι υπερβολικά ευσυνείδητοι, εξαρτημένοι από τη γνώμη των άλλων, ευαίσθητοι στην ιδέα της αδικίας προς τον ίδιο τον εαυτό τους ή οποιονδήποτε άλλον. Η ψυχογένεση της διαταραχής ανάγεται στη λειτουργία της αφοδευσης (πρωκτικό στάδιο κατά Freud), στην απόκτηση της ικανότητας του παιδιού να ελέγχει τους σφιγκτήρες του, στη δυνατότητα να υπακούει, να συμμορφώνεται ή να αντιστέκεται στην επιθυμία της μητέρας του για ατομική καθαριότητα. Η διαταραχή εμφανίζεται όταν το άτομο αρχίζει να αισθάνεται ότι δεν μπορεί πια να ελπίζει πως θα τα καταφέρει με ένα έργο που απαιτεί ευθύνη, προσπάθεια και αυτοσυγκέντρωση (απώλεια της εμπιστοσύνης στον εαυτό του, οπότε δουλεύει ψυχαναγκαστικά).

Ιδιοπαθής υπέρταση: Είναι επιρρεπή σ'αυτήν άτομα με εσωτερική σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμία να εκφράσουν επιθετικά, εχθρικά συναισθήματα και τον φόβο πως η έκφραση τέτοιων συναισθημάτων θα τους στερούσε (κόστος) τη συμπάθεια και την εκτίμηση που θέλουν να τους έχουν οι άλλοι. Υποτάσσονται χωρίς όμως να συμβιβάζονται με τη ιδέα της υποταγής, αισθάνονται οργισμένοι χωρίς να εκφράζουν την οργή τους. Το αποτέλεσμα είναι ένας καταπιεσμένος θυμός και μια κρυφή εχθρότητα που ο άρρωστος δεν μπορεί να εκδηλώσει. Πρόκειται για άτομα τα οποία στην παιδική τους ηλικία είχαν ξεσπάσματα θυμού και επιθετικότητας, αλλά από κάποια στιγμή και έπειτα άλλαξαν και έγιναν παθητικά και πειθήνια.

---

¹⁸ Συνεργάτης του Sandor Ferenczi ο οποίος ήταν μαθητής του Freud. Αργότερα ο Alexander μετανάστευσε στις Η.Π.Α.

¹⁹ Σε αυτό το καινούριο επιστημολογικό πεδίο θα μπορούσαμε να μιλάμε για ψυχανάλυση των οργανικών ασθενειών.

Ρευματοειδής αρθρίτιδα: όπως και ο υπερτασικός ασθενής, έτσι και αυτός που πάσχει από ρευματοειδή αρθρίτιδα βρίσκεται σε σύγκρουση με τις εχθρικές/ επιθετικές του ενορμήσεις. Κατά κανόνα πρόκειται για γυναίκα η οποία από αντίδραση σε μια αυστηρή, περιοριστική μητέρα, ερωτικοποιεί την μυϊκή της δραστηριότητα και συμπεριφέρεται σαν αγοροκόριτσο. Η αρθριτική διαταραχή εμφανίζεται όταν αλλαγές στην εξωτερική ζωή του ατόμου κάνουν αδύνατη την εκτόνωση των επιθετικών ενορμήσεων.

Άλλα σωματικά νοσήματα που έγιναν αντικείμενο μελέτης της προσέγγισης της ψυχο - σωματικής ιατρικής είναι:

- η νευροδερματίτιδα ή ιδιοπαθές έκζεμα,
- ο τοξικοθυρεοειδισμός,
- το βρογχικό άσθμα,
- το έμφραγμα του μυοκαρδίου,
- η ψυχογενής ανορεξία,
- ο ψυχογενής πόνος,
- ο σακχαρώδης διαβήτης.

Οι επιστήμονες της **ψυχο-σωματικής ιατρικής** αναφέρουν συχνά τον **θάνατο** προσφιλούς προσώπου ως εκλυτικό παράγοντα των παραπάνω νοσημάτων. Τους απασχόλησε η ειδική επιλογή του οργάνου (ή συστήματος οργάνων) που νοσεί: για ποιον λόγο παρατηρείται; Γιατί η παθολογική διαταραχή επιλέγει άλλοτε άλλο όργανο ή σύστημα διαμέσου των οποίων εκφράζεται; Ο Fenichel²⁰ ήδη από το 1945 αναφέρεται σχετικά στην :

- α) ιδιοσυστατική ή επίκτητη μειονεξία του οργάνου :ήσων αντίσταση, ήσων ανθεκτικότητα όποτε αυτό καθίσταται πιο ευάλωτο (προδιάθεση επίκτητη ή κληρονομική).
- β) σημασία την οποία το άτομο προσδίδει στο συγκεκριμένο όργανο και τη λειτουργία αυτού (λιβιδινική , ναρκισσιστική φόρτιση).
- γ) κατάσταση του οργάνου κατά την στιγμή της ψυχοσύγκρουσης ή του συγκινησιακού πλήγματος.
- δ) ειδική ετοιμότητα, επιρρέπεια ορισμένων οργάνων προς νόσηση και προς συμβολική έκφραση της ενδοψυχικής διαμάχης σε ώρα ψυχικής έντασης.

Διαμέσου της εξέλιξης της επιστημονικής σκέψης, και προπαντός της γαλλικής ψυχανάλυσης των δεκαετιών 50, 60 και 70, η **ψυχο - σωματική ιατρική** έδωσε τη

---

²⁰ Γιατρός Αυστριακός , ψυχαναλυτής (Βιέννη 1897, Los Angeles 1946) μαθητής του Freud.

θέση της στην **ψυχοσωματική**, χωρίς παύλα ανάμεσα στο «ψυχο» και το «σωματική», ενδεικτικό μιας άκρας ενοποιούσας αντίληψης σώματος και ψυχής. Στα πλαίσια αυτής της ψυχοσωματικής αντίληψης είναι αμφισβητήσιμη η ιδέα ότι πίσω από κάθε ψυχοσωματική διαταραχή υπάρχει ένα ειδικό συναισθηματικό σύμπλεγμα ή τύπος προσωπικότητας π.χ ότι τα άτομα με εκεσημασμένη επιθετική ενορμητικότητα είναι ευεπίφορα στο να νοσήσουν φερ' ειπείν από ρευματοειδή αρθρίτιδα.

6. Τραυματικές εμπειρίες και σωματικές ασθένειες

Συχνά στη βάση της σωματικής αρρώστιας βρίσκονται **τραυματικές εμπειρίες**. Οι τραυματικοί παράγοντες βοηθούν στην εκδήλωση των ασθενειών. Όταν το Εγώ-πραγματικότητα είναι υπερτροφικό (κάμψη των ψυχικών δυνατοτήτων εξαιτίας ψυχοτραυματισμών) τότε μπορεί ν' «απελευθερώνονται» σωματικά συμπτώματα. Από την ώρα που κάμπτονται οι ψυχικές δυνατότητες το Εγώ εγκαταλείπει τις ψυχικές του άμυνες, δε φροντίζει την αυτοσυντήρησή του και όλες οι αυτοηρεμιστικές διαδικασίες που καλεί σε βοήθεια δεν κατορθώνουν πάντα να κάνουν την οικονομία των καταγίδων του. Τότε γινόμαστε πιο διαθέσιμοι στο να απαντήσουμε με το **σώμα**, όταν δεν υπάρχει άλλη δυνατότητα εκφορτίσεων.

Κατά την Σκούληκα (2012) στην πορεία της ζωής η κλινική πράξη παρέχει συνεχώς μαρτυρίες για συνηγήσεις, συγκλίσεις, συμπορεύσεις σωματικού και ψυχικού, ιδίως σε στιγμές συγκινησιακών αναταραχών και **τραυματικών** αναστατώσεων που δοκιμάζουν την νοητική και οργανική αντοχή του ατόμου.

Οι υπερβολικές ή οι ατελείς (ελλειμματικές) ικανοποιήσεις του παιδιού από το περιβάλλον (μητέρα) μπορεί να είναι τραυματικές (ρήξη του αλεξιερθετιστικού συστήματος) στο μέτρο κατά το οποίο η ψυχική λειτουργία αποδυναμώνεται στο σύνολό της με σοβαρές συνέπειες όχι μόνο στο ψυχικό αλλά και στο **σωματικό** επίπεδο.

Ο Ferenczi (στην Ποταμιάνου 2013) στους συλλογισμούς του για το τραυματικό, έλεγε ότι ένα πλήγμα μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνο τον αφανισμό ικανοτήτων σκέψης και δραστηριοτήτων, αλλά και κάμψεις ή και αφανισμό οργανικών λειτουργιών που εξασφαλίζουν αυτοσυντήρηση. Αναφέρεται

στο αίσθημα **εγκατάλειψης** και **μοναξιάς** που κατέχει εκείνον που υφίσταται το τραύμα. Έτσι κινητοποιείται η ενόρμηση θανάτου ως αυτοκαταστροφικότητα στο επίπεδο τόσο του ψυχικού, όσο και του σωματικού.

6.1. Η έννοια της αναπαράστασης στην ψυχανάλυση

Ο Freud το 1937 σημειώνει ότι η προσκόλληση στο τραυματικό καθώς επίσης και το παραλήρημα, συνδέονται με βιώματα που είχε το παιδί στην **προλεκτική** περίοδο της ζωής του, πριν τη δυνατότητα **αναπαράστασης της λέξης** και γενικότερα της συμβολοποίησης (δευτερογενής συμβολισμός).

Το βρέφος καθώς μεγαλώνει βρίσκεται ολοένα περισσότερο αντιμέτωπο με την πραγματικότητα (Εγώ- πραγματικότητα) την οποία προσπαθεί να ελέγξει **αναπαριστώντας** την. Αυτό γίνεται καθώς ανοίγει ένας άλλος δρόμος, ο φαντασιακός (του ονείρου, της ευχαρίστησης). Πρόκειται για τη δυνατότητα του μωρού να ικανοποιείται φαντασιακά (Εγώ-ευχαρίστηση) εκεί που η πραγματικότητα είναι στερητική. Αφορά στη λειτουργία της **συνδιέγερσης** η οποία μας δηλώνει πως κάθε κίνηση στο ψυχικό όργανο «παρασύρει», «δένει», και τη σεξουαλική διέγερση (Δημόπουλος 2013). Με αυτόν τον τρόπο ανοίγει η ψυχική **ψευδαισθητική** οδός η οποία δίνει στο Εγώ την ικανότητα της εσωτερικής (αυτοερωτικής) ευχαρίστησης (σεξουαλική συνδιέγερση/ ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας) όταν η εξωτερική πραγματικότητα είναι ευνουχιστική. Άλλως ειπείν, καλώς εχόντων των πραγμάτων αυτό που **αναστατατώνει** ανυπόφορα μπορεί να **μεταλλάσσεται σε σεξουαλική συνδιέγερση** (ερωτικοποίηση του πόνου μέσω φυγής στην φαντασία). Επί παραδείγματι (Ποταμιάνου 2002) ένα σοβαρό τραυματικό τρακάρισμα δυό αυτοκινήτων μπορεί να έρχεται με επαναλαμβανόμενο τρόπο στο παιχνίδι και να προσδένεται με την (ασυνείδητη) φαντασία της γονεϊκής σεξουαλικής συνεύρεσης.

Η **ψευδαισθητική ικανοποίηση** της **επιθυμίας** έχει τον πρώτο λόγο όταν η διαφορά μεταξύ της επιδιωκόμενης/αναμενόμενης ικανοποίησης και της πραγματοποίησής της δεν είναι τόσο μεγάλη ώστε να οδηγηθούμε σε **τραυματικές** καταστάσεις με τις προσήκουσες συνέπειες

Υπάρχουν δύο επίπεδα **εγγραφής** του **αντικειμένου**, των ερεθισμάτων του εξωτερικού κόσμου, της αντίληψης (Freud 1895, 1986, επιστολές στον Fliess):

A) Το **πρώτο επίπεδο** είναι στο **συνειδητό**, είναι εγγραφή εξωτερική η οποία κρατάει μόνο όσο κρατάει η αντίληψη (όσο το ερέθισμα είναι παρόν), π.χ. όσο το παιδί βλέπει τη μαμά του, πρόκειται για εγγραφή με κανόνες συγχρονίας, δεν αφήνει ίχνη ώστε το σύστημα να είναι έτοιμο να δεχτεί νέες εγγραφές. Όταν παύει να την βλέπει, η μαμά χάνεται από το συνειδητό.

B) Το **δεύτερο επίπεδο εγγραφής** είναι στο **ασυνείδητο**. Εδώ η εγγραφή δημιουργεί/αφήνει ίχνη στη φαντασιστική ζωή, είναι εσωτερική, πιο μόνιμη, σταθερή. Επιλεκτικά, κάποια απ'αυτά τα ίχνη, τα ανεκτά, θα μπορέσουν να επενδυθούν λιβιδινικά. Τα ονομάζουμε **μνημονικά** ή **αναπαραστατικά ίχνη** και αποτελούν το θεμέλιο της αναπαράστασης. Τα **μνημονικά ίχνη** αφορούν σε **μεταλλαγή των αντιληπτικών στοιχείων** σε **αναπαραστατικά** διαμορφούμενα υπό την αιγίδα της **αρχής της ευχαρίστησης**. Ο Freud (1920) διαχωρίζει τα μνημονικά ίχνη από την συνείδηση ακριβώς μέσω της ιδιότητας αυτών των ιχνών να εγγράφονται σε άλλα ψυχικά συστήματα και όχι σε αυτό της συνείδησης με αποτέλεσμα συνείδηση και μνημονικά ίχνη να αλληλοαποκλείονται αμοιβαία. Κατά την Ποταμιάνου (στην Σκούληκα 2014) στο μνημονικό ίχνος *συναρθρώνονται* η αντιληπτική εικόνα του αντικειμένου και η αντίστοιχη ερωτογόνος ζώνη που ενεργοποιείται. **Εν κατακλείδι**, το εξωτερικό αντιληπτικό πράγμα εγγράφεται στο ασυνείδητο και παραμένει εκεί. Επί παραδείγματι, αν πούμε στο παιδί «ο μπαμπάς σου», ο «μπαμπάς» είναι μια λέξη στο συνειδητό του, την οποία θα αναπαραστήσει στο ασυνείδητο.

Η **επιλεκτική** επένδυση του πρώτου μνημονικού ίχνους είναι η **αναπαράσταση**. Με αυτήν την έννοια το μνημονικό ίχνος είναι αναπαράσταση και διαφοροποιείται από την απλή αντιληπτική εγγραφή. Θα λέγαμε ότι μοιάζει με στοιχειώδη μονάδα ψυχικού «ιστού». Άλλως ειπείν, η αναπαράσταση είναι αυτό το οποίο, εκπορευόμενο από το αντικείμενο, εγγράφεται στα μνημονικά συστήματα. Κατά τον Freud (στην Σκούληκα 2014) με κάθε νέα εμπειρία τα μνημονικά ίχνη τίθενται στο προσκήνιο και

μετασηματίζονται. Είναι ακριβώς αυτός ο μετασηματισμός ο οποίος θα ανατρέψει την ισοδυναμία μεταξύ απουσίας και απώλειας. Η οργάνωση των μνημονικών ιχνών πιστοποιείται από την ικανότητα του ψυχισμού να συλλαμβάνει τη διαφορά μεταξύ απουσίας και απώλειας. Είναι μεταξύ της παρουσίας-απουσίας του αντικειμένου και της διαδρομής προς την **ψευδαισθητική ικανοποίηση** (επανεύρεση του στήθους φαντασιακά) που γεννιέται η **αναπαράσταση**. Η επανεπένδυση ευχάριστων ιχνών οδηγεί στην **ανάμνηση** (εύκολα αναπολούμε και ανακαλούμε ευχάριστα γεγονότα), ενώ η αναζωπύρωση **μνημονικών ιχνών** συνδεομένων με ικανοποιήσεις αποκαλύπτουν τον αναπαραστατικό ή συναισθηματικό κόσμο του υποκειμένου.

Διακρίνουμε ανάμεσα στην απουσία και την απώλεια. Το ζητούμενο είναι η απώλεια, δηλαδή το κενό, το «δεν έχω τίποτα» να γίνει απουσία («αυτό θα μου ξανάρθει»): η απουσία του εξωτερικού αντικείμενου να γίνει παρουσία μέσα μου (εν δυνάμει παρουσία). Η απουσία (v.s απώλεια) προϋποθέτει την απαγκίστρωση από την εξωτερική πραγματικότητα.

Το νεογέννητο ακόμα και όταν δε γεννιέται πρώιμα είναι πάντα πρόωρο. Ενώ είναι εξοπλισμένο για να ανταπεξέρχεται στις υδρόβιες ανάγκες της εμβρυικής του ζωής, έρχεται σε έναν αερόβιο κόσμο ο οποίος είναι οργανωμένος διαμέσου της *ομιλίας*. Για να ανταπεξέλθει σε αυτήν τη συνθήκη της έλλειψης εξαρτάται από τη σχέση του με το περιβάλλον. Ο Winnicott (στον Dawson 2014) κάνει λόγο για την διαλεκτική ψευδαίσθηση-αποψευδαισθητοποίηση. Η **ψευδαίσθηση** του βρέφους αφορά στη *μαγική παντοδυναμία* του όταν το στήθος είναι εκεί ώστε να κατευνάσει τη συντριβή του από την έλλειψη ενώ η αποψευδαισθητοποίηση έρχεται όταν περιμένει τον μαστό και δεν τον έχει. Είναι από τη διαφορά ανάμεσα στις δύο καταστάσεις όπου γεννιέται η ψυχική εργασία της **αναπαράστασης** τόσο του υποκειμένου όσο και του αντικειμένου. Πρόκειται για το πέρασμα από την κατάσταση του ζωντανού οργανισμού σε αυτήν του ανθρώπου. Είναι μέσα από τη δοκιμασία του αποχωρισμού (της έλλειψης) όπου το βρέφος θα μπορέσει να αναπαραστήσει την πραγματικότητα του σώματός του και την πραγματικότητα του αντικειμένου.

Το βρέφος έχει το πρώτο αντικείμενο που του δίνει ικανοποίηση, τον μαστό. Στη συνέχεια θα αναζητήσει ξανά το πρώτο αντικείμενο, την πρώτη ικανοποίηση. Το πρώτο αντικείμενο που δίνει ικανοποίηση δε θα το βρει ποτέ, είναι μυθικό. Το αντικείμενο που βρίσκει δεν είναι «βρίσκει», αλλά «ξανα-βρίσκω»: αυτό το αντικείμενο που βρίσκει δεν είναι ποτέ το πρώτο. Το ξανα (ξαναβρίσκω) είναι η αναπαράσταση του πρώτου αντικειμένου: μιλάμε για ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας διαμέσου της οποίας στρέφω-μέσω αναπαραστάσεως- στο αντίθετο μια απογοήτευση έτσι ώστε να τα βγάλω πέρα με το κακώς έχειν. Η απώλεια είναι μια δυσμενής συνθήκη η οποία καλεί τον ψυχισμό, καλώς εχόντων των πραγμάτων, να παρέμβει για να μεταβολίσει την επελθούσα αλλαγή. Πρόκειται για μια ψυχική δραστηριότητα αναπαραστάσεων που συνδέονται με τον χαμένο: οι λέξεις

αντικαθιστούν την απώλεια και προσδίδουν τη δυνατότητα στο υποκείμενο να πενήθει. Είναι η δυνατότητά του να μιλήσει: γεμίζει το στόμα του με λέξεις. Με τη διαμεσολάβηση των λέξεων επισυμβαίνει το **μεταφορικό** γεφύρωμα της απώλειας, την απώλεια το υποκείμενο την κάνει αναπαράσταση, ξαναχτίζει τη σχέση με το αντικείμενο που έχασε, όταν το Εγώ του είναι μάχιμο (νευρωτικές οργανώσεις).

Όταν γεννιέται το παιδί, εν αρχή το στόμα του είναι γεμάτο μόνο από αντικείμενο, το **στήθος** της μητέρας: μιλάμε τότε για **κενό στόματος** (εμπειρία κενού) στο μέτρο κατά το οποίο οι κραυγές του είναι άναρθρες (συλλαβές, κινήσεις γλώσσας, κλάμα). Σ' ένα δεύτερο χρόνο με τη συνεχή στήριξη της μητέρας, η γλώσσα θα «διατάξει» το «αυτογέμισμα»: πρόκειται για το πέρασμα του γεμάτου από το στήθος (πράγμα) στόματος στο στόμα γεμάτο από **λέξεις**. Από το πράγμα το υποκείμενο περνάει στη γλώσσα. Είναι λέξεις οι οποίες απευθύνονται στο αντικείμενο («ο λόγος μου χόρτασε και το φαί σου φάτο»): οι λέξεις με σημασία (εργασία του συμβολισμού) αντικαθιστούν το μητρικό αντικείμενο. Είναι σημαντικό οι στοματικές ικανοποιήσεις ν' αντικατασταθούν από το **γλωσσικό γέμισμα**. Κατά τους Abraham και Torok (στον Δημόπουλο 2013) το κενό, **άδειο στόμα** του βρέφους εκφράζεται μέσω κραυγών και δακρύων από την καθυστέρηση της εκπλήρωσης της ανάγκης. Αρχίζοντας το μωρό να εξερευνά το κενό του στόματος του με τη γλώσσα, τους ήχους που προσλαμβάνει από τον έξω κόσμο και από το μητρικό αντικείμενο, φτάνει τελικά ώστε το κενό αυτό να πληρώνεται, να δομείται με λέξεις. Η μετάβαση από το στόμα πληρωμένο από το στήθος στο στόμα πληρωμένο με λέξεις επιτυγχάνεται μέσω της εμπειρίας του άδειου στόματος. Μαθαίνοντας το παιδί να δομεί το κενό του στόματος με λέξεις, συνιστά ένα πρώιμο παράδειγμα ενδοβολής. Όμως αυτή η διαδικασία επιτυγχάνεται μόνο με την ικανή παρουσία της μητέρας και μόνον τότε οι λέξεις μπορούν να υποκαταστήσουν την παρουσία της (αναπαράσταση λέξης). Φαίνεται πως αν τα πράγματα δεν οδηγηθούν έτσι ώστε να φτάσουμε στη λέξη, στην αναπαράσταση λέξης, τότε το κενό καλύπτεται ή με πραγματική τροφή, ή με ενσωματώσεις.

Η απουσία του αντικειμένου είναι απαραίτητη για να γίνει η αναπαράσταση του, άλλως ειπείν το πέρασμα από το εξωτερικό (αντιληπτικό, πραγματικό) αντικείμενο στις λέξεις. Στο φυσιολογικό πένθος το αντικείμενο δεν διαγράφεται (δεν διαψεύδεται), αλλά το υποκείμενο το περιλαμβάνει, το κρατάει, το διατηρεί μέσα του **συμβολικά** (ψευδαισθητικά) παρά την εξαφάνιση του ως εξωτερικό, πραγματικό αντικείμενο, μέσω αναπαραστάσεων (διαδικασία **αναπλήρωσης** του απολεσθέντος αντικειμένου). **Συμπερασματικά**: Στην απουσία του αντιληπτικού ερεθίσματος θα έρθει **αναπλήρωση** μέσω της αναπαράστασης. Στη θέση του ελλείποντος αντικειμένου έρχεται η αναπαράσταση: είναι η απουσία του αντικειμένου η οποία αποτελεί προϋπόθεση της αναπαράστασης.

Όταν ο **Οιδίποδας** τυφλώνεται, αχρηστεύει το εξωτερικό αισθητηριακό αντιληπτικό του όργανο οπότε το ψυχικό όργανο δέχεται περιορισμένα εξωτερικά ερεθίσματα. Οπότε, μπορεί πλέον ελεύθερα να επεξεργάζεται την εσωτερική πραγματικότητα, άλλως ειπείν, την αναπαράσταση της μητέρας Ιοκάστης: το αχρηστευμένο αισθητηριακό όργανο δρα ως μια οθόνη, πάνω στην οποία παίρνει αναπαραστατική μορφή η Ιοκάστη. Με αυτόν τον τρόπο ο Οιδίποδας αναδομεί έναν αναπαραστατικό χώρο.

Πιο συγκεκριμένα, για να μπει σε λειτουργία η διαδικασία των αναπαραστάσεων απαιτούνται (Δημόπουλος 2013):

-**Απουσία** και **αποεπένδυση** του εξωτερικού αντικειμένου. Η απουσία όμως του αντικειμένου προϋποθέτει την παρουσία του, η οποία πρέπει να μην είναι υπέρ αλλά ούτε υποδιεγερτική διότι αλλιώς η αποεπένδυσή του καθίσταται δυσχερής.

-Στροφή της ενόρμησης εις εαυτόν (επι εαυτού) η οποία, ως ένα πεπρωμένο της ορμής, θα διευκολύνει την επανεπένδυση των μνημονικών και θα οδηγήσει στην **ψευδαισθητική ικανοποίηση** της επιθυμίας.

Είναι η επένδυση των ευχάριστων ίχνών η οποία θα μας δώσει την αναπαράσταση.

-Επιλεκτική επανεπένδυση των μνημονικών ίχνών.

Ωστόσο, κάποια ίχνη του ασυνειδήτου δεν θα επανεπενδυθούν, επειδή είναι υπερβολικά δυσφορικά/τραυματικά, δεν θα τροποποιηθούν, θα παραμείνουν αντιληπτικά ίχνη («ξένα σώματα»), «κράτος εν κράτει», υποσκάπτοντας το ψυχικό όργανο -τα βλέπουμε κατά την επανάληψη του τραύματος, στα εκφορτιστικά actings, τους εφιάλτες κ.λ.π)-δεν θα μετατραπούν σε μνημονικά ίχνη. Η αποεπένδυση (τραυματικών) ίχνών στο πλαίσιο της δυσαρέσκειας μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την **αμνησία** η οποία επίσης διατυπώνεται και ως μνήμη. (Σημειώνουμε ότι κατά το Λεξικό Φιλοσοφίας του Πελεργρίνη η **μνήμη** ως φιλοσοφικός όρος διαφέρει απ'αυτόν της ψυχανάλυσης. Ο Πλάτων διατύπωνε την ψυχή του ανθρώπου εν είδει κέρινου εκμαγείου πάνω στο οποίο αποτυπώνονται τα διάφορα αισθητηριακά δεδομένα. Στη φιλοσοφία λοιπόν η μνήμη είναι η εγγάραξη, το ίχνος στην κέρινη επιφάνεια).

Ενώ στην **πρώτη τοπική** θεωρία ο Freud μιλάει για αναπαραστάσεις, στη **δεύτερη τοπική** τον ενδιαφέρει περισσότερο να δει τι γίνεται μ'εκείνες τις περιπτώσεις όπου επικρατούν τα αντιληπτικά ίχνη (τραύμα): σε αυτές τις περιπτώσεις δεν έχουμε παράγωγα (μη δυναμικό ασυνείδητο) οπότε το ψυχικό όργανο βρίσκεται υπό τη δαιμονική ηγεμονία του καταναγκασμού της επανάληψης, των βίαιων εκφορτίσεων στην πράξη και το σώμα.

Ο Freud μελετώντας την **αφασία** έκανε λόγο για αναπαραστάσεις *πράγματος* και *λέξεως*. Στο ασυνείδητο γίνεται η **αναπαράσταση** του **πράγματος** πρωτίστως οπτική (προλεκτική, απόρροια οπτικής εγγραφής), ενώ στο συνειδητό γίνεται η **αναπαράσταση** της **λέξης**, κυρίως ακουστική (ακουστική κατηγορία των εγγραφών), δηλαδή η *ρηματοποίηση*. Η πρώτη έχει μια κοντινότερη σχέση με το πράγμα, τα μικρά παιδιά (πρωτογενής ψευδαισθηση) την εξισώνουν μ'αυτό κατά την

απουσία/ανυπαρξία του, π.χ. όταν ένα αγόρι καβαλικεύει ένα σκουπόξυλο αυτό είναι το πράγμα-άλογο (εξίσωση σημαίνοντος και σημαινόμενου). Επισυμβαίνει όταν το αντιληπτικό ίχνος γίνεται πράγμα. Η **αναπαράσταση πράγματος** είναι η επανεπένδυση του μνημονικού ίχνους και υφαίνεται στη βάση του σώματος και των ερωτογενών ζωνών. Με αυτήν την έννοια πίσω από κάθε αναπαράσταση πράγματος υπάρχει η αναπαράσταση του σώματος ως επιμέρους και ως συνόλου ερωτογενών ζωνών.

Η αναπαράσταση της λέξης συνδέει τη *λεκτικοποίηση* με τη *συνειδητοποίηση*: η μνημονική εικόνα συνειδητοποιείται μόνο όταν συνδέεται με μια **λεκτική εικόνα** και αυτή η διαδικασία συνιστά το πέρασμα από το αντιληπτικό στο επίπεδο της σκέψης (ψυχικό). Έτσι, όταν το παιδί λέει τη λέξη «πατέρας», η μεν αναπαράσταση λέξης είναι στο συνειδητό, η εικόνα, η μορφή όμως του πατέρα, η αναπαράστασή του εν τέλει, είναι στο ασυνείδητο. Η αναπαράσταση της λέξης μας δείχνει ότι έχουμε απομακρυνθεί από το πράγμα. Μας δείχνει την απόσταση, το πένθος, την απουσία. Είμαστε επομένως στον δευτερογενή συμβολισμό, έχουμε μπει στην τάξη του **συμβολικού εννουχισμού**. Βρισκόμαστε πλέον στην τάξη του νοήματος και όχι απλά του ήχου. Μέσω της αναπαράστασης της λέξης δίνονται στις ασυνείδητες αναπαραστάσεις πράγματος μια αισθητηριακή ζωντάνια την οποίαν έχουν χάσει, και νόημα. Η αναπαράσταση λέξης, η αρχιτεκτονική της, προφορική και γραπτή επιτυγχάνεται χάρη στην ακοή (λέξη την οποία ακούμε), την όραση (βλέπουμε τις λέξεις που διαβάζουμε), της κινητικότητας του χειλοφωνητικού οργάνου (η λέξη προφέρεται), της κινητικότητας του χεριού (η λέξη γράφεται).

Κατά τον Δημόπουλο (2013) μπορούμε ωστόσο να μιλήσουμε για συνειδητές **αναπαραστάσεις πράγματος** π.χ. στη φοβία του μικρού Hans για το άλογο, όπου η συνειδητή αναπαράσταση «άλογο», είναι αποτέλεσμα μετασηματισμών από την ασυνείδητη αναπαράσταση «πατέρας». Η αναπαράσταση «άλογο», είναι στο συνειδητό, η αναπαράσταση πατέρα όμως, όχι. Επομένως, οι συνειδητές αναπαραστάσεις είναι στοιχεία μεταθέσεων και αντιδραστικών σχηματισμών, μια μεταλλαγή της αναπαράστασης πράγματος.

Ο Freud υποστηρίζει ότι ο ψυχωτικός χάνει την πραγματικότητα και, καθώς προσπαθεί να την επανακτήσει, αποεπενδύει από την **αναπαράσταση του πράγματος** η οποία βρίσκεται στο ασυνείδητο και υπερεπενδύει στην **αναπαράσταση της λέξης** η οποία βρίσκεται στο συνειδητό και συνιστά κυρίως αποτέλεσμα ακουστικής

εγγραφής: οι αναπαραστάσεις των λέξεων αντικαθιστούν τις αναπαραστάσεις του πράγματος, έτσι το πράγμα γίνεται λέξη, και υπάρχει *ισοδυναμία συμβολικού-πραγματικού*. Αυτό συνιστά ένδειξη της απόπειράς του να ξαναβρεί το χαμένο αντικείμενο (τον εσωτερικό χαμένο του κόσμο) μέσω του λεκτικού του μέρους, του *λεκτικού ανάτυπου*. Γω όντι, στον ψυχωτικό έχουμε υπερεπένδυση της αναπαράστασης της λέξης και αποεπένδυση της αναπαράστασης του πράγματος. Με αυτήν την έννοια ο εξωτερικός κόσμος χάνει το νόημά του επειδή μένει στον λεκτικό ανάτυπο, άλλως ειπείν στη λέξη. Παίρνει τις λέξεις ως έχουν, απεκδυμένες από τη συμβολική τους αξία και σημασία, π.χ. τι σημαίνει «*η γριά η κότα έχει το ζουμί;*». Ο ψυχωτικός δε μπορεί να συμβολοποιήσει. Έχουμε εδώ τον **κενό λόγο**, ο οποίος δε συνδέεται με το πράγμα: **ο λόγος χάνει το συμβολισμό του διότι αποσυνδέεται από το πράγμα**. Ο Δημόπουλος (2013) γράφει «*Όταν τα λόγια δεν «αγγίζουν» αλλά «τσακίζουν» τότε πρέπει να σκεφτούμε όχι τον συνειρμικό αλλά τον εκφορτιστικό λόγο ο οποίος έχει χάσει μέρος της συμβολικής του αξίας*» (σελ. 21). Όταν εστιάζουμε στη λέξη μόνο αγνοούμε τη σχέση της αναπαράστασης λέξης με την αναπαράσταση πράγματος. Η έκφραση και το περιεχόμενο του φιλοσοφείν μοιάζουν με τον τρόπο λειτουργίας των σχιζοφρενών.

Κάτω από τραυματικές συνθήκες δεν υπάρχει η δυνατότητα συναισθηματικής (συγκινησιακής) αποφόρτισης της εμπειρίας η οποία έτσι παραμένει στον ψυχισμό εν είδη ξένου σώματος. Πρόκειται για το **μη αναπαριστώμενο** άλλως ειπείν το μέρος το οποίο δεν έχει οργανωθεί από το *λόγο* και το οποίο οδηγεί σε δυσκολίες στις συνδέσεις μεταξύ **αναπαραστάσεων πραγμάτων** και **αναπαραστάσεων λέξεων**. Το **προσυνειδητό** είναι ο χώρος όπου γίνεται η σύνδεση/συνάντηση της αναπαράστασης της λέξης με την αναπαράσταση του πράγματος (μια τρίτη εγγραφή της αντίληψης) και, καλώς εχόντων των πραγμάτων, λαμβάνει χώρα *ισόρροπη επένδυση* της αναπαράστασης της λέξης και της αναπαράστασης του πράγματος. Είναι ακριβώς αυτή η σύνδεση που οδηγεί στη **συμβολοποίηση**.

Έτσι το προσυνειδητό είναι καθοριστικό γιατί το εύρος της πλαστικότητάς του (ευκαμψία) σημαίνει τη δυνατότητα ενός ψυχισμού να κινείται μεταξύ λέξεως και πράγματος. Έχει σχέση με τους *ελεύθερους συνειρμούς*, με τη δυνατότητα ν'αφηνόμαστε. Οι ψυχωτικοί (και οι ψυχοσωματικοί) δεν έχουν καλό προσυνειδητό. Γι αυτούς η λέξη είναι πολύ κοντά στο πράγμα, ο συμβολισμός καταργείται, το

συμβολικό είναι και πραγματικό (παίρνουν τα πράγματα ως έχουν), δεν μπορούν να πάρουν απόσταση απ' αυτό που έρχεται από μέσα τους: γίνεται λόγος για «βραχυκύκλωμα» του προσυνειδητού. Εδώ η ενόρμητική φόρτιση δεν αναπαρίσταται και δε συμβολοποιείται, άλλως ειπείν δεν ψυχοποιείται αλλά **εκφορτίζεται**.

Στο **όνειρο** όπου έχουμε **τοπογραφική παλινδρόμηση** (σε αντίθεση με την **χρονική παλινδρόμηση** που παρατηρούμε στη σχιζοφρένεια), έχουμε ελεύθερη επικοινωνία μεταξύ επένδυσης λέξης και επένδυσης πράγματος. Κατά τον Freud (στο Δημόπουλο 2013) στη **σχιζοφρένεια** αυτή η επικοινωνία διακόπτεται. Εδώ οι λέξεις υφίστανται τροποποίηση μέσω της υπερεπένδυσής τους. Είναι μια προσπάθεια για ανάκτηση του χαμένου αντικειμένου από τον σχιζοφρενή μέσω του λεκτικού του μέρους. Τούτο διότι οι επενδύσεις έχουν αποσυρθεί από τα αντικείμενα, ενώ διατηρείται η αναπαράσταση της λέξης. Στη σχιζοφρένεια ο ασθενής χρησιμοποιεί τις αναπαραστάσεις λέξης σαν αναπαραστάσεις πράγματος, σύμφωνα με τους νόμους της πρωτογενούς διαδικασίας. Επομένως, οι λέξεις έχουν χάσει τον **δευτερογενή συμβολισμό** τους.

-Πρωτογενής συμβολισμός: είναι μέρος της *πρωτογενούς διαδικασίας*, **πριν** την **ανάπτυξη** του **λόγου**. Εδώ το παιδί παραμένει στο **διπλό**, σχεδόν **ταυτόχρονο νόημα** (το στήθος ισοδυναμεί με δάκτυλο). Ο πρωτογενής συμβολισμός λειτουργεί με την εμφάνιση του **πρώτου χρόνου** του **ευνουχισμού**, δηλαδή της απαγόρευσης από τη μητέρα στο παιδί της ευχαρίστησής του από τις ερωτογόνες ζώνες.

-Δευτερογενής συμβολισμός: αφορά στην αναπαράσταση της λέξης. Η λέξη είναι ήδη ένας συμβολισμός του πράγματος (πένθος του πράγματος) και επομένως έχουμε διπλή **απομάκρυνση** από αυτό. Η πρώτη απομάκρυνση είναι η αναπαράσταση του πράγματος, η δεύτερη απομάκρυνση είναι η αναπαράσταση της λέξης. Μπορούμε να πούμε μάλιστα πως η σύνδεση της αναπαράστασης της λέξης με την αναπαράσταση του πράγματος, μας βάζει στο χώρο μιας τρίτης απομάκρυνσης. Στον δευτερογενή συμβολισμό κρατάμε το νόημα, αφού στο συνηδητό μπορούμε να έχουμε τη **λέξη /νόημα** και στο ασυνείδητο το πράγμα (πρωτογενής συμβολισμός). Έτσι η λέξη φερ'ειπείν *πουλί* στο συνείδητο σύστημα κρατάει το νόμά της, ενώ στο ασυνείδητο η αντιστοιχία της βρίσκεται στο πράγμα «πέος» (**αναπαράσταση πράγματος**, ερωτογόνος ζώνη). Ο δευτερογενής συμβολισμός εισάγεται με τον **δεύτερο χρόνο** του **ευνουχισμού**, δηλαδή με την παρουσία, απαγόρευση του πατέρα μέσω της αναγγελίας του από τη μητέρα.

Ο Δημόπουλος (2013) διατείνεται ότι εφόσον ο συμβολισμός (πρωτογενής και δευτερογενής) σχετίζεται με τον **ευνουχισμό** (πρώτο και δεύτερο χρόνο) η σύνδεση μεταξύ τραύματος και συμβολισμού είναι προφανής. Ο Boileau (στον Δημόπουλο 2013) σημειώνει πως όταν ο ενήλικας ξαναδιαβάζει στο παιδί ένα βιβλίο και τροποποιεί, αλλάζει κάποιες λέξεις, το παιδί δυσφορεί και ζητάει να του το ξαναπεί όπως ήταν πριν. Φαίνεται λοιπόν πως οι λέξεις, δηλαδή ο δευτερογενής συμβολισμός, είναι τραυματικές και το παιδί, μέχρις ότου επεξεργαστεί την τραυματική πλευρά των λέξεων, θέλει να μείνει στην επανάληψη. Αυτή η παρατήρηση έχει σοβαρές προεκτάσεις στην κλινική. Πότε και πώς διατυπώνουμε μια ερμηνεία; Την επαναλαμβάνουμε; Πότε και πώς;

Για να ευοδωθεί η διαδικασία της συμβολοποίησης χρειάζεται η παρουσία του αντικειμένου να μην είναι έντονη, να έχει λειτουργήσει ο πρώτος και ο δεύτερος χρόνος του ευνουχισμού και η δύναμη που ωθεί τους μετασηματισμούς, από τους οποίους εξαρτάται η εργασία του συμβολικού, να μην είναι βίαιη και να εκπέμπεται σε μικρές ποσότητες.

Στην περίπτωση του τραυματικού γίνεται λόγος για **αναπαραστασιακό χάσμα**, η αναπαράσταση της λέξης αποεπενδύεται. Εδώ οι αναπαραστάσεις και το συναίσθημα χωλαίνουν, πρόκειται για το μη αναπαραστάσιμο ή μη αναπαρασταθέν, είναι μια διακοπή από τον κόσμο των αναπαραστάσεων («ατύχημα της σκέψης» κατά Botella), Προκύπτουν τότε από το Εγώ παθολογικές/πρώιμες άμυνες (π.χ. διχοτομήσεις, διαψεύσεις, αποκλεισμοί, ψυχαναγκασμός της επανάληψης του τραυματικού βιώματος).

Επιπροσθέτως μπορεί να έχουμε δυσκολίες στην αναπαράσταση της απουσίας της αναπαράστασης, όταν δηλαδή ο αναλυόμενος δε μπορεί να πει ότι εδώ κάτι λείπει από τη σκέψη μου ή από την αντίληψή μου. Όταν δε μπορεί να πει ούτε αυτό, τότε βρισκόμαστε μπρός σε ένα κενό, σε μια άδεια σκέψη. Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί να έχουμε μια αντίσταση από την πλευρά του θεραπευόμενου, όπως «δεν σκέπτομαι τίποτα», «έχω άδειο κεφάλι», που σε ακραίες περιπτώσεις μπορεί να φτάσει μέχρι αυτού που οι Green και Donnet (στον Δημόπουλο 2013) έχουν ονομάσει «**λευκή ψύχωση**»: ψύχωση χωρίς σκέψη, ούτε καν παραληρηματική.

Οι C. και S. Botella, όπως αναφέρονται στην Ποταμιάνου (2001), επηρεασμένοι από τις εργασίες του Green επί του «αρνητικού», κατανοούν το τραύμα ως έναν «**πρωιμισμό**» (**précosisme**) ο οποίος παρουσιάζει χαρακτηριστικά μη σύνδεσης. Αυτό σημαίνει τη ρήξη της συμμετρίας αντίληψη-αναπαράσταση, η οποία οδηγεί εντός του ψυχισμού σε ίχνη κενά περιεχομένου. Παρομοίως οι Aulagner, Fain και Roussillon (Ποταμιάνου 2001) αναφέρουν ότι πολλές περιπτώσεις **τραυματισμών** οδηγούν στην ασυνέχεια των διαδικασιών της συμβολοποίησης, ενώ αντιστοίχως κατά τον Δημόπουλο (2013) υπάρχουν **τραυματικές εγγραφές** οι οποίες δε θα μας δώσουν *παράγωγα*.

Εν κατακλείδι, η οικονομική άποψη λαμβάνει υπόψη τις ενεργειακές φορτίσεις. Όταν αυτές κατακλύζουν τον ψυχισμό οι συμβολικές υποκαταστάσεις δεν είναι εφικτές. Το σύμβολο συνδέεται με την απουσία του πράγματος, αλλά η απουσία-όπως και η απώλεια εξάλλου-γίνονται διαχειρίσιμες μόνο εάν το νόημα εκείνου που

υποκαθιστά και εκείνου που υποκαθίσταται δεν καταστρέφονται ή δεν αδρανοποιούνται από τη δύναμη των φορτίσεων.

6.2. Εισαγωγή επί της έννοιας του τραυματικού

Αφορά στο **ανυπόφορο**, το ανείπωτο, αυτό που δε μπορεί να μιληθεί. Πρόκειται για μια πληθώρα ερεθισμών (π.χ. ένα βίαιο shock, ένα τελείως αιφνιδιαστικό και απρόσμενο βίωμα) για την οποία ο ψυχισμός δεν είναι προετοιμασμένος, δεν βρίσκεται εκείνη τη στιγμή σε εγρήγορση. Είναι μια ανεξέλεγκτη, υπερβολική-εν είδει πλημμυρίδας- **ποσότητα** διέγερσης και **έντασης** εξαιτίας ενός εξωτερικού γεγονότος, ενός ατυχήματος ξαφνικού και σαρωτικού όπως η βία, ο πόλεμος, εκρήξεις, σεισμοί, κατάρρευση οικοδόμων, βαριές σωματικές συγκρούσεις κ.λπ. αλλά και λόγω περιβαντολογικών στέρησεων, ελλειπών εσωτερικεύσεων, πλημμυρίδας ενορμητικών ώσεων, γενικότερα εξαιτίας έξωθεν ή έσωθεν συνθηκών που καθίστανται άκρως επίπονες, **οδυνηρές** και **«κατακλυσμικές»** ως προς τις δυνατότητες του Εγώ να κυριαρχήσει σ' αυτές, να τις διεργαστεί ψυχικά. Ενυπάρχει ο κίνδυνος μιας παραλυσίας των δυνατοτήτων μας να επιβληθούμε σ' αυτά τα ερεθίσματα. Οδηγούν σε αποτυχία τη λειτουργία των αμυντικών μηχανισμών του Εγώ με συνέπεια την λιγότερο ή περισσότερο διαχρονική ψυχική αποδιοργάνωση (εκκίνηση αρχαϊκών και παθολογικών αμυντικών διεργασιών, «πρωτογονοποίηση») την αναστολή/ μείωση των δημιουργικών και πνευματικών δυνατοτήτων αλλά και την εγκατάσταση, ενίοτε, σωματικών συμπτωμάτων. Ο Freud στο τέλος του έργου του (1938), διατύπωνε ότι υπερβολικές εξωτερικές διεγέρσεις μπορεί να μετατρέψουν το Εγώ σε Αυτό (μετατροπή της οργάνωσης και της δομής σε χάος).

Το παιδί δε μπορεί να μορφοποιήσει γεγονότα τραυματικά τα οποία συνέβησαν πριν την έναρξη του λόγου, και τα οποία εκείνο είδε ή άκουσε χωρίς να καταλαβαίνει, χωρίς, με άλλα λόγια να μπορεί να αναπαραστήσει και επομένως να τους δώσει νόημα. Εξαιτίας της *πρωιμότητας* και της *έντασης* αυτά τα βιώματα δεν έχουν μπει υπό την αιγίδα της αρχής ευχαρίστησης/δυσαρέσκειας, ως εκ τούτου παραμένουν εκτός αναπαραστατικού ιστού, οπότε προκύπτει το άγχος της Αυτά τα τραυματικά γεγονότα στερούνται *μορφής* εντός του ψυχισμού, συνιστούν μια **«μνήμη χωρίς ανάμνηση»**, μια αμνησιακή μνήμη (Botella, στον Δημόπουλο 2014), το υποκείμενο ζει τη δυσφορία χωρίς να μπορεί να της δώσει νόημα. Εδώ αντί για μνημονικό ίχνος υπάρχει ένα **«αμνησιακό ίχνος»** (Green, στον

Δημόπουλο 2014). Στις περιπτώσεις αυτές υπάρχουν *ίχνη πραγματικότητας* από την ιστορία του παιδιού τα οποία όμως δεν έχουν μπει υπό την αιγίδα των αναπαραστάσεων. Το πιθανότερο είναι ότι παραμένουν ως **αντιληπτικά στοιχεία**, ως **αντιληπτικά ίχνη** (διακρίνουμε ανάμεσα στα αντιληπτικά και τα αναπαραστατικά ίχνη).

Το σημαντικό δεν είναι το συμβάν αυτό καθ' εαυτό όσο η **σημασία** του : το νόημα, ο συμβολισμός, η συναισθηματική φόρτιση που έχει το γεγονός για το συγκεκριμένο υποκείμενο. Οι Breuer και Freud μιλούσαν επίσης για ένα **αθροιστικό μοντέλο**: μια σειρά συμβάντων μπορεί αθροιζόμενα ν' αποκτούν ένα τραυματικό χαρακτήρα εκεί που το καθένα ξεχωριστά από μόνο του δεν θα ήταν τραυματικό. Επί παραδείγματι, η βία ενός άντρα προς τη γυναίκα του δε συνιστά, ενδεχομένως, εξ αρχής τραυματική εγγραφή αλλά μόνον αθροιστικά, συν τω χρόνω, μαζί με άλλα επεισόδια ανάλογων βίαιων ξεσπασμάτων.

Κατά τον Fenichel (1982) το τραυματικό εγκαθίσταται επί της βάσεως μιας υπερβολικής **ποσότητας** ερεθισμών που δέχεται το Εγώ, συνδυαστικά με μια πολύ περιορισμένη δυνατότητα αποφόρτισης της εντάσεως που διαθέτει ο οργανισμός τη στιγμή του συμβάντος. Υπό συνθήκες τραυματικής εντάσεως το υποκείμενο είναι τρομοκρατημένο, αποκόπτεται από τον εξωτερικό κόσμο, και μπλοκάρονται οι δυνατότητες αποφόρτισης. Φοβάται υπερβολικά και είναι υπερβολικά απροστάτευτο σε κάθε είδους περαιτέρω ένταση. Ο οργανισμός καθίσταται ακραία ευάλωτος ακόμα και στη δική του (έσωθεν) ενορμητικότητα. Μπορεί τότε να βιώνει με βλαπτικό-κατακλυσμικό τρόπο ακόμα και το παραμικρό αβλαβές ερέθισμα («πετάγεται»...).

Το 1932 ο Freud όπως αναφέρεται στην Ποταμιάνου (2002) δήλωνε ότι η κάθε συνθήκη κινδύνου μπορεί προξενεί μια **ανεξέλεγκτη** διεγερτική-δυσφορική κατάσταση υψηλής εντάσεως. Είναι η συσσωρευμένη διεγερσιμότης η οποία συνιστά το τραυματικό συμβάν καθορίζοντας τις αντιδράσεις του Εγώ.

Ο Fenichel (1982) σημειώνει ότι η βασική λειτουργία του ψυχικού οργάνου είναι η επανεγκατάσταση της σταθερότητας μετά από τις «καταιγίδες» προερχόμενες από τη διεγερσιμότητα που δέχεται. Το Εγώ έχει ως προεξάρχουσα λειτουργία την προστασία του οργανισμού από τις τραυματικές καταστάσεις. Μια από τις επενέργειές του είναι να εξετάζει προκαταβολικά και φαντασιακά για τα «επερχόμενα να συμβούν» ώστε να προετοιμάζει τον οργανισμό για το μέλλον. Γεγονότα τα οποία δεν είχαν προβλεφθεί, βιώνοντα πιο αναστατωτικά από αυτά για τα οποία ο οργανισμός ήταν προετοιμασμένος μέσω ενός (μάχμου) Εγώ. Η **τραυματογενής δύναμη** ενός συμβάντος είναι αντιστρόφως ανάλογη με τον *βαθμό ετοιμότητας* του υποκειμένου ως προς αυτό: όσο πιο απροετοίμαστος βρεθεί κάποιος τόσο περισσότερο θα «ξαφνιαστεί» δυσμενώς.

Τα παιδιά είναι ευάλωτα στα ψυχικά τραύματα (γεγονότα που κατακλύζουν τον ψυχισμό τους ώστε να οδηγούν σε συρρίκνωση αν όχι αφάνιση των δυνατοτήτων τους) επειδή ο ψυχισμός τους (το Εγώ) λόγω πρωιμότητας δεν είναι σε θέση να τα χειριστεί. Εδώ το τραυματικό αφορά στην **απουσία** αυτού το οποίο –προς όφελος του Εγώ του παιδιού-θα όφειλε να είναι εκεί. Πρόκειται για συμβάντα που δεν είναι ακόμα σε θέση να επεξεργαστεί (να ψυχοκοποήσει, να κατανοήσει). Για ένα παιδί η εξαφάνιση ενός αγαπώμενου προσώπου μπορεί να είναι τραυματική καθώς οι λιβιδινικές επενδύσεις που το προσέδεναν με αυτό το πρόσωπο χάνουν το σκοπό τους (το αντικείμενό τους) και τότε το άγχος είναι κατακλυσμικό για το Εγώ του. Κατά τον Freud αυτό που δοκιμάζει το βρέφος κατά την απουσία της μητέρας του (απόγνωση, κατάσταση αβοήθητου) αποτελεί το πρότυπο της κάθε τραυματικής κατάστασης. Ο Bollas (1999) υποστηρίζει ότι το παιδί που συγκλονίστηκε πολύ νωρίς στη ζωή του από ένα διαταρακτικό / τραυματικό γεγονός μπορεί εξαιτίας αυτού να μισεί τους γονείς του γι αυτό και εκπίπτει σε μια εξαιρετικά εναγώνια κατάσταση «κολάσεως». Τότε καλλιεργεί κακά (εσωτερικευμένα) γονεϊκά αντικείμενα, εστιάζει μόνο στις κακές στιγμές της σχέσης με τους γονείς και αρνείται τις τυχόν καλές εμπειρίες μαζί τους.

Το τραυματικό γεγονός είναι αναφομοίωτο από το Εγώ **είτε γιατί είναι ακόμα νωρίς** (ψυχοσεξουαλικά ανώριμο Εγώ, όταν έλαβε χώρα το συμβάν- *εκεί και τότε* – ο οργανισμός δεν είχε τις αμυντικές δυνατότητες να το επεξεργαστεί) είτε γιατί το υποκειμένου έχει ένα **αμυντικό** (αλεξιερθετιστικό) **έλλειμμα** και κατακλύζεται. Συμβάντα, γεγονότα στη ζωή ενός παιδιού του οποίου ο ψυχισμός δεν έχει ακόμα αναπτυχθεί μπορεί ν'αποτελούν ερεθίσματα τα οποία δεν είναι δυνατό να γίνουν επεξεργάσιμα και κατανοητά. Πρόκειται για στιγμές υψηλού συγκινησιακού φορτίου τις οποίες το Εγώ δεν έχει τη δυνατότητα να αντέξει. Γενικά δυσάρεστα βιώματα προκαλούν συμπτώματα και συνέπειες στο σύνολο της οργάνωσης ή αν λάβουν χώρα στην παιδική ηλικία δύνανται να διαταράξουν ανεπανόρθωτα την ψυχοσεξουαλική εξέλιξη. Ορισμένοι τραυματισμοί έχουν γίνει σε τόσο πρώιμη ηλικία ώστε δεν υπάρχει ανάμνηση, *δεν υπάρχει η δυνατότητα να συνδεθούν στη μνήμη*, δεν δίνουν παράγωγα του δυναμικού ασυνειδήτου (π.χ όνειρα) σχετιζόμενα με αυτά. Μία αναλυόμενη έγγραφε σχετικά με τον εξαιρετικά πρώιμο θάνατο του πατέρα της «...τον γνώρισα, όχι όμως και η μνήμη μου. Ο θάνατός του ήρθε σχεδόν αμέσως μετά τη γέννηση μου, μετά από δεκαοκτώ μήνες, μου είπαν, κι έτσι η μνήμη δεν μπόρεσε ν'αρπάξει τα ίχνη του» (J.Mc. Dougall, 2001, σελ.128).

Κατά την Ποταμιάνου (2002) το τραύμα έχει να κάνει με την ανάγκη του υποκειμένου ν'αντιδράσει σε αυτό το οποίο, στην πρώιμη ηλικία του αντιστοιχεί στην **απώλεια του εαυτού του**.

Η ετυμολογία της λέξης «τραύμα» προέρχεται από το ρήμα **τιπρώσκω** που σημαίνει πληγώνω με ταυτόχρονη ρήξη. Εξαιτίας της διεγερτικής έντασης του τραυματισμού προκαλείται ρήξη του **αλεξιερεθιστικού** συστήματος. Κατά τον Freud η «κάψουλα της ζωής» προστατεύεται από τις εξωτερικές διεγέρσεις μέσω μιας προστατευτικής διαστρωμάτωσης (αλεξιερεθιστικό σύστημα) η οποία δεν αφήνει να περάσουν παρά μόνο ανεκτές ποσότητες διέγερσης. Αν αυτή η διαστρωμάτωση υποστεί μια **διευρυμένη ρήξη** τότε μιλάμε για τραύμα. Η βασική λειτουργία του ψυχικού οργάνου είναι η επανεγκαθίδρυση της σταθερότητας (ομοιόσταση) κάθε φορά που μια κατάσταση **συναγερμού** τίθεται σε λειτουργία επειδή κάποιο γεγονός προξένησε μια απότομη ρήξη στην ψυχική οργάνωση του υποκειμένου. Το Εγώ αναπτύσσεται ακριβώς για να υποστηρίξει το άτομο να **ανταπεξέρχεται** στα τραυματικά ερεθίσματα (μάχημο Εγώ). Εν τέλει η αλεξιερεθιστική λειτουργία συμπίπτει πρωτίστως με την εργασία του ψυχικού μας οργάνου (ψυχική εργασία).

Οι οργανώσεις με ευαλωτότητα στη δομή του Εγώ υφίστανται εύκολα ρήξη του αλεξιδιεγερτικού τους συστήματος. Βιώνουν με τραυματικό τρόπο τις έσωθεν και έξωθεν διεγέρσεις.

Εν τέλει, το τραύμα είναι η λύση της συνέχειας του αλεξιερεθιστικού συστήματος. Επισυμβαίνει όταν οι διεγέρσεις του εξωτερικού κόσμου-αλλά και όσες προβάλλονται από μέσα προς τα έξω- είναι μεγάλης έντασης ή όταν απουσιάζει το **άγχος σήμα** με αποτέλεσμα οι διεγέρσεις να μην αναγνωρίζονται ως επικίνδυνες από το ψυχικό όργανο ώστε αυτό να προετοιμάσει την άμυνά του. Το τραυματικό γεγονός προκαλεί σε συντριπτικά μικρό χρονικό διάστημα μια υψηλή ποσότητα διεγερσιμότητας στην ψυχική ζωή του ατόμου τόση όση ώστε το Εγώ να μην μπορεί να την εκτονώσει (να την αποφορτίσει). Πρόκειται για μια υπερβολικά υψηλή ποσότητα ερεθισμών- σε μια συγκεκριμένη μονάδα χρόνου- ώστε να μη μπορεί να αντιμετωπίζεται από το ψυχικό όργανο. Τότε το ποσοτικό (αδυναμία μετατροπής του σε ποιοτικό /αναπαραστάσιμο) είναι ελεύθερο να ξετυλιχτεί διαρρηγνύοντας τον ψυχικό ιστό (ή τον σωματικό). Τα τραυματικά βιώματα (αντιληπτικά στοιχεία) μπλοκάρουν τη δυνατότητα της ψευδαισθητικής ικανοποίησης της επιθυμίας, προξενούν ανασχεση της ψυχικής επεξεργασίας των διεγέρσεων (ψυχική εργασία), φτάνοντας τον οργανισμό στα όρια της λειτουργικότητας του, η ψυχή και το σώμα μένουν εκτεθειμένα στις μη μεταβολισμένες διεγέρσεις.

Ο Winnicott κάνει λόγο για τις περιρρέουσες συνθήκες, το περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσεται το παιδί. Το περιβάλλον-πρωτίστως η μητέρα-οφείλει να παρουσιάσει στο παιδί τον εξωτερικό κόσμο (εξωτερικές διεγέρσεις), διατηρώντας την **αυταπάτη** χωρίς την οποία η συνάντηση του παιδιού με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα θα ήταν **τραυματική**. Τότε οδηγεί το παιδί σε μόνιμη χαλάρωση, μέσω της *ψευδαισθητικής ικανοποίησης* της επιθυμίας. Στα πλαίσια της **«αρκετά καλής μητρικότητας»**, η μητέρα είναι ικανή να ταυτιστεί διαισθητικά με το παιδί της έτσι ώστε να ικανοποιήσει αρχικά τις σωματικές του ανάγκες, στη συνέχεια τις συγκινησιακές. Ασυνείδητα προσεκτική στην αναπτυσσόμενη ικανότητα του παιδιού της να επιβιώνει, η μητέρα αυτή γίνεται όλο και περισσότερο εναισθησιακή (emphatic) έτσι ώστε το Εγώ του παιδιού να ισχυροποιείται και να προάγεται η διαφοροποίηση Εγώ-Μη Εγώ (διαφοροποίηση του παιδιού από τη μητέρα/ δυνατότης του ατόμου να είναι μόνο μέσω εσωτερίκευσης της μητρικής υποστήριξης). Η **«αρκετά καλή μητρικότητα»** του Winnicott αφορά στη μητέρα που απαντά στο νεύμα του παιδιού, που του δίνει μία πρόσκαιρη **αυταπάτη παντοδυναμίας**. Έτσι μπορεί να αρνείται αυτή την επώδυνη πραγματικότητα. Για παράδειγμα η μαμά του απουσιάζει (επικίνδυνη πραγματικότητα) και αυτό την φαντάζεται να το φροντίζει, αναπαριστά την απουσία της, οπότε και ευχαριστείται. Πρόκειται για τη δυνατότητα μιας στροφής επί εαυτού (θετική μορφή του ναρκισσισμού). Αν είναι οι ψυχοτραυματισμοί της πρώτης ηλικίας αυτοί που θα καθορίσουν το βρέφος τότε αυτό θα **καθλωθεί** σε αυτήν την **τραυματική πραγματικότητα** (υπερτροφικό Εγώ -πραγματικότητα) χωρίς δυνατότητες **ψευδαισθητικής διαφυγής** από αυτήν. Εδώ οι αυτοερωτισμοί εκπίπτουν, χωλαίνει η ψυχική εργασία, ο ευχουχισμός έχει το πάνω χέρι επί του πραγματικού (και όχι συμβολικά). Ο Δημόπουλος (2013) σημειώνει ότι είναι μέσα από την διαδρομή προς την ψευδαισθητική ικανοποίηση που δομείται ο πυρήνας του Εγώ.

Ο Bion μιλάει για την *ονειροπολούσα* μητέρα, κάνει λόγο για τη λειτουργία της **ονειροπόλησης**. Πρόκειται για τη δυνατότητα της μητέρας να ονειροπολεί. Είναι η μητέρα η οποία μπορεί να σκέπτεται και να δίνει νοήματα στις εντάσεις του μωρού της. Είναι η λειτουργία της μαμάς (και του αναλυτή), η ικανότητά της να **εμπεριέχει** το παιδί, να «κρατάει» και τις ενστικτώδεις διεγέρσεις που αυτό προβάλλει πάνω της και να τις μεταλλάσσει σε στοιχεία λειτουργικά τα οποία στέλνει πίσω στο παιδί. Αφορά στην μετατροπή των ενστικτωδών διεγέρσεων του παιδιού μέσω της ονειροπόλησης της μαμάς σε σκέψεις και αναπαραστάσεις (λειτουργικά στοιχεία). Ο Winnicott κάνει λόγο για την **επαγρυπνούσα μητέρα**. Είναι η μαμά η οποία δανείζει αναπαραστάσεις στο παιδί (δίνει νοήματα, ευχαριστεί, γονιμοποιεί). Πρόκειται για το «κράτημα» (holding). Αυτό σημαίνει ότι η μητέρα μπορεί π.χ να θηλάζει το παιδί της και ταυτόχρονα να σκέπτεται γι' αυτό, δίνει νοήματα σε αυτά το οποίο το παιδί δε μπορεί να δώσει. Όταν το «κράτημα» της μαμάς δεν εξασφαλίζει την κάλυψη του ανώριμου Εγώ του βρέφους τότε η συνάντησή του με τον έξω κόσμο (ή με την ενόρμηση) είναι **τραυματική**. Επομένως υπογραμμίζεται ο αλεξιερθεστικός ρόλος της μάννας. Μια **υπερπροστατευτική**, υπερπαρούσα, υπερδyeγείρουσα μαμά (σχολαστική, πρωκτικά εισβάλλουσα, διεισδυτική) μπορεί να βιώνεται **τραυματικά** από το μικρό παιδί. Η πολύ ερεθιστική μαμά είναι υπερβολικά κοντά στο παιδί της, προτρέχει σε κάθε του βήμα, δεν το αφήνει να πάει στο επόμενο στάδιο, να εξελιχθεί. Επί παραδείγματι το παιδί παίζει και η μάνα του λέει «... φάε το γιαούρτι σου, ντύσου...» κ.λ.π. Εδώ το

παιδί θα καταλήξει να μη μπορεί να είναι μόνο του χωρίς την παρουσία της. Αυτή η μάνα δε λαμβάνει υπόψη το παιδί αλλά το πώς να εντάξει (διευθετήσει) τις δικές της διεγέρσεις/άγχος χρησιμοποιώντας το παιδί σαν ασπίδα. Η υπερπαρουσία της θα εμποδίσει το παιδί να αναπτύξει ένα επαρκώς λειτουργικό αλεξιερηθιστικό σύστημα. Η ανάπτυξη της σκέψης και του ψυχικού οργάνου εν γένει προϋποθέτει στέρηση. Το μωρό εξελίσσεται μέσα/και από την απουσία της μητέρας του. Όταν η μαμά του απουσιάζει (επικίνδυνη πραγματικότητα) για να τα βγάλει πέρα αναπτύσσει ψυχικές δυνατότητες (εξέλιξη), άλλως ειπείν βρίσκει τη μαμά μέσα του (στροφή επί εαυτού) αναπαριστώντας την: την φαντάζεται π.χ. να το φροντίζει οπότε ευχαριστιέται (ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας). Πρόκειται για την ανάπτυξη της σκέψης (ψυχικού οργάνου). Το ίδιο τραυματικά μπορεί να βιώνεται και ένα εξαιρετικά **στερητικό** περιβάλλον (π.χ. πολλές απαγορεύσεις φτωχά ερεθίσματα, περιορισμοί κ.λ.π.). Αυτό αφορά στην μη επένδυση του παιδιού από το πρωτογενές αντικείμενο (τη μαμά ή όποια την υποκαθιστά). Η Mc Dougall (2001) γράφει χαρακτηριστικά: *«η ζωτική δύναμη δεν είναι τόσο ισχυρή όσο φανταζόμαστε. Ένα μη επιθυμητό παιδί κινδυνεύει να αρρωστήσει, ίσως μάλιστα και να πεθάνει»* (σελ.41).

Ο Fain (Δημόπουλος 2013) διατείνεται ότι η μητέρα η οποία νανουρίζει το παιδί με σκοπό να το κατευνάσει/εξαντλήσει μέσα από την εκφόρτιση αντί να δώσει χώρο στην ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας αποτυγχάνει παταγωδώς στο ρόλο της.

Κατά τον Fenichel (1946), το στερητικό περιβάλλον για το νήπιο προσιδιάζει στις συνθήκες ενός χρόνιου **stress** που ισοδυναμεί με **τραύμα**. Οι ακραίες στερήσεις κάνουν το νήπιο να αισθάνεται ότι το εγκατέλειψαν, ότι κανένας και τίποτα δεν το φροντίζει. Ως ενήλιξ μπορεί να εμφορείται από **απάθεια** η οποία σημειολογικά μοιάζει με τις **παιδικές καταθλίψεις**. Μπορεί ακόμα να είναι γενικά αποδυναμωμένος όπως τα ιδρυματοποιημένα παιδιά που δεν έχουν τη μητρική στοργή.

6.3.Η πρώτη Θεωρία του τραύματος (Freud)

Στα πρώτα βήματα της ψυχανάλυσης (Freud μεταξύ 1890-1897) η αιτιολογία της νεύρωσης αποδόθηκε σε παρελθούσες τραυματικές εμπειρίες της παιδικής ηλικίας. Αρχικά ο Freud υποστήριζε ότι η υστερία προκύπτει από ένα προσεξουαλικό (πριν την εφηβεία) shock. Θεωρούσε το τραύμα πρωτίστως σεξουαλικής προέλευσης: το τραύμα έχει σεξουαλική αιτιολογία. Διατύπωσε μια πρώτη αιτιολογική θεώρηση της υστερίας υπογραμμίζοντας ότι η νεύρωση είναι το προϊόν μιας σεξουαλικής αποπλάνησης ή βιαιοπραγίας την οποία το άτομο έζησε κατά την παιδική ηλικία. Πρόκειται για την θεωρία της **αποπλάνησης**. Στον πυρήνα αυτής της θεωρίας υπάρχει μια πράξη οργανωμένη γύρω από τη φυσική και ψυχολογική **βία** η οποία βρίσκεται στην καρδιά της σχέσης μεταξύ δήμιου και θύματος, αφέντη και σκλάβου, κυρίαρχου και κυριαρχημένου.

Κατά τον Freud στις οικογένειες αλλά και στους δρόμους συχνά τα παιδιά γίνονται θύματα βιασμών από τους ενήλικες. Η ανάμνηση αυτών των τραυμάτων είναι τόσο επώδυνη ώστε ο καθένας να προτιμά να τα ξεχνά, να μην τα βλέπει ή να τα απωθεί. Ο Ferenczi σημείωνε ότι ακόμα και τα παιδιά τα οποία είναι μέλη οικογενειών αξιότιμων με πουριτανικές παραδόσεις, γίνονται πιο συχνά απ' όσο θα φανταζόταν κανείς, θύματα βίας και βιασμών. Πρόκειται είτε για τους γονείς τους ίδιους που γυρεύουν με αυτόν τον παθολογικό τρόπο υποκατάστατα στο «ανικανοποίητό» τους είτε για πρόσωπα εμπιστοσύνης της ίδιας οικογένειας (θείοι, θείες, παππούδες) είτε υπηρετικό προσωπικό που καταχρώνται της άγνοιας και της αθωότητας των παιδιών.

Το τραύμα κατά τη θεωρία της αποπλάνησης προϋποθέτει την ύπαρξη δύο γεγονότων. Ο Freud μας μιλά για τον 1^ο και τον 2^ο χρόνο του τραύματος.

Πρώτος χρόνος του τραύματος: περιλαμβάνει τη σκηνή της **αποπλάνησης**. Το παιδί υφίσταται μια απόπειρα σεξουαλικής αποπλάνησης από τον ενήλικα χωρίς όμως αυτό να του γεννά σεξουαλική διέγερση. Η στιγμή του συμβάντος αφήνει κατάλοιπο χωρίς όμως να έχει άλλο νόημα (δεν νοηματοδοτείται) : το συμβάν αυτό καθαυτό δεν είναι παθογόνο.

Δεύτερος χρόνος του τραύματος: κατά την εφηβεία ή μετά από αυτήν έρχεται ένα σύγχρονο γεγονός φαινομενικά ανώδυνο το οποίο όμως συνειρμικά *θυμίζει* το πρώτο και ας μην είναι ακριβώς το ίδιο. Είναι αυτό το δεύτερο γεγονός που θα αναμοχλεύσει το πρώτο έτσι ώστε τότε και μόνον τότε, *εκ των υστέρων*, αναδρομικά, το πρώτο (παλαιό) συμβάν του «εκεί και τότε» καθίσταται τραυματικό. Είναι μόνο τότε που μια πληθώρα σεξουαλικών διεγέρσεων κατακλύζει τις άμυνες του Εγώ. Πρόκειται για την αναζωπύρωση του πρώτου συμβάντος το οποίο τώρα, *εκ των υστέρων*, γίνεται τραυματικό και τότε και μόνον τότε απωθείται η πρώτη εμπειρία. Η απόθεση γίνεται κατανοητή στο μέτρο κατά το οποίο η πρώτη εμπειρία τώρα, *εκ των υστέρων*, σεξουαλικοποιείται, οπότε και λογοκρίνεται από το Εγώ. Μέσω της απόθεσης γίνεται ψυχική εργασία που δίνει κάποιο σύμπτωμα, π.χ αναστολή της σεξουαλικής λειτουργίας.

Είναι στα όνειρα και τα συμπτώματα της νεύρωσης όπου εμφανίζονται στοιχεία εμπειριών που βιώθηκαν σε παλαιότερες εποχές, εμπειριών τις οποίες το άτομο δε μπόρεσε να σκεφτεί και να κατανοήσει και τις οποίες κατανόησε και ερμήνευσε σε **δεύτερο χρόνο**.

Εν κατακλείδι, στην πρώτη θεωρία του τραύματος (Freud) το τραύμα είναι η αναζωπύρωση μιας εσωτερικής, ενδογενούς διέγερσης μέσα από ένα εξωτερικό γεγονός: είναι ένα στοιχείο που γίνεται αποκαλυπτικό μιας προϋπάρχουσας νευρωτικής δομής. Γίνεται ο εκλυτικός παράγων μιας παιδικής νεύρωσης. Τραυματική είναι η ανάμνηση και όχι το ίδιο το συμβάν. Βλέπουμε την ανάμνηση να παράγει σημαντικότερο (παθογόνο) αποτέλεσμα από το ίδιο το γεγονός.

Η Mc Dougall (2001) σημειώνει ότι ένα γεγονός θεωρείται «τραυματικό» μόνο όταν είναι αφορμή για ψυχική επαναδιοργάνωση συμπτωματικού τύπου. Έτσι ένα σύγχρονο γεγονός μπορεί να έχει τραυματική επίπτωση εφόσον οδηγήσει στην ανάδυση ενός παρελθόντος ψυχικού τραυματισμού. Κατά τον Fenichel (1975) το χαρακτηριστικό στο τραυματικό είναι η ακαριαία συνειρμική σύνδεση ανάμεσα στο αρνητικό συμβάν και την ενεργοποίηση των παιδικών συγκρούσεων (παιδική νεύρωση). Τότε μπορεί να επανεμφανίζονται ξαφνικά και με κατακλυσμικό τρόπο αρχαϊκές παιδικές απειλές και αγωνίες. Σε αυτήν την περίπτωση το τραυματικό βιώνεται πρωτίστως ως μια επανάληψη άλλων παλαιότερων τραυμάτων της παιδικής ηλικίας. Με αυτήν την έννοια οι τραυματικές αντιδράσεις ενός σύγχρονου τραύματος μπορεί να επέχουν μια λειτουργία οθόνης (screening function) ώστε το πραγματικό-αρχαϊκό τραυματικό γεγονός να κρατιέται σε απόσταση από το συνειδητό μέρος του Εγώ. Ο Winnicott όπως αναφέρεται στην Ποταμιάνου (2002), μιλώντας για το άγχος κατάρρευσης και την αγωνία εκμηδενισμού έκανε λόγο για ένα αρχαϊκό βίωμα το οποίο μπορεί να επικαιροποιείται εκ νέου στη μεταβίβαση. Κατά τον Winnicott το άγχος κατάρρευσης έχει να κάνει με αυτό που δεν έλαβε χώρα σε έναν τόπο και χρόνο όπου θα ήταν χρήσιμο να συμβεί: έλαβε χώρα φερ'επιείν κατά την εποχή της απόλυτης εξάρτησης του βρέφους από τη μαμά του, όταν η τελευταία καλείται να εξασφαλίζει στο παιδί τη λειτουργία ενός βοηθητικού Εγώ. Είναι απαραίτητο για το βρέφος η μαμά να προσαρμόζεται στις ανάγκες του αλλά εκείνη δεν κατάφερε να επιτελέσει αυτήν τη λειτουργία. Το άγχος κατάρρευσης βιώνεται από το βρέφος εξαιτίας των περιβαλλοντικών ελλείψεων στο μέτρο κατά το οποίο το ανώριμο Εγώ του δε μπορεί να εντάξει αυτό το βίωμα στέρησης ενδοψυχικά. Κατά συνέπεια του είναι αδύνατο να το ξαναβρεί στη μνήμη του παρά μόνο διαμέσου μιας συνεχούς αγωνίας ότι αυτό θα μπορούσε να επαναληφθεί. Η αρχαϊκή αυτή αγωνία δε μπορεί να συνδεθεί με το παρελθόν παρά μόνο αν το Εγώ βιώσει εκ των υστέρων αυτό το οποίο στην πραγματικότητα έλαβε χώρα στο παρελθόν. Ο Winnicott το 1965 διατράνωνε τη σημασία του περιβάλλοντος το οποίο, καλώς εχόντων των πραγμάτων, προσαρμόζεται ενεργά στις ανάγκες του μωρού και το «κρατάει» δίνοντας του την αίσθηση ότι αποτελεί μια συνέχεια του. Αν εκλείψει αυτή η ενεργός περιβαλλοντολογική προσαρμογή τότε ο κίνδυνος του εκμηδενισμού (άγχος εκμηδενισμού) απειλεί το υποκείμενο σε όλη την ψυχοσωματική του υπόσταση. Κατά την Ποταμιάνου (2002) η αγωνία του εκμηδενισμού δε μπορεί να αναπαρασταθεί (επομένως δε μπορεί να γίνει γνωστή) στο μέτρο κατά το οποίο το υποκείμενο δεν ήταν εκεί μη διαθέτοντας τότε ένα ψυχικό όργανο (αντιληπτικές δυνατότητες, μνημονικά ίχνη κ.λ.π) ικανό να συλλάβει και να συγκρατήσει το βιωθέν.

Το 1897 ο Freud εγκατέλειψε τη θεωρία της αποπλάνησης ως αιτιολογική της νεύρωσης. Έκτοτε σταμάτησε να συνδέει τη νεύρωση (υστερία) με κάποιο πραγματικό σεξουαλικό τραυματικό γεγονός (αποπλάνηση). Αυτό συνέβη όταν αντιλήφθηκε ότι πολλές από τις σκηνές τις οποίες αφηγούνταν οι υστερικές ασθενείς του δεν ήταν πραγματικές αλλά φανταστικές και αφορούσαν στις αιμομικτικές τους επιθυμίες. Οι σκηνές αποπλάνησης δεν είχαν λάβει χώρα αλλά οι ασθενείς τις αφηγούνταν ως εάν να είχαν πραγματοποιηθεί επειδή εύχονταν να είχαν συμβεί. Έτσι κατανόησε τη σημασία των αιμομικτικών φαντασιών (επιθυμιών) στους υστερικούς ασθενείς. Διατύπωσε τότε τη θεωρία της φαντασίωσης (χώρος όπου η επιθυμία μπορεί να κινείται) για να εξηγήσει την υστερία (νεύρωση). Αναγνώρισε ως αιτία της υστερίας την ασυνείδητη ψυχική σύγκρουση ανάμεσα στην αιμομικτική (υπερβατική) επιθυμία και την Υπερεγωτική της απαγόρευση.

Εν κατακλείδι. Ο Freud εγκαταλείπει τη θεωρία του «πραγματικού» συμβάντος της σεξουαλικής αποπλάνησης ως επεξηγηματική των νευρώσεων, και εισάγει την έννοια της ψυχικής πραγματικότητας (το συμβάν λαμβάνει χώρα στη φαντασία) στα πλαίσια μιας κοινωνίας βυθισμένης στην «ακίνητη» ησυχία του αστικού της ονείρου (το σημερινό αντίστοιχο είναι το «american dream»).

6.4 Η δεύτερη θεωρία του τραύματος (Freud)

Από την εποχή του πρώτου παγκοσμίου πολέμου ο Freud είδε ότι οι αιματηρές τραγωδίες της ιστορίας – καθώς και όσες συνδέονται με τα βασανιστήρια, τις καθείρξεις, τους εγκλεισμούς- μπορεί να προκαλέσουν στο άτομο αλλοιώσεις της ψυχής ή της συμπεριφοράς. Έτσι απομακρύνθηκε από τον σεξουαλικό ντετερμινισμό του τραύματος (το τραύμα ως αποτέλεσμα σεξουαλικής αποπλάνησης), αλλά συνέδεσε το τραύμα και με απειλητικά και οδυνηρά γεγονότα, όπως αυτά που λαμβάνουν χώρα σε μία σύρραξη. Αυτά προκαλούν διαταράξεις, **αλλοιώσεις** και δυσλειτουργίες των κέντρων του **νευρικού συστήματος** με εκσεσημασμένη σημειολογία (κατάθλιψη, υποχονδρία, αγωνία, παραλήρημα...). Πρόκειται για τραυματικές εμπειρίες (τραυματικές εγγραφές) στο μέτρο που ο ψυχισμός χάνει τα «μέσα» του. Εδώ η ψυχική διαδικασία πάσχει με αποτέλεσμα το Εγώ να **καθλώνεται** στο τραυματικό. Οι τραυματικές εγγραφές παραμένουν ως «ξένα σώματα» οπότε δεν αφομοιώνονται μέσω ψυχικής επεξεργασίας. Σημειολογικά

μπορεί να οργανώνονται τα παρακάτω: να εμφανίζεται ο ασθενής ως θύμα του παρελθόντος, να εμφανίζεται σε κατάσταση επικείμενης κατάρρευσης νιώθοντας ότι κανείς δεν μπορεί να τον καταλάβει, να έχει τραυματική παράλυση (ψυχική παραλυσία).

Όταν οι **τραυματικές** εγγραφές μένουν σαν «ξένα σώματα» και δεν αφομοιώνονται η λειτουργία της απώθησης δεν μπορεί να λάβει χώρα, διότι απωθείται μόνο ό,τι αναπαρίσταται, ό,τι «αλέθεται» (αφομοιώνεται) ψυχικά. Έχουμε κατά αυτόν τον τρόπο την ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη θεωρία του τραύματος του Freud. Κατά την πρώτη θεωρία το τραυματικό συμβάν αναπαρίσταται και απωθείται στη διάρκεια του δεύτερου χρόνου (δεύτερης φάσης) του τραύματος. Αντιθέτως στη δεύτερη θεωρία οι τραυματικές εγγραφές θα μείνουν ως αλλότρια σώματα και ως εκ τούτου δεν είναι ψυχικά επεξεργάσιμες, άλλως ειπείν δεν απωθούνται. Προκύπτει έτσι το βίωμα κενού, έντασης, εκφόρτισης, διάχυτου άγχους.

6.5 Τραυματικές εμπειρίες και Ψυχαναγκασμός της Επανάληψης

Το Εγώ μπορεί να αμύνεται σε μια διέγερση που βιώνεται ως τραυματική με τους εξής τρόπους:

α) μειώνοντας την τραυματική διέγερση: ένας συνήθης τρόπος είναι οι παιδικές σεξουαλικές θεωρίες π.χ «τα παιδιά τα φέρνει ο πελαργός». Το παιδί δεν έχει ακόμα νοηματοδοτήσει τη διαφορά των φύλων ή την πρωταρχική σκηνή («Πρωταρχική σκηνή»: οι φαντασίες του μικρού παιδιού γύρω από την ερωτική συνένωση των γονιών του είτε την έχει δει είτε όχι). Ένα μικρό αγοράκι μπορεί να ρωτάει «θα μου κόψουν το πουλάκι μου;» (άμυνα κατά του άγχους ευνουχισμού, άλλως ειπείν κατά του υπερερωτικού κινδύνου). Αυτοί οι τρόποι και τακτικές μειώνουν, τροποποιούν ώστε να μη γίνει κάτι το οποίο θα ήταν εν δυνάμει τραυματικό (σεξουαλική έκθεση, σεξουαλική διέγερση, άγχος ευνουχισμού κ.λ.π.).

β) διαψεύδοντας την: στις ψυχωσικές οργανώσεις έχουμε μαζική διάψευση της πραγματικότητας. Ας σημειωθεί ότι ο αμυντικός μηχανισμός της διάψευσης χρησιμοποιείται ασυνείδητα από όλους μας χωρίς να το αντιλαμβανόμαστε, για κάτι που διαφορετικά θα γινόταν τραυματικό. Τω όντι, ο μηχανισμός αυτός έχει τη χρησιμότητα του όταν εμφανίζεται με μορφές που κατευνάζουν τη συναισθηματική τρικυμία π.χ κάποιος είδε ένα δυστύχημα αλλά δεν έχει συγκινησιακή φόρτιση, το διηγείται σαν απλό γεγονός, ψυχρά (απροσφορότητα συναισθήματος). Έχουμε εδώ

διάψευση της σημασίας του γεγονότος ώστε το Εγώ να αποφύγει την τραυματική διέγερση. Φερ'επιείν στην κηδεία του πατέρα του το υποκείμενο δεν αισθάνεται τίποτα. Πρόκειται για τη διάψευση της αντίληψης του βάρους του συμβάντος.

γ) αποεπενδύοντας την : «ελαφραίνω» έτσι τον ψυχισμό .

Αν το Εγώ δεν μπορεί να κινητοποιήσει κάποια από τις παραπάνω (ή άλλες) αμυντικές τακτικές και διεργασίες τότε το ασυνείδητο (ασυνείδητη πλευρά του Εγώ) αντιδρά στο τραύμα μέσω μιας άλλης μορφής αμυντικού μηχανισμού που είναι η **επανάληψη του ταυτόσημου.**

Το Εγώ έχει μια συνειδητή πλευρά και μια ασυνείδητη. Είναι το ασυνείδητο μέρος του Εγώ το οποίο οργανώνει τις αμυντικές λειτουργίες.

Πρόκειται για το φαινόμενο του **ψυχαναγκασμού** της **επανάληψης** ή **τραυματική νεύρωση** ο οποίος μας ωθεί να επαναλάβουμε όμοιες πράξεις, πρωτίστως τις πιο επώδυνες και πιο καταστροφικές. Μετά από έναν τραυματισμό εγκαθίστανται *διαδικασίες επανάληψης* οι οποίες, στο όνειρο της νυκτός ή στη συμπεριφορά, αναζητούν την αναδημιουργία της τραυματικής κατάστασης. Εκείνο που αναδύεται κατά την επανάληψη είναι ένα εντάσεις νοητικά ακατέργαστες. Ο καταναγκασμός της επανάληψης υπηρετεί την προσπάθεια να ξαναζήσει κανείς τον τραυματισμό, επομένως να τον κρατήσει με κάποιον τρόπο σε λειτουργία. Ο Freud μιλά για **θετικά** και **αρνητικά** αποτελέσματα των τραυματισμών, στο έργο του «Ο Μωσής και ο μονοθεϊσμός» (1939) όπου εντάσσει την τραυματική νεύρωση στην πρώτη κατηγορία. Ήδη από το 1920 ο Freud είχε αναγορεύσει τον **καταναγκασμό** της **επανάληψης** σε καθολική ιδιότητα των εμβίων όντων, ενώ η Ποταμιάνου (1999) σχετίζει την επανάληψη με την έμφυτη διάθεση του ανθρώπου να εμφανίζει και να αναπαριστά τα βιώματά του.

Το 1914 ο Freud επεξεργάστηκε το φαινόμενο της επανάληψης σε συνάρτηση με την ενόρμηση και τη μνήμη. Θεωρούσε ότι εκείνο που δίνει ώθηση στις διαδικασίες επανάληψης είναι η ενόρμηση. Διατύπωσε μάλιστα την ιδέα ότι ο ασθενής επαναλαμβάνει στην ανάλυση με **πράξεις** εκείνο που δε μπορεί να θυμηθεί. Διατεινόταν ότι όταν ο ασθενής επαναλαμβάνει αντί να θυμάται, εκείνο που έρχεται στην επιφάνεια με την επανάληψη είναι «*ένα κομμάτι αληθινής ζωής*» το οποίο μπορεί να καταστεί βλαπτικό κατά την θεραπευτική αγωγή. Στην επανάληψη εμφανίζονται, στη θέση της

ανάμνησης, νοητικά ακατέργαστες εντάσεις υπό την μορφή μνημονικών εγγραφών οι οποίες μετασχηματίζονται σε παρόν (αντί τα μνημονικά ίχνη να εκδηλώνονται αυτά τα ίδια).

Η επαναφορά αυτή, εντός της ανάλυσης, μοιάζει με την επαφή του ατόμου, κατά την ύπνωση, με ένα τμήμα της παρελθούσας ζωής του. Ο αναλυόμενος δεν έχει καμιά συνείδηση του γεγονότος ότι επαναλαμβάνει και αντί να σκέπτεται, να θυμάται και να κρατά την ψυχική του διακίνηση εντός του νοητικού χώρου κάνει πράξεις και εκφορτίζεται μέσω επανάληψων. Η Ποταμιάνου (1999) σημειώνει ότι πρόκειται για μια κίνηση κατά την οποία μπορεί κάτι να καταστεί «ψυχικά παρόν», να κερδίσει δηλαδή ύπαρξη και παρουσία ακολουθώντας μια τροχιά από μέσα προς τα έξω και όχι το αντίθετο, όπως συμβαίνει συνήθως. Ο ασθενής αισθάνεται ότι αυτό που επαναλαμβάνει ανήκει στο παρόν. Το στοιχείο της μνήμης αντί να γίνεται ανάμνηση βιώνεται μέσω της επανάληψης να εκτυλίσσεται στο παρόν, ενώ ο αναλυτής καλείται να το ερμηνεύσει και να το τοποθετήσει στην πραγματική του θέση, δηλαδή στο παρελθόν. Κατά τον Freud αυτό μπορεί να υλοποιηθεί εφόσον η επανάληψη ενσωματωθεί σε **μεταβιβαστικές** κινήσεις, οπότε όχι μόνο δεν είναι βλαπτική αλλά, τουναντίον μπορεί να διευκολύνει την πορεία προς την αναμνημόνευση.

Ωστόσο ο Freud υποστήριζε ότι ο ασθενής δε χάνει ποτέ την επίγνωση του γεγονότος ότι αυτό που εμφανίζεται ως πραγματικότητα στο παρόν είναι μόνο μια αντανάκλαση ενός λησμονημένου παρελθόντος.

Καθώς η επανάληψη είναι από τη φύση της πράξη, το πράττειν αυξάνεται κατά την ανάλυση ευθέως ανάλογα με την αντίσταση προς την **αναμνημόνευση**. Η λειτουργία της μνήμης και η παραγωγή αναμνήσεων μέσω της αναμνημόνευσης είναι μια σημαντική μεταβλητή. Κατά τον Freud αυτό που δε μπορούμε να θυμηθούμε είναι κάτι που αποκλείουμε από τα περιεχόμενα της συνείδησης, το οποίο όμως δεν παύει να παραμένει εκεί και να είναι οικείο, αφού όταν μας το αναφέρουν δεν αισθανόμαστε ότι δεν το γνωρίζουμε, αλλά ότι δεν το σκεφτήκαμε, δεν μας πέρασε από το νου. Άλλως ειπείν πρόκειται για ψυχικά περιεχόμενα με τα οποία έχουμε οικειότητα.

6.6 Τα Θετικά αποτελέσματα του τραύματος

Ο τραυματισμός εδώ δίνει ένα **παράγωγο επαναληπτικό** (επανάληψη του δυσφορικού) μέσα στο όνειρο, μέσα από τα όνειρα επανέρχεται ο τραυματισμός.

Επανάληψη σημαίνει «ξαναρχίζω». Ει δυνατόν αιωνίως. Η ελληνική λέξη **επανάληψις** είναι τριμερής και σημαίνει την «**λήψη επί**» και την «**λήψη εκ νέου**». Αποτελείται από τις προθέσεις επί, ανά, και τη

λέξη λήψις και δείχνει την επαναληπτική λήψη ενός στοιχείου το οποίο ως εκ τούτου αποσπάται από το σύνολο του οποίου ήταν μέρος και λαμβάνεται εκ νέου.

Πρόκειται για τη δυνατότητα επανάληψης (επαναληπτική εργασία **επί** του τραυματικού) η οποία έχει να κάνει με την καθήλωση της λιβιδούς στο τραυματικό αντικείμενο. Αυτό συμβαίνει διότι, λόγω της μεγάλης τους διεγερσιμότητας (φορτίο) τα αντιληπτικά ερεθίσματα του τραυματικού βιώματος δεν χωρούν μέσα στον ψυχισμό, δε μπορούν να αναπαρασταθούν, δεν μπορεί να λειτουργήσει η απόθεση (ψυχική εργασία). Αυτό έχει να κάνει με την **αποεπένδυση των ιχνών στο πλαίσιο της δυσαρέσκειας** που έχει αν αποτέλεσμα τη **μνήμη** (=αμνησία) η οποία συνιστά μια **επανάληψη χωρίς όμως να ξέρω τι επαναλαμβάνω**: είμαστε εδώ στο χώρο των επαναλήψεων χωρίς ψυχικές συνδέσεις. Μπορεί να έχουμε **μνήμη** στη συμπεριφορά, στο σώμα κ.λ.π. Φερ'ειπείν η μνήμη στο σώμα μπορεί να είναι ένας πόνος στο στομάχι, που επαναλαμβάνεται κάθε φορά που κάποιος πηγαίνει διακοπές: **εδώ το σώμα επαναλαμβάνει χωρίς να το ξέρει, χωρίς να υπάρχει σύνδεση με νόημα με το παρελθόν, με την παιδική ηλικία**. Όταν ο αναλυόμενος μπορέσει να συνδέσει αυτόν τον επαναλαμβανόμενο πόνο με την απουσία της μητέρας του, για παράδειγμα, τότε περνάμε στον χώρο της ανάμνησης η οποία είναι η συνειδητοποίηση της επανάληψης και του νοήματός της.

Ο Freud (1920) πρέσβευε ότι η κίνηση της επανάληψης είναι μια παγκόσμια τάση της οργανικής ζωής και του εννομητικού. Υποστήριζε ότι ο **ψυχαναγκασμός της επανάληψης** μετά από έναν τραυματισμό, στοχεύει να πετύχει, όσο είναι δυνατόν, την **εκφόρτιση** των διεγέρσεων που συνδέονται μ'αυτόν. Ένταση και δυσαρέσκεια δένονται (και ελέγχονται) με την επανάληψη του τραυματικού και αυτό συνιστά ένα είδος **επιστροφής του τραυματικού** μέσω της οποίας διατηρείται ο δεσμός με την περασμένη εμπειρία, ακόμα και αν αυτή είναι αντικείμενο δυσαρέσκειας και οδύνης.

Στο κείμενό του «το Ανοίκειο» (1919) ο Freud εξετάζει την επανάληψη ως μια μορφή αναπόδραστης αναγκαιότητας, μερικές φορές ολοκληρωτικά ακατανόητης ή τυχαίας, επί της οποίας ο άνθρωπος δε μπορεί να έχει κανέναν έλεγχο. Ένα παράδειγμα με μεταφορική αξία είναι εκείνο του ανθρώπου που είναι χαμένος σε ένα δάσος με ομίχλη και περιπλανάται στα ίδια μονοπάτια μη μπορώντας να βρεί εκείνο που θα τον οδηγήσει στην έξοδο. Τα μονοπάτια τον οδηγούν πολλές ίσως φορές στο ίδιο σημείο. Εδώ υπάρχει, παράλληλα με το αίσθημα του αδιεξόδου και το συναίσθημα του φόβου που απορρέει από το ανοίκειο.

Επίσης σχετίζει την επανάληψη με τη **λειτουργία** του **διπλού**. Το διπλό είναι μια επινόηση μέσω της οποίας μέρη του εαυτού αποδίδονται σε έναν άλλο ούτως ώστε να κατέχει κανείς κάτι κοινό με τον συγκεκριμένο άλλο. Είναι ακριβώς το **όμοιο** το οποίο κυκλοφορεί μεταξύ υποκειμένου και διπλού και αυτή η **επαναφορά** του συνιστά το πρότυπο της **επαναληπτικής λειτουργίας**. Το **διπλό** είναι μια ναρκισσιστική επινόηση η οποία εξυπηρετεί την μείωση της οδύνης κατά την επαφή με το αντικείμενο.

Ο Δημόπουλος (2013) σημειώνει ότι « στον **ψυχαναγκασμό της επανάληψης το άτομο επαναλαμβάνει το δυσάρεστο εμπρός στην απελπισία του από την έλλειψη ανάμνησης, με σκοπό την εκφόρτιση. Εδώ έχει ίσως θέση η μνήμη, όχι όμως η ανάμνηση**» (σελ. 34). Αντίθετα η **επανάληψη** του **ευχάριστου** έχει ως κινητήρια δύναμη την αναζήτηση της ανάμνησης. Υπάρχουν εγγραφές (της τάξεως του τραυματικού) οι οποίες δε θα μας δώσουν παράγωγα (αυτό παραπέμπει στην έννοια του μη δυναμικού ασυνειδήτου) παρά μόνο τυφλές εκφορτιστικές επαναλήψεις. Ο Freud (1914) σημειώνει ότι η επανάληψη του ευχάριστου χαρακτηρίζει πρωτίστως τον νευρωτικό, ο οποίος επαναλαμβάνει για να θυμηθεί και να ξαναβρεί το ευχάριστο.

Κατά τον Fenichel (1975) τα συμπτώματα των **σύγχρονων νευρώσεων** προσιδιάζουν με αυτά των **τραυματικών νευρώσεων**. Εντούτοις ένα ποσοξάρχον χαρακτηριστικό των τραυματικών απουσιάζει από τις σύγχρονες νευρώσεις και αυτό είναι οι **επαναλήψεις** του **τραυματικού**. Η **δυνατότητα επανάληψης** συνιστά την **εργασία** επί του **τραυματικού** (καθήλωση της λιβιδούς στο τραυματικό αντικείμενο). Λόγω της μεγάλης διεγερσιμότητάς του το τραυματικό βίωμα δε μπορεί να αναπαρασταθεί: δε μπορεί να βρει ένα νόημα, να «πιάσει τόπο» στο ψυχικό όργανο. Επί παραδείγματι, πώς μπορεί το κακοποιημένο παιδί να καταλάβει γιατί το βλάπτουν οι γονείς του;

Ο Fain (1992) παρατηρεί ότι όταν επιβληθεί (βίαια, εμβόλιμα) στη ζωή του υποκειμένου μια πραγματικότητα που έγινε αντιληπτή αλλά δεν αναπαραστάθηκε επιφέρει όχι λιβιδινική **παλινδρόμηση**, αλλά αποεπένδυση των διεργασιών του Εγώ. Πρόκειται για το **μη αναπαραστάσιμο**, αυτό το οποίο δεν έχει θέση στον ψυχισμό. Έχουμε να κάνουμε με αποτυχία της **μετατροπής** του αντιληπτικού υλικού σε **μνημονικά ίχνη** και σε **αναπαραστάσεις** πράγμα που σίγουρα καθιστά πολύ δύσκολη την εργασία αποστασιοποίησης από βιώματα απελπισίας. Είναι ένα αναπόφευκτο **χάσμα** (το σημείο «0» κατά Bion) το οποίο το Εγώ το βιώνει ως μια **τρύπα** και στη συνέχεια ασκεί μια έλξη (διαδικασία έλξης του Εγώ): οι επαναληπτικές διαδικασίες βρίσκουν πηγή στην έλξη της **απορρόφησης** προς τα απρόσιτα βάθη του ψυχισμού, βάθη που δεν είναι αναπαραστάσιμα. Κατ'αυτόν τον τρόπο το Εγώ οργανώνει μια **τραυματική νεύρωση**: ο ασθενής επαναβιώνει μέσα από την επανάληψη το αρχικό τραύμα. Η Ποταμιάνου (1999) σημειώνει ότι: «*Οι επαναλήψεις λειτουργούν ως περίβολος, περιβάλλοντας τη γενική δραστηριότητα του υποκειμένου, όταν διαρρηγνύεται το ψυχικό πλαίσιο*» (σελ.).

Ούτως ή άλλως κατά τους πρώτους μήνες της ζωής μας τα αντιληπτικά ερεθίσματα δε μπορούν να αναπαρασταθούν, πρόκειται για το αναπόφευκτο *αναπαραστατικό χάσμα*. Το **πρώτο αντιληπτικό ερέθισμα** δε μπορεί να αναπαρασταθεί, το ονομάζουμε *πρωτογενές απωθημένο*. Οτιδήποτε στη συνέχεια της ζωής του υποκειμένου δε μπορεί να αναπαρασταθεί, θα έχει τη μοίρα του πρωτογενούς απωθημένου ασκώντας μια έλξη εν είδει δύνης (διαδικασία έλξης του Εγώ από το πρωτογενές απωθημένο), ως εάν η *δυνατότητα μη συνδέσεων* με αναπαραστάσεις να είναι πρωτογενώς εγγεγραμμένη στον ψυχισμό μας.

Είναι πρωτίστως οι μη νευρωτικές οργανώσεις στις οποίες έχουμε υπεροχή των ψυχαναγκαστικών επαναλήψεων και συμπεριφορών: εδώ επικρατεί το **κενό**. Το ψυχικό τους σύστημα θυμίζει αυτές της οργανώσεις της φυσικής που οι επιστήμονες ονομάζουν «*συστήματα σε κρίσιμη κατάσταση*» (σε *διάχυση*). Δεν έχουν σταθερές /αρμονικές μονάδες και επειδή δεν υπάρχουν οι δομές και οι ηθμοί κάθε γεγονός εξαπλώνεται σε όλο το σύστημα.

Οι **πρώτοι τραυματισμοί** είναι αυτοί οι οποίοι πρωτίστως οδηγούν σε *αναγκαστικές επαναλήψεις*. Η κλινική εικόνα της **τραυματικής νεύρωσης** προσεγγίζει αυτήν της **υστερίας**, αλλά διακρίνεται απ' αυτήν λόγω της πολύ σοβαρής αποδιοργάνωσης όλων των ψυχικών λειτουργιών. Οι τραυματικές νευρώσεις, όπως και οι σύγχρονες (ή ενεστώσες) νευρώσεις δεν αφορούν σε μια εσωτερικευμένη σύγκρουση (επιθυμία και η απαγόρευσή της) όπως στις «κλασικές» νευρώσεις. Για παράδειγμα το παιδί που έχει κακοποιηθεί έχει τραυματικές εγγραφές της ψυχολογικής ή σωματικής βίας οπότε επαναλαμβάνει το τραυματικό. Οι ασυνείδητες επιλογές στη ζωή του το εκθέτουν σε συνθήκες κακοποίησης (στροφή της επιθετικότητας/βίας εναντίον εαυτού). Οργανώνει έτσι τη ζωή του ώστε να γίνεται επαναληπτικά (ψυχαναγκασμός της επανάληψης) θύμα κακοποίησης ή αντίθετα να στρέφει την καταστροφικότητα προς το αντικείμενο π.χ στα δικά του παιδιά: ως ενήλικας, κακοποιεί ο ίδιος τα παιδιά του έτσι ώστε αυτό που εκεί και τότε υπέστη παθητικά (κατάσταση **αβοήθητου**), εδώ και τώρα να το αναπαράγει, να το **επαναλαμβάνει** με ενεργητικό τρόπο: η παθητικότητα μετατρέπεται σε *ενεργητικότητα*. Αυτό που υπέστην το κάνω τώρα εγώ ο ίδιος. Πρόκειται για τον αμυντικό μηχανισμό της **ταύτισης** με τον **επιτιθέμενο** (Anna Freud) : γίνομαι όμοιος (ομοιάζω, ταυτίζομαι) με τον βίαιο-επιτιθέμενο γονιό, παίρνω τώρα την ενεργητική θέση του ισχυρού. Είναι ένας **αντιφοβικός** αμυντικός μηχανισμός εφόσον ομοιάζοντας με τον «δήμιο» του το υποκείμενο δε χρειάζεται να τον φοβάται. Εδώ το υποκείμενο ταυτίζεται μ' εκείνον που φοβάται (βίαιος γονιός) και παίρνει τα χαρακτηριστικά του. Διεκδικεί την ισοδυναμία με τον άλλον, με σκοπό να έρθει στη θέση που κατέχει ο άλλος που είναι δυνατός. Το παιδί γίνεται ισότιμο, ένας επιτιθέμενος γονιός. Πρόκειται για εσωτερική αντιφοβική κίνηση, για να κρύψει το φόβο του. Προκύπτει έτσι η *διαγενεαλογία της παιδικής κακοποίησης* μέσω του **ψυχαναγκασμού της επανάληψης**. Ο Freud μας λέει να κοιτάξουμε στο παιχνίδι του παιδιού. Κάτι που υπέστη και το τραυμάτισε τείνει να το επαναλαμβάνει στο παιχνίδι του με σκοπό να το ελέγξει. Έχουμε εδώ το «γράφωμα» στο **τραυματικό αντικείμενο**, το έσχατο καταφύγιο στο (τραυματικό) αντικείμενο, ελλείψει άλλου καλύτερου (υπερεπένδυση στο τραυματικό). Το τραυματικό αντικείμενο δεν είναι εσωτερικευμένο διότι, αν ήταν, το Εγώ δε θα καθλωνόταν σε αυτό. Όταν βάζω μέσα μου το αντικείμενο (εσωτερικευση) σταματάει η εξωτερική (εξαρτητική) σχέση μαζί του.

Ας σημειωθεί πως ο Freud διατεινόταν ότι οι τραυματικές συνέπειες δεν είναι πάντα αρνητικές. Επί παραδείγματι η διαδικασία ταυτίσεως με τον επιτιθέμενο ή με την βία ενός ψυχικά ασθενούς γονιού (Ποταμιάνου 1984) παρά την οδύνη που προξενούν στο Εγώ του υποκειμένου, εντούτοις είναι οικονομικότερες από άλλες οι οποίες θα μπορούσαν να στοιχίσουν την κατάρρευση του ψυχισμού.

Η **καθήλωση** στο **τραυματικό αντικείμενο** μας παραπέμπει στη αξία της **φθοράς** του τραύματος μέσα από την **επανάληψή** του: γύρω από το τραύμα έχω συσσώρευση επενδύσεων («πρόσδεση» του τραύματος), με σκοπό να ελέγξω την αιμορραγία που προέρχεται από αυτό ώστε να «κρατήσω» την αιμορραγία. Η φθορά του τραύματος μέσα από την επανάληψή του οδηγεί το Εγώ να σε καλύτερο έλεγχο. Στο μέτρο κατά το οποίο είναι απειλητική η προσκόλληση της λιβιδούς σε απεικονίσεις γεγονότων, σε αντιληπτικά στοιχεία, σε σκηνές καταστροφικές, η επανάληψη παίζει-εν τέλει-ρόλο **αλεξιερθετιστικού**. Συνιστά μια παραδοξότητα το γεγονός ότι, από τη στιγμή που το επαναλαμβανόμενο έχει ελεγκτικό χαρακτήρα, η διαρκής επανάληψη της αντίληψης ισοδυναμεί με αλεξιερθετιστική λειτουργία. Εδώ η αντίληψη μπορεί να γίνεται ένα αντιτραυματικό δέσιμο, η **απαρχή** μιας επεξεργασίας (πρώτη *μη συμβολική* σύνδεση κατά Roussillon).

Μέσω της επανάληψης του τραυματικού (μέσω της **φθοράς** του) το Εγώ αποπειράται να του προσδώσει νοήματα. Πρόκειται για μια πρώτη προσπάθεια να δώσει ένα νόημα στο τραυματικό, να το ελέγξει, να το αφομοιώσει, απαρτιώνοντάς το στη συμβολική του οργάνωση. Η επιτυχία αυτής της απόπειρας θα σήμαινε την ενόρμηση της ζωής. Η αδιάκοπη επιστροφή του τραυματικού υπό τη μορφή εικόνων, ονείρων, πράξεων στοχεύει στην απόπειρα **μείωσης** της τραυματικής εγγραφής. Το στήριγμα που προσφέρουν οι επαναλήψεις στον **έλεγχο** των **εμπειριών** είναι μια συμβολή στην πιθανότητα μεταλλαγών στον ψυχισμό. Το συχνότερο όμως αυτή η λειτουργία δεν αποδίδει, είναι μάταιη, έτσι ώστε ο αυτοματισμός της επανάληψης να διαιωνίζεται επ' άπειρον σε μια ουτοπική προσπάθεια ακύρωσης του τραυματικού. Εντούτοις η τραυματική νέυρωση, μολονότι δεν είναι της τάξεως της **ψυχοποίησης** (ψυχική εργασία) συνιστά κάποιας μορφής **εργασία**, μια προσπάθεια αφομοίωσης-μορφοποίησης του αντικειμένου και οργάνωσής του στο συμβολικό επίπεδο, έστω και ατελέσφορη. Η Ποταμιάνου (2002) υποστηρίζει ότι το υποκείμενο καθώς **επαναλαμβάνει** το κεραυνοβόλο τοπίο του τραυματικού γεγονότος, επιχειρεί να γεμίσει το κενό και να διατηρήσει –εν τέλει- μια προσδένουσα **καθήλωση**, συντηρώντας έναν ισχυρό δεσμό με αυτό που πληγώνει. Η Ν. νεαρά θεραπευόμενη έγραφε «...Το κενό. Άδεια ψυχή.. Πασχίζω να τη γεμίσω με κάτι αληθινό, κάτι από μαύρο και βαθύ μπλε και ιώδες με πλημμύρισε κάποτε-θυμάσαι, αγάπη μου;»

Κατά τον Fenichel (1982) οι επαναλήψεις του τραυματικού εν μέρει είναι **συνειδητές** (νοερές επαναλήψεις κατά τη διάρκεια της ημέρας της τραυματικής κατάστασης-μέσω της φαντασίας- ιδεών, συναισθημάτων κ.λ.π) και εν μέρει ασυνειδητές. Στην τελευταία περίπτωση μπορεί να περιλαμβάνονται και ορισμένα **τικς** τα οποία αρχικά ίσως να μην έχουν σημασία αυτά καθαυτά, εντούτοις συχνά στην ανάλυση αποδεικνύονται ως επαναλήψεις **κινήσεων** που έλαβαν χώρα κατά την τραυματική κατάσταση ή κινήσεων οι οποίες θα ήταν σημαντικές να γίνουν κατά την τραυματική κατάσταση αλλά παραλείφθηκαν. Μάλιστα ενίοτε οι κινήσεις δεν αφορούν το σύγχρονο τραυματικό γεγονός αλλά κάποιο άλλο σε μια παλιά και ξεχασμένη κατάσταση η οποία ενεργοποιήθηκε εκ νέου μέσω του πρόσφατου τραυματισμού. Γενικότερα ο Fenichel υποστηρίζει ότι μέσω των επαναλήψεων του τραυματικού το Εγώ επιχειρεί να αποκτήσει έναν ετεροχρονισμένο (κλασματικό) έλεγχο των ανεξέλεγκτων **ποσοτήτων** διέγερσης. Οι επαναλήψεις επισυμβαίνουν και στις συγκρουσιακές ψυχονευρώσεις αλλά είναι άλλης φύσεως. Επί παραδείγματι, τα νευρωτικά συμπτώματα μπορεί να συνιστούν επαναλήψεις βιωμάτων της παιδικής ηλικίας ακόμα κι αν αυτά ήταν δυσάρεστα. Το υποκείμενο αντί ν'ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στην ειδική φύση των ερεθισμάτων συμπεριφέρεται με άκαμπτα patterns. Οι **ενορμητικές** μας **ώσεις** έχουν επίσης επαναληπτικό χαρακτήρα. Ο Freud όπως αναφέρεται στον Fenichel (1982) πέρα από την επανάληψη του τραυματικού διέκρινε δύο τύπους επαναλήψεων:

1) **Την περιοδικότητα των ενστίκτων**, βασισμένη επί της περιοδικότητας των φυσικών πηγών τους. Μολονότι αφορούν σε σωματικές εκδηλώσεις εντούτοις έχουν βαθιές ψυχολογικές συνέπειες. Επί παραδείγματι η πείνα εξαφανίζεται με τον κορεσμό για να επανεμφανιστεί και πάλι κ.ο.κ. Ο Fenichel υποστηρίζει ότι ενδεχομένως, η περιοδικότητα των **μανιοκαταθλιπτικών φαινομένων** να ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία.

2) **Τις επαναλήψεις οφειλόμενες στην τάση του απωθημένου να βρει διεξόδους**. Το Εγώ είναι **αμφιθυμικό** απέναντι στην επανάληψη του τραυματικού. Από τη μια αυτή το ανακουφίζει από την οδυνηρή ένταση από την άλλη όμως η επανάληψη αυτή καθαυτή είναι οδυνηρή, οπότε την ίδια στιγμή το υποκείμενο τη φοβάται και την αποφεύγει. Η αμφιθυμία (σύγκρουση) αυτή εκφράζεται μέσω της **τραυματοφιλίας** και της **τραυματοφοβίας** και συμπυκνώνεται στο γεγονός ότι καθετί που αναλαμβάνει το υποκείμενο μετατρέπεται σε τραυματικό, ή επί καθημερινής βάσεως ζει απογοητευτικές εμπειρίες μολονότι τις φοβάται: «τρέχει» πίσω από τις καταστροφές, οτιδήποτε είναι γι αυτόν αναστατωτικό και γεμάτο δυσάρεστες εντάσεις, δεν υπάρχει ποτέ γι αυτόν αρκετός χρόνος για χαλάρωση και ξεκούραση. Σε μερικές περιπτώσεις το **τραυματικό** αποτελεί ένα μίγμα πειρασμού για τον πόνο και ανάγκης του υποκειμένου να τιμωρηθεί. Το υποκείμενο αντιλαμβάνεται το συμβάν σαν να ήταν η **μοίρα** του -εν είδει γονιών-που τον εγκατέλειψε και τον ευνόησε, και εν τέλει ορθώς έπραξε αφού νοιώθει και είναι «ένοχος». Η Mc Dougall (2001) αναφέρεται σε ανθρώπους στους οποίους συμβαίνουν ατυχήματα που δίνουν την εντύπωση σχετίζονται με τη **μοίρα**. Η ανάλυση δείχνει ότι συνήθως, στην παιδική τους ηλικία ήταν διαρκώς «θύματα» παρομοίων ατυχημάτων ως εάν να αναζητούν **σωματικές αυτοτιμωρίες**. Η συγγραφέας αναρωτιέται αν υπάρχει ένας ψυχοδυναμικός δεσμός ανάμεσα στην *προδιάθεση για ατυχήματα* και τυχόν ψυχοσωματικές εκδηλώσεις αλλά και του

ρόλου που θα μπορούσε να διαδραματίζει σε αυτήν την προδιάθεση η απάρνηση των αυτοκτονικών τάσεων και του αγνοημένου (μη αναγνωρισμένου) υπέρμετρου θυμού. Σε όλες τις περιπτώσεις, πρόκειται για επανεργοποίηση εσωτερικευμένων (υπερεγωτικών) συγκρούσεων ανάμεσα στο Εγώ και τον εξωτερικό κόσμο: «αν ορισμένες επαναλήψεις υπηρετούν υποχρεώσεις ευχαρίστησης, άλλες παίρνουν τη χροιά εξόφλησης χρεών» (Ποταμιάνου 1999, σελ. 121). Γίνεται λόγος για **ασυνείδητη ενοχή** (Freud). Ο ψυχισμός νοιώθει το βάρος αυτών των «χρεών» αλλά, μέσω της καταναγκαστικής επανάληψης, φαίνεται να τα παραμερίζει εξασφαλίζοντας ότι ο διακανονισμός μετατίθεται για αργότερα. Μέσω της μη αναγνώρισης οι λογαριασμοί κρατιούνται ανοιχτοί... Κατά τον Freud αλλά και πολλούς επιγόνους του η **ενοχή** λαμβάνεται ως μια από τις βασικές αιτίες ζημιογόνων για το Εγώ επαναληπτικών συμπεριφορών. Οδηγεί στην εγκατάλειψη των αγαθών του, είναι η όψη του Εγώ που *υφίσταται*, που δεν αρνείται αυτό που του επιβάλλεται ως οδύνη, μετάνοια και τιμωρία, είτε πρόκειται για υποταγή στην τιμωρητική εξουσία του Υπερεγώ, είτε στην εξωτερική εξουσία, είτε αφορά σε ανάληψη «χρεών» από τους γονείς που το Εγώ επιφορτίστηκε μέσω ταυτίσεων. Στην τελευταία περίπτωση πρόκειται για τη **διαγενεαλογική μετάδοση** της **ενοχής**. Οι J. και M. Cournot όπως αναφέρονται στην Ποταμιάνου (1999) επισημαίνουν ότι το «υφίσταμαι παθητικά» θα μπορούσε να είναι και *υπόθεση γούστου*... Σε όλες τις περιπτώσεις εδώ το Εγώ **προσφέρεται** επίμονα στις κατηγορίες και τις επαναλαμβανόμενες ποινές λόγω ενοχών για «αποτρόπαιες» ευχές ή απαγορευμένες πράξεις στις οποίες αντιτίθεται το Υπερεγώ. Το 1923 ο Freud εισήγαγε σχετικά την έννοια του **ηθικού μαζοχισμού**. Ο Rosenberg (στην Ποταμιάνου 1999) επισημαίνει τη διαφορά μεταξύ ενοχών και μαζοχισμού. Η ενοχή παραπέμπει στη **νευρωτική δομή** και σημαίνει την **αποερωτικοποίηση** των οιδιπόδειων σχέσεων με τα αντικείμενα μέσω ταυτίσεων μαζί τους: υπό το κράτος της υπερεγωτικής δαμοκλείου σπάθης το Εγώ απομακρύνεται από τη διεκδίκηση του αιμομικτικού αντικειμένου και την επίθεση εναντίον του αντίζηλου, άλλως ειπείν *δε διαπράττει*, αλλά ικανοποιεί τις υπερβατικές επιθυμίες του ψευδαισθητικά.

Κατά τον Bolland (1999) το άτομο που έχει υποστεί **μετάλλαξη** από ένα εξωτερικό τραυματικό συμβάν συγκροτεί μια δομή μέσω της οποίας επιθυμεί και ψάχνει δραματικά γεγονότα που να προξενούν αλλαγές στον εαυτόν του, βιώνει δε ως *αρκαδική* και στερητική την ατμόσφαιρα της ψυχαναλυτικής διαδικασίας. Το παιδί που έχει **μεταλλαχτεί** συνεπεία ενός τραυματικού συμβάντος στη ζωή του ως ενήλικας τείνει να αναπτύσσει δεσμούς περισσότερο με τη φύση των μεταλλακτικών/τραυματικών συγκυριών (γεγονότων) στη ζωή του παρά με τους άλλους ανθρώπους. Θα λέγαμε ότι *σχετίζεται με το τραυματικό*. Ψάχνει και γυρεύει τα κακοήθη γεγονότα («πάει γυρεύοντας») με τον ίδιο τρόπο που οι άλλοι άνθρωποι αναζητούν τις σχέσεις. Η Ποταμιάνου (1999) κάνει λόγο για το φαινόμενο του **διπλασιασμού** (παράξενες επαναλήψεις γεγονότων): επί παραδείγματι κάθε φορά που κάποιος αγωνίζεται να οργανώσει μια αλλαγή στη ζωή του, εξωτερικά γεγονότα (π.χ. πόλεμος, δικτατορία) ανατρέπουν τα σχέδιά του. Τα δεδομένα της εξωτερικής πραγματικότητας εμφανίζονται να επικυριαρχούν και να διαλύουν τις διαδικασίες ελέγχου του Εγώ του. Το υποκείμενο κατέχεται από αίσθημα καθολικής αδυναμίας και αισθάνεται παραδομένο στην επίδραση γεγονότων πάνω στα οποία φαίνεται να μην έχει καμία επιρροή. Καταλαμβάνεται έτσι από μια ανησυχητική παραδοξότητα, σαν να κατέχεται από εξωτερικές δυνάμεις που το ξεπερνούν και το οδηγούν. Εδώ εντάσσονται οι

ψυχονευρώσεις όπως **ψυχαναγκασμοί** και **ιδεοληψίες**, αλλά και οι **νευρώσεις** του **πεπρωμένου** όπου το υποκείμενο περιοδικά ζει την ίδια δυσάρεστη εμπειρία. Ο Freud είχε ήδη μιλήσει για αυτές τις νευρώσεις από το 1920. Σε αυτές τις περιπτώσεις η ύπαρξη του ατόμου χαρακτηρίζεται από μια *περιοδική επανεμφάνιση δυσάρεστων γεγονότων*. Το υποκείμενο φαίνεται να υποτάσσεται στην «φασικότητα» αφού την εκλαμβάνει ως ένα έξωθεν πεπρωμένο, αντί να ψάχνει (κατά την ψυχαναλυτική «φιλοσοφία») τα ελατήρια αυτής της επανάληψης. Πρόκειται για ανθρώπους οι οποίοι δίνουν την εντύπωση ότι τους καταδιώκει ένα **πεπρωμένο**, ότι η ύπαρξη τους διέπεται από έναν διαβολικό προσανατολισμό. Είναι μία παθολογική οργάνωση της ύπαρξης την οποία η ψυχανάλυση ερμηνεύει ως νευρωτική παρά την απουσία συμπτωμάτων (Δεν μπορεί εδώ να γίνει διάκριση συγκεκριμένων συμπτωμάτων, ώστε να απομονωθούν όπως στην υστερία ή την ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση). Αφορά στην επέκταση της ψυχανάλυσης προς τις λεγόμενες **ασυμπτωματικές νευρώσεις** (ασυμπτωματικές είναι και η νεύρωση χαρακτήρα ή η νεύρωση αποτυχίας). Στις νευρώσεις του πεπρωμένου διαφαίνεται ξεκάθαρα η δύναμη του **ψυχαναγκασμού της επανάληψης**. Το δυσάρεστο επαναλαμβάνεται παρά το δυσφορικό, βασανιστικό του χαρακτήρα, ως εάν να προέρχονται από τον εξωτερικό κόσμο ως μία δαιμονική ειμαρμένη. Τίποτα δεν αλλάζει στην περιοδικότητα της επανεμφάνισης αυτών των βιωμάτων, έτσι ώστε ο ασθενής να σκέπτεται ότι δεν ευθύνεται καθόλου στο μέτρο κατά το οποίο- κατά τη γνώμη του- πρόκειται για την υλοποίηση ενός μοιραίου προδιαγεγραμμένου σεναρίου. Υπάρχουν άνθρωποι στους οποίους η κάθε ανθρώπινη σχέση έχει την ίδια κατάληξη: ευεργέτες, φιλόανθρωποι που μετά από κάποιο διάστημα εγκαταλείπονται με μνησικακία από αυτούς τους οποίους υποστήριζαν, άνθρωποι στους οποίους η κάθε φίλια καταλήγει σε προδοσία, ερωτευμένοι στους οποίους κάθε τρυφερή σχέση περνά τις ίδιες φάσεις και οδηγεί στο ίδιο άδοξο τέλος κλπ... Εντούτοις το «μαύρο» πεπρωμένο προδιαγράφεται εν πολλοίς από αυτούς τους ίδιους και καθορίζεται από πρώιμες (παιδικές) εμπειρίες. Πρόκειται για άτομα στην ιστορία των οποίων λαμβάνουν χώρα, με έναν επαναληπτικό τρόπο, συμβάντα και γεγονότα τα οποία συμπυκνώνουν συγκρούσεις. Τα πραγματικά κίνητρα του άτυχου πεπρωμένου βρίσκονται σε μια σταθερά άλυτη εσωτερική σύγκρουση: *έλλειψη έλεγχου* μιας παιδικής εναγώνιας κατάστασης κατά το οιδιπόδειο στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης (π.χ. οιδιπόδειες τύψεις κάνουν ώστε να «πρέπει» να επανορθώσω [να το πληρώσω] μέσα από ατυχείς επιλογές στη ζωή μου). Στις νευρώσεις πεπρωμένου ικανοποιείται η ασυνείδητη επιθυμία, αλλά, καθώς «παρασύρεται» στην τάξη της επανάληψης, οδηγεί στην αυτοκαταστροφή (**ενόρμηση θανάτου**, κατά Freud).

Σε πιο βαριές παθολογίες τα μέσα επιρροής του Εγώ βρίσκονται εντελώς εκτοπισμένα από τον ψυχικό χώρο και τοποθετούνται σε έναν κόσμο ανιμιστικό κατεχόμενο από αρχαϊκές (παιδικές) φαντασιώσεις. Έτσι η εξωτερική πραγματικότητα αποκτά σθένος έντονα **διωκτικό**: *«Ο περιβάλλον κόσμος γίνεται αισθητός σαν πελώριο μητρικό σώμα, ή σαν σώμα αμφίφυλο, σαγηνευτικό, που περισφίγγει και κατέχει το άτομο απογουνημένο απ'όλα του τα μέσα άμυνας και επιρροής»* (Ποταμιάνου 1999, σελ.105).

Ο Bollas όπως αναφέρεται στην Mc Dougall (2001) αντιπαραθέτει τις λέξεις **μοίρα (ειμαρμένη)** και **πεπρωμένο**. Ορίζει την **μοίρα** ως κάτι αναπόδραστο, ένα στοιχείο, επί του οποίου το άτομο δεν ασκεί καμμία επιρροή. Εισήγαγε την έννοια της **ενόρμησης πεπρωμένου** ως αυτό που ωθεί το παιδί να

χρησιμοποιήσει τα αντικείμενά του ως μέσα, να αρθρώσει τον εαυτόν του και να είναι ο αληθινός του εαυτός. Θεωρεί την **ενόρμηση πεπρωμένου** ως ένα στοιχείο που συνεισφέρει στη δόμηση του χαρακτήρα και, ως τέτοια, θα χρησιμοποιηθεί για την αντιμετώπιση γεγονότων τα οποία διέπονται από την ειμαρμένη (μοίρα). Η λέξη *μοίρα* ερμηνεύεται στα λεξικά ως κάτι αδυσώπητο, αμετάκλητο το οποίο συχνά «αποκαλύπτεται» από τους χρησμούς και τις δηλώσεις των προφητών, επομένως εξαρτάται εν πολλοίς από τις λεκτικές αποφάνσεις. Αντίθετα, το **πεπρωμένο** έχει να κάνει με το δυναμισμό του ίδιου του υποκειμένου, ενέχει περισσότερο μια ενέργεια εκ μέρους του ίδιου του υποκειμένου, και είναι λιγότερο κάτι που επιβάλλεται απ'έξω (με λίγη τύχη μπορούμε να εκπληρώσουμε το πεπρωμένο μας...). Σχετίζεται με την πορεία γεγονότων στα οποία το παιδί μπορεί εν δυνάμει ν'ασκήσει κάποιον έλεγχο. Ο Μαυρίας έγραφε «*Υφαίνουμε το πεπρωμένο μας, το ανασύρουμε από μέσα μας όπως η αράχνη τον ιστό της*» (Mc Dougall 2001, σελ. 155). Με αυτήν την έννοια το πεπρωμένο μας μπορεί να τροποποιείται σε όλη τη διάρκεια της ύπαρξής μας. Η **μοίρα** αντιθέτως περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία στα οποία δεν ασκούμε καμία επιρροή, π.χ. τη γήρανση. Η **μοίρα** διατηρεί έναν ιδιαίτερο δεσμό με τις λεκτικές εκφράσεις (ισχυρισμούς) των γονέων, αλλά και τις γεμάτες νόημα σιωπές τους στις οποίες εκτίθεται το παιδί σε όλη του την παιδική ηλικία. Έτσι ο λόγος των γονέων συνιστά **μοιραία κληρονομιά** η οποία μπορεί ν'αποδειχθεί εξίσου ισχυρή με τα *άτυπα τραυματικά γεγονότα*. Η Mc Dougall (2011) κάνει λόγο για το «*μυστικό χρονολόγιο που υπάρχει στα τρίσβαθα της ζωής του καθενός*» (σελ. 158), όσον αφορά την ημερομηνία, την ηλικία, το διάστημα ή την εποχή στη διάρκεια των οποίων κάνουν την εμφάνισή τους ή υποτροπιάζουν ορισμένες σωματικές ασθένειες. Αυτό, κατά τη συγγραφέα, εμπλέκει τη **μνήμη του σώματος** και το **μυστικό του χρονολόγιο** διότι συνεχίζει, «*είναι οφθαλμοφανές ότι το σώμα και η λειτουργία του υπόκεινται ως ένα βαθμό στον καταναγκασμό της επανάληψης με, επιπλέον τη συχνή βεβαιότητα που συναντάμε σε ορισμένους ασθενείς οι οποίοι είναι ευεπίφοροι σε μια ειδική ασθένεια ή ακόμη και στο θάνατο σε μια ορισμένη στιγμή της ζωής τους*» (σελ. 158)

Τραυματοφιλία: από τη στιγμή που έχω ανάγκη να «ξύνω την πληγή» αυτή η πληγή περιχαρακώνεται, δεν την αποεπενδύω. Όταν η επαναληπτικότητα έχει το «πάνω χέρι» μπορεί να δημιουργήσει υπερφόρτιση του τραύματος. Έτσι το **«πριν»** δε μπορεί να μπει σε εξελικτική φορά.

Ο Freud έκανε λόγο για τις **νευρώσεις του πολέμου**. Τέσσερα χρόνια πριν γράψει γι αυτές σκεπτόταν και αναφερόταν στην εχθρότητα και τις ευχές θανάτου τις οποίες φιλοξενεί το ασυνείδητό μας τόσο ενάντια στους εχθρούς μας όσο και ενάντια σ'αυτούς που αγαπάμε. Ιστορικά μιλώντας το θέμα των νευρώσεων του πολέμου είναι τόσο παλιό, όσο παλιός είναι και ο ίδιος ο πόλεμος. Εξίσου παλιά και ο οικουμενικά αποδεκτή είναι η γνώση ότι οι αιματηρές τραγωδίες της ιστορίας μπορούν να προκαλέσουν σε «υγιείς» ανθρώπους αλλοιώσεις της ψυχής και του σώματος. Πρόκειται για οργανικές παθήσεις μετά από έναν πραγματικό τραυματισμό ο οποίος μπορεί να προκαλέσει μια οργανική αλλοίωση των νευρικών κέντρων η οποία συνοδεύεται από ψυχολογικά συμπτώματα όπως εκσεσημασμένο άγχος, υποχονδρία, παραλήρημα. Ο Freud αναφέρθηκε στον **Α' Παγκόσμιο Πόλεμο:**

άρρωστοι που υπέφεραν από επαναλαμβανόμενους εφιάλτες, τρόμους, παραλυσίες, διαταραχές ύπνου, απώλεια της σεξουαλικής διάθεσης κλπ. Οι νευρώσεις του πολέμου αφορούν σε μια επιδρομή υπερβολικά μεγάλης ποσότητας διεγέρσεων (shock) η οποία διαρρηγνύει το αλεξιθεριστικό σύστημα (το περίβλημα της ψυχής). Πρόκειται για μια **έξωθεν διάρρηξη** του ψυχικού οργάνου η οποία θα οδηγήσει σε επαναλαμβανόμενα συμπτώματα ως μία μορφή άμυνας κατά του κατακλυσμικού άγχους, εν είδει επαναλαμβανόμενων αποπειρών αποφόρτισης του τραυματικού φορτίου (τραυματική νεύρωση). Όλες οι έρευνες του 20ου αιώνα στα τραύματα του πολέμου, στα βασανιστήρια και τους εγκλεισμούς επιβεβαιώνουν τις φροϋδικές απόψεις: πρόκειται για διαταραχές οφειλόμενες μεν σε μια συγκεκριμένη πραγματική κατάσταση, αλλά αποκαλύπτουσες από την άλλη πλευρά για το κάθε άτομο μια προσωπική ιστορία (νεύρωση). Οι διαταραγμένες περίοδοι της ανθρωπότητας ευνοούν λιγότερο την «επώαση» της τρέλας ή της νεύρωσης, αφού τα συμπτώματα αυτών των ψυχοπαθολογιών μεταστρέφονται σε **τραύμα** (συμπτώματα τραυματικής νεύρωσης). Επίσης σε περιόδους κρίσης όπως ο πόλεμος μειώνονται οι απόπειρες αυτοκτονίας στο μέτρο που η εμπόλεμη κατάσταση «εξουσιοδοτεί» ένα ηρωισμό θανάτου και αυτοθυσίας. Οι νευρώσεις είναι τόσο πολυπληθέστερες και πιο έκδηλες, όσο σταθερότερες είναι οι κοινωνίες στις οποίες εκφράζονται.

Στη διάρκεια μιας ψυχανάλυσης αναδύονται μια σειρά από τραυματικά βιώματα τα οποία δείχνουν να είναι ταυτόσημες επαναλήψεις ενός τραύματος στην ιστορία του αναλυόμενου. Ακόμα και αν το υποκείμενο δεν έχει, ενδεχομένως, καμία ανάμνηση της τραυματικής εγγραφής, μέσω των επαναλήψεων μεταφράζει σε πράξεις το τραύμα.

Κλινικό παράδειγμα 1: νεαρά γυναίκα σε θεραπεία. Ο πατέρας εγκατέλειψε την μητέρα όταν η ασθενής ήταν ακόμα βρέφος. Η θεραπευόμενη στις ερωτικές της σχέσεις επιλέγει (ασυνείδητα) άνδρες ασταθείς που την εγκαταλείπουν ή, ενίοτε, συμπεριφέρεται έτσι ώστε να τους εξωθεί να την αφήνουν (επανάληψη του τραυματικού). Μιλάμε για **τραυματική νεύρωση** (τραυματικό ίχνος το οποίο κυβερνάει την ασθενή).

Γίνεται επίσης λόγος για **νευρώσεις μεταβίβασης**, όταν η *μεταβιβαστική επανάληψη* αγγίζει τα ίχνη πολύ έντονων και οδυνηρών καθηλώσεων. Εδώ ο αναλυόμενος αναπαράγει με χειροπιαστό τρόπο τον πυρήνα της ιστορίας του, σα να συνέβαινε στο πραγματικό παρόν, *αντί να θυμάται*.

Οι καθηλώσεις στο τραυματικό ακινητοποιούν το υποκείμενο καθώς το επαναφέρουν στο τραυματικό γεγονός μέσω συμπτωμάτων («κολλήματα») παρεμποδίζοντας έτσι την ψυχοσεξουαλική του εξέλιξη. Η καθήλωση στο τραυματικό αποσκοπεί στο να μη χάσει το Εγώ το αντικείμενο έστω και αν τραυματίζει το υποκείμενο. Πρόκειται για την έσχατη καταφυγή στο τραυματικό αντικείμενο (καθήλωση) ώστε να μη βρεθεί στο τίποτα. Η ύστατη λύση είναι να

«γραπωθεί» από ένα αντικείμενο έστω και αν αυτό είναι τραυματικό: καλύτερα το αντικείμενο που με τραυματίζει (πληγώνει) παρά καθόλου αντικείμενο. Όταν δεν υπάρχει αντικείμενο βυθίζομαι και χάνομαι. Καλύτερα το κακό, διωκτικό αντικείμενο παρά η ερημιά (το κενό).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα θυμοσοφίας είναι τα λόγια του Κυρ- Γιάννη , ιδρυματικού περιθαλπόμενου : « Καλύτερα να έχεις τη μάνα σου κι ας είναι και κακιά, παρά καθόλου μάνα...».

Κατά την Ποταμιάνου (1993) στις **οριακές περιπτώσεις** η τραυματικής προελεύσεως ακινητοποίηση της σκέψης και το αμετάβλητο των επαναλήψεων είναι προτιμότερο καταφύγιο μπρός στον τρόπο και τον πανικό της αλλαγής και του αγνώστου.

Το υποκείμενο (πρωτίστως οι **οριακοί**) αισθάνεται *ασφαλές* χάρη στην ανάκτηση του τραυματικού στο μέτρο κατά το οποίο ο δεσμός έστω με το τραυματικό αντικείμενο παραμένει ακόμα εφικτός. Αυτό που ορισμένα άτομα αναζητούν μέσω των εμπειριών επαναληπτικών συναντήσεων με ό,τι τα τραυματίζει είναι η **βεβαιότητα** ότι η επανάκτηση παραμένει δυνατή έστω και αν γίνεται με τρόπο οδυνηρό για το υποκείμενο όσο και για το αντικείμενο, έστω και αν γίνεται εις βάρος του αντικειμένου και του ίδιου του υποκειμένου. Αυτοί οι ασθενείς αμφιβάλλουν για τη δυνατότητα της **επαναπρόσκτησης** δηλαδή της συνέχισης της ψυχικής εργασίας των συνδέσεων. Πρόκειται για υποκείμενα με προεξάρχουσα **ναρκισσιστική δομή**: τα αντικείμενα τους έχουν μόνο όψη αντικειμένων (κατ'επίφασιν αντικείμενα), ενώ στην πραγματικότητα έχουν πρωτίστως πλαστεί με **προβολές** του ναρκισσισμού τους. Έτσι η αποσύνδεση από εκείνο που τραυματίζει θα αποτελούσε γι'αυτούς όχι μόνον καταστροφή του τελευταίου δεσμού τους με το αντικείμενο αλλά και (πρωτίστως!) εσωτερική ήττα αφού η απώλεια /εξολόθρευση του θα σήμαινε και την αφάνιση του ίδιου τους του εαυτού. Με αυτήν την έννοια οι ασθενείς αυτοί δεν θέλουν να ξεπεράσουν την τραυματική κατάσταση. Η ανέλιξη της τραυματικής εμπειρίας είναι απόδειξη ότι η απώλεια και ο χωρισμός δεν έχουν πραγματοποιηθεί, οπότε μέσω της επαναλήψεως αντιπενδύουν το πιθανό και την εναγώνια προσμονή του, άλλως ειπείν η απώλεια δεν αντιμετωπίζεται. Είναι προτιμότερη η ακινητοποίηση ή η **παγοποίηση** του Εγώ στις παρυφές του τραύματος.

Το κατ' εξοχήν παράδειγμα επαναλήψεως του τραυματικού αποτελούν τα **τραυματικά όνειρα** (όνειρα της τραυματικής νεύρωσης). Αυτά επαναλαμβάνουν το

τραυματικό, δηλαδή τη σκηνή του συμβάντος (π.χ όνειρα που επανέρχονται στα τραύματα της παιδικής ηλικίας). Επαναφέρουν τον ονειρευόμενο στην προηγούμενη κατάσταση του τραυματικού γεγονότος: επανέρχεται αυτός ο ίδιος ο τραυματισμός π.χ. βλέπω εναγωνίως ότι γίνεται σεισμός ακριβώς με τον ίδιο (τραυματικό) τρόπο που το έζησα στην πραγματικότητα. Το τραύμα δίνει ένα παράγωγο επαναληπτικό μέσα στο όνειρο. Η επαναληπτική εμπειρία επιβάλλεται διαρκώς σε αυτόν που ονειρεύεται, εδώ το όνειρο δεν πραγματοποιεί επιθυμίες. Πρόκειται για όνειρα χωρίς εξέλιξη και δομή: εκεί όπου υπάρχει τραυματισμός υπάρχει αδυναμία συμβολοποίησης επομένως αυτά τα όνειρα δεν είναι συμβολικά, η τραυματική εγγραφή δεν έχει αλλάξει, δεν έχει μετατραπεί, δεν έχει μεταλλαχτεί, δεν υπάρχει μεταμπίση. Η επανάληψη στο όνειρο ξανά και ξανά του τραυματικού βιώματος αποτελεί μια **εκφόρτιση** της έντασης και έτσι βοηθά τον ασθενή ν'απαλλαγεί απ'αυτήν (τα επαναλαμβανόμενα τραυματικά όνειρα επιτρέπουν στον ασθενή να κοιμάται παρά την εσωτερική του ένταση).

Κατά τον Fenichel (1975) τα τραυματικά όνειρα μολονότι είναι οδυνηρά, εντούτοις είναι ανακουφιστικά για το υποκείμενο. Το **αρχαϊκό Εγώ** όταν ακόμα ήταν υπανάπτυκτο ώστε να προλαμβάνει τα μέλλοντα να συμβούν και να προφυλάσσεται, ασκούσε επικυριαρχία στον εξωτερικό κόσμο επαναλαμβάνοντας ενεργητικά αυτό το οποίο κάποτε είχε βιώσει παθητικά. Τα τραυματικά όνειρα αναπαριστούν μια παλινδρόμηση σ'αυτόν τον πρωτόγονο τρόπο άσκησης ελέγχου. Επαναλαμβάνοντας ξανά και ξανά το τραυματικό το Εγώ ελπίζει προοδευτικά ν'ανακτήσει την επικυριαρχία του στη ζωή. Γενικά ο ύπνος προϋποθέτει μια κατάσταση χαλάρωσης. Όταν το Εγώ κατακλύζεται από μια χιονοστιβάδα τοξικών (τραυματικών) ερεθισμών αδυναμεί να ηρεμεί. Η **αϋπνία** και άλλες διαταραχές του ύπνου αποτελούν προεξάρχοντα συμπτώματα στις τραυματικές νευρώσεις.

Ο ψυχαναγκασμός της επανάληψης είναι μια ψυχική λειτουργία που διαφέρει από την «κλασική» ψυχική λειτουργία. Μπορεί να λαμβάνει χώρα και *πέραν* της **αρχής της ευχαρίστησης**, οπότε δεν προσφέρει στο Εγώ καμία απόλαυση. Όταν το Εγώ επαναλαμβάνει ψυχαναγκαστικά μια δυσάρεστη τραυματική εμπειρία χωρίς να ευχαριστείται (δεν αντλεί λιβιδινική ικανοποίηση), τότε απλά **εκφορτίζεται** (υπεροχή των ψυχαναγκαστικών και εκφορτιστικών επαναλήψεων και συμπεριφορών). Σύμφωνα με την ψυχική λειτουργία η οποία διέπεται από την αρχή της ευχαρίστησης (Freud), ο ψυχισμός τείνει να αναζητά την ευχαρίστηση και να αποφεύγει τη δυσάρεσκεια (το δυσάρεστο). Η **επανάληψη του ταυτόσημου**, η κίνηση αναπαραγωγής του ομοίου, σε ορισμένες περιπτώσεις αντιτίθεται στην αρχή της

ευχαρίστησης. Εδώ η επανάληψη δύναται να επιτελείται πέραν της αρχής της ηδονής. Πρόκειται για τον **ψυχαναγκασμό** ορισμένων ατόμων να επαναλαμβάνουν αέναα κάποιες πράξεις και σκηνές εξαιρετικά επώδυνες μολονότι δεν αποκομίζουν καμία ευχαρίστηση από αυτές τις επαναλήψεις.

Είναι το 1920 όπου ο Freud διερωτήθηκε, στο έργο του «Πέραν της Αρχής της Ευχαρίστησης», για τη διαφορά μεταξύ των επαναληπτικών διαδικασιών όπου αναζητάται

Οι φιλόσοφοι και ειδικότερα ο Επίκουρος μελέτησαν στην Ηθική τους την έννοια της **ηδονής** (Κυρηναϊκός ηδονισμός, Στωικοί, Επικουρισμός κ.λ.π). Εντρύφησαν στο θέμα και σύγχρονοι φιλόσοφοι (Kierkegaard, Bentham, Mill, Sartre κ.α.). Το 1861 ο Mill θεωρούσε την ηδονή-ευχαρίστηση και την αποφυγή του πόνου ως τους δύο σκοπούς της ζωής. Στην φροϋδική σκέψη η οποιαδήποτε ψυχική πράξη προξενεί σημάδια δυσaréσκειας αποτελεί αντικείμενο απόθησης. Σύμφωνα με την αρχή **ευχαρίστησης-δυσaréσκειας** το ψυχικό όργανο αδειάζει τις διεγέρσεις *όταν η συσσώρευσή τους ξεπερνά ένα συγκεκριμένο κατώφλι (μια ουδό) πέραν του οποίου αυτές βιώνονται ως δυσaréσκεια*. Σκοπό έχει να φέρει την ένταση στο χαμηλότερο δυνατό σταθερό σημείο. Η αρχή αυτή απαγορεύει στο ψυχικό όργανο να εισάγει στη ροή των σκέψεων ένα δυσάρεστο στοιχείο: κρατώ ότι μου είναι ευχάριστο και αποφεύγω το δυσάρεστο. Ότι μου είναι δυσάρεστο δε μπορώ να το κρατήσω μέσα μου, το «φτύνω», το πετάω έξω, με σκοπό την **εκφόρτιση**. Το Εγώ-ευχαρίστηση των αρχών της ζωής αδειάζει αυτό που το ενοχλεί. Η αντίδραση αυτή παραπέμπει στο πρότυπο της **πρόσληψης της τροφής** (αρχή του φαγητού): ότι δε μου αρέσει το φτύνω, το κάνω εμετό (το παιδάκι φτύνει, βγάζει το γάλα που δεν του αρέσει). Σε αυτήν την αρχή βασίζεται ο αρχαιότερος εξελικτικά αμυντικός μηχανισμός του Εγώ που είναι η **πρωτογενής προβολή**: το υποκείμενο διώχνει από πάνω του και **προβάλλει**, τοποθετεί στον άλλο (πρόσωπο ή πράγμα) ιδιότητες, συναισθήματα, επιθυμίες που παραγνωρίζει ή αρνείται αυτό το ίδιο. Πρόκειται για έναν αμυντικό μηχανισμό που βρίσκουμε στην παράνοια, αλλά και σε φυσιολογικούς τύπους σκέψης όπως οι δεισιδαιμονίες.

Το ψυχικό όργανο τείνει να επαναλαμβάνει την εμπειρία η οποία του έδωσε ικανοποίηση: επαναλαμβάνω ότι μου είναι ευχάριστο. Στα 1920 ο Freud θα πει ότι οι παρορμήσεις των παιδιών εκφράζουν καθαρά την τάση να επαναλαμβάνονται με καταναγκαστικό τρόπο ευχάριστες εμπειρίες με στόχο την εξυπηρέτηση της αρχής της ευχαρίστησης. Εντούτοις η πλήρης υποταγή του υποκειμένου στην αρχή της ευχαρίστησης δεν εξασφαλίζει τη ζωή (υποκείμενο έρμαιο στην εννομορμική του ικανοποίηση). Τω όντι, το Εγώ του παιδιού δομείται συν τω χρόνω και λειτουργεί με την **αρχή της πραγματικότητας**: ότι μου είναι ευχάριστο δε μου είναι κατ'ανάγκην ωφέλιμο. Πρόκειται για την διαδικασία η οποία αναδεικνύει ένα Εγώ που είναι σε θέση να **στερείται** αποφεύγοντας και εγκαταλείποντας. Ήδη από το 1899 ο Freud έλεγε ότι πραγματικότητα/πραγματοποίηση της επιθυμίας, αυτό είναι το ζεύγος των αντιθέτων απ' όπου πηγάζει ο ψυχισμός μας. Υπό την αιγίδα της **αρχής της πραγματικότητας** ένα μέρος της ευχαρίστησης αποσπάται και γίνεται **φαντασίωση** (συνειδητή και ασυνειδητή). Η φαντασίωση κρατάει μέσα της την αρχή της ευχαρίστησης. Το **ασυνείδητο** λειτουργεί

με την αρχή της ευχαρίστησης (εδώ όλα επιτρέπονται). Το περιεχόμενο του ασυνειδήτου είναι αναπαραστάσεις («εκπρόσωποι» των ενορμήσεων). Η ψυχική ενέργεια εδώ ρέει ελεύθερα, πάει όπου θέλει από τη μια αναπαράσταση στη άλλη χωρίς εμπόδια, περνάει χωρίς προσκόμματα από τη μια αναπαράσταση στην άλλη. Η **ελεύθερη ροή της ενέργειας** μαζί με την αρχή της ευχαρίστησης (κρατώ ό,τι μου είναι ευχάριστο) αποτελούν τους μηχανισμούς της **πρωτογενούς διαδικασίας** (Freud).

Κατά τον Green στη φαντασίωση κάποιων ανθρώπων υπάρχει πάντα ένα αντικείμενο που τους ικανοποιεί (αρχή της ευχαρίστησης), μπορούν να τα κάνουν όλα (**παντοδυναμία**). Άλλοι άνθρωποι κατακλύζονται από φαντασιώσεις αντίθετου περιεχομένου: «όχι, δεν υπάρχει αντικείμενο να σ'ευχαριστήσει, δε μπορείς». Για τους ανθρώπους της **νευρωτικής τάξης** η απάντηση είναι «και ναι και όχι» (και είμαι και δεν είμαι, και έχω και δεν έχω), αυτοί βρίσκονται στον ενδιάμεσο χώρο. Η απάντηση των **οριακών** ασθενών σε σχέση με το αντικείμενο (στο αν μπορεί να τους δώσει ικανοποίηση) είναι «ούτε ναι, ούτε όχι».

Στην **πρώτη ενορμητική θεωρία** (Freud) το έργο σύνδεσης αφορά σε επενδύσεις της ελεύθερης ενέργειας του Εγώ με τη βοήθεια του εξωτερικού αντικειμένου ή /και του εξωτερικευμένου αντικειμένου. Στη **δεύτερη θεωρία** (1920) το έργο σύνδεσης της λιβιδούς γίνεται εργασία που πραγματοποιείται μέσω της **αντιπαράθεσης δύο δυνάμεων**: του **Έρωτα** (Ερως) που είναι δύναμη σύνδεσης, και του **Θανάτου** (Θάνατος) που αγωνίζεται να σπάσει τους δεσμούς, να καταστρέψει τα πράγματα, ώστε να εκμηδενίσει την ύπαρξή τους. Εδώ ο Freud τροποποίησε τις απόψεις του σχετικά με την αρχή της ευχαρίστησης στο άρθρο του **«Πέραν της αρχής της ηδονής»** (“Beyond the pleasure principle”). Κατέληξε ότι επαναλαμβάνουμε και δυσάρεστα πράγματα χωρίς αυτό να μας ικανοποιεί. Η επανάληψη τείνει να ανακτήσει όχι μόνο ευχάριστες εμπειρίες αλλά και δυσάρεστες, φθάνοντας μέχρι την αναζήτηση της **συνύπαρξης με το τραυματικό** προκειμένου να κρατήσει έναν ύστατο δεσμό με τα αντικείμενα. Πρόκειται για μια **επανάληψη χωρίς τη συνοδεία αναπαράστασης** (χαμένη αναπαράσταση), σε αντίθεση με την επανάληψη του ευχάριστου, της απωθημένης αναπαράστασης. Ο **καταναγκασμός της επανάληψης** ως επιβαλλόμενος από την ενόρμηση μπορεί να αντιτίθεται στην αρχή της ευχαρίστησης (δεν την υπολογίζει), πράγμα που δίνει την όψη μιας **δαιμονικής (αποχαλινωμένης) δύναμης**, ενεργούς μέσα στον ψυχισμό και της οποίας η κύρια έκφραση είναι ο καταναγκασμός της επανάληψης. Εδώ δε βρισκόμαστε στη γραμμή της **δεσμεύουσας διαδικασίας** αλλά στις **ελεύθερες διαδικασίες** που πιέζουν προς εκφόρτιση και είναι σε άμεση σύνδεση με το τραυματικό. Με το άρθρο του αυτό ο Freud εισήγαγε την έννοια της **ενόρμησης του θανάτου** ως ενορμητική/ενστικτική λειτουργία. (Οι άλλοι δύο λόγοι που τον οδήγησαν στη διατύπωση της έννοιας είναι η **αρνητική θεραπευτική αντίδραση** και ο **μαζοχισμός**). Ο Lacan σχετικά με την ενόρμηση του θανάτου κάνει λόγο για **πείνα για θάνατο** η οποία αφορά στην επίκληση της χαμένης αρχαϊκής ευχαρίστησης/ηδονής σχετιζόμενης με την άρνηση της κάθε εργασίας του πένθους (ψυχική διεργασία του ενουχισμού).

Στην ενόρμηση του θανάτου (γραμμή των απομείξεων) μπορεί να προσιδιάζουν παλινδρομικές διαδρομές που οδηγούν σε συμπεριφορές τυφλές έως και την αδιάλειπτη αναζήτηση κινδύνων που

μπορεί να οδηγήσουν στο θάνατο (μοιραία ατυχήματα), ή ακόμα ιχνογραφούν το λεγόμενο σύνδρομο εξαντλήσεως (burn out syndrome), την χρόνια κόπωση κ.λ.π.

Σημειώνουμε ότι, η σχολή της Ego Psychology με κύριο εκπρόσωπο τον Hartmann θεωρεί την ενόρμηση του θανάτου (καταστροφικότητα) ως αποτέλεσμα ματαιώσεων/**τραυματισμών** και όχι ως ενστικτώδη.

Στη δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων ο **ψυχαναγκασμός της επανάληψης** επισημάνθηκε από τον Freud (1920) ως τάση έμφυτη στους ζώντες οργανισμούς που ωθεί στην επιστροφή προς τα πίσω ώστε να αποκατασταθούν προηγούμενες καταστάσεις. Είναι αυτό ακριβώς το φαινόμενο που βάζει τον τόνο στην τάση **επιστροφής στο παρελθόν** και στην επαναφορά σε προηγούμενες συνθήκες που μπορούν να φτάσουν μέχρι το ανόργανο, την ψυχική σιγή, το ενορμητικό σβήσιμο (ακινήσια, αρχή της Νιρβάνα). Έτσι, σε γενικές γραμμές, η **παλινδρόμηση** εντάσσεται μέσα στη θεωρία της ενόρμησης του θανάτου την οποία ο Freud όριζε ως μια ώση επαναφοράς των πραγμάτων σε μια προηγούμενη συνθήκη, με τελικό σκοπό την ανόργανη κατάσταση.

Ήδη από το 1919 ο Freud αναφερόταν στην κυριαρχία, στο επίπεδο του **ασυνειδήτου**, ενός *καταναγκασμού επανάληψης* αρκετά ισχυρού ώστε να παραμερίσει την αρχή της ευχαρίστησης, πράγμα που προσδίδει σε ορισμένες πλευρές της νοητικής ζωής ένα δαιμονικό *χαρακτήρα*. Ο Freud βεβαίωνε ότι επρόκειτο για έναν μηχανισμό ανησυχαστικής παραδοξότητας πιο στοιχειώδη, πιο πρωτόγονο, ο οποίος προηγείται της κυριαρχίας της αρχής της ευχαρίστησης (κοντότερα στο ενορμητικό υπόβαθρο). Το 1937 σημείωνε ότι ο **καταναγκασμός της επανάληψης** έλκει την καταγωγή του, τη δύμαμή του από ένα κομμάτι ιστορικής αλήθειας στην παιδική ηλικία. Ίσως να ήταν τότε που το παιδί δε μπορούσε να μιλήσει οπότε τα βιώματα (ακουστικά, αντιληπτικά ερεθίσματα) έδρασαν τραυματικά επειδή βρίσκονταν σε μια περίοδο πριν το λόγο (προλεκτική), πριν από την εγκατάσταση του προσυνειδητού (έδρα της συμβολικής λειτουργίας). Έτσι ήταν περιορισμένες οι δυνατότητες του ψυχικού οργάνου να μπει στο παιχνίδι της **αναπαράστασης των λέξεων** (αδυναμία διαφυγής από το βάρος του αντιληξίπτικού), εξ'ού και η προσκόλληση στο τραυματικό.

Κατά τον Fenichel (1985) η **επιστροφή στο τραυματικό** είναι κάτι απειλητικό που δε δίνει καμιά ενορμητική ευχαρίστηση. Παρομοίως ο Δημόπουλος (2013) υποστηρίζει ότι στις επαναληπτικές διεργασίες των οριακών δεν υπάρχει αυτοερωτική ευχαρίστηση. Εντούτοις υπάρχουν άτομα των οποίων το σεξουαλικό ένστικτο έχει υποστεί μια **σαδομαζοχιστική** διαστροφή με αποτέλεσμα να έχουν ένα τεράστιο ενδιαφέρον (έλξη) για πάσης φύσεως επικίνδυνα, εξωπραγματικά και φρικιαστικά συμβάντα. Υπό αυτές τις συνθήκες το τραυματικό μπορεί να γίνεται αντιληπτό ως ένας **σαδομαζοχιστικός «πειρασμός»** (σαδομαζοχιστική διέγερση).

Συχνά οι **οριακοί** δηλώνουν μια βαθειά προσκόλληση στις οδυνηρές εμπειρίες όπως αυτές αναδύονται στα όνειρα, τα συμπτώματα και τα γεγονότα της ζωής, διαμέσου των οποίων αναδύεται ένα πρότυπο **μαζοχιστικής** σχέσης ώστε να μη χαθούν τα χτυπήματα που δέχεται το υποκείμενο (εδώ η οδύνη

συναντά την απόλαυση), αλλά και για να ζήσει το άτομο την εμπειρία που έχει υποστεί, καθιστώντας την εκ νέου παρούσα. Θριαμβεύει αν καταφέρει να κάνει κακό στον εαυτόν του ή να ξεσηκώσει την απελπισία μέσα του και στον αναλυτή. Πρόκειται για μια σχέση συντριβής του άλλου και του Εγώ. Η Ν. νεαρά θεραπευόμενη έγραφε : «*νομίζω ότι ξέρεις πόση ηρεμία προσφέρει ο κίνδυνος... κέρνα με γλυκό δηλητήριο και θα είμαι δικός σου για πάντα-είπε αυτός. Δεν χρειάζεται τίποτα άλλο να κάνεις...*». Εδώ κρύβεται η **όρεξη για την (υπέρ) διεγερση**, που γεννά το αναρροφητικό άνοιγμα της ανοικτής πληγής. Γίνεται λόγος για επιθυμίες του Εγώ για αποδιοργανωτικές διεγέρσεις. Κατά την Ποταμιάνου (2002) ο **κίνδυνος** για τον ψυχισμό είναι ο υπερκερασμός της ικανότητάς του να συνδέσει τις (τραυματικές) διεγέρσεις με περιεχόμενα και αναπαραστάσεις. Την ίδια στιγμή όμως αυτός ο ίδιος ο ψυχισμός διψά για διεγέρσεις και για το ξεπέρασμα των ορίων του. Πρόκειται για την έλξη προς το χάσμα. Εδώ το Εγώ έλκεται από το **πρωτογενώς αποθνημένο** και από το **μη αναπαραστάσιμο** που θα νοιώθει πάντα σαν **τρύπα** στον ψυχικό του ιστό. Έχει να κάνει με το θέλητρο του σβησίματος (ακύρωσης) του συμβολικού και του αναπαραστάσιμου. Είναι η σαγήνη του ξεπεράσματος των ορίων, της φόρμας, των νόμων (κανόνων) και της σκέψης μέχρι την εκμηδένισή τους. Η ενέργεια του Εγώ αιχμαλωτίζεται από την τραυματική εμπειρία με αποτέλεσμα την ανάλωση των λειτουργικών του ικανοτήτων.

Άλλες περιπτώσεις μη νευρωτικών αναζητούν την ηρεμία της γρβάνα (αποεπενδύσεις του Εγώ και του αντικειμένου/ αποαντικειμενοποιούσα λειτουργία ή **αρνητικός ναρκισσισμός** κατά Green). Ο Δημόπουλος (2013) γράφει χαρακτηριστικά: «*Σ'αυτές τις κλινικές περιπτώσεις (οριακοί) το ψυχικό όργανο για να αποφύγει την πληθώρα των διεγέρσεων και να οδεύσει προς ένα μετριασμό ή μηδενισμό τους, καταφεύγει σε κινήσεις μαζικών αποεπενδύσεων*» (σελ.43).

Οι Botella όπως αναφέρονται στον Δημόπουλο (2013) κάνουν λόγο για «**αυτοερωτισμό της απελπισίας**». Ο **οριακός** στον οποίο βρίσκουμε κατ'εξοχήν την κλινική εκδήλωση του καταναγκασμού της επανάληψης, καταφεύγει σ'αυτήν από απόγνωση μπρός στην **έλλειψη ανάμνησης**. Σημειώνει ο συγγραφέας :«*...μοιάζει με το παιδί που μηρυκάζει. Η κατάποση, αναγωγή της τροφής στον μηρυκασμό έχει μια αυτοερωτική χροιά, την οποία όμως προοδευτικά χάνει και τα πράγματα οδηγούνται σε φυσική έκπτωση ακόμα και στο θάνατο...*» (σελ.54).

Ο Rousillon όπως αναφέρεται στην Ποταμιάνου (2002) κάνει λόγο για την **αναζήτηση του χαμένου τραύματος**. Το **μη αναπαραστάσιμο** στην κλινική πράξη μπορεί να έρχεται με τη μορφή στομάτων, και λοιπών βαμπυρικών ανοιγμάτων (ειδικότερα στους οριακούς και τους ψυχωτικούς), επίσης με την όψη θηρίων που καταπίνουν, σκοπέλων που καταβροχθίζουν όπως οι ομηρικές Σκύλλα και Χάρυβδη. Πρόκειται για προβολές μιας στοματικής-καταβροχθιστικής ενορμητικότητας. Η Ποταμιάνου επίσης βλέπει την **κρυμμένη ευχαρίστηση** σ'αυτές τις οικουμενικές επαναλήψεις. Παραπέμπουν σε μια παλινδρομημένη σεξουαλικότητα με προεξάρχον το θέλητρο του καταβροχθιστικού χάσματος όπου περιλαμβάνονται φαντασιώσεις «*μιας έξοχης φρίκης κατά τη συνάντηση με ένα μητρικό σώμα, ένας*

παράδεισος-κόλαση σε μια ένωση καταστροφική τόσο για το υποκείμενο όσο και για το αντικείμενο» (Ποταμιάνου 1999, σελ).

Σε κάποιους μπορεί να παρατηρείται μια **σύγκρουση** ανάμεσα στην τάση για αλλαγές, για μετακινήσεις και σε κινήσεις στη ζωή (κινητοποίηση του ψυχικού οργάνου) και στην τάση για μια ζοφερή «νιρβανική» ησυχία ναρκισσιστικής προβληματικής. Ο Freud (1939) στην «Επιτομή» του μιλάει για την κινητικότητα της λιβιδούς ως ενός όρου καθοριστικού της ζωής. Άλλωστε η λιβιδώς δείχνει ιδιαίζουσα *ρευστότητα*, το «γλοιώδες» είναι η προεξάρχουσα ιδιότητά της. Εντούτοις το 1937 είχε περιγράψει το **κολλώδες της λιβιδούς** ως μορφής αντίστασης ενδεικτικής της δυσκολίας των ενορμήσεων ν'αποσύρουν τις επενδύσεις τους από ένα αντικείμενο για να τις μετατοπίσουν σ'ένα άλλο. Σε άλλες περιπτώσεις η πολύ μεγάλη ευκολία μετακινήσεων της λιβιδούς (ρευστότητα), καθιστά τις επενδύσεις μη λειτουργικές και ανεπαρκείς: η λιβιδώς του Έρωτα δεν καταφέρνει να συνδεθεί με τρόπο αρκετά σταθερό με τα αντικείμενα ή με το Εγώ (αυτό έχει επιπτώσεις και στην ψυχαναλυτική θεραπεία). Τω όντι, προκύπτουν ανεπάρκειες επενδύσεων όταν η λιβιδώς του Έρωτα δεν καταφέρνει να συνδεθεί με τρόπο αρκετά σταθερό με τα αντικείμενα ή με το Εγώ.

Ο Pascal υπογράμμισε ότι **η φύση μας είναι η κίνηση ενώ η απόλυτη ησυχία είναι ο θάνατος**. Η Ποταμιάνου γράφει σχετικά: *«Σαν τα αποδημητικά πουλιά ο άνθρωπος ρίχνεται προς τον ανοιχτό ορίζοντα των ανακαλύψεων και του καινούργιου. Έχει την παρόρμηση, τον πυρετό της περιπλάνησης, της αναζήτησης, της κατάκτησης του άγνωστου, της ελευθερίας. Είναι όμως και σκαπανέας του στέρεου εδάφους, στέκεται στα σπίτια που χτίζει και στις πόλεις που περιβάλλει με στέρεα τείχη. Τόσο ο νομάς όσο και ο αγρότης συμμετέχουν στην οργάνωση της γης του ανθρώπου, αλλά και του ουρανού του...Μόνο οι αρχαίοι έλληνες γνώριζαν ότι οι θεοί όφειλαν να έχουν ένα ενδιαίτημα, τον Όλυμπο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα σταματούσαν τότε τα πάρε-δώσε με τη ζωή των θνητών... Οι βραχμάνες λένε ότι δεν υπάρχει στιγμή ευτυχίας για τον άνθρωπο που δεν ταξιδεύει. Αλλά ο σοφός Βούδας μας θυμίζει ότι για να ακολουθήσει κάποιος ένα μονοπάτι πρέπει να γίνει μονοπάτι ο ίδιος, δηλαδή ταυτόχρονα να ριζώσει στο στέρεο έδαφος και να είναι ο άνθρωπος με τα σανδάλια του ανέμου»* (Ποταμιάνου Α. "Le traumatique répétition et élaboration", σ.26). Αυτή η πυρηνική σύγκρουση διέπει και παράλληλα **διχάζει** («σκίζει») την ανθρώπινη φύση και εκφράζεται συχνά ως κατακλυσμική αγωνία θανάτου. Είναι μια διχοτόμηση ανάμεσα στην **επιθυμία της μη επιθυμίας** για τη ζωή και στην εκλιπάρηση για ένα γάντζωμα από τη ζωή και από τα αντικείμενα της επιθυμίας. Ο Freud όπως αναφέρεται στην Ποταμιάνου (2002) δεχόταν ότι στον άνθρωπο ενυπάρχουν και τα δύο: ο φόβος και η επιθυμία της αλλαγής, η έλξη και ο φόβος για το καινούργιο, η φοβία και η ευχή της ακινησίας, της αμεταβλητότητας. Στην οπτική της δεύτερης θεωρίας των ενορμήσεων (1926) μιλά για κάποια **αδράνεια επένδυσης των αλλαγών**, αδράνεια σε σχέση με τις επενδύσεις του «καινούργιου», οφειλόμενη στην ασκούμενη έλξη από τα ασυνείδητα πρότυπα ή στην **εξάντληση της δεκτικότητας στις μεταλλαγές**. Το Εγώ είναι υποχρεωμένο να ξαναβρεί ό,τι είναι για το ίδιο παραπλήσιο υποκατάστατο επικίνδυνων ή ευχάριστων καταστάσεων, το ίχνος των οποίων επανεμφανίζεται στις πράξεις. Ο πολύπλοκος δυναμισμός των επαναλήψεων που ο De M'Uzan δήλωσε με τον όρο «**επαναλήψεις του ομοίου**» επιτρέπει την επιστροφή σε ίχνη που καθίστανται σημαίνοντα, ακριβώς

μέσω της επανάληψης. Ο Cahn (1991) αναφέρεται στην εγκατάσταση αντιδράσεων **κυκλικού** τύπου που απομακρύνουν οποιαδήποτε αλλαγή εκτός της «*αναγκαστικής αναπαραγωγής απαντήσεων σε κλειστό κύκλωμα*».

Σύμφωνα με τον Freud όπως αναφέρεται στον Fenichel (1985) οι συνθήκες του πολέμου μπορεί να δημιουργούν ένα «**πολεμικό Υπερεγώ**» το οποίο επιτρέπει στους στρατιώτες την πραγμάτωση εννομητικών ώσεων απαγορευμένων κάτω από άλλες συνθήκες (το αληθινό Υπερεγώ ποτέ δεν θα επέτρεπε την πραγματοποίηση τέτοιων πράξεων). Σε πολλές περιπτώσεις (τραυματικών) **νευρώσεων του πολέμου** η διαταραχή ερείδεται στη ενεργοποίηση της σύγκρουσης ανάμεσα στο «Υπερεγώ της ειρήνης» (γνήσιο Υπερεγώ) και το πολεμικό Υπερεγώ. Είναι πολλές οι πιθανότητες εμφάνισης μιας νευρικής κατάρρευσης στους στρατιώτες στο μέτρο κατά το οποίο οι εμπόλεμες συνθήκες απαιτούν από αυτούς ενστικτώδεις συμπεριφορές οι οποίες μέχρι τώρα ήταν απαγορευμένες και παράλληλα τους απελευθερώνουν από την υπευθυνότητά τους στο μέτρο κατά το οποίο είναι οι ανώτεροί τους που έχουν την εξουσία και την ευθύνη των διαταγών. Τότε οι στρατιώτες είναι εύκολο να παλινδρομούν στον **αρχαϊκό στοματικό** τρόπο συναλλαγής με τον εξωτερικό κόσμο. Στα πλαίσια αυτής της «παιδικοποίησης» οι υπερεγωτικές λειτουργίες των στρατευμένων προβάλλονται στους ανωτέρους τους. Πιστεύουν δε ότι οι ανώτεροί τους έχουν καθήκον αλλά διαθέτουν και την ικανότητα να τους προστατεύουν και να τους επικροτούν. Είναι μεγάλη η τραυματικής φύσεως απογοήτευσή τους όταν αυτή η προσδοκία δεν επαληθεύεται, αφού φαίνεται να έχουν πλέον χάσει την ικανότητα να λειτουργούν μέσω το δικού τους Υπερεγώ. Εδώ το εκλυόμενο **μίσος** ενάντια στο μη προστατευτικό πατρικό υποκατάστατο μπορεί να καταδικάζεται από το (ακόμα) υπάρχον εντός τους Υπερεγώ έτσι ώστε να προκύπτουν σοβαρές τύψεις και να εγκαθίστανται καινούργιες ανυπέρβλητες συγκρούσεις.

Σε γενικές γραμμές η οργάνωση **τραυματικών νευρώσεων** είναι πιο πρωτόγονη ψυχική λειτουργία από αυτήν η οποία διέπεται από την αρχή της ευχαρίστησης. Αυτό σημαίνει ότι «*χωλαίνει*» ο **ερωγόνος μαζοχισμός**, η δυνατότητα του Εγώ να κρατά μέσα του και δυσάρεστες καταστάσεις και εμπειρίες (δέσιμο της καταστροφικής ενέργειας/οδύνης με τη λιβιδινική): οι εννομήσεις (επιθετικές και λιβιδινικές) δεν είναι συνδεδεμένες και η καθεμιά δρα αυτόνομα και με **μαζικό** τρόπο. Προκύπτουν τότε **εκφορτιστικά φαινόμενα**.

Η Ποταμιάνου (1999) σημειώνει ότι κάποιες επαναληπτικές διαδικασίες δείχνουν να παρεμποδίζουν την παλινδρομική φορά, είναι επαναλήψεις που προσπαθούν ν'ακυρώσουν την παλινδρόμηση. Πρόκειται για κινήσεις οι οποίες επανερχόμενες επαναληπτικά σε ορισμένα **σημεία καθήλωσης**, τα περιβάλλουν αλλά επιπροσθέτως *φωλιάζουν* σ'αυτά εγκαθιστώντας έτσι σημεία στάσης της παλινδρομικής διαδικασίας. Έτσι, κατά την συγγραφέα, η επανάληψη σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να διαφοροποιείται από την παλινδρομική κίνηση, αποτελώντας έτσι έναν **νέο τύπο ψυχικής εργασίας**. Αυτός λειτουργεί για ν'αποφορτίσει τον ψυχισμό από τις πλεονάζουσες διεγέρσεις, μαρτυρώντας μια **ενορμητική αποσύνδεση** που αφήνει το πεδίο ελεύθερο σε ώσεις αποδομητικές και

καταστροφικές για το Εγώ. Εδώ η επανάληψη τείνει προς το μηδενισμό των διεγέρσεων. Η έλλειψη διεγερσιμότητας είναι ένας στόχος της ενόρμησης του θανάτου.

Εν κατακλείδι: Ο ψυχαναγκασμός της επανάληψης ισοδυναμεί με μια τάση προς την **καταστροφή**: πρόκειται για την εγκύστωση του Εγώ σε εμπειρίες οι οποίες δεν είναι ποτέ ευχάριστες. Σε ορισμένες περιπτώσεις έχει να κάνει με την ασυνείδητη τάση του Εγώ να υποφέρει (πρωτογενής μαζοχισμός) ώστε το υποκείμενο να επανορθώσει τα αισθήματα ενοχής του. Η επανάληψη εκτός ευχαρίστησης (δεν αντλώ καμία ικανοποίηση από την αναπαραγωγή αυτών των εμπειριών) οδηγεί σε φθορά: πρόκειται για ένα μηχανισμό ο οποίος στις ακραίες του μορφές δεν επιτρέπει καμία αλλαγή. Εδώ έχουμε εισαγωγή της καταστροφικότητας (**ενόρμηση του θανάτου**). Το Εγώ αλλοιώνεται τόσο ώστε να μη λειτουργεί ως δομή. Η επανάληψη του τραυματικού πέραν της αρχής της ευχαρίστησης είναι ένα «δοχείο» της ενόρμησης του θανάτου.

Στην κλινική παρατήρηση του Freud αναφέρεται η περίπτωση μιας γυναίκας η οποία παντρεύτηκε τρεις φορές και κάθε φορά χρειάστηκε να φροντίσει τον εκάστοτε άντρα της στο νεκρικό κρεβάτι. Πρόκειται για την **ψυχαναγκαστική επανάληψη του ταυτόσημου** χωρίς την αποκόμιση ευχαρίστησης απ' αυτό. Γνωρίζουμε πόσο δύσκολο είναι να διαχειρισθεί κανείς μέσα στην ανάλυση αυτήν τη δύναμη που οργανώνει στιγμές επαναληπτικής φοράς του ίδιου ή του ταυτόσημου.

Ο Freud το 1920 αναγνώριζε την υπεροχή του καταναγκασμού της επανάληψης στο ασυνείδητο. Υποστήριζε ότι ο ψυχαναγκασμός της επανάληψης (επαναλαμβάνω το όμοιο όχι γιατί με ευχαριστεί αλλά για εκφορτιστικούς λόγους) είναι μια γενική ιδιότητα της οργανικής ζωής, εγγενής δυνατότητα των ζώντων οργανισμών, μια *αρχή λειτουργίας*: μένουμε οι ίδιοι, δεν αλλάζουμε, τείνουμε προς τον θάνατο (ακινησία, επανάληψη του ομοίου) και εν τέλει εξελισσόμαστε μόνο γιατί εξωτερικοί παράγοντες (περιβαλλοντικοί) μας αναγκάζουν να προσαρμοζόμαστε σε καινούργιες συνθήκες ζωής. Οι διεργασίες της επανάληψης-έμφυτη προδιάθεση σε κάθε ζωντανό οργανισμό αλλά και **θεμελιακή αρχή ψυχικής εργασίας**-εκφράζονται με νοητικές κινήσεις και συμπεριφορές αλλά και με σωματικές εκδηλώσεις. Πρόκειται για έλξεις-εξαναγκασμούς που επιβάλλονται στον ψυχισμό υποκινώντας τις πράξεις και καμιά φορά το σωματικό. Είναι μια οικουμενική τάση της οργανικής ζωής και του ενορμητικού δυναμικού.

Έγραφε ότι η επανάληψη πλάθει το αντικείμενο. Η **λειτουργία της επανάληψης** αφορά στην αναζήτηση του χαμένου αντικειμένου, στη συνάντηση με τα υποκατάστατα αντικείμενα. Είναι η τάση μας να ξαναβρίσκουμε το αρχικό αντικείμενο η οποία καθορίζει τον προσανατολισμό μας προς τα αντικείμενα. Η **λειτουργία της επανάληψης μπορεί να είναι οργανωτική του κόσμου των αντικειμένων**. Με αυτόν τον τρόπο πλάθονται οι αναπαραστάσεις πραγμάτων και λέξεων.

Ο Freud απέδιδε στην ενόρμηση του θανάτου μόνο τον ψυχαναγκασμό της επανάληψης, όχι οποιαδήποτε επανάληψη. Ο ψυχαναγκασμός της επανάληψης δομείται γύρω από μια **απώλεια**. Με αυτήν την έννοια το «αναγκαστικόν» της επανάληψης κατανοείται ως η επιμονή να βρεθεί το χαμένο αντικείμενο: επαναλαμβάνω επειδή δεν καταφέρνω να ξαναβρώ αυτό που επιθυμώ να έχω.

Κλινικό παράδειγμα 1: γυναίκα 45 ετών σε θεραπεία. Ο πατέρας της πέθανε όταν εκείνη ήταν μόλις 20 ετών. Η ασθενής έκανε αλλεπάλληλες αποτυχημένες και βραχύβιες σχέσεις. Στις αφηγήσεις της ο πατέρας της παρείχε ότι «υψηλότερο»: εκείνος έκανε πάντα το σωστό και το καλύτερο. Εκείνη έδειχνε να ψάχνει να βρει στο πρόσωπο των εραστών της τον εξιδανικευμένο πατέρα (sugar daddy). Όταν η πραγματικότητα την απογοήτευε (κανείς δεν ήταν σαν και αυτόν) εκείνη εγκατέλειπε. Έχουμε εδώ, μέσω της επανάληψης, την αναζήτηση του χαμένου αντικειμένου η οποία είναι καταδικασμένη σε αποτυχία στο μέτρο κατά το οποίο αυτό που επαναλαμβάνεται (εδώ η αναζήτηση εραστών) ποτέ δεν καταλήγει να συμπίπτει με αυτό το οποίο το άτομο επιθυμεί να έχει, στην προκειμένη περίπτωση τον δεσμό με τον πατέρα.

Κλινικό παράδειγμα 2: άνδρας 53 ετών σε θεραπεία. Ήθελε να αλλάξει το γραφείο του- το οποίο, όπως έλεγε, ήταν μικρό- για να βρει ένα άλλο μεγαλύτερο. Βρήκε κάποιο που τον ικανοποιούσε. Είχε ότι ζητούσε εκτός από ένα – δύο σημεία τα οποία όμως ήταν αρκετά για να τον κάνουν να μην αποφασίζει να το πάρει. Στη συνέχεια πέρασε ένα μεγάλο χρονικό διάστημα όπου συνέχισε να βλέπει άλλα γραφεία (επανάληψη) τα οποία όμως δεν τον ικανοποιούσαν. Έτσι δεν κατέληγε, γιατί κανένα δεν ήταν «τόσο καλό» όπως εκείνο το πρώτο που του είχε αρχικά αρέσει. Το γραφείο το οποίο τον ικανοποιούσε αναπαριστά το πρώτο αντικείμενο (τον μαστό). Το πρώτο αντικείμενο δεν θα το βρει ποτέ, είναι μυθικό. Θα το αναζητά ατέρμονα και μάταια μέσω του **ψυχαναγκασμού της επανάληψης**, ο οποίος μολονότι αποτυγχάνει να τον ξαναφέρει στο πρώτο αντικείμενο ωστόσο προξενεί τη δημιουργία υποκατάστατων αντικειμένων.

Εν κατακλείδι: η επανάληψη αποτελεί την αναζήτηση του χαμένου αντικειμένου και σηματοδεύεται από την **νοσταλγία**.

6.7. Η ενδεχόμενη θετική επίδραση ορισμένων φαινομένων επανάληψης.

Το ερώτημα που τίθεται είναι αν πλάι στον καταναγκασμό της επανάληψης ο οποίος θεωρείται ότι επαναφέρει το άτομο σε βιώματα ταυτόσημα με προϋπάρχουσες εγγραφές, αφαιρώντας του τη δυνατότητα να ανοιχθεί σε νέες προοπτικές και να μεταβληθεί, υπάρχουν επαναληπτικά φαινόμενα άλλης μορφής. Συχνά είναι διφορούμενος ο ρόλος των διαδικασιών επανάληψης έτσι ώστε να θυμίζει τη θεωρία του κατά το «ήμισυ» γεμάτου ποτηριού: είναι μισοάδειο ή μισογεμάτο; Εξαρτάται από το πώς το κοιτάζει κανείς. Αληθεύει ότι το 1920 ο Freud αναρωτήθηκε υπό ποία αιγίδα-εν τέλει- λαμβάνει χώρα η επανάληψη: υπό την αιγίδα της **ενόρμησης του θανάτου** που οδηγεί στην **τραυματοφιλία** ή υπό την αιγίδα της **ενόρμησης της ζωής** με σκοπό τον έλεγχο επί του τραυματικού που οδηγεί στη λύση της έντασης (φθορά του τραύματος, άνοιγμα προς τις αντικειμενοτρόπες σχέσεις με σκοπό να ξαναβρώ το απολεσθέν αντικείμενο);

Εδώ εντάσσεται η περίπτωση “fort da” του Freud (εμπειρία “fort da”). Πρόκειται για μια δραστηριότητα παιχνιδιού την οποίαν παρατήρησε ο Freud το 1920, η οποία εισήγαγε το παιχνίδι ως τεχνική στην ψυχανάλυση των παιδιών. Ο Freud παρατήρησε ένα παιχνίδι του εγγονού του Ernest που ήταν τότε ενάμισυ έτους (δέκα οκτώ μηνών), το οποίο έπαιζε μόνον όταν η μαμά του απουσίαζε. Το παιδί είχε στα χέρια του μια κουβαρίστρα δεμένη με μια κλωστή. Έπαιζε αφήνοντας να πέσει τη μπομπίνα κρατώντας την με την κλωστή και μετά την ξανάφερνε πάνω του. Παράλληλα έλεγε «Fort – Da» («εκεί-κάτω – εκεί», με την έννοια : « μακριά – κοντά», «έφυγε-επέστρεψε» ή « όχι εκεί – εκεί »), και συνέχιζε με αυτόν τον επαναλαμβανόμενο τρόπο. Το παιχνίδι αυτό συμβόλιζε την αλληλοδιαδοχή/επανάληψη της παρουσίας και της απουσίας της μαμάς του. Με αυτόν τον τρόπο το παιδί -το οποίο εκείνη την περίοδο ξεκινούσε να κατακτήσει τον έλεγχο της ομιλίας (του λόγου)- ξαναζούσε την επανεμφάνιση της μαμάς του αλλά επίσης τον ερχομό της επαναλαμβάνοντας έναν τραυματισμό μολονότι αυτή η επανάληψη ήταν δυσφορική. Η σκηνή αποσκοπούσε τον θηλασμό του μητρικού γάλακτος την οποίαν το παιδί με αυτόν τον τρόπο ξανασούσε φαντασιακά ή μάλλον ψευδαισθητικά. Μέσω του παιχνιδιού το παιδί κατάφερε να λάβει υπόψη, να νοηματοδοτήσει την **αρχή της πραγματικότητας** (απουσία της μαμάς-απώλεια του μαστού) αλλά παράλληλα να ικανοποιεί με συμβολικό τρόπο, να αναπαραστήσει μέσω του παιχνιδιού, και την ενορμητικότητα του (η μαμά/κουβαρίστρα επέστρεφε). Μέσω της επανάληψης του παιχνιδιού μπορούσε να ελέγχει το τραύμα, να το ιδιοποιηθεί, να το συμβολίσει.

Ούτως ή άλλως ο Freud (στην Σκούληκα 2014), ολισθαίνει προς μια θετική άποψη για τη συμμετοχή της **επανάληψης** και της **πράξης** στην αναλυτική διαδικασία διαμέσου του φαινομένου της

μεταβιβάσεως (επανάληψη συναισθηματικών καταστάσεων του παρελθόντος εντός της αναλυτικής διαδικασίας).

Για τον Freud η ενόρμηση του θανάτου είναι απότοκος της ενόρμησης της ζωής. Αντιλαμβανόμαστε έτσι, ότι το φαινόμενο της επανάληψης του τραυματικού πέρα από τις αρνητικές συνέπειες (καθήλωση στο τραυματικό), έχει και θετικές (κίνηση προς το αντικείμενο). Ο Freud πρόσβευε ότι η **επαναληπτικότητα** δύναται να έχει και **συντηρητικό χαρακτήρα** και μπορεί ν'αποτελεί χαρακτηριστικό τόσο της ενόρμησης της ζωής όσο και της ενόρμησης του θανάτου. Με αυτήν την έννοια οι επαναλήψεις τρέφονται συγχρόνως και από το ενορμητικό του Έρωτα. Άλλωστε ανακύπτει στον Freud η σκέψη ότι η ανάδυση «κομματιών αληθινής ζωής», μπορεί ν'αποτελέσει ευκαιρία να προχωρήσει ο αναλυόμενος σε νέες αναγνώσεις της εμπειρίας και νέα ανοίγματα.

Η Mc Dougall (2001) υποστηρίζει ότι σε κάποιους ασθενείς το πεπρωμένο μοιάζει να εξαρτάται από τη διατήρηση λύσεων που είχαν εξευρεθεί κατά την παιδική ηλικία για την αντιμετώπιση γεγονότων και τραυματικών σχέσεων του παρελθόντος. Συνεπώς αυτή η **επαναλαμβανόμενη** και αδυσώπητη δύναμη μπορεί βρίσκεται επίσης στην υπηρεσία της ψυχικής επιβίωσης ακόμα και αν μοιάζει παθολογική. Μπορούμε επομένως να ισχυριζόμαστε ότι η διατήρηση και επανάληψη ασυνείδητων συμπεριφορών συχνά βρίσκεται από την πλευρά της ζωής. Επί παραδείγματι οι επαναλαμβανόμενες αποκλίνουσες σεξουαλικές (διαστροφικές) πρακτικές μπορεί να σημαίνουν την *ερωτική μορφή του μίσους* προς τα πρωταρχικά αντικείμενα: η ερωτικοποίηση λειτουργεί ως άμυνα ενάντια στις εχθρικές/απεχθείς επιθυμίες του υποκειμένου προς το περιβάλλον που γίνονται ανεκτές χάρη στη μεταμόρφωσή τους σε ερωτικά παιχνίδια. Η Mc Dougall κάνει λόγο για **ενόρμηση ψυχικής επιβίωσης** (κατ'αναλογία με την *ενόρμηση πεπρωμένου* του Bollas) και θεωρεί ότι είναι ακριβώς αυτή η **δημιουργική δύναμη του εαυτού** η οποία μπορεί να ευθύνεται για ορισμένες επαναλήψεις που συνιστούν απόπειρες να παραμείνει κανείς ζωντανός ψυχικά και σωματικά. Γενικά το Εγώ χρησιμοποιεί την **αρχή της επανάληψης** σε όλες τις συστατικές του δραστηριότητες (επιστρέφει, ξαναβρίσκει και ανακτά στοιχεία που θα χτίσουν και θα πλάσουν ψυχικά μορφώματα, αναπαραστάσεις κ.λ.π).

Η Ποταμιάνου (1999),γράφει χαρακτηριστικά ότι «*το Εγώ χρησιμοποιεί τις επαναλήψεις που μειώνουν το δυναμικό του και τις δυνάμεις του, επειδή η επανάληψη είναι σάρκα της σάρκας του*» (σελ.89). Σημειώνει επίσης ότι οι επαναλήψεις «... επαναφέρουν προηγούμενες καταστάσεις αντιστεκόμενες στην εξαφάνιση του παρελθόντος. Ως αποφορτίσεις εντάσεων νοητικά ακατέργαστων, οι κινήσεις της καταναγκαστικής επανάληψης σχεδιάζουν και ξανασχεδιάζουν τα κύρια χαρακτηριστικά ενός βιώματος που αναδύεται αγνοώντας τον χρόνο και τον χώρο της προέλευσής του» (σελ. 20).

Η επαναληπτικότητας μπορεί να περιλαμβάνει δραστηριότητες που είναι δομικές για το ψυχικό όργανο και τη σκέψη. Οι επαναληπτικοί μηχανισμοί ενθαρρύνουν τη σταθερότητα ορισμένων εγγραφών και αποδεικνύονται απαραίτητοι για την εγκατάσταση συνθηκών που διευκολύνουν τη **μάθηση**. Η επαναληπτικότητα που ενέχεται στο πλάσιμο των αντικειμένων, των **αναπαραστάσεων πραγμάτων**

και των **αναπαραστάσεων λέξεων** είναι εξίσου παρούσα στις δραστηριότητες εκμάθησης, της λειτουργικής ανάπτυξης, όπως και στις δραστηριότητες παιχνιδιού (με την επανάληψη της γνωστικής διαδικασίας και του παιχνιδιού το παιδί κατακτά γνωστικά αντικείμενα) αλλά, εντούτοις, *«από άλλες πλευρές η καταναγκαστική επανάληψη αγωνίζεται με μανία να φθείρει το ύφασμα του Εγώ, και μάλιστα να το σχίσει και να το καταστρέψει»* (Ποταμιάνου 1999, σελ.88).

Ο Cahn (1991) όπως αναφέρεται στην Ποταμιάνου (1999), υπογράμμισε τη διαφορά μεταξύ των επαναλήψεων οι οποίες μέσω όσων ξαναβρίσκουμε συνδέονται με ό,τι αναδημιουργείται συνιστώντας έτσι ένα δημιουργικό άνοιγμα, και των επαναλήψεων που δεσμεύουν το υποκείμενο μέσα στη **στερεοτυπία της αντιγραφής** (*επανάληψη του ταυτόσημου*).

Ο De M'Uzan (στην Σκούλικα 2014), προτείνει ότι υπάρχουν διαδικασίες επανάληψης οι οποίες οδηγούν σε κάτι που είναι όμοιο με την ήδη υπάρχουσα ψυχική καταγραφή αλλά όχι ταυτόσημο, μια μικρή διαφορά που όμως δημιουργεί μια νέα εγγραφή της εμπειρίας, οδηγώντας σε μετεξέλιξη των μνημονικών ιχνών. Ούτως ή άλλως ο Freud το 1914 συσχέτισε τα φαινόμενα της επανάληψης με τη μνήμη και συγκεκριμένα με τη λειτουργία των μνημονικών ιχνών.

6.8.Τα αρνητικά αποτελέσματα του τραύματος.

Ο M.Fain όπως αναφέρεται στην Ποταμιάνου (2001) αναφέρεται στο **τραυματικό δυναμικό** του ανθρώπου. Δεν είναι αυτονόητο ότι σε κάθε περίπτωση τραυματικής εγγραφής η λιβιδώς μπορεί να καθηλωθεί σε αυτήν την εγγραφή οργανώνοντας μια τραυματική νεύρωση. Τω όντι, σε ορισμένες περιπτώσεις ο τραυματισμός δεν δίνει επανάληψη. Πρόκειται για τραυματισμούς οι οποίοι δεν δίνουν επανάληψη η οποία θα επέτρεπε να οργανωθεί μια τραυματική νεύρωση. Ο Freud κάνει λόγο σε αυτήν την περίπτωση για αρνητικά αποτελέσματα του τραύματος. Αν δεν μπορώ ούτε στο τραύμα να καθηλωθώ, τότε προκύπτει αποδιοργάνωση, κατάρρευση του ψυχικού οργάνου. Δεν έχω τίποτα και αυτό εκφράζεται με ένα αίσθημα κενού. Αν αντίθετα έχω ψήγματα δυνατοτήτων, τότε αρχίζω να μπορώ να διαπραγματεύομαι το κενό με κάποιον τρόπο: από τη στιγμή κατά την οποία το τίποτα αρχίζει να μπαίνει στον λόγο -το βάζω σε λόγια, «το μιλάω»-τότε γίνεται προσπάθεια μορφοποίησης. Αν δεν μπορώ να δώσω μια μορφή στο τίποτα, βρίσκομαι στο τίποτα...

7. Ενοχή και Σωματικές νόσοι.

Η Ποταμιάνου (2013) κάνει λόγο για την μαζοχιστική οργάνωση, τις κινήσεις εναντίον εαυτού, τις αναστολές, τις αποτυχίες και τις αρνητικές θεραπευτικές αντιδράσεις, ως οδυνηρές εγγραφές της δράσης της **ενοχής**. Ο Freud (1923) αναφερόμενος στην **αρνητική θεραπευτική αντίδραση** είχε πει ότι η ενοχή πρόκειται για έναν παράγοντα που βρίσκει ικανοποίηση στην κατάσταση της αρρώστιας και δεν παραιτείται από την τιμωρία μέσω όσων το άτομο υποφέρει.

Όταν εδώ ο Freud μιλάει για ικανοποίηση στην κατάσταση της αρρώστιας δε γνωρίζουμε μέχρι ποιο σημείο περιλάμβανε τα της **σωματικής ασθένειας** γιατί εκείνη τη στιγμή τον απασχολούσε κυρίως η ψυχική παθολογία. Ωστόσο στην περατούμενη και μη περατούμενη ανάλυση σχετίζει την ανάγκη τιμωρίας με εκφράσεις της **ενόρμησης του θανάτου**, η οποία ως καταστροφικότης δρά, όπως λέει, οπουδήποτε υπό μορφή δεμένη ή ελεύθερη. Οπουδήποτε... άρα και στο σώμα. Ωστόσο η συγγραφέας τονίζει ότι το θέμα των σωματικών εκδηλώσεων και διαταραχών είναι πολύπλοκο. Ο Freud έγραψε σχετικά με τις αποτυχίες που ακολουθούν την πραγμάτωση επιθυμιών και την ανακούφιση που η **τιμωρία** παρέχει σε πολλούς: οι συγκρούσεις που αφορούν τη δυάδα **ικανοποίηση-απαγόρευση** εμμένουν κατά τη διάρκεια της ζωής. Η Klein (στην Ποταμιάνου 2013), θεώρησε την ενοχή συναίσθημα υπόλογο για αναστολές, καταστολές, κινήσεις εναντίον εαυτού, ψυχοπαθολογικές εκδηλώσεις. Οι ψυχαναλυτές, αρχής γενομένης από τον Freud, μιλούν για συνειδητή και ασυνείδητη ενοχή. Όμως, ο ίδιος ο Freud εγκατέλειψε τον όρο «ασυνείδητη ενοχή» και τον αντικατέστησε με τον όρο «ανάγκη τιμωρίας». Η αντικατάσταση έγινε προφανώς επειδή δε μπορεί να νοείται ο όρος «ασυνείδητη ενοχή», το ασυνείδητο αγνοεί το «πρέπει» και το «απαγορεύεται». Η Ποταμιάνου διατείνεται ότι, κυρίως στις ναρκισσιστικές προσωπικότητες, η ενοχή αναλαμβάνει και την **ντροπή** που προέρχεται από αποτυχίες των προσδοκιών του **ιδεώδους Εγώ** της **παιδικής παντοδυναμίας** για το οποίο όλα είναι δυνατά. Το ενοχικό συναίσθημα μπορεί να φέρει ίχνη στοιχείων τα οποία εγγράφουν την έλξη και τον φόβο που ασκεί η βίαια ανάδυση του ενορμητικού. Όταν η απόθεση λειτουργεί επιτυχώς, αποσύρει από το συνειδητό όσα προκαλούν την ενοχή, οπότε η τελευταία σβήνει. Βέβαια, στο σύστημα του ασυνειδήτου οι παιδικές επιθυμίες δεν απαλείφονται, κρατούν οι επενδύσεις των απωθημένων. Η αναζήτηση της τιμωρίας από το Εγώ μπορεί επίσης να επισυμβαίνει όχι γιατί αναγνωρίζει την ενοχή, αλλά για την ευχαρίστηση της εσωτερικής σαδομαζοχιστικής συναλλαγής (ηθικός μαζοχισμός). Οι **ψυχαναγκασμοί επαναλήψεων** μπορεί να καταμαρτυρούν ότι αυτοτιμωρητικές κινήσεις είναι σε δράση, εκφραζόμενες και σε σαδομαζοχιστικούς σχηματισμούς στη συμπεριφορά, σε προσπάθειες επαναλειτουργίας της σχέσης με το αντικείμενο. Επίσης η ενοχή εκφράζεται και με βιώματα του «κακώς έχειν», όπου βρίσκει εφαρμογή το φροϋδικό «το άτομο

αισθάνεται άρρωστο, όχι ένοχο». Οι διαδικασίες που οργανώνονται εξ' αιτίας της δράσης της ενοχής μπορεί να είναι:

-Δυναμική και οικονομία της μελαγχολίας: Καταιγίδες που επαναληπτικά πλημμυρίζουν το Εγώ επιχειρώντας τη συντριβή του, αντί της καταστροφής του αντικειμένου. Τω όντι, στα πλαίσια του ναρκισσισμού η ενοχή εκφράζει μίσος του Εγώ προς εαυτόν. Ένα καταστροφικό πάθος που βρίσκει την ακραία του έκφραση στη μελαγχολία.

-Απορρόφηση της ενοχής από την σωματική κακουχία και την ασθένεια: Το ερώτημα εδώ θα ήταν ο αστερισμός στον οποίον εγγράφονται τα πράγματα. Πρόκειται για σωματικές παλινδρομήσεις με επανορθωτικές δυνατότητες ή σε πορείες καταστροφικών αποδιοργανώσεων;

Η **ενοχή** μπορεί να ξεσηκώσει ψυχικές θύελλες, όπως τον τρόμο της προβλεπόμενης τιμωρίας. Ο Green (στην Ποταμιάνου 2013) υπογράμμισε τη σημασία των διαιρέσεων του Εγώ όταν διαποτίζεται από την ενοχή.

8. Η Ψυχοσωματική Σχολή των Παρισίων

Στη Γαλλία αναπτύχθηκαν δύο σύγχρονα μεγάλα ρεύματα ψυχοσωματικής. Το ένα από αυτά, η **Ψυχοσωματική Σχολή των Παρισίων (I.P.S.O.)** δεν συμμερίζεται την άποψη ενός συμβολικού νοήματος στο σωματικό σύμπτωμα ή σωματικό νόσημα : εκεί δεν συμμερίζονται π.χ ότι το βρογχικό άσθμα θα σήμαινε, συμβολικά, ένα κλάμα για βοήθεια προς τη μητέρα. Κατ' αυτήν τη σχολή το σωματικό σύμπτωμα είναι ασυμβολικό και δεν παράγει κανένα νόημα. Άλλωστε ο Freud εξ αρχής είχε αποκλείσει την ύπαρξη ενός συμβολικού νοήματος²¹ στις ψυχοσωματικές διαταραχές

---

²¹ Η Mc Dougal (2001) μιλάει για αρχαϊκό τύπο συμβολισμού στη σωματική αρρώστια : πίσω από το σωματικό σύμπτωμα υπάρχει μια αρχαϊκή φαντασίωση ψυχωσικής τάξης. Η συγγραφέας κάνει λόγο για **ψυχοσωματικές εκρήξεις** τις οποίες αποκαλεί αρχαϊκή υστερία. Η Mc Dougal είναι γνωστή και για την αντίθεση της με την ψυχοσωματική Σχολή των Παρισίων η οποία στηρίζεται στο ότι η θεωρία της Σχολής αυτής έρχεται σε αντίθεση με τη θεωρία της Υστερίας (1974). Γενικά κάνει λόγο για αρχαϊκούς φόβους που συνδέονται με την πρωταρχική σκηνή (φαντασιώσεις καταβρόχθισης, σαδομαζοχιστικών ερωτικών/πρωκτικών συναλλαγών, τρόμος απώλειας σωματικών ορίων κ.λ.π), βρίσκονται θαμμένοι στη μνήμη του σώματος χωρίς να υπάρχει πρόσβαση στις **αναπαραστές λέξεις** και κρύβουν συνειρμούς που ανέρχονται στην εποχή των πρώιμων αλληλεπιδράσεων της μητέρας και του μωρού της. Υποστηρίζει ότι η προδιάθεση κάποιων ψυχοσωματικών ασθενών να επιτίθενται στην ίδια τους τη σωματική λειτουργία μπορεί να συνδέεται με φαντασιώσεις

εκεί όπου υπάρχει βλάβη του οργάνου, στις χρόνιες μη αναστρέψιμες οργανικές νόσους. Ο Freud κρατάει τη σημασία του συμβολικού νοήματος στα σωματικά συμπτώματα της **μετατρεπτικής υστερίας** (νεύρωση) τα οποία όμως είναι αναστρέψιμα.

Η προσέγγιση της Ψυχοσωματικής Σχολής των Παρισίων της οποίας «γεννήτωρ» είναι ο **Pierre Marty** δεν προάγει σχέσεις αιτιότητας, δηλαδή δεν πρεσβεύει ότι η σωματική αρρώστια οφείλεται στον τάδε ψυχικό παράγοντα.

Ο Marty, θεμελιωτής της **Ψυχοσωματικής Σχολής των Παρισίων**, ανέπτυξε την θεωρία περί **μονισμού** (στο Δημόπουλο 2013). Διατείνεται ότι πρέπει ν'αποφεύγουμε να μιλάμε με όρους ψυχή – σώμα αφού όλα ξεκινάνε από μια αδιαφοροποίητη αρχή, μια ενότητα σωματοψυχική η οποία εξελίσσεται μέχρι το οιδιπόδειο. Υποστηρίζει απλά ότι υπάρχει μια σύνδεση σώματος και ψυχής : τα κανάλια επικοινωνίας αυτών είναι πολλά και πολύ λίγα είναι γνωστά. Έτσι αξίζει να μας απασχολήσουν κάποια ερωτήματα:

- γιατί μια αρρώστια εμφανίζεται την τάδε στιγμή της ζωής μας;
- ποιες συνθήκες ευνοούν την έκλυση μιας σωματικής ασθένειας;
- μήπως κάποιοι παράγοντες της ζωής μας **τραυματικοί** ή παράμετροι διαφόρων πλευσεων ή συγκλίσεων μπορούν να επηρεάσουν τη σωματοποίηση;

καταστροφής (π.χ. βαμπιρισμού) του σεξουαλικού τους συντρόφου. Γενικά αναφέρεται στη βαθειά **πρωτοσυμβολική** σημασία που μπορεί να υπάρχει πίσω από σωματικές εκδηλώσεις όπως η αλλεργία, το άσθμα κ.α. Πίσω από τις σωματικές εκφράσεις μπορεί να κρύβονται αρχαϊκές μορφές της σεξουαλικότητας. Είναι πολύ σκεπτικιστική με τις απόψεις της Ψυχοσωματικής Σχολής των Παρισίων σύμφωνα με τις οποίες σωματικές εκδηλώσεις όπως η ελκώδης κολίτιδα, το άσθμα, το έλκος στομάχου, η αρτηριακή πίεση, η θυρεοτοξίκωση, οι αναπνευστικές και δερματολογικές αλλεργίες στερούνται συμβολικού νοήματος. Υποστηρίζει επίσης ότι κατά την άποψη των ψυχοσωματιστών των Παρισίων οι ασθενείς αυτοί υποφέρουν πρωτίστως από νευροανατομικές διαταραχές και ότι, όπως αυτοί διατείνονται, λόγω της ανεπαρκούς διεργασίας ψυχοποίησης θα ήταν θύματα της ειμαρμένης και ανίατες περιπτώσεις. Κατά τη συγγραφέα τα σωματικά φαινόμενα μπορεί να συμπυκνώνουν κρυμμένες συγκρούσεις ψυχωτικής φύσεως και αποτελούν απάντηση όχι μόνο στις γενετικές επιταγές αλλά και στην ανάγκη τα άτομα να αμυνθούν στον κυριολεκτικά άρρητο και συνεπώς σωματοποιημένο ψυχικό πόνο, εκπορευόμενο από αρχαϊκά/αχρονικά τραύματα. Αναφέρεται στην ύπαρξη ενός υπόβαθρου, στους σωματικά άρρωστους, πρωτόγονων/αρχαϊκών ερωτικών φαντασιώσεων όπου, επί παραδείγματι, το αγαπών ήταν ισοδύναμο του καταβροχθίζειν ή του καταβροχθίζεσθαι. Ειδικότερα η Mc Dougall είναι γνωστή για τις έρευνες και τη συμβολή της στην κατανόηση της σχέσης μητέρας – βρέφους και για τις αντιλήψεις της πάνω στο θέμα της ικανότητας ή του ελλείμματος του Εγώ ως προς την διαμόρφωση της φαντασίωσης και της βίωσης των συναισθημάτων (1989) στους ψυχοσωματικούς ασθενείς.

- ποιοι είναι οι παράγοντες που μπορούν ενδεχομένως να την ανακόψουν;
- τι μπορούμε να επιστρατεύσουμε ως ψυχική δύναμη προκειμένου να αντιμετωπίσουμε διάφορες διεγέρσεις, ερεθισμούς, απογοητεύσεις, καταθλίψεις που ίσως έχουν μια επίδραση στο σώμα μας;

Στην Ψυχοσωματική Σχολή των Παρισίων προεξάρχει το μοντέλο της **ανακλιτικής κατάθλιψης** του βρέφους όπου το αντικείμενο δεν έχει ακόμα συγκροτηθεί /αναπαρασταθεί στο ψυχικό όργανο του παιδιού. Στην ανακλιτική κατάθλιψη βασίζεται η **θεμελιακή κατάθλιψη του ενήλικα**. Ανιχνεύουμε συχνά, στο ιστορικό ενηλίκων με **θεμελιακή κατάθλιψη**, το βίωμα μιας κατάθλιψης καθ'όλη τη διάρκεια της ζωής τους.

8.1 Η ανακλιτική κατάθλιψη του βρέφους

Περιγράφηκε από τον R. Spitz²² και αποτελεί το θεωρητικό μοντέλο της θεμελιακής κατάθλιψης. Ο Spitz αναφέρθηκε σε νήπια ηλικίας μερικών εβδομάδων (3 –4 μηνών) σε ειδικές συνθήκες. Επρόκειτο για νήπια που είχαν καλές εμπειρίες (εμπειρίες ικανοποίησης) με τη μητέρα τους (ή το υποκατάστατο πρόσωπο). Όμως, μετά από μια περίοδο ικανοποίησης με το μητρικό αντικείμενο υπήρξε *αποχωρισμός* (απώλεια του μητρικού αντικειμένου). Είναι κάτω από αυτές τις συνθήκες που μπορεί να εγκαθίσταται η *ανακλιτική κατάθλιψη*. Αφορά στην απώλεια του λιβιδινικού αντικειμένου (μητρικό αντικείμενο) μετά από ένα βίωμα ικανοποίησης με αυτό το αντικείμενο²³. Στην ηλικία κατά την οποία εγκαθίσταται η *ανακλιτική κατάθλιψη* (3 –4 πρώτοι μήνες της ζωής) το αντικείμενο δεν είναι ακόμα σταθερό. Το μωρό είτε δεν έχει ακόμα αναγνωρίσει/ νοηματοδοτήσει στο ψυχικό όργανο, είτε αυτό τελεί υπό αναγνώριση, η οποία όμως βρίσκεται ακόμα τις αρχικές φάσεις. Σε αυτήν την περίοδο εγγράφεται η σημασία της *οργανωτικής λειτουργίας της μητέρας* για να γεφυρώσει την -μέχρι εκείνη τη στιγμή-έλλειψη της εσωτερικής οργάνωσης του παιδιού. Στο μοντέλο της *ανακλιτικής κατάθλιψης* (στο οποίο βασίζεται η θεμελιακή κατάθλιψη) το

---

²² Rene Spitz (Βιέννη 1887- Κολοράντο 1974): Ούγγρος γιατρός (ψυχίατρος) ψυχαναλυτής. Γνωστός για τις έρευνες του σχετικά με τον ιδρυματισμό των βρεφών και νηπίων.

²³ Τα παιδιά τα οποία ευθύς εξαρχής στη ζωή τους έχουν βιώματα εξαιρετικά αρνητικά με το λιβιδινικό αντικείμενο δεν μπαίνουν σε ανακλιτική κατάθλιψη.

αντικείμενο δεν έχει ακόμα συγκροτηθεί/αναπαρασταθεί στο ψυχικό όργανο του παιδιού.

Είναι προφανές ότι αν το παιδί ήταν πιο ηλικιωμένο, γύρω στο ένα έτος, όταν βίωνε την ξαφνική απώλεια του αντικειμένου, μετά δηλαδή τη συγκρότηση του ψυχικού αντικειμένου (εγκατάσταση της συνέχειας/ σταθερότητας του αντικειμένου) δεν θα βυθιζόταν στην ανακλιτική κατάθλιψη στο μέτρο κατά το οποίο ακριβώς η απώλεια θα αναπληρωνόταν με τη συγκρότηση ενός ψυχικού αντικειμένου (διαδικασία υποκατάστασης/ανάπλασης του αντικειμένου)

8.2 Η θεμελιακή κατάθλιψη του ενήλικα

Κατά τον Marty αποτελεί μια παλινδρομική κατάσταση /διαδρομή προς αυτό το εξαιρετικά πρώιμο βίωμα της ανακλιτικής κατάθλιψης -την οποία το υποκείμενο απωθεί- όπου απουσιάζει η συγκρότηση του ψυχικού (εσωτερικευμένου) αντικειμένου. Θεωρεί την θεμελιακή κατάθλιψη προπομπό, σε πολλές περιπτώσεις, του φαινομένου της **σωματοποίησης**.

Διακρίνουμε δύο άξονες καταθλίψεων: καταθλίψεις με **εκφραστικότητα** και **καταθλίψεις χωρίς εκφραστικότητα**, στις οποίες ανήκει η **θεμελιακή κατάθλιψη**. Οι πρώτες παρουσιάζουν θετική συμπτωματολογία την οποία ο ψυχίατρος, ή ο ψυχαναλυτής μπορούν να αναγνωρίσουν. Πρόκειται για τη **μελαγχολία** (θεματική *αυτομομφής* την οποία ο παρατηρητής αμέσως αντιλαμβάνεται) και τη νευρωτική κατάθλιψη (θεματική *ευνουχισμού* η οποία είναι εύκολα αναγνωρίσιμη, επίσης φαντασίες κατωτερότητας και αυτουποτίμησης). Είναι καταθλίψεις ψυχικοποιημένες, δηλαδή απαρτιωμένες σε μια αρκετά καλής ποιότητας αμυντική εργασία του ψυχικού οργάνου. Αντίθετα, είναι δύσκολο να αναγνωρίσουμε τις καταθλίψεις χωρίς εκφραστικότητα, γιατί η σημειολογία τους είναι περιορισμένη ή «φλου». Δεν έχουν θετική συμπτωματολογία όπως οι προηγούμενες. Βλέπουμε σε αυτές τις καταθλίψεις μια *ναρκισσιστική θεματική*. Δεν είναι αρκετά καλά ψυχικοποιημένες, ως εκ τούτου υπάρχει σε αυτές σβήσιμο όλων των νευρωτικών αμυνών. Εντάσσονται στη γραμμή των ενορμητικών απομείξεων (αποσύνδεση της ενόρμησης του θανάτου από την ενόρμηση της ζωής), κατά την οποία δρούν ψυχικές κενώσεις.

Η θεμελιακή κατάθλιψη έχει *αρνητική συμπτωματολογία* δηλαδή σβησμένη εκφραστικότητα. Χαρακτηρίζεται από την απουσία ενός συνόλου παραγωγικών

σημείων τα οποία αντιθέτως, είναι παρόντα στη μελαγχολία και τη νευρωτική κατάθλιψη.

Διέπεται από ένα βίωμα **κούρασης**, **άγχος διάχυτο** αόριστο το οποίο δεν αντιστοιχεί σε μια κατάσταση ή ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, από παράπονα για σωματικές ενοχλήσεις, από **έλλειψη ενοχικότητας** (υπολειτουργική απώθηση, σβήσιμο αυτής της κατεξοχόν νευρωτικής άμυνας) και από **ντροπή**, ένα αίσθημα ότι καταστρατηγήθηκαν κάποιες αξίες και ιδεώδη κοινωνικά τα οποία έχουν εξωτερική διάσταση και εμφορούνται από αξίες άλλων.

Πρόκειται για **ναρκισσιστικές** απαιτήσεις που σχετίζονται με το Ιδεώδες Εγώ, το οποίο σαφώς διαφέρει από το Υπερεγώ. Το λειτουργικό Υπερεγώ γενικά λέει : «μην κάνεις». Όμως, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, οι ασθενείς με θεμελιακή κατάθλιψη, όταν μιλάνε για «ενοχές» εννοούν «ντροπή» για πράγματα που έκαναν. Πρόκειται για πράξεις οι οποίες δεν υπερβαίνουν τόσο ένα εσωτερικευμένο Υπερεγώ (οι αξίες μου), αλλά περισσότερο **ιδεώδη κοινωνικά** τα οποία έχουν εξωτερική διάσταση και εμφορούνται από αξίες άλλων.

Εδώ ο προεξάρχων αμυντικός μηχανισμός του Εγώ είναι η **καταστολή**. Αφορά σε μηχανισμό κατά την πρώιμη σχέση του παιδιού με τη μητέρα του: το παιδί συμπιέζει τις αγωνίες του και τις συγκινήσεις του γιατί αυτές θα αποτελούσαν μια απειλή για τη ζωή της μαμάς του. Επί παραδείγματι, όταν αυτή είναι σε κατάθλιψη επιβάλλει μια σιωπή στην εκφραστικότητα των συγκινήσεων του παιδιού. Επίσης, για παιδαγωγικούς σκοπούς, σε ορισμένες οικογένειες τα παιδιά δεν έχουν δικαίωμα να παραπονιούνται. Σιγά-σιγά το παιδί εσωτερικεύει αυτή τη σιωπή, την καταστολή των συγκινήσεων του (αρνητικοποίηση των συγκινήσεων) υπό το καθεστώς των απαιτήσεων ενός **Ιδεώδους Εγώ**. Αποκόπτεται από τις δικές του ενορμητικές πηγές, δηλαδή χάνει τη δική του λιβιδινική τροφοδοσία, άλλως ειπείν χάνει την ατομική του, μοναδική ιδιαιτερότητα και συμμορφώνεται στο όνομα μιας υπερπροσαρμογής του στο ομαδικό, στην κοινωνική πραγματικότητα, στις κοινωνικές νόρμες και αξίες. Εύκολα θα αισθάνεται ντροπή κάθε φορά που θα «παρακάμπτει» τις έξωθεν αξίες προς όφελος των ατομικών του επιθυμιών. Το Εγώ του υποκειμένου εδώ **καταστέλλει** (αμυντικά) τις συγκινήσεις του, τις αρνητικοποιεί στο όνομα του ιδεώδους (ναρκισσιστική θεματική). Λόγω του αμυντικού μηχανισμού της **καταστολής** στη θεμελιακή κατάθλιψη έχουμε μια πτώση του τόνου των ενστίκτων της ζωής τα οποία «πνίγονται» για χάριν αυτής της συστοιχίας με το έξωθεν.

Οι Bria και Lombardi (στην Ποταμιάνου 2013) αναφέρθηκαν στην θεωρία της σωματικής αναταραχής, όταν καυτά και οδυνηρά συναισθήματα τελούν υπό διάψευση ή καταστολή. Πρόκειται για συγκινησιακά βιώματα που δημιουργούν αναταραχή η οποία τελικά πλήττει το σώμα.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η **καταστολή** μπορεί να φτάσει τα πράγματα μέχρι τη συρρίκνωση και τον μαρασμό της σκέψης: η καταστολή εγκυστώνει την ενόρμηση, σβήνει την επιθυμία και, τελικά, την ίδια τη σκέψη. Τα πράγματα είναι παγοποιημένα, το υποκείμενο δε νοιώθει, οπότε δεν επενδύει λιβιδινικά στο αντικείμενο, η ετερότης διαγράφεται. Το συναισθηματικό δεν τροφοδοτεί τη σκέψη ώστε να δουλέψει η φαντασία. Είναι ένα «τσιμεντάρισμα», το πράγμα δεν «ανασαίνει», δεν επιστρέφει στο συνειδητό τίποτα από την επιθυμία, πρόκειται για μια κατάσταση απάθειας. Είναι μια προσπάθεια συνειδητή να εγκυστώσω το συναισθηματικό μου, δηλ. να μη νοιώσω: σβήνουν οι συναισθηματικές εκφράσεις και οι φαντασιώσεις. Έτσι η καταστολή μπορεί να γίνει στοιχείο του χαρακτήρα (χαρακτηρολογικό): η καταστολή ως νεύρωση χαρακτήρα. Είναι ένα μπλοκάρισμα της δυνατότητας για επένδυση, ώστε να μην αναδύεται η ενόρμηση. Κατά την Mc Dougall η καταστολή ως μηχανισμός άμυνας προστατεύει το Εγώ από την ανάδυση των αρχαϊκών (πρωτογενών) φαντασιών ψυχωσικής τάξης. Η καταστολή εδώ γίνεται άμυνα κατά της ψύχωσης. Κατ' αυτήν την άποψη η χρηστική σκέψη δεν οφείλεται στην έλλειψη φανταστικού υλικού, αλλά στην προσπάθεια καταστολής αυτών των πρωτογενών φαντασιών.

Κατά την Ποταμιάνου (1993) το **Ιδεώδες Εγώ** αφορά σε χώρο και χρόνο της μητρικής παντοδυναμίας όπου τίποτα δεν είναι αδύνατο και καμιά απώλεια δε θεωρείται δυνατή. Το εγώ απευθύνεται στο Ιδεώδες όπως ένα παιδί θα απευθυνόταν στους παντοδύναμους γονείς: «*δώσε μου τα όλα πατέρα*», λέει η Άρτεμις στο θεό. Και ο θεός απαντά: «*πάρτα παιδί μου και θα σου κι άλλα καλύτερα απ'όλα*» (στίχοι 25 και 43-44 του ύμνου στην αρτέμιδα). Εδώ το υπερεγώ, υποταγμένο στις μεγαλομανείς απαιτήσεις δεν καταφέρνει να εκπληρώσει το οργανωτικό του λειτούργημα.

Κλινικό παράδειγμα

Νεαρή σε θεραπεία με συστηματικό ερυθρελάτη λύκο (αυτοάνοση νόσος, ασθένεια του ανοσοποιητικού συστήματος), την οποία έβλεπα πριν από χρόνια: «*νομίζω ότι η ιδανική γυναίκα για έναν άντρα είναι η πεθαμένη γυναίκα, αυτή που λείπει, αυτή που δεν υπάρχει, είναι κάπου*», και σε άλλη συνεδρία, «*θα ήθελα να έχω μια φίλη που να έχει την ίδια ηθική μαζί μου, πόσες φορές της λέω να μη συνεχίσει αυτή τη (παράνομη) σχέση, να χωρίσει...*». Η ασθενής εδώ μπαίνει στο **ιδεώδες**: η πεθαμένη γυναίκα, αυτή που λείπει, θα ήταν εκείνη η οποία, εφόσον λείπει, δεν ικανοποιεί ποτέ. Η ασθενής έχει εδώ μια διαρκή αναζήτηση του ιδεώδους, κάτι άπιαστο. Επίσης, αν η φίλη της χωρίσει και μείνει μόνη, θα μπορούσε να γίνει η **ιδεώδης μάνα** της, δηλαδή μια μάνα την οποία θα ψάχνει αέναα σαν την νεκρή, την πεθαμένη. Υπάρχει εδώ ένα Ιδεώδες Εγώ (μέσω ταυτίσεων με τα ιδεώδη αντικείμενα). Το Ιδεώδες Εγώ παραπέμπει στον **ναρκισσισμό** (το ιδεώδες Εγώ είναι, κατά Freud, ο κληρονόμος/απότοκος του παιδικού ναρκισσισμού). Όταν υπάρχει το **Ιδεώδες Εγώ** είναι πιο καλά τα πράγματα, γιατί «παίζονται» σε ψυχικό επίπεδο ακόμα. Αναφερόμαστε εδώ σε ναρκισσιστικές /

εύθραυστες προσωπικότητες που εύκολα καταρρέουν, απογοητεύονται, όταν αποξιδανικεύσουν το αντικείμενο. Μπορούν τότε να οργανώσουν μια ναρκισσιστική κατάθλιψη (μελαγχολία), μια ψυχική καθήλωση, τα πράγματα δεν φεύγουν έξω από τη σφαίρα του ψυχικού. Το πρόβλημα υφίσταται, όταν δεν υπάρχει ούτε αυτό : από τη στιγμή που δεν «κρατάει» το **ιδεώδες** τότε το υποκείμενο μπορεί να φεύγει από την ψυχική σφαίρα και πάω/παλινδρομήσει στο σώμα (σωματοποίηση/σωματική καθήλωση). Είναι μικρά τα όρια, ευχερές το πέρασμα από τον ναρκισσισμό στο ψυχοσωματικό.

Επιπροσθέτως στο βίωμα της θεμελιακής κατάθλιψης καταγράφεται έλλειψη της αληθινής **συνειρμικής ικανότητας**. Οι ασθενείς δεν έχουν αληθινή συνειρμική ικανότητα, «δεμένη» με το ασυνείδητο, άλλως ειπείν υλικό ενορμητικό απωθημένο που επιστρέφει λεκτικά από το ασυνείδητο π.χ. παραδρομές ή παραπραξίες κ.λ.π. Το υποκείμενο εδώ μπορεί να δείχνει ότι έχει ελεύθερους συνειρμούς, στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για μια σειρά συνειδητών ή προσυνειδητών ιδεών (ψευδοσυνειρμοί).

Επίσης έλλειψη εκφρασμένης **αγωνίας**, νευρωτικών συμπτωμάτων (υστερίες, ψυχαναγκασμοί, φοβίες κ.λ.π. στο μέτρο κατά το οποίο δυσλειτουργεί η απώθηση), απουσία **διατροφικών** συμπεριφορών, απουσία αναγνωρίσιμων **μετουσιωσικών** καναλιών, απουσία ψυχοκινητικής επιβράδυνσης. Πρόκειται για ασθενείς που συνεχίζουν τις δραστηριότητες τους, κάνουν δηλαδή αυτό που έχουν να κάνουν στα διάφορα επίπεδα της επιβίωσης τους στο κοινωνικό, επαγγελματικό, σεξουαλικό, διατροφικό. Ο ασθενής συνεχίζει μηχανικά να επιτελεί τις δραστηριότητές του.

Γενικά το σώμα των ασθενών με θεμελιακή κατάθλιψη δεν είναι επαρκώς ερωτικοποιημένο δηλαδή δεν είναι συνδεδεμένο με ευχαρίστηση, δεν είναι «κορμί», είναι σώμα «**βουβό**» χωρίς εκφραστικότητα και σημασίες. Ο αυτοερωτισμός δεν είναι συχνός ούτε αποτελεί σημαντική πηγή ηδονής.

Ιδιαίτερη είναι εδώ η **αντιμεταβίβαση**, η εντύπωση, αίσθηση που δοκιμάζει ο ψυχαναλυτής ακούγοντας έναν τέτοιο ασθενή. Έχουμε ένα αίσθημα μιας απόστασης ανάμεσα στη δική μας ψυχική λειτουργία και σε αυτήν του ασθενούς. Υπάρχει μια εκφραστική φτώχεια (κάτι που σοκάρει τον ψυχαναλυτή) αντί για κυκλοφορία-ρευστότητα συγκινήσεων και αναπαραστάσεων. Σε αυτήν την περίπτωση η

αντιμεταβίβαση είναι ένα κλινικό σημείο που ανήκει στην συμπτωματολογία της θεμελιακής κατάθλιψης.

Πριν την εγκατάσταση της *θεμελιακής κατάθλιψης* παρατηρούμε στον ασθενή καταστάσεις **διάχυτης αγωνίας**. Πρόκειται για γενικευμένη αγωνία που εκδηλώνεται με τη μορφή μιας *αθόρυβης γενικευμένης κατάπτωσης χωρίς να μπορούμε να τη συνδέσουμε με κάποιο αντικείμενο* (anobjectale). Συχνά σε αυτήν την περίοδο ο ασθενής βρίσκεται σε μια συνθήκη *βαθιάς απόγνωσης* παντού και για τα πάντα. Μόλις εγκαθίσταται το βίωμα της θεμελιακής κατάθλιψης οι διάχυτες αγωνίες εξαφανίζονται²⁴ (*παραδοξότητα φαινομένου*). Αντιδιαστέλλουμε τις διάχυτες αγωνίες με τις νευρωτικές (φοβικές) καθώς οι τελευταίες έχουν αντικείμενο επένδυσης, το φοβικό αντικείμενο.

Ο Freud ορίζει την έννοια του πόνου *ως την αντίδραση του Εγώ στην απώλεια του αντικειμένου*. Για να υπάρχει η έκφραση/βίωμα του πόνου πρέπει να υπάρχει το εσωτερικευμένο ψυχικό αντικείμενο, το οποίο επενδύεται λιβιδινικά. Άλλως ειπείν η ύπαρξη του αντικειμένου αποτελεί βασική προϋπόθεση ώστε το Εγώ να δύναται να διεργάζεται την απώλειά του: αρχικά έχει υπάρξει το (ψυχικό) αντικείμενο και μετά το Εγώ είναι σε θέση να πονά, βιώνει οδύνη όταν το χάσει. Ο ασθενής με βίωμα θεμελιακής κατάθλιψης δεν συγκροτεί ψυχικά/εσωτερικευμένα αντικείμενα, δεν κάνει τις αναπαράστασεις τους. Έτσι δεν μπορεί να έχει ένα βίωμα έκφρασης πόνου. Είναι **νηπενθής**, δεν πενθεί (τι να χάσει απ'αυτά που δεν έχει;). Πέφτει σε μια κατάσταση ψυχικής φτώχειας και όχι βιώματος οδύνης. Εκπίπτει (παλινδρομεί) περισσότερο από τον μελαγχολικό ο οποίος συγκριτικά είναι πιο εξελιγμένος αφού ο μελαγχολικός αρχικά *χάνει* το αντικείμενο και στη συνέχεια **διαψεύδει** την απώλεια του αντικειμένου με μια φαντασία «κατάποσης» του (ενσωμάτωση του αντικειμένου). Ο μελαγχολικός λοιπόν έχει και όταν χάνει αυτό που έχει «το παλεύει» όπως μπορεί έστω με φαντασία ενσωμάτωσής του (κατάποση) : η μελαγχολία είναι μια μορφή «ψυχοποίησης» (ψυχική εργασία) της απώλειας. Ο ασθενής σε ανακλιτική

---

²⁴ Στις **νευρωτικές καταθλίψεις** η αγωνία είναι πάντα παρούσα όπως και η αναζήτηση βοήθειας από την πλευρά των ασθενών που υποφέρουν από αυτές.

κατάθλιψη, αντίθετα δεν έχει να παλέψει καμιά απώλεια γιατί δε χάνει. Δε χάνει γιατί δεν έχει και η φτώχεια του είναι το δράμα του.

Εν κατακλείδι: η **θεμελιακή κατάθλιψη** είναι κατάσταση φτωχή σε αναπαραστάσεις, μια ένδεια στο αντικειμενοτρόπο επίπεδο η οποία οδηγεί στην απόγνωση.

Κατά τον Smadja από τη στιγμή που εγκαθίσταται η *θεμελιακή κατάθλιψη* στη ζωή του υποκειμένου ανοίγονται δύο πιθανοί δρόμοι: ο ασθενής εγκαθίσταται σε μια **χρηστική ζωή** ή αναπτύσσει μια **σωματοποίηση** (μόνιμη, μη ανατάξιμη βλάβη του οργάνου).

8.2.1 Η εγκατάσταση μιας χρηστικής ζωής.

Φαίνεται ότι η Θεμελιακή Κατάθλιψη συνοδεύει μόνιμα την **χρηστική σκέψη**, όπου εγκαθίσταται ένα «βραχυκύκλωμα» κάθε φαντασιακής δραστηριότητας του ατόμου. Το άτομο είναι παρόν άλλα άδειο και διέπεται από μια *χρηστική ή εργαλειακή σκέψη* (*pensée opératoire*) και *χρηστική συμπεριφορά*. Προεξάρχων αμυντικός μηχανισμός του Εγώ εδώ είναι η **καταστολή** των συγκινήσεων επειδή το Εγώ του χρηστικού ασθενούς δεν τις «χωράει». **Τραυματίζεται** από την έντασή τους, κατακλύζεται από αυτές οπότε αμύνεται «πνίγοντάς» τες. Πρόκειται για ασθενείς με μηχανιστική σκέψη, για πραγματιστικό και απολιβιδινοποιημένο τρόπο επικοινωνίας με τους άλλους και τον εαυτόν. Σημειώνουμε ότι η έννοια της *χρηστικής σκέψης* προσιδιάζει σε αυτήν της **αλεξιθυμίας** των Σιφναίου και Nemiach (Ψυχοσωματική Σχολή της Βοστώνης), όρος που προσπαθεί να ονομάσει την αδυναμία καταγραφής σε λέξεις των συναισθηματικών εμπειριών (α-λεξι-θυμια). Οι ασθενείς δεν είναι σε θέση να ονοματίσουν και να περιγράψουν τις συναισθηματικές τους εμπειρίες ή δεν καταφέρνουν να διακρίνουν ένα συναίσθημα από ένα άλλο.

Κλινικό Παράδειγμα. Άνδρας μεσήλικας σε θεραπεία (μια συνεδρία εβδομαδιαίως) με χαρακτηριστικά χρηστικής σκέψης και χρηστικής ζωής. Είχε σπουδάσει στη Βενετία. Ιδού με ποιόν τρόπο με πληροφόρησε (λανθάνων-συμβολικός λόγος) για τη δυσανεξία του Εγώ του στην συγκινησιακή του πλημμυρίδα και τον τρόπο που αμυνόταν (καταστολή) σ' αυτήν: «...την εποχή της

φουσκονεριάς στη Βενετία τα μαγαζιά πλημμύριζαν και οι μαγαζάτορες έδιωχναν τα νερά με τις σκούπες...».

Η **χρηστική σκέψη** χαρακτηρίζεται από απόσυρση των φαντασιακών σχηματισμών του Εγώ (χωλαίνει η φαντασία του υποκειμένου). Ο λόγος του χρηστικού ασθενούς λόγω της συναισθηματικής καταστολής στερείται συναισθηματικής ζωντάνιας. Η σκέψη του δεν «ποτίζεται» από τις συγκινήσεις σαν τον αγρό που δεν αρδεύεται. Εκφέρει λόγο περιγραφικό, φτωχό σε αναπαραστάσεις, συναισθήματα και συνειρμικές αλυσίδες, τη θέση των οποίων κατέχει η προσκόλληση στο εξωτερικό και το πραγματικό. Όταν μεταδίδουν στη θεραπεία πρόκειται για ένα είδος περιγραφής, είναι μάλλον «λόγια» παρά για λόγο εμφορούμενο από παραστάσεις, φαντασία, συνειρμική αλληλουχία. Εδώ η λέξη και ο λόγος είναι αποκομμένα από τις ενορμητικές τους πηγές. Οι ασθενείς αυτοί παρουσιάζουν αδυναμία για **λιβιδινική παλινδρόμηση** (υπναγωγική φάση, όνειρο, αναλυτική συνεδρία), αντίθετα είναι επιρρεπείς προς αποδιοργανωτικές παλινδρομήσεις. Σημειώνουμε ότι η πρώτη μορφή **παλινδρόμησης** είναι το ζητούμενο στην ψυχανάλυση και σε κάθε μορφή ψυχοθεραπείας ενώ η δεύτερη συνιστά το φαινόμενο της **ενόρμησης του θανάτου**.

Ελλείπει επαρκών εσωτερικευμένων αντικειμένων (φτώχεια περιεχομένου) ο χρηστικός μας μιλά για το *πράγμα καθαυτό*. Γραπώνεται μόνο από το εξωτερικό πραγματικό αντικείμενο ενώ δυσκολεύεται στο μεταφορικό λόγο. Στην χρηστική σκέψη υπολείπεται ο *συμβολισμός*, η αφαίρεση, οπότε το υποκείμενο τείνει να παίρνει τα πράγματα ως έχουν (απομεταφοροποιημένος λόγος). Αναφερόμαστε στη δυσχέρεια κατανόησης των *νοημάτων* π.χ. τι σημαίνει «*φασούλι το φασούλι γεμίζει το σακούλι*;».

Η Segall (βρετανή ψυχαναλύτρια) αναφέρει το **κλινικό παράδειγμα** ενός βιολιστή που σταμάτησε να παίζει βιολί. Όταν τον ρώτησε «*γιατί σταματήσατε*;» εκείνος απάντησε «*Θα παίζω το πουλί μου μπροστά στον κόσμο*;». Ο βιολιστής σταμάτησε να παίζει επειδή όταν αρρώστησε στη χρηστική του σκέψη του βιολί και πέος («πουλί») έγιναν ένα. Τότε έπαψε η **απόσταση** μεταξύ του συμβόλου (το βιολί) και του συμβολιζόμενου (αυνανισμός). Εδώ το παίξιμο του βιολιού έπαψε ν'αναπαριστά τον αυνανισμό αλλά έγινε το ίδιο το πράγμα δηλαδή ο αυνανισμός: σύμβολο και πράγμα έγιναν ένα και το αυτό. Τα πράγματα θα ήταν καλά αν το βιολί αναπαριστούσε, **συμβόλιζε** το πέος, την αυνανιστική (σεξουαλική) λειτουργία, το βιολί θα έμπαινε σε αναπαράσταση.

Ο λόγος που στοχεύει στην εσωτερίκευση και τη σύνδεση είναι ο **συνειρμικός λόγος**, ο οποίος επιτρέπει την κυκλοφορία μεταξύ των αναπαραστάσεων. Στον χρηστικό ασθενή έχουμε παρορμητικό λόγο, λόγο εκφορτιστικό ο οποίος δεν κρατάει το νόημά του αφού είναι λόγος **επαναληπτικός** που στοχεύει όχι στη σύνδεση και την επικοινωνία, όπως ο συνειρμικός, αλλά στον έλεγχο πάνω στον άλλο και στην αναβίωση των αντιληπτικών ιχνών. Στηρίζεται όχι στην οπτική, λεκτική εικόνα αλλά στην κινητική, δηλαδή στην **άρθρωση** η οποία επιτρέπει να προφέρουμε τη λέξη.

Λέμε ότι στην χρηστική σκέψη «βραχυκυκλώνει» το **προσυνειδητό**. Κατά την ψυχοσωματική θεώρηση το προσυνειδητό είναι εργαστήριο ψυχοποίησης. Είναι το πεδίο, ο χώρος του ψυχικού οργάνου όπου επιτελούνται πολλαπλές συνδέσεις : η **συμβολοποίηση**, η **αναπαραστατική λειτουργία**, εν τέλει η **ψυχοποίηση** ή **ψυχική εργασία** με προεξάρχουσα τη διαδικασία της απόθησης. Η τελευταία συνίσταται στην επεξεργασία των διεγέρσεων οι οποίες προέρχονται από τις άλογες επιθυμίες, αφορά στη δυνατότητα του υποκειμένου να χρησιμοποιεί (ψυχικά) υποκατάστατα (σύμβολα) μέσω των οποίων ικανοποιεί ενδοψυχικά τις επιθυμίες του. Τότε η ένταση υποχωρεί.

Οι «χρηστικοί» ασθενείς (όπως και οι ψυχωσικοί) δεν έχουν λειτουργικό **προσυνειδητό**. Για αυτούς η λέξη είναι πολύ κοντά στο πράγμα, έτσι καταργείται ο συμβολισμός. Το συμβολικό είναι ταυτόχρονα και πραγματικό, *«παίρνω τα πράγματα ως έχουν»*. Χωλαίνει η αφαιρετική σκέψη, π.χ τι σημαίνει, τι νοήματα έχει (μεταφέρει) ένα γνωμικό φερ'επείν το *«φασούλι το φασούλι γεμίζει το σακούλι»*. Το προσυνειδητό είναι βασικό για τον συμβολισμό και την ψυχική λειτουργία εν τέλει , για να μπορώ να πάρω απόσταση από αυτό που έρχεται μέσα μου, δηλ. από τις έσωθεν διεγέρσεις : όταν το προσυνειδητό δεν λειτουργεί καλά έχουμε τις ποικίλες εκδηλώσεις/ συνέπειες, της μη ψυχοποίησης: η ενστικτώδης διέγερση **εκφορτίζεται** αντί να ψυχοποιείται. Ο Marty ονομάζει ψυχοποίηση τη δυνατότητα της ψυχικής εργασίας. Εδώ το υποκείμενο τα βγάζει πέρα στις δύσκολες στιγμές με **πένθος** και επεξεργασία της ματαίωσης : το αντικείμενο δεν διαγράφεται, αλλά το περιλαμβάνει το κρατάει, το διατηρεί μέσα του συμβολικά (ψευδαισθητικά) μέσω αναπαραστάσεων, παρά την εξαφάνιση του ως εξωτερικό αντικείμενο.

Στον χρηστικό ασθενή (Ποταμιάνου 2012), παρατηρείται αγκίστρωση στα αντιληπτικά δεδομένα. Είναι ο φόβος μήπως χαθεί ο έλεγχος, η επιδίωξη ασκήσεως εξουσίας ή η καταστολή ως προς τα «ημέτερα» που σκλαβώνουν το ψυχικό γίνεσθαι και αναστέλλουν τη δημιουργικότητα της ψυχικής κυκλοφορίας.

Τεχνική στη θεραπεία

Στις **νευρωτικές οργανώσεις** ο αναλυτής ερμηνεύει ώστε να ευαισθητοποιήσει τον αναλυόμενο στο απεριοριστο των δικτύων του νοήματος. Δίνουμε πολλά νοήματα σε κάτι που συμβαίνει στον

ψυχισμό. Για παράδειγμα η λέξη «πόρος» μπορεί να σημαίνει: τη «διάνοιξη», αλλά και την «πηγή» (π.χ. πηγή χρημάτων): μέσω της ερμηνείας ανοίγουμε δρόμους προς τα πολλαπλά νοήματα.

Κλινικό παράδειγμα: γυναίκα σε θεραπεία, η οποία παραπονείται για τις απιστίες του συζύγου της. Μεταδίδει *«φαίνεται ότι οι άλλες του κάνουν κόλπα...»*. Πιθανό λανθάνον νόημα στον λόγο της: η ασθενής μας πληροφορεί, είναι σαν μας μιλά για τις καθηλώσεις/ελλείμματα στην ψυχοσεξουαλική της εξέλιξη *«εγώ δεν έχω κόλπο, όπως οι άλλες, δηλ. δεν είμαι ακόμα γυναίκα, δεν έχω κατακτήσει τη γυναικεία παθητική σεξουαλικότητα ώστε να μπορώ να δέχομαι και να γονιμοποιούμαι»*. Προτεινόμενες/πιθανές παρεμβάσεις του αναλυτού : *«κόλπα; τι εννοείτε;»* ή άμεση, «κλαϊνική» παρέμβαση : *«γιατί εσείς δεν έχετε κόλπο;»*.

Αντίθετα, στις μη νευρωτικές οργανώσεις (χρηστική σκέψη) απαιτείται άλλου τύπου αναλυτική εργασία από την κλασική. Σε αυτούς τους ασθενείς έχουμε θεμελιακές ανεπάρκειες, **κενό**, μια λέξη μοιάζει να μην έχει το ασυνείδητο νόημα της π.χ η λέξη *«σπίτι»* δεν οδηγεί παρά μόνο στην έννοια του σπιτιού της κατοικίας. Εδώ δε μπορούμε να δώσουμε ερμηνεία σε ένα συμβολικό επίπεδο, αφού το ασυνείδητο υλικό του ασθενούς δεν είναι διαθέσιμο. Χρειάζεται να χτίσουμε τον ψυχικό τους χώρο: εισάγουμε παραμέτρους και κάνουμε κατασκευές, δηλ. αυθαίρετες υποθέσεις οι οποίες, ως τέτοιες, δεν σχετίζονται κατ'ανάγκη με τους -μη διαθέσιμους- συνειρμούς του αναλύμενου. Λέμε ότι ο αναλυτής *«δανείζει»* το προσυνειδητό του στον ασθενή.

Κλινικά παραδείγματα.

- Άνδρας σε θεραπεία: *«Το Σαββατοκύριακο πήγα στη θάλασσα...»*. Ψυχαναλυτής: *«...Α, φαντάζομαι με τόσο καλό καιρό θα ήταν ωραία εκεί και θα το ευχαριστηθήκατε...υπέροχη δροσερή θάλασσα...»*.

-Νεαρή γυναίκα σε θεραπεία, εγκαταλειμμένη από τη νηπιακή της ηλικία από τον πατέρα ο οποίος έχει φτιάξει άλλη οικογένεια στο εξωτερικό. Τον συναντά μόνο μερικά καλοκαίρια, για λίγο, όταν αυτός έρχεται στην Ελλάδα. Η ασθενής μετέδωσε σε μια συνεδρία λίγες ώρες μετά την αναχώρηση του μπαμπά της: *«ο πατέρας μου έφυγε, ίδιος και απαράλλαχτος. νομίζω πως είναι καλύτερα έτσι ...»* στη συνέχεια της ίδιας συνεδρίας η ασθενής, για πολλοστή φορά παραπονέθηκε για τις βουλμικές της τάσεις, χωρίς να τις συνδέει, έστω λανθάνοντως, με την απουσία του πατέρα (υποκατάστατες υπεραναπληρωματικές /αντισταθμιστικές τάσεις). Αναλυτής: (πιθανή παρέμβαση /κατασκευή): *«αυτό που μου λέτε με κάνει να σκέπτομαι ότι, ενδεχομένως, αντιδράτε έτσι στην αναχώρηση του πατέρα σας»*.

Η χρηστική σκέψη μοιραία οδηγεί στη **χρηστική συμπεριφορά** που διέπεται εκφραστική φτώχεια σε όλους τους τομείς της ζωής. Το όλο συνιστά αυτό που ο P.Marty ονόμαζε *«χρηστική ζωή»*. Γενικά ο χρηστικός άνθρωπος είναι ο φαινομενικά «ψύχραιμος» ο οποίος φοβάται να αισθάνεται και να εκφράζεται. Ζει «ρομποτικά», χωρίς να συγκροτεί αντικείμενα πάθους.

Η θεμελιακή κατάθλιψη και η χρηστική σκέψη αποτελούν τις δύο όψεις του φαινομένου της **ψυχικής αποδιοργάνωσης**. Όταν το άτομο αποδιοργανώνεται παρουσιάζει σε διαφορετικούς βαθμούς θεμελιακή κατάθλιψη και χρηστική σκέψη, σκέψη φτώχη η οποία δεν εμπεριέχει αναπαραστάσεις. Το άτομο μιλά για το πράγμα καθ' αυτό χωρίς να παραπέμπει σε συνειρμούς και αναπαραστάσεις. Εδώ χωλαίνει η συμβολική σκέψη.

8.2.2.Εξέλιξη της θεμελιακής κατάθλιψης προς τη σωματοποίηση (σωματική αποδιοργάνωση).

Πρόκειται για τη δεύτερη πιθανή εξέλιξη των ασθενών με θεμελιακή κατάθλιψη (των χρηστικών ασθενών). Τω όντι, στη *θεμελιακή κατάθλιψη* έχουμε πτώση του τόνου των *ενστίκτων ζωής*. Μία από τις συνέπειες αυτής της έκπτωσης είναι οι *σωματικές αναμοχλεύσεις (σωματοποίηση)*. Η σωματοποίηση ως πιθανή εξέλιξη της θεμελιακής κατάθλιψης αφορά σε μια έσχατη καταφυγή της λιβιδούς στο αντικείμενο (το άρρωστο όργανο) ελλείψει ψυχικών εσωτερικευμένων αντικειμένων²⁵. Ο Marty μιλά για **σωματικές καθηλώσεις**.

Ο Freud μίλησε για **καθηλώσεις** της λιβιδούς σε ψυχικό επίπεδο (στα διάφορα στάδια της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης). Αφορά στην παλινδρόμηση της λιβιδούς από το οιδιπόδειο στο πρωκτικό, στο στοματικό στάδιο (όρια του ψυχισμού). Ο ίδιος όμως είχε θεωρήσει ότι θα μπορούσαμε να βρούμε και άλλους τύπους καθήλωσης πέραν των προηγούμενων : πρόκειται για καθηλώσεις της λιβιδούς μέχρι την πηγή της ενόρμησης²⁶ , δηλ. μέχρι το σώμα, τα όργανα. Αυτό αφορά στην παλινδρομηση²⁷ της λιβιδούς μέχρι τις σωματικές πηγές.

---

²⁵ Το υποκείμενο κάνει αντικείμενο το σώμα. Έχουμε εδώ την έννοια της **βλάβης του οργάνου**. Ενώ στην υποχονδρία και το υστερικό σύμπτωμα δεν έχουμε βλάβη του οργάνου στο ψυχοσωματικό σύμπτωμα (σωματοποίηση) υπάρχει βλάβη. Στο υποχονδριακό σύμπτωμα υπάρχει ναρκισσιστική σχέση, διαμεσολαβεί το Εγώ. Το ψυχοσωματικό σύμπτωμα είναι ακόμα πιο πίσω : δεν υπάρχει ούτε ναρκισσιστική σχέση που έχουμε στον υποχονδριακό. Στο ψυχοσωματικό σύμπτωμα υπάρχει απευθείας εκφόρτιση της ενστικτώδους διέγερσης στο σώμα χωρίς τη διαμεσολάβηση του Εγώ : καλύτερα υποχονδρία παρά βλάβη στο σώμα.

²⁶ Η Ενόρμηση έχει μια **πηγή** , δηλ το σώμα ένα **σκοπό**, δηλ. την ικανοποίηση (κατευνασμός της έντασης) και ένα **αντικείμενο** μέσω του οποίου ικανοποιεί τον σκοπό της.

Εν κατακλείδι, κατά τους ψυχοσωματιστές της Σχολής των Παρισίων, στον ψυχοσωματικό ασθενή υπάρχει αδυναμία λειτουργικής παλινδρόμησης και δεν υπάρχουν στάδια καθήλωσης: το ύστατο σημείο που φτάνει το υποκείμενο είναι το σώμα. Ωστόσο, μολονότι η σωματική καθήλωση σημαίνει τη βλάβη του οργάνου (ξέσπασμα της λιβιδούς πάνω στο σώμα- το σώμα ως **μερικό αντικείμενο**) έχει ταυτόχρονα και μία κάποια ποιότητα λιβιδινικής επένδυσης του οργάνου (σεξουαλικοποίησή του).

Οι Botella και Chervet (στην Ποταμιάνου 2012) με τον όρο *regredience* εννοούν την ιδιότητα του ψυχισμού να παλινδρομεί χωρίς αυτό να συνιστά παθολογική παλινδρόμηση. Επί παραδείγματι, η παλινδρόμηση του ονείρου. Ο Green θεωρεί ότι η παλινδρόμηση και η ψυχοποίηση είναι αλληλένδετες. Υποστηρίζει δε ότι όταν αναστέλλεται η παλινδρόμηση, αναστέλλεται και το ίδιο ψυχικό γίνεσθαι.

Συμπερασματικά

1) Το σώμα γίνεται το σταμάτημα της ενέργειας η οποία δεν έχει επενδυθεί επαρκώς στο αντικείμενο (έλλειψη εσωτερικευμένων αντικειμένων) οπότε θα χανόταν, κάπως σαν ένα εξωτερικό κράτημα. Το σώμα εδώ δεν είναι εσωτερικευμένο αφού η ενστικτώδης διέγερση ξεσπάει/εκκενώνεται επάνω του. Δεν πρόκειται για λιβιδινοποιημένη σχέση με το σώμα αλλά για σώμα εν είδει μερικού αντικειμένου (αντικείμενο «αδειάσματος»).

---

²⁷ Παλινδρόμηση: Όταν το Εγώ δεν μπορώ να τα βγάλω πέρα σε μία παρούσα φάση παλινδρομώ (παλινδρόμηση της λιβιδούς, δηλ. των ψυχικών επενδύσεων). Αυτό είναι η αρρώστια: όταν το υποκείμενο βρίσκει τα πράγματα αδιέξοδα στην πραγματική του ζωή παλινδρομεί, δηλ. ξαναγυρίζει πίσω εκεί όπου σε ανάλογες συνθήκες στο παρελθόν είχε νοιώσει καλύτερα ή τα είχα βγάλει πέρα (προηγούμενα στάδια της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης). Μπροστά στον κίνδυνο να μην τα βγάλω πέρα γυρίζω εκεί που μου είναι οικεία τα πράγματα. Ο Freud θεώρησε πως είναι η έλξη των σημείων καθήλωσης η οποία καλεί την παλινδρόμηση. Πρόκειται για επιστροφή σε παλαιότερες θέσεις. Οι ψυχωσικοί έχουν την τάση να παίρνουν, συχνά, εμβρυϊκές θέσεις. Όταν παλινδρομώ αποφεύγω το τώρα και πάω εκεί όπου τα πράγματα ήταν καλύτερα από το τώρα: καθιλώνομαι /κολλάω εκεί (καθήλωση λιβιδούς). Χωρίς την έννοια της καθήλωσης δεν νοείται διάγνωση. Κατά τους Ψυχοσωματιστές της Σχολής των Παρισίων η οποιαδήποτε παλινδρόμηση η οποία αφορά ψυχικό περιεχόμενο, και του παραληρήματος συμπεριλαμβανομένου, σώζει το σώμα. Σε αυτήν την περίπτωση, δεν υπάρχει φόβος μήπως τα πράγματα σκαλώσουν, σταματήσουν στο σώμα, στο τελευταίο καταφύγιο, ελλείψει άλλων ψυχικών σημείων καθήλωσης.

2) Η σωματοποίηση αφορά τελικά μια έσχατη καταφυγή της λιβιδούς στο αντικείμενο-δηλαδή στο άρρωστο όργανο- ελλείπει ψυχικών εσωτερικευμένων αντικειμένων.

Όταν η ενέργεια χτυπάει το σώμα, η σχέση με το αντικείμενο υποχωρεί, σβήνει. Εδώ κάνω αντικείμενο το σώμα. Εντούτοις, όπως προαναφέρθηκε δεν πρόκειται για λιβιδινοποιημένο /ερωτικοποιημένο αντικείμενο.

Κλινικό παράδειγμα. Νεαρά γυναίκα με συστηματικό ερυθματώδη λύκο σε θεραπεία με συχνότητα δύο συνεδριών εβδομαδιαίως. Η νεαρά υπέφερε από αλλοιώσεις του κολλαγόνου στις αρθρώσεις των γονάτων, εξαιτίας της αρρώστιας (αυτοάνοσο νόσημα). Σε κάποια δεδομένη στιγμή της θεραπείας ζήτησε να σταματήσει την θεραπεία, έστω προσωρινά, διότι η κατάσταση στα γόνατά της είχε υποτροπιάσει (έξαρση της νόσου). Όταν η ασθένεια χτυπά την πόρτα, ο ασθενής αποσύρει τις επενδύσεις του από τα αντικείμενα για να τα μεταφέρει στον εαυτόν του. Όμως στην περίπτωση της σωματοποίησης (βλάβη του οργάνου) δεν πρόκειται για ερωτικοποίηση του σώματος (του οργάνου) - όπως στην υστερία- αλλά για ένα «τίναγμα», μια απευθείας **εκφόρτιση/ άδειασμα/κένωση** της «καυτής» ενστικτώδους διεγέρσεως πάνω στο σώμα εν είδει **μερικού αντικειμένου** (αντικείμενο προς ανάλωσις). Στη σωματοποίηση το σώμα γίνεται μερικό αντικείμενο εκφόρτισης και όχι λιβιδινικό αντικείμενο. Το όργανο γίνεται αντικείμενο καταστροφής, αποτελεί στόχο της μερικής ενόρμησης και όχι λιβιδινοποιημένο αντικείμενο επιθυμίας. Στα φαινόμενα σωματοποίησης το σώμα γίνεται το αντικείμενο της καταστροφικής ενόρμησης ως αποτέλεσμα της **ενορμητικής απομίξεως** (αποσύνδεση της ενορμώσεως του θανάτου με την ενόρμηση της ζωής). Γενικότερα **η φθορά του μαζοχιστικού πυρήνα** οδηγεί συχνά στις σωματικές διαταραχές: η εμπλοκή του σωματικού υπογραμμίζει τις ανεπάρκειες του πρωτογενούς μαζοχιστικού πυρήνα.

Όταν η σωματοποίηση εγκατασταθεί σβήνει η θεμελιακή κατάθλιψη (παραδοξότητα φαινομένου). Αυτό συμβαίνει επειδή το ενορμητικό ξέσπασμα /άδειασμα πάνω στο όργανο αποτελεί την ίδια στιγμή (οξύμωρο) το δέσιμο /επένδυση με ένα αντικείμενο όργανο. Ότι δεν κατέστη δυνατό σε ψυχικό επίπεδο (δέσιμο με ψυχικά αντικείμενα) πραγματοποιείται στο σωματικό επίπεδο (δέσιμο με το σώμα). Η ερωτικοποίηση του άρρωστου οργάνου αποτελεί για τον ασθενή μια ευκαιρία εξελικτικής επανάκαμψης: μέσω της αρρώστιας ο ασθενής αρχίζει να ενδιαφέρεται για αυτό. Έτσι εξηγείται και το εξής παράδοξο κλινικό φαινόμενο : αφορά στην περίπτωση ασθενών βυθισμένων στη θεμελιακή κατάθλιψη οι οποίοι, από τη στιγμή που η σωματοποίηση εγκαθίσταται στη ζωή τους, ξαναζωντανεύουν, αποκτούν ενδιαφέροντα , αλλάζει η διάθεσή τους προς την **υπομανιακή** κατεύθυνση, ξαναβρίσκουν ενδιαφέρον για τον κόσμο.

Ο Freud (1937) διαπίστωνε ότι η προσκόλληση στην ασθένεια και στον πόνο παίρνει το πάνω χέρι όταν εκδηλώνεται η **ανάγκη τιμωρίας**, αλλά πρόσθετε ότι αυτό είναι μόνο μέρος αυτής της δύναμης που, όντας δεμένη με το Υπερεγώ, καθίσταται έτσι αναγνωρίσιμη. Άλλα ποσά της δύναμης αυτής, δεμένης ή ελεύθερης, εργάζονται ασφαλώς σε άλλα μέρη μη προσδιορισμένα του ψυχικού οργάνου

Σχετικά με τις επαναλήψεις στο πεδίο του σωματικού, κατά την *Ψυχοσωματική Σχολή των Παρισίων*, όταν υπάρχουν μεγάλες απογοητεύσεις προερχόμενες κυρίως από αντικείμενα επενδεδυμένα **ναρκισσιστικά** και όχι αρκετά διαφοροποιημένα από το Εγώ, η απώλεια αποδομεί τις ικανότητες των νοητικών αμυνών και κατορθώνει ν' αποδιοργανώσει, να φθείρει τον πρωτογενή *ερωγόνο μαζοχιστικό πυρήνα*. Έτσι επέρχονται στιγμές ή φάσεις κατά τις οποίες η διαπλοκή των δύο ενορμήσεων (ενόρμηση της ζωής και ενόρμηση του θανάτου) παρουσιάζεται σε βαθμό πολύ χαμηλό.

Κατά τους ψυχοσωματιστές της Σχολής των Παρισίων, στον ψυχοσωματικό ασθενή υπάρχει λειτουργική αδυναμία παλινδρόμησης της λιβιδούς σε προγενέστερα στάδια της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης. Ο Fain όπως αναφέρεται στον Δημόπουλο (2013) διατείνεται ότι στις ψυχοσωματικές νόσους **το Εγώ δε μπορεί να μπει σε παθητική θέση**, να παλινδρομήσει, αδυναμία που θα μπορούσε να σηματοδοτεί την αρχή μιας **διαδικασίας αποψυχοποίησης** η οποία ενδεχομένως θα οδηγήσει σε σωματική νόσο. Έτσι, ελλείπει άλλων ψυχικών-εσωτερικών σημείων καθήλωσης τα πράγματα μπορεί να σκαλώσουν, να σταματήσουν *«εξωψυχικά»* στο σώμα το οποίο συνιστά το τελευταίο, το αρχαιότερο καταφύγιο κρατήματος της λιβιδούς (*το ύστατο σημείο που φτάνω είναι το σώμα*). Πρόκειται για το φαινόμενο της *σωματικής καθήλωσης*. Καθίσταται έτσι κατανοητό ότι η οποιαδήποτε *ψυχικού περιεχομένου* παλινδρόμηση, συμπεριλαμβανομένου και του παραληρήματος, σώζει το σώμα. Μολονότι η *σωματική καθήλωση* σημαίνει την βλαπτική **εκφόρτιση** της διεγέρσεως πάνω στο σώμα, εντούτοις ταυτόχρονα μπορεί να επέχει και μία κάποια ποιότητα λιβιδινικής επένδυσης του οργάνου (ερωτικοποίηση του οργάνου). Έτσι το ενορμητικό ξέσπασμα («άδειασμα») πάνω στο όργανο συνιστά την ίδια στιγμή (οξύμωρο) και κάποιο «δέσιμο», μια «σχέση» μ' ένα αντικείμενο έστω σωματικό. Μέσω της σωματοποίησης ότι δεν κατέστη δυνατό σε ψυχικό επίπεδο (το δέσιμο με ψυχικά αντικείμενα) πραγματοποιείται στο σωματικό. Με αφορμή την αρρώστια του ο ασθενής μπορεί ν' αρχίσει να ενδιαφέρεται για το όργανο που νοσεί (ερωτικοποίηση του σώματος) οπότε η σωματοποίηση ενδέχεται ν' αποτελεί γι αυτόν μια ευκαιρία

εξελικτικής επανάκαμψης. Η ζωή του σα ν'αρχίζει ν'αποκτά νοήματα και περιεχόμενο, αρχής γεννωμένης από τη φροντίδα της αρρώστιας του. Έτσι εξηγείται και το εξής *παράδοξο* κλινικό φαινόμενο: αφορά στην περίπτωση ασθενών βυθισμένων στη θεμελιακή κατάθλιψη/χρηστική ζωή οι οποίοι όλως περιέργως αρχίζουν να ξαναζωντανεύουν, αποκτούν ενδιαφέροντα, αλλάζει η διάθεσή τους προς την υπομανιακή κατεύθυνση και ξαναβρίσκουν ενδιαφέρον για τον κόσμο από τη στιγμή που η σωματοποίηση εγκαθίσταται στη ζωή τους. Άλλως ειπείν όταν η σωματοποίηση εγκατασταθεί σβήνει η θεμελιακή κατάθλιψη.

Κλινικό παράδειγμα

Περίπτωση ασθενούς με διάγνωση καρκίνου την οποίαν είδα άπαξ. Είναι μετρίου αναστήματος, γύρω στα 52-53, ντυμένη με τρόπο μάλλον καθημερινό, ωστόσο αρκετά σαγηνευτική. Μου εξήγησε ότι είχε κάνει μια μαστογραφία το 2009, μετά από τρία χρόνια όπου κατά τα οποία δεν είχε κάνει κανένα έλεγχο του στήθους της. Η τρέχουσα μαστογραφία έδειξε ότι κάποιες κύστες που είχε στο στήθος είχαν εξελιχθεί, γεγονός που δεν την εξέπληξε στο μέτρο κατά το οποίο ούτως ή άλλως γνώριζε ότι παλαιόθεν ότι είχε κύστες. Ακολούθησαν 2 περίπου μήνες μιας σχετικής αμέλειας σχετικά με αυτές τις ακτινογραφικές απεικονίσεις. Στη συνέχεια συνάντησε τον γυναικολόγο της ο οποίος της ανακοίνωσε ότι είχε καρκίνο. Η ασθενής, όλως περιέργως και παραδόξως, μου μετέδωσε ότι αυτή η αναγγελία την είχε ανακουφίσει. Όμως από τη στιγμή που μου το είπε, είναι σα να ήθελε να το πάρει πίσω, σα να ντρεπόταν να μου εκφράσει αυτό το συναίσθημα, σα να ήθελε τώρα να το απομειώσει, να το μετριάσει, και έσπευσε τότε να με διαβεβαιώσει ότι, βεβαίως, την ίδια στιγμή, παράλληλα, ήταν πολύ ανήσυχη ως προς το τι μπορούσε η διάγνωση να της προξενήσει, να επιφέρει στη ζωή της. Ωστόσο δεν άργησε να επιστρέψει στο αίσθημα της ανακούφισης, δηλώνοντας εντούτοις ότι αναγνώριζε την παραδοξότητα μιας τέτοιας συγκινησιακής αντίδρασης. Με διαβεβαίωσε ότι, με την ανακοίνωση αυτού του ιατρικού νέου, ολόκληρο το σώμα της χαλάρωσε και ότι ένοιωθε να είναι βυθισμένη σε κατάθλιψη τους τελευταίους 18 μήνες πριν μάθει κάτι για τη διάγνωση. Κατά κάποιον τρόπο, μετέδωσε η ασθενής, «αυτός ο καρκίνος ήταν μέσα μου». Συνέχισε λέγοντας ότι τον τελευταίο καιρό μέσα στο κεφάλι της υπήρχε το χάος, ότι έπληττε στη δουλειά της, το ίδιο και στη ζωή της. Είναι δημοσιογράφος σε γνωστό περιοδικό, με την ειδικότητα της κριτικού τέχνης. Στη συνέχεια, επανήλθε στην κατάσταση του σώματός της λέγοντας ότι, κατά τη διάρκεια όλων αυτών των τελευταίων μηνών, δεν είχε πια σεξουαλική ζωή, επιπροσθέτως εξέλιπε και η σχετική επιθυμία, άλλως ειπείν, το σώμα της ήταν σαν απονεκρωμένο, κατάσταση προσιδιάζουσα στο σώμα του χρηστικού ανθρώπου. Σκεφτόμαστε εδώ ότι ήταν σα να χρειαζόταν να έχει πάντα μια σεξουαλική ζωή, όχι τόσο για να την απολαμβάνει, αλλά για να τροφοδοτεί την πνευματική και διανοητική της δημιουργικότητα ώστε να μπορεί να αρθρογραφεί. Θα λέγαμε ότι είχε, ενδεχομένως, μια *εργαλειακή* σχέση με την σεξουαλικότητά της. Εντούτοις, επέμεινε στη σημασία, στη ζωή της, των σεξουαλικών και σωματικών αισθήσεων και αισθησιασμού που της έδιναν ένα αίσθημα του υπάρχουν και ζείν. Μάλιστα, προσέθεσε ότι, πριν από μερικά χρόνια είχε γράψει ένα βιβλίο πάνω σε αυτήν τη θεματική, το οποίο ονόμασε «ο

οίκος του πόθου». Από την θεματική της σεξουαλικότητας πέρασε συνειρμικά στην μητρότητα. Είχε κάνει διάφορες εκούσιες αποβολές και είχε καταλήξει στο να μην μπορεί να κάνει πια παιδιά. Όταν ήταν 42 ετών, με τον τότε σύζυγό της, υιοθέτησε ένα μικρό κοριτσάκι ινδικής καταγωγής το οποίο, την εποχή που είδα τη γυναίκα, ήταν 16 ετών. Φαίνεται ότι, προοδευτικά, η αναζήτηση σεξουαλικών σχέσεων με τους άντρες μετατράπηκε στην αναζήτηση της ικανοποίησης μέσα από τη μητρότητα. Έδειχνε να προτιμάει περισσότερο τις επαφές και επικοινωνία με το κοριτσάκι της από την επαφή με τους άντρες, σε βαθμό που οι εραστές της ζήλευαν την μικρή, με αποτέλεσμα σιγά –σιγά, οι σχέσεις της με τους άντρες να εκπίπτουν. Την εποχή που χώρισε με τον άντρα της, επίσης δημοσιογράφο, συνάντησε έναν άλλο επίσης διάσημο συνάδελφο με τον οποίον συνήψε σχέσεις κάτω από πολύπλοκες συνθήκες. Αυτός της διηγήθηκε ψευδώς, και για πολύ καιρό την άφησε να πιστεύει, ότι ήταν προσβεβλημένος από καρκίνο και ότι έκανε θεραπείες στο νοσοκομείο. Όταν εν τέλει αντιλήφθηκε ότι αυτός την είχε παραμυθιάσει και ότι ουδέποτε είχε αρρωστήσει, η ασθενής πληγώθηκε βαριά και αιμορραγικά, τον έδιωξε από το σπίτι της χωρίς ωστόσο να μπορεί να χωρίσει απ' αυτόν. Φαίνεται, όπως μετέδωσε η ασθενής, ότι η πλειοψηφία των εραστών της ήταν ζηλόφθονοι. Προφανώς εδώ λαμβάνει χώρα ένα επαναλαμβανόμενο φαινόμενο αναφορικά με την προσωπικότητα των διαφόρων εραστών της. Τα δεδομένα της παιδικής της ζωής (παιδική νεύρωση) δε μπορούν παρά να έχουν επηρεάσει τις διαδικασίες της επιλογής αντικειμένου της ασθενούς. Παντρεύτηκε για πρώτη φορά σε ηλικία 19 ετών, με έναν διάσημο γλωσσολόγο αλλά χώρισε πολύ γρήγορα, μετά από 6 μήνες, για να ζήσει μαζί με έναν άλλο σημαντικότερο καθηγητή αυτήν τη φορά πολύ μεγαλύτερό της. Αυτός αναπαριστούσε για εκείνη μια πατρική φιγούρα και η υποταγή του σ' αυτόν αφήνει να διαφαίνεται στην ψυχική δομή της ασθενούς έναν σαδομαζοχιστικό πυρήνα, ωστόσο άτυπα οργανωμένο, έτσι ώστε, εν τέλει, η ψυχική της οικονομία να μην μπορεί να οργανωθεί γύρω απ' αυτόν. Μετά από 12 χρόνια συμβίωσης με τον καθηγητή, συνάντησε έναν άλλο διανοούμενο, με τον οποίο χώρισε μετά από λίγο για να παντρευτεί τον δεύτερο σύζυγό της. Το σύνολο των ερωτικών της σχέσεων παραπέμπει στην ανάγκη της να ανήκει σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο διάνοησης και κουλτούρας αλλά φαίνεται να είναι ενδεικτικό και της προδιάθεσής να συμμορφώνεται σε συγκεκριμένες κοινωνικές σταθερές. Της ζήτησα τότε να μου μιλήσει για την πατρογονική της οικογένεια και εκείνη μου απάντησε με ευκολία: *«Η οικογένειά μου δεν ήταν διανοούμενη»*, μου μετέδωσε δια μιας». Ο πατέρας της ήταν μηχανικός και η μαμά της Μις Ελλάς. Η ιδιότητα της μαμάς της εξ' ορισμού μας κάνει να σκεπτόμαστε το μέγεθος των ναρκισσιστικών ενασχολήσεων της. Η παιδική ηλικία της ασθενούς σηματοδεύτηκε από τον χωρισμό των γονιών της, όταν ήταν 6 ετών. Ήταν ακριβώς σε εκείνη την περίοδο όπου η μαμά της αρρώστησε από φυματίωση και χώρισε από τον άντρα της. Οι αναμνήσεις που έχει η ασθενής από εκείνη την περίοδο είναι μάλλον ευχάριστες και εύχρωμες. Ωστόσο η ασθενής επικαλείται τη μη διαθεσιμότητα της μαμάς της η οποία ήταν μονίμως απασχολημένη με τη φροντίδα του ίδιου της του εαυτού, ενώ ο πατέρας της συμπεριφερόταν ως επί το πλείστον ψυχρά. Εντούτοις υπάρχει μια φιγούρα η οποία αναβλύζει από εκείνη την περίοδο της ζωής της και που έκανε ώστε να κρατιώνται ζωντανές οι αναμνήσεις εκείνων των χρόνων: πρόκειται για την persona του μητρικού της παππού, ο οποίος ήταν ένας τρυφερός άντρας. Ήταν ζωγράφος και ασχολιόταν πολύ μαζί της. Το ενδιαφέρον της ασθενούς για την τέχνη φαίνεται να συνδέεται με αυτόν τον μητρικό παππού. Μετά τον χωρισμό των γονιών της την στείλανε στην πατρική της γιαγιά, την οποία η ασθενής περιγράφει ως μια γυναίκα

λειτουργική και παχύσαρκη. Η ασθενής έζησε την παιδική της ηλικία και την εφηβεία της ανάμεσα σε αυτήν τη γιαγιά και μια υπηρέτρια ρωσίδα. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια της ζωής της αυτή η περίοδος της παιδικής και εφηβικής ηλικίας της ασθενούς φαίνεται να χαρακτηρίστηκε από μια γνήσια παιδική και εφηβική κατάθλιψη. Μετά το πέρας του λυκείου σπούδασε στην φιλοσοφική σχολή και, αρκετά όψιμα, στα 30 της έγινε καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο, επιλέγοντας μια επαγγελματική διαδρομή αντίθετη από τα ιδεώδη της μητέρας της. Φαίνεται ότι αντάλλαξε ένα ιδεώδες με ένα άλλο. Η φιλοδοξία της ήταν να γίνει συγγραφέας αλλά τυχόν αναστολές δεν άφησαν ώστε να μπορέσει να γράψει. Έγινε λοιπόν δημοσιογράφος, σαν αντίστιξη στην αδυναμία της να γράψει διηγήματα. Μετέδωσε ότι μισούσε αυτό το επάγγελμα, το περιφρονούσε, αλλά, την ίδια στιγμή δε μπορούσε να κάνει κάτι άλλο. Κατά τη διάρκεια της συνομιλίας μου μαζί της μου δόθηκε η εντύπωση ότι στην πρόσφατη προνοσηρή ζωή της, πριν διαγνωστεί από καρκίνο, είχε εγκατασταθεί μια βουβή, ανέκφραστη κατάθλιψη, η θεμελιακή κατάθλιψη. Επιπροσθέτως φαίνεται ότι το ναρκισσιστικό της οικοδόμημα ήταν φθαρμένο εξαιτίας της ανεπιτυχούς ταύτισης με τη μητέρα και της μη ικανοποιητικής σχέσης με τον πατέρα. Εξιδανίκευσε το status του πνεύματος και της διάνοησης, και μαζί με αυτό τους άντρες που το εκπροσωπούσαν, μέσω μια στάσης/ συμπεριφοράς συμμόρφωσης σε αυτό το ιδεώδες, το οποίο ήταν εν τέλει αποκομμένο από την δική της ενορμητικότητα.

Η Ποταμιάνου (1999) μελέτησε γυναίκες που υπέφεραν από **ρευματοειδή αρθρίτιδα** η έκλυση της οποίας, κατά την ερευνήτρια, συνδεόταν με καταστάσεις που είχαν βιωθεί τραυματικά (αποτελέσματα έρευνας η οποία παρουσιάστηκε στο 4^ο συνέδριο ψυχολογίας, στην Αθήνα το 1995). Φαίνεται ότι προηγήσαν της ασθένειας φάσεις μεγάλου (διάχυτου) άγχους με αισθητή την αύξηση των διεγέρσεων και ταυτόχρονη αύξηση της μυϊκής έντασης (υπερεπένδυση των αισθητηριο-κινητικών δραστηριοτήτων) και μείωση της λειτουργικής αξίας των αναπαραστάσεων και των μετουσιώσεων. Τω όντι, πριν από την έκλυση της ασθένειας όλες αυτές οι γυναίκες είχαν έντονες κινητικές δραστηριότητες εν είδει κακέκτυπων μετουσιώσεων και ηρεμιστικών αποφορτίσεων (**αυτοηρεμιστικές διαδικασίες**) με σκοπό τη **συγκράτηση** της επιθετικότητας (η **συγκράτηση** εδώ επιτυγχάνετο και με τη μορφή της χρόνιας δυσκοιλιότητας). Και από άλλους συγγραφείς που ασχολήθηκαν με περιπτώσεις ρευματοειδούς αρθρίτιδας τονίστηκαν οι σεξουαλικές αναστολές και η ισχυρά απωθημένη επιθετικότητα η οποία ανάβλυζε ωμή στα όνειρα (αποτυχία εσωτερικής λογοκρισίας) και στις φαντασίες. Οι ασθενείς εδώ αντλούσαν μικρή ικανοποίηση από τις αντικειμενοτρόπες σχέσεις τους και εμφάνιζαν ισχυρά εξαρτητικά χαρακτηριστικά τόσο στην παιδική ηλικία όσο και στην εφηβεία. Πριν τη σωματοποίηση τους οι ασθενείς περιγράφουν φάσεις υψηλού άγχους, διέγερσης, μυϊκής έντασης και στρες, με υπερεπένδυση στις κινητικές δραστηριότητες στο μέτρο κατά το οποίο η ψυχική επεξεργασία των διεγέρσεων (δηλ. του στρες και του άγχους) δεν επαρκούσε. Είναι σε αυτήν την κατάσταση της ζωής τους που ξεκινούσε η ασθένεια και αυτή η σωματοποίηση συνέπιπτε, σε όλες τις περιπτώσεις που εξετάστηκαν, με καταστάσεις που βιώνονταν ως τραυματικές (π.χ θάνατος προσφιλούς προσώπου, χωρισμός κ.λ.π). Στην περίπτωση των γυναικών αυτών οι αυτοηρεμιστικές διαδικασίες κρίθηκαν ανεπαρκείς, δεν κράτησαν τα πράγματα, λόγω της συσσώρευσης της επιθετικότητας που ξεχείλιζε: οι πρωκτικές καθηλώσεις δεν ήταν αρκετά ισχυρές ώστε να συγκρατήσουν τη διαδικασία της παλινδρόμησης σε επίπεδο ψυχικών/ πρωκτικών καθηλώσεων, π.χ

οργάνωση ενός σαδομαζοχισμού. Άλλως ειπείν η παλινδρόμηση δεν βρήκε σημεία καθήλωσης σε ψυχικό επίπεδο, οι προγεννητικές καθηλώσεις δε μπόρεσαν να σταματήσουν την παλινδρόμηση της λιβιδούς στο ψυχικό, έτσι ώστε να εγκατασταθούν ψυχολογικά συμπτώματα στο νοητικό επίπεδο, ούτε σε επίπεδο συμπεριφοράς ώστε να οργανωθούν διαταραχές συμπεριφοράς και ξεσπάσματα σε πράξεις. Τότε η παλινδρομική κίνηση μπορεί να φτάνει μέχρι το σώμα: φαινόμενο σωματοποίησης. Πρόκειται για μια **αυτοάνοση** αρρώστια, μια απάντηση του ανοσοποιητικού συστήματος: είναι η σωματική άμυνα του οργανισμού η οποία υπερλειτουργεί, εγκαθιδρύοντας μια χρόνια φλεγμονώδη βλάβη στους ιστούς, στο όνομα των ψυχικών αμυνών οι οποίες εκπίπτουν. Αφορά στο τελευταίο σκαλοπάτι συγκράτησης των καταστροφικών ώσεων (αυτές προσβάλλουν το σώμα) εκεί που η αυτονόμησή τους είναι δυνατό να οδηγήσει μέχρι το θάνατο. Η συγγραφέας σημειώνει ότι η χρόνια μυϊκή σύσπαση (χρόνια μυϊκή υπερτονία) οφειλόμενη στις εντάσεις που υπάρχουν προνοσηρά σ'αυτούς τους ασθενείς, ευνοεί την δεκτικότητα στις ρευματικές προσβολές καθώς με τον καιρό θίγει τους τένοντες και τις αρθρώσεις.

Εν κατακλείδι, η ρευματοειδής αρθρίτιδα ως αυτοάνοση νόσος/υπερδραστηριότητα του ανοσοποιητικού συστήματος το οποίο θεωρείται η σημαντικότερη οργανική άμυνα, έρχεται, ως οργανική άμυνα, να υποκαταστήσει τις ελλειμματικές ψυχικές άμυνες. Το σωματικό επίπεδο γίνεται ο αποδέκτης ωμών ενεργειακών φορτίων. Αν οι ψυχικές άμυνες λειτουργούσαν, θα είχαν οργανώσει ψυχικές καθηλώσεις των διεγέρσεων (οργάνωση ψυχολογικών συμπτωμάτων) ώστε να μην χρειάζεται αυτές να παλινδρομούν ως το σώμα και, ξεσπώντας επάνω του, να το βλάπτουν.

Η Χαρμπί Φωτεινή (2015) γράφει: «Ψυχή και σώμα. Άυλο και υλικό, αλληλεπιδρούν, αλληλοεπηρεάζονται και συνυπάρχουν σε ένα οργανικό όλον, εμορμήσεων και διευθετήσεων. Η πρωταρχική ψυχική ενέργεια, τροφοδοτεί την ενόρμηση της ζωής, δημιουργώντας αναπαραστάσεις που εναρμονίζονται με τον εξωτερικό κόσμο. Όταν ανάμεσα στο αντικείμενο επιλογής και στο ιδεώδες υπάρχει σύγκρουση, που δεν μπορεί να διευθετηθεί, τότε υπερχειλίζει η καυτή λιβιδική ενέργεια, αναζητώντας άμεση εκτόνωση. Το ψυχικό όργανο, θαρρείς τότε ότι, αποσύρεται, υποχωρεί, αφήνοντας χώρο στο βιολογικό όργανο να υπερλειτουργήσει μανιωδώς, προσπαθώντας να επιφέρει ισορροπία στον οργανισμό, με τον τρόπο που εκείνο γνωρίζει. Είναι σα να γίνεται το σώμα ένας αγωγός παροχέτευσης της καυτής λιβιδούς που ξεχύνεται από την αδύναμη ψυχή. Συγχρόνως όμως αυτή η διαδικασία θα μπορούσε να αναπαρασταθεί σαν ένα κουδούνι συναγερμού προς το ψυχικό όργανο, που προσπαθεί να το αφυπνίσει από την αδυναμία και την απόσυρση, προκειμένου να προστατέψει τον άνθρωπο από έναν επερχόμενο φαύλο κύκλο, όπου το αδιάσπαστο σύνολο ψυχής και σώματος, συμπαρασύρει το ένα το άλλο, σε μια παθολογική κατάσταση σωματικής -αλλά εν τέλει - και ψυχικής νόσου» (ηλεκτρονική αλληλογραφία με τον Σ. Μπακιρτζόγλου).

Κλινικό παράδειγμα

Νεαρή σε θεραπεία με συστηματικό ερυθρεμάτωδη λύκο (αυτοάνοση νόσος, ασθένεια του ανοσοποιητικού συστήματος). Το ανοσοποιητικό σύστημα θεωρείται ως η προεξάρχουσα οργανική άμυνα. Η υπόθεση εργασίας: το ανοσοποιητικό σύστημα ως οργανική άμυνα υπερλειτουργεί όταν άλλα συστήματα αμυνών τα οποία δρουν σε άλλα επίπεδα (ψυχικές άμυνες) αποδεικνύονται ανεπαρκή.

Η υπερλειτουργία του ανοσοποιητικού συστήματος έχει σαν αποτέλεσμα αυτό να αναγνωρίζει ως «εχθρούς»/ διώκτες εσωτερικά όργανα και να τους επιτίθεται (αυτοανοσία). Αυτό αφορά στη βλάβη του οργάνου μέσω επίθεσης εναντίον εαυτού. Ασθενής: « ένα όνειρο είδα...είμαστε ...μια παρέα σε ένα λόφο σε μια εκδρομή και κατεβαίναμε προς τα κάτω και, κάποια στιγμή, είδαμε ένα μονοπάτι που καιγόταν και φοβηθήκαμε. αυτό προχώρησε και μετά έκανε έκρηξη... και αρχίσαμε να τρέχουμε... και κάτω ήταν ο Σπύρος που όμως εκείνος δεν μπορούσε να τρέξει...» (διάβασε το όνειρο από ένα χαρτί στο οποίο το είχε γράψει). Στην ίδια συνεδρία η ασθενής είπε ότι όταν η μητέρα της πάει να της πιάσει το χέρι εκείνη το τραβάει. Από το υλικό γνωρίζουμε, όπως μας έχει πει άλλη φορά, ότι βλέποντας όνειρα φωνάζει «μαμά». Η ασθενής μέσω του ονείρου αναφέρεται στην *επιθυμία*, η οποία έρχεται τη στιγμή που μιλά για έκρηξη (φωτιά) και για κάτι που καίγεται («καυτές» ενστικτώδεις διεγέρσεις, μη ψυχοποιημένες). Φωνάζει τη μαμά να δράσει προστατευτικά σε αυτό που έσωθεν την καίει και εκρήγνυται (η μαμά ως αλεξιερηθιστικό σύστημα/αλεξιερηθιστικό αντικείμενο). Πρόκειται για τους έσωθεν ερεθισμούς τους οποίους δεν μπορεί να χειριστεί ψυχικά (να φιλτράρει) οπότε αμύνεται σε αυτούς «σβήνοντας» τους μέσω καταστολής. Δεν υπάρχει εδώ η διαστρωμάτωση της απώθησης της αναπαράστασης των ερεθισμών. Δεν θυμάται το όνειρο (το σβήνει), έτσι το γράφει για να μην το χάσει». δεν μπορεί να κάνει τίποτα παρά μόνο να το ανακαλέσει δηλαδή το επικαλεστεί μέσω του γραπτού, μέσω της αντίληψης (οπτική αντίληψη = το γραπτό). Πρέπει να το έχει για να το ανακαλέσει, να γραπωθεί πάνω από το εξωτερικό. Αυτό αφορά στην υπερεπένδυση των εξωτερικών ερεθισμάτων. Η ασθενής τραβάει το χέρι της όταν, βλέποντας τηλεόραση, της το πιάνει η μητέρα της. Πρόκειται εδώ για το φόβο της έκρηξης : φόβος να καταστρέψει (να κάψει) το αντικείμενο όπως το σώμα της.

Γενικότερα, ούτε η ερμηνευτική πολιτική, ούτε οι αντιμεταβιβαστικές θέσεις μπορεί να παραμένουν αμετάβλητες σε ώρες που το σώμα του ασθενούς πάσχει. Ο Marty (στην Σκούληκα 2012) μίλησε για την ανάγκη της **μητρικής λειτουργίας** του θεραπευτού με ασθενείς που σωματοποιούν, παίρνοντας έτσι μεγάλες αποστάσεις από την ουδετερότητα και την κυμαινόμενη προσοχή, αναγκαίες διαστάσεις του ψυχαναλυτικού έργου κατά Freud. Το όντι, ο Marty εισήγαγε στην τεχνική μια διάδραση η οποία δεν είναι οικεία στον ψυχαναλυτικό λόγο, αλλά είναι καίρια στη σχέση μητέρας /παιδιού ως συμπαράσταση, ως διακίνηση ενδιαφέροντος για τον κόσμο και τη γνώση, ως εφησυχασμός σε συνθήκες ανησυχίας και αγωνίας. Στην περίπτωση των ψυχοσωματικών διαταραχών η προβληματική επιβάλλει ο θεραπευτής να κινείται σε δύο αντίθετους άξονες: τον άξονα της ενορμητικής διακινήσεως και τον άξονα της αλεξιερηθιστικής παρουσίας. Ο πρώτος άξων ενεργοποιείται εν σχέσει με κάμψεις του ψυχικού τόνου, όπως π.χ. στην **θεμελιακή κατάθλιψη**, όπου η νοητική οργάνωση αλλοιώνεται από την φτώχεια του λιβιδινικού δυναμικού, συνεπεία **ναρκισσιστικών τραυματισμών**. Ο άλλος άξων καλείται σε δράση όταν οι διεγέρσεις απειλούν να κατακλύσουν το ψυχικό γίνεσθαι.

Ο Faïn όπως αναφέρεται στον Δημόπουλο (2014) ορίζει την αντίληψη σε **τραυματικές καταστάσεις** ως μια **αισθητηριοκινητική διέγερση** που δεν οδηγεί παρά μόνο στον εαυτόν της, με την έννοια ότι *δεν μεταλλάσσεται*. Το σώμα μπορεί να

εκδηλώνει διαταραχές οι οποίες συνιστούν άμεσες επαναληπτικές εκφορτίσεις του τραύματος (άμεση σύνδεση με την τραυματική σκηνή).

Διακρίνουμε ανάμεσα στα σωματικά συμπτώματα **μετατροπής** και τα **ψυχοσωματικά** συμπτώματα: η σωματική γλώσσα του υστερικού συμπτώματος είναι διαφορετική από εκείνη της ψυχοσωματικής διαταραχής:

Το υστερικό σωματικό σύμπτωμα είναι μια αναστολή λειτουργιών (π.χ. δυσκοιλιότητα, ανικανότητα, ψυχογενής στειρότητα, ανορεξία, αϋπνία κ.λ.π. που παριστά τη συμβολική έκφραση του απωθημένου, εκφράζει μια ασυνείδητη φαντασίωση. Το σώμα στην υστερία (νεύρωση) είναι σημαίνον, «ομιλόν». Γίνεται λόγος για το λιβιδινικά επενδεδυμένο σώμα, το **κορμί** (ερωτικοποιημένο, σεξουαλικοποιημένο), το εσωτερικευμένο /λιβιδινικό σώμα από το οποίο το Εγώ αντλεί ευχαρίστηση. Τα υστερικά συμπτώματα μετατροπής είναι ανατάξιμες (αναστρέψιμες) σωματόμορφες διαταραχές οι οποίες δε συνεπάγονται κατ'ανάγκη τη μόνιμη βλάβη του οργάνου, του ιστού ή της σωματικής λειτουργίας.

Η ψυχοσωματική αντίδραση δεν είναι συμβολική έκφραση, αλλά ένα προ-συμβολικό ισοδύναμο, η προ-συμβολική παράσταση μιας συναισθηματικής κατάστασης στη γλώσσα των οργάνων, η οποία δεν υφίσταται πλέον ως τέτοια στο ψυχικό επίπεδο. Οι ψυχοσωματιστές της ψυχοσωματικής σχολής των Παρισίων κάνουν λόγο για το φαινόμενο της σωματοποίησης. Κατά P.Marty η σωματοποίηση είναι μια *αντιεξελικτική πορεία*. Αρχικά το βρέφος δεν είναι παρά σώμα και μόνον σώμα (σωματικό Εγώ). Ακολουθώντας την φυσιολογική εξελικτική πορεία η ανάπτυξη ξεκινά από τις σωματικές λειτουργίες προς τις ψυχικές (προοδευτική εμφάνιση και λειτουργία του ψυχισμού). Κατά τη σωματοποίηση η διαδρομή αυτή αναστρέφεται (παλινδρομηση) : το Εγώ *παλινδρομεί* οδεύοντας προς αντίθετη φορά. Η λιβιδώς οπισθοδρομεί από τις ψυχικές διαστρωματώσεις προς το σώμα με αποτέλεσμα αυτό να νοσεί με την έννοια της εγκατάστασης μιας μόνιμης ανήκεστου βλάβης. Στην περίπτωση της σωματοποίησης (βλάβη του οργάνου) δεν πρόκειται για ερωτικοποίηση του σώματος (του οργάνου) -όπως στην υστερία- αλλά για ένα «τίναγμα», μια απευθείας εκφόρτιση (άδειασμα) της «καυτής» ενστικτώδους διεγέρσεως πάνω στο σώμα. Στη σωματοποίηση το σώμα γίνεται *μερικό αντικείμενο*

εκφόρτισης και όχι λιβιδινικό αντικείμενο, δεν είναι σημαίνον και ομιλών είναι βουβό. Το όργανο γίνεται αντικείμενο καταστροφής και ανάλωσης, αποτελεί στόχο της μερικής ενόρμησης και όχι λιβιδινοποιημένο αντικείμενο επιθυμίας, το σώμα δεν είναι «κορμί».

Οι ψυχοσωματιστές της Σχολής των Παρισίων – αρχής γενομένης από τον Marty – διακρίνουν δύο ειδών παλινδρομήσεις:

-**κινήσεις επαναδιοργανωτικές** (ή ασθένειες κρίσης).

-**κινήσεις αποδιοργανωτικές** (αποδιοργανωτική παλινδρόμηση).

α) Ασθένειες κρίσης: το σώμα των ατόμων σε θεμελιακή κατάθλιψη δεν είναι επαρκώς λιβιδινοποιημένο, ερωτικοποιημένο, δεν είναι κορμί: το χαϊδεύουν και δεν καταλαβαίνει τίποτα, είναι σαν να χαϊδεύουν «μουσαμά». Αντίθετα το λιβιδινικό σώμα μπορεί να παίρνει ευχαρίστηση, π.χ χαϊδεύομαι και ευχαριστιέμαι, τρώω και ευχαριστιέμαι. Είναι σώμα που παίρνει ευχαρίστηση από την ούρηση, την αφόδευση, τη δροσιά της θάλασσας, γενικά από τις διάφορες λειτουργίες του.

Αγαπώ, εκτιμώ το σώμα μου σημαίνει ό,τι όταν π.χ χτυπώ το χέρι μου και πάω στο γιατρό, δείχνω ενδιαφέρον για αυτό το μέρος του σώματος μου, έχω επενδύσει στο σώμα μου. Ας πούμε ότι τραυματίστηκα ή ότι πονάω σωματικά. Θα μπορούσα να σκεφτώ φέρ'ειπείν : « αυτό μου θυμίζει εκείνο το σωματικό πρόβλημα της γιαγιάς, που πονούσε, κ.λ.π» ή «με πονάει το στομάχι μου», οπότε αρχίζω και κάνω συνειρμούς : «με πονάει, άρα θέλει φαγητό, για αυτό διαμαρτύρεται» κ.λ.π. **Εν κατακλείδι**, στην ερωτικοποίηση του σώματος, υπάρχει σύνδεση με ευχαρίστηση.

Ενώ λοιπόν στον ασθενή με θεμελιακή κατάθλιψη το σώμα δεν είναι λιβιδινοποιημένο, η βλάβη του οργάνου θα γίνει η απαρχή ενός σωματικού ενδιαφέροντος: θα αρχίσει να ενδιαφέρεται για αυτό (πάει στο γιατρό, το φροντίζει...). Το σώμα αρχίζει να αποκτά νόημα και αυτό είναι η έναρξη μιας εσωτερίκευσης του σώματος.

Ελλείψει ψυχικού αντικείμενου το σώμα μέσω της νόσου λιβιδινοποιείται, αποκτά σημασία, νόημα σεξουαλικοποιείται. Ιδού η απαρχή μιας επαναδιοργάνωσης: η αρρώστια γίνεται το κίνητρο. Εν τέλει η σωματική παλινδρόμηση εδώ γίνεται αντικείμενο εξελικτικής πορείας στο μέτρο που η λιβιδώς βρίσκεται μονοπάτια πιο ψυχοποιημένα (αναζήτηση νοήματος). Έχει σημασία για τη θεραπεία το ενδιαφέρον του αναλυτή για το σώμα του ασθενή, όταν αυτός νοσεί, ώστε να τον βοηθήσει να ενδιαφερθεί για το σώμα του.

β) αποδιοργανωτικές παλινδρομήσεις: φτάνουν απευθείας στο σώμα, δεν λειτουργούν καθόλου άλλα σημεία ψυχικής καθήλωσης.

8.2.3 Σωματικές νόσοι : κέρδη και οφέλη

1.Το πρωτογενές όφελος του ψυχισμού : Είναι ασυνείδητο. Πρόκειται για την ανακούφιση, τη διευθέτηση μέσα από το σύμπτωμα.

Κλινικό παράδειγμα: νεαρή γυναίκα με συστηματικό ερυθματώδη λύκο σε θεραπεία. Ασθενής: « ο πατέρας μου μου λέει ότι τα νεφρά μου δεν έχουν τίποτα, αλλά φταίει η κορτιζόνη και όλα τα φάρμακα που παίρνω...και αυτό που θα έπρεπε θα ήταν να κάνω παιδιά...δεν ξέρω αν μπορώ να κάνω παιδιά...αλλά εδώ δεν έχω άντρα...τα παιδιά θα συζητάμε;» Η αρρώστια την προφυλάσσει, ενδεχομένως, από το αιμομικτικό άγχος (λύση του άγχους). Είναι σαν να λέει « αφού είμαι άρρωστη, πώς να κάνω παιδιά;». Αφορά στο πρωτογενές ασυνείδητο όφελος διαμέσου της σωματικής νόσου.

2.Το δευτερογενές όφελος: πρόκειται για ό,τι αποκομίζει ό,τι κερδίζει ο ψυχισμός από το **περιβάλλον** χάρη στην αρρώστια, κάτι που συνιστά και ένα σημαντικό παράγοντα αντίστασης στη θεραπεία: τα πράγματα κολλάνε και δεν μπορούν να κινηθούν. Ο Freud έλεγε ότι ο αλκοολικός π.χ δεν θα σταματήσει να πίνει διότι εισπράττει οίκτο από το περιβάλλον του (δευτερογενές όφελος). Ο Fenichel²⁸ διηγείται το εξής ανέκδοτο : αποφάσισαν σε ένα τρελοκομείο να κόψουν πολλά προνόμια στους ασθενείς, οπότε ένας από αυτούς είπε: « τότε τι τρελοί είμαστε;»...Επι παραδείγματι έχω σπάσει το πόδι μου και όλοι με φροντίζουν (δευτερογενές όφελος). Το δευτερογενές όφελος συνίσταται στη χρήση, στη χρησιμοποίηση του συμπτώματος την οποία θα κάνω από τη στιγμή που θα το σχηματίσω. τα δευτερογενή οφέλη του συμπτώματος εν πολλοίς είναι συνειδητά.

Ας σημειωθεί ότι οι έννοιες του πρωτογενούς και δευτερογενούς οφέλους αφορούν κάθε τύπο συμπτώματος, όχι μόνο το σωματικό.

---

²⁸ Fenichel Otto : Αυστριακός γιατρός, ψυχαναλυτής, (Βιέννη 1897 – Λος Άντζελες 1946).

9. Κλινικά παραδείγματα

1. Αφορούν σε διαφορετικές φάσεις μιας νεαρής ασθενούς σε θεραπεία με συχνότητα συνεδριών μια φορά εβδομαδιαίως. Η ασθενής υποφέρει από συστηματικό ερυθματώδη λύκο. Σε κάποια φάση υποτροπής της νόσου η ασθενής πήγε σε γιατρό ακυρώνοντας την προκαθορισμένη ώρα της ψυχοθεραπευτικής της συνεδρίας. Υποθέτουμε ότι πρόκειται για ένα acting out²⁹ με ασυνείδητη πρόθεση την διακοπής της θεραπείας. Η υπόθεσή μας επιβεβαιώνεται, ενδεχομένως, από το γεγονός ότι στην επόμενη συνεδρία δεν κατέβαλε χρήματα για την συνεδρία από την οποία απουσίασε, άλλως ειπείν, ήρθε στην θεραπεία ωμά.

Όταν έρχεται η σωματική κρίση στην επιφάνεια, οι επενδύσεις στη θεραπεία μειώνονται. Τω όντι, σε περίοδο σωματικής κρίσης οι ψυχικές επενδύσεις δεν είναι διαθέσιμες για τον αναλυτή και την ανάλυση, αλλά είναι στραμμένες επάνω στο Εγώ. Σε τέτοιες περιόδους κρίσης μπορούμε να κάνουμε ερμηνευτικές παρεμβάσεις³⁰ γιατί οι επενδύσεις βρίσκονται στο Εγώ (ναρκισσιστική λιβιδώς) και δεν επιτρέπουν τη σχέση με το αντικείμενο (αναλυτής, θεραπευτής). Η σχέση με το αντικείμενο είναι η προϋπόθεση για να γίνει παρέμβαση ή ερμηνεία. Αν δεν επενδύσει ο ασθενής στον αναλυτή, τι ερμηνεία να του κάνει; Όπου υποχωρεί η μεταβίβαση (σχέση με τον αναλυτή) αρχίζουν τα actings. Ασθενής: «... του ζήτησα (στον φίλο της) να πάμε σε ένα ξενοδοχείο για να συζητήσουμε. Έχω βαρεθεί πια να πηγαίνουμε από καφετέρια σε καφετέρια». Μιλά για τη δυσκολία της να έχει τον δικό της ψυχικό χώρο και προσπαθεί να τον βρει κάπου αλλού («ξένος» από το ξενοδοχείο). Αυτό έχει μεταβιβαστικό ενδιαφέρον. Μπορεί ο ψυχοθεραπευτής «ξένος» να δεχθεί να της φτιάξει το χώρο; Ίδου η προσπάθειά της να διευρύνει τον ψυχικό της χώρο: αναρωτιέται αν μπορεί να το κάνει για εκείνην ο ψυχοθεραπευτής της, ένας «ξένος».

Ασθενής: «... ήθελα να μη νομίζει ότι το μυαλό μου είναι συνέχεια στο σεξ, στο ξενοδοχείο. Ήθελα απλά να βρισκόμαστε για να έχουμε ένα χώρο, αλλά αρνήθηκε». Ελπιδοφόρα διάσταση εδώ: το σεξ παραπέμπει στην σεξουαλικοποίηση του σώματος. Εκεί που το σώμα υποφέρει γίνεται προσπάθεια λιβιδινοποίησής του, η θεραπευόμενη δίνει νόημα στο σώμα. Ασθενής: «όταν ήμουν μικρή, ήμουν αγοροκόριτσο. και έκανα μάλλον με τα αγόρια περισσότερο παρέα». Αυτό αφορά σε δυσκολία με το σώμα της (αδιαφοροποίητο). Επειδή είμαστε κοντά στο σώμα, δεν πρέπει να κάνουμε ερμηνεία στο αδιαφοροποίητο, διότι τότε θα της αγγίζαμε ένα πράγμα που δεν μπορεί να επεξεργαστεί. Άλλως ειπείν αποφεύγουμε τις παρεμβάσεις σε πρωτόγονα πράγματα (πρωτόγονες καθηλώσεις). Στις αρχικές συνεδρίες η ασθενής έφερνε μαζί της ένα μπουκάλι με νερό. Πιθανά λανθάνοντα νοήματα: α) κάνει «πυρόσβεση», άλλως ειπείν, σβήσιμο έσωθεν καυτών /ωμών ενστικτωδών διεγέρσεων (επιθετικές,

²⁹ Μέσω μιας συμπεριφοράς (πράξης) στο θεραπευτικό πλαίσιο, ο ασθενής εκφράζει κάτι, μια επιθυμία, την οποία δεν μπορεί να διαχειριστεί λεκτικά.

³⁰ Πρόκειται για την αποφυγή εκ μέρους του αναλυτή αναφορών και παρεμβάσεων σχετικά με κρυμμένες επιθυμίες του θεραπευόμενου δηλ. αποφυγή παρεμβάσεων που δίνουν νόημα σε κάποια επιθυμία. Ο Bion μιλά για την ικανότητα του αναλυτή να μένει στη στέρηση και ο ίδιος: να μπορεί δηλ. να περιμένει (ενώ θα επιθυμούσε να ερμηνεύει) βάζοντας σε στέρηση και τον ίδιο του τον εαυτό.

σεξουαλικές), β) επιθυμία να «βυζιάξει» τον ψυχοθεραπευτή (μεταβίβαση). Έχει να κάνει με τη μητρική λειτουργία του ψυχοθεραπευτή, ο οποίος δίνει προτάσσει το στήθος του. Πρόκειται για την ονειροπόληση της μητέρας. Ο Winnicott μιλά για «κράτημα»(holding): η μητέρα μπορεί να θηλάζει το παιδί της και ταυτόχρονα να σκέπτεται για αυτό, δίνει νοήματα σε αυτά τα οποία το παιδί δεν μπορεί να δώσει (δε νοηματοδοτεί ακόμα). Για παράδειγμα το παιδί είναι ανήσυχο και κλαίει. Μέσω της διαδικασίας της ονειροπόλησης η μαμά λέει λόγου χάριν *«μωρό μου θέλεις να σε αλλάξω ή να σε ταΐσω;»*. Αυτό το σκέπτεται η μαμά για λογαριασμό του παιδιού της. Το παιδί δεν ξέρει αν του λείπει η μαμά του ή αν είναι λερωμένο, αν πεινάει κ.λπ. Νοιώθει τη διέγερση αλλά δεν μπορεί να ξέρει γιατί την νοιώθει. Η μαμά δίνει νόημα, περιεχόμενο σε αυτό το χάος, η ονειροπολούσα μητέρα δρα σαν οργανωτής, οργανώνει τα πράγματα εκεί όπου είναι το χάος.

Οι ψυχοσωματιστές της Ψυχοσωματικής Σχολής των Παρισίων λένε ότι όταν κάποιος νοιώθει μια διέγερση (ανησυχία, δυσφορία) αυτό είναι κοντά και στο σώμα (κοντά στην πηγή της διέγερσης). Ο σκοπός μας είναι σε μια πρώτη φάση να μορφοποιήσουμε τη δυσφορία, δίνοντας συναισθηματικό περιεχόμενο σε αυτό που είναι άμορφο: δίνουμε αναπαράσταση, προτάσσουμε το αντικείμενο (π.χ. πεινάς;) για να δέσουμε το άμορφο χάος, τη διέγερση με κάτι.

Η ασθενής του κλινικού παραδείγματος σε μια μεταγενέστερη φάση της ψυχοθεραπείας μιλούσε περισσότερο για τις σχέσεις της, δεν μιλούσε τόσο για το σώμα της, ενώ σε προηγούμενη φάση επί μακρόν την απασχολούσε το ενδεχόμενο να κάνει αρθροπλαστική καθώς η άρθρωση του γόνατός της είχε φθαρεί εξαιτίας του συστηματικού ερυθρηματώδους λύκου: *« μπορεί να είμαι μίζερη ...φοβάμαι ότι στις σχέσεις μου το πρόβλημα το έχω εγώ...να σας μιλήσω για τον Σπύρο...θα αρχίσω πάλι να κλαίω...»*. Πρόκειται για το παιχνίδι των σχέσεων (συνδιαλλαγή της λιβιδούς και της επιθετικότητας), τα πράγματα παίζονται στο επίπεδο της λιβιδούς, είναι πιο λιβιδινοποιημένα: αφήνει πίσω το σώμα (την αρθροπλαστική), οπότε η λιβιδώς (οι σχέσεις) αρχίζει να έχει το πάνω χέρι. Ασθενής: *« ...δεν ξέρω τι θα γίνει , αν σταματήσω να είμαι ερωτευμένη μαζί του. Αμα δεν είμαι ερωτευμένη, τι μπορώ να κάνω;»*: μιλά εδώ και για τη μεταβίβαση. Ας υπογραμμιστεί ότι, ενώ στην υστερία η μεταβίβαση είναι πιο έντονη, διαφανής, σε έναν ασθενή που σωματοποιεί μπορεί να μην αναπτύσσεται τόσο ή να μην φαίνεται. Στο στιγμιότυπο αυτό της ασθενούς μας έχουμε την πλευρά της σχέσης της ενόρμησης με το αντικείμενο.

Εν κατακλείδι, όπου υπάρχει έρωτας, υπάρχει ενόρμηση. Όπου υπάρχει «σχετίζομαι», υπάρχει αντικείμενο. Όπου δεν υπάρχει ζωντανή ενόρμηση δεν υπάρχει αντικείμενο: δεν σχετίζομαι, άρα μένω στο σώμα μου, εκφράζομαι μέσα από το σώμα μου.

Είναι σαν να λέει η ασθενής: *« αν δεν είμαι ερωτευμένη, δεν σχετίζομαι. Σου εναποθέτω την προστασία μου, ζωντάνευσε μου την ενόρμηση»*. Σε μια συνεδρία, σήκωσε το παντελόνι της μέχρι το γόνατο για να το δώ («επί των τύπων των ήλων») *« να το πηξίμο που σας έλεγα»*. Είναι πιθανή φαντασίωσή της να της το αγγίξω. Άλλο πιθανό νόημα θα ήταν να πέσει το βλέμμα μου επάνω της, δηλαδή πάνω στο γυμνό της σώμα, να δει το σώμα της, δηλ. το βλέμμα του να επενδύσει πάνω στο άρρωστο πόδι. → προσπάθεια ερωτικοποίησης : αν το άρρωστο σώμα είναι μια αδυναμία λιβιδινοποίησης του, με αυτήν της την κίνηση επανεπενδύει πάνω στο σώμα λιβιδινικά εκεί όπου η λιβιδώς είχα αποσυρθεί. Ασθενής: *« ίσως*

χρειάζομαι κάποιον σύμβουλο, κάποιον άλλο να με καθοδηγεί». Χρειάζεται ο θεραπευτής της να είναι σε μεγαλύτερη συναλλαγή μαζί της, να είναι πιο ενεργητικός.

Όταν οι ασθενείς δεν μπορούν οι ίδιοι να σκεφτούν και να φανταστούν, αυτήν τη δουλειά καλείται να την κάνει ο ψυχοθεραπευτής, εκεί ακριβώς που εκείνοι αδυνατούν.

Η ασθενής συνέχισε λέγοντας πως θα ήθελε όλες οι συνεδρίες να είναι όπως μια συγκεκριμένη συνάντηση που είχε λάβει χώρα πριν λίγες εβδομάδες κατά την οποίαν ήμουν ομιλητικός, ενεργητικός. Εκείνη είχε πει στο τέλος εκείνης της συνεδρίας « *σήμερα πήγαμε πολύ καλά*». Επρόκειτο για μια συνεδρία όπου «τράβαγε» εκείνη, «τράβαγα» και ο εγώ. Η θεραπευόμενη είχε αφήσει ένα προκλητικό μήνυμα ανακοινώνοντας ότι δεν θα ερχόταν στη θεραπεία. Της τηλεφώνησα άμεσα παρακινώντας την. Έτσι, λέγοντας «*τα πήγαμε καλά*» είναι σαν να προτιμά αυτό, την «πιεστική» ατμόσφαιρα, από την **ερήμωση**. Είχαμε μπει αμφοτέρωθεν σε **αλληλοδιέγερση** : η ασθενής παίζει κρυφτό και ο θεραπευτής της είναι σε ετοιμότητα (έχει το νου του στο τηλέφωνο καθώς εκείνη δεν έρχεται, και, όταν εκείνη του αφήνει μήνυμα εκείνος της τηλεφωνεί). Πρόκειται για τη συμμετοχή μου στο σαδομαζοχιστικό παιχνίδι, στην κίνησή της : εκείνη με «παίζει» και εγώ μπαίνω στο σαδομαζοχιστικό παιχνίδι. Η ασθενής είχε επίγνωση ότι με «έπαιζε» και αυτό έμοιαζε να την ευχαριστεί. Ασθενής (σα να λέει): «*δεν θα έρθω*» - θεραπευτής (σα να λέει): «*θα έρθεις*» - Ασθενής (σα να λέει): «*τι ωραία που είμαστε*».

Από το κλινικό υλικό εκείνης της περιόδου προέκυψε επίσης ότι ο φίλος της δεν την τροφοδοτούσε ενορμητικά, ότι δεν έπαιρνε από εκείνον ούτε λιβιδινική ούτε επιθετική ανταπόδοση. Μίλησε επίσης για την «ωμότητα» με την οποία την αντιμετώπιζε η γιατρός της (έκανε αναφορές στη γιατρό της καθώς της μιλούσα για το ενδεχόμενο μιας αλλαγής αρθρώσεων και μεταμόσχευσης νεφρού). Η «βαναυσότητα» της γιατρού της ενδεχομένως την τροφοδοτούσε ενορμητικά. Προτιμούσε ίσως το σαδομαζοχιστικό παιχνίδι (κινητοποίηση των ενορμήσεων της) από την «*ερημιά*» λέξη που τον τελευταίο καιρό χρησιμοποιούσε. Έτσι και στη σχέση με το θεραπευτή της έμπαινε στο σαδομαζοχισμό («*τα πήγαμε καλά*»).

Συμπερασματικά: οι μαζοχιστικές κινήσεις αφορούν σε απόπειρες ψυχοσωματικής επαναδιοργάνωσης μετά από μια σωματοποίηση. Επειδή στον ψυχοσωματικό ασθενή πάσχει η λιβιδινοποίηση (σώμα απολιβιδινοποιημένο) μπορούμε να μπούμε στο σαδομαζοχισμό για να λιβιδινοποιήσουμε έστω μαζοχιστικά (ερωτικοποίηση).

10. Μερικά συμπεράσματα.

Σε περιόδους της ζωής μας εκσεσημασμένου στρες ή τραυματικής κρίσης οι ψυχικές άμυνες μπορεί να καθίστανται αδύναμες³¹ να χωρέσουν το πλεόνασμα της διέγερσης που οφείλεται σε αυτές τις καταστάσεις. Η σωματική δυσλειτουργία αναβλύζει τότε ως μία προσπάθεια «επίδεσης» /δεσίματος ωμών, ανεπεξέργαστων διεγερτικών φορτίων τα οποία ξεβράζονται στο σώμα³².

Ασυνείδητα /λανθανόντως ο σωματικός πόνος μπορεί να χρησιμοποιείται ως ένα τρόπος να αποφύγει κάποιος τον ψυχικό πόνο, τη συνειδητοποίηση (γνώση), την ψυχική επεξεργασία.

Οι σωματικές εκδηλώσεις και διαταραχές αποτελούν προνομιούχους τρόπους έκφρασης στη διάρκεια εξέλιξης του παιδιού. Η σωματική εκφραστικότητα μειώνεται σταδιακά καθώς το άτομο εξελίσσεται ψυχικά, αλλά η εν δυνάμει ενεργοποίηση τέτοιων σωματικών εκδηλώσεων μας ακολουθεί σε όλη μας τη ζωή. Κανείς μας δεν μπορεί να έχει «ανοσία» στην εκδήλωση σωματικών διαταραχών. Αξίζει να επισημανθεί ωστόσο πως, σε ορισμένες περιπτώσεις, η σωματική συμπτωματολογία - αποτελώντας σημείο καθήλωσης στο σώμα – μπορεί να αναχαιτίζει περαιτέρω σωματική αποδιοργάνωση. Τότε αποτελεί το σημείο εκκίνησης οργανωτικών διαδικασιών τόσο στο σωματικό όσο και στο ψυχικό επίπεδο.

---

³¹ Εξαιτίας μιας προσωρινής απόσυρσης ή εξαιτίας βασικών ελλειμμάτων στην οργάνωση τους.

³² Αναφερόμαστε εδώ πρωτίστως στις επαναδιοργανωτικές ασθένειες (ασθένειες /ευκαιρίες ψυχικής ανάκαμψης και εξέλιξης).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Γιαννάκουλας Ανδρέας «Ο καθρέπτης και το είδωλο», στα «Ορώμενα: τιμή στον Αριστοτέλη, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2002.

Δημόπουλος Β. «Το σώμα και οι αναπαραστάσεις του», εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2013.

Δημόπουλος Β. «Η ψυχική μορφοποίηση στην ψυχανάλυση». Δελτίο 51 της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος 2014.

Εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ», «Αφήστε τα σώματα να ανθήσουν», 8/2/2009, δημοσιογραφική επιμέλεια Δαφέρμου Κ.

Κανελλοπούλου Βασιλική, «Ψυχαναλυτική Θεώρηση του Πόνου», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

Μαδιανός Μ., «Κλινική ψυχιατρική», εκδόσεις Καστανιώτης, 2003.

Μάνος Ν., «Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής», University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1997.

Μπακιρτζόγλου Σ., Σημειώσεις ψυχαναλυτικής θεωρίας και πρακτικής (Πρόγραμμα Εκπαιδευτικών Σεμιναρίων Ψυχανάλυσης «Επέκεινα-Ψυχαναλυτική Πράξη»), Αθήνα 2003 έως σήμερα.

Νικολαΐδης Ν., Σαββόπουλος Σ. «Θεοφαγία», εκδ. Εστίας, Αθήνα 1994.

Παπαγιώργης Κ. «Περί μέθης», εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1990.

Παπαδόπουλος Ν: «Λεξικό της ψυχολογίας», Σύγχρονη Εκδοτική, Αθήνα 2005.

Πάχτας Χ., Φόρος τιμής στον Αριστοτέλη, στα «Ορώμενα»: τιμή στον Αριστοτέλη, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2002.

Ποταμιάνου Α. «Ψυχανάλυση και Ελληνική κουλτούρα» εκδ. Ράππα (Κέδρος), Αθήνα 1983.

Ποταμιάνου Α. « Διαδικασίες επανάληψης και προσφορές του Εγώ», εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1999.

Ποταμιάνου Α. «Ψυχική οικονομία και δυναμική στις οριακές οργανώσεις», εκδ.

Ποταμιάνου Α. , Εφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» 21/04/2012, δημοσιογραφική επιμέλεια Οικονομάκου Κ.

Ποταμιάνου Α. «Πεπωμένα και σήμαντρα της ενοχής», ανακοίνωση στο Συνέδριο της Ψυχοσωματικής Εταιρείας, Αθήνα 17-18 Μαΐου 2013.

Σκούληκα Α. «Σκέψεις για την επανάληψη στο έργο του Freud». Δελτίο 51 της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος 2014.

Σκιαδά Κ., “Το σώμα σε κρίση”, εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014

Σταμάτης Α. «Μητέρα Στάχτη», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2004.

Φιλippόπουλος Γ., «Εισαγωγή στην Ψυχιατρική», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1991.

Χαρμπή Φωτεινή, ηλεκτρονική αλληλογραφία με τον Σάββα Μπακιρτζόγλου, (5/2/2015)

Χαρτοκόλλης Π.: «Εισαγωγή στην Ψυχιατρική», Θεμέλιο, Αθήνα 1991

Χαρτοκόλλης Π., «Χρόνος και αχρονικότητα», εκδ.Καστανιώτη, Αθήνα 2006.

Χουντουμιάδη Α.,-Πατεράκη Λ., «Σύντομο λεξικό ψυχολογικών όρων» εκδ.Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννενα 1989.

Μεταφρασμένη

Freud S. « Η τεχνική της ψυχανάλυσης», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1985

Freud S. « Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα, 1994

Freud S. «Τοτέμ και ταμπού», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα,1978

Freud S. «Μελέτες για την υστερία», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα,2002

Freud S. «Εισαγωγή στην ψυχανάλυση», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1996

Freud S. «Τρία δοκίμια της σεξουαλικότητας», εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1995

Μακ Ντούγκαλ Τζ. «Τα χίλια και ένα πρόσωπα του έρωτα» εκδ. «Νεφέλη» Αθήνα 2001.

Ξενόγλωσση

Akhtar S. « Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis », Karnac, London 2009.

Anzieu “Le Moi Peau”

Anzieu D. “Le penser. Du Moi-peau au Moi pensant, Dunod, Paris 1994.

Bayro-Corrochano F. “Le corps érogène : l’intime de l’art et de l’inconscient”, εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014

Bergler E., "Principles of self-damage", Int. Univ. Press., New York 1992.

Bollas C. "The mystery of things", Routledge, London, 1999.

Cahn R. (1991) "Du Sujet", Rev. Fr. Psychan. 35,6, σ.71

Chambry J. «De l'anorexie mentale au body building : le corps masculin en question», εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014

Chemana R, Vandermersch B: «Dictionnaire de la Psychanalyse», Larousse, Paris 1995 .

Evans D.: «Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής ψυχανάλυσης», Ελληνικά Γράμματα, Greenacre Ph. "The prepuberty trauma in girls" in "trauma growth and personality", the Hogarth Press, London 1953.

Fain M. "La vie opératoire et les potentialités de névrose traumatique", Rev. Fr. Psychosomatique, αρ. 2, σελ.19, 1992.

Fairbairn D. Ronald W., "Psychoanalytic studies of the personality" Routledge, New York 1986.

Freud S. "Dostoevsky and Parricide", S.E. vol. 21, The Hogarth Press, London, 1961.

Freud S. «The uncanny», S.E. vol. 17, The Hogarth Press, London, 1955.

Freud S. "From the history of an infantile neurosis" S.E. vol. 21, The Hogarth Press, London, 1955.

Freud S. "Beyond the pleasure principle", S.E., vol. 18, The Hogarth Press, London, 1955.

Freud S. "Νέες Διαλέξεις", S. E., t.22.

Freud "Project for a scientific psychology" S.E., vol.1, The Hogarth Press, London 1966.

Green Andre "Narcissisme de vie, narcissisme de mort", ed. Minuit, Paris 2007.

Green Andre « Le travail du negatif », ed. Minuit, Paris 1993.

Guyonnet D. , « La gourmandise est un vilain défaut », εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014

De Mijola A: "Dictionnaire de la Psychanalyse" , Calmann –Levy , 2002.

De Mijolla-Mellor S., Hedjem L., "La transgression dans la fabrique du corps guerrier » εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014

H-Ey, Bernard P. , Brisset Ch.: "Manuel de Psychiatrie", Masson, Paris 1989.

Hoffmann C., « La rage « utopique » des corps », », εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014

Fenichel O.: «The psychoanalytic Theory of Neurosis», Rutledge and Kegan Paul, London 1982 .

Greenson R: «The technique and practice of psychoanalysis», The Hogarth Press, London 1994 .

Jones E. « The life and work of Sigmund Freud », Penguin in association with Hogarth Press, London 1953.

Kaufmann P.: « L'apport Freudien » , Larousse, Paris 1998.

Kernberg Otto "love relations" normality and pathology , Yale university press, 1995 New Haven and London.

Kernberg Otto "Severe Personality disorders" 1984, Yale University Press.

Konstantopoulos E. «Corps en crise et sujet en κρίσις», εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014.

Laplanche J., -Pontalis B. : « Vocabulaire de la Psychanalyse », PUF, Paris 1967.

Levy B., "Le corps en miettes de la post-modernité », εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014.

Marceau J. C. «Freud, Binswanger, Foucault : la psychanalyse à l'épreuve critique de la phénoménologie», Cliniques méditerranéennes, 2001/2 (no 64) Ed. Eres, p. 227-241

Masud M. Khan R.: Dream psychology and the evolution of the psycho-analytic situation, The International Journal of Psycho-analysis, London 1962.

Michaud S. "Lou Andreas Salomé", L'alliée de ma vie, Paris Seuil 1985.

Michel A. : « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Encyclopedia Universalis, Paris 2001.

Pasche F., « Le sens de la psychanalyse », Puf, Paris 1988, Coll. Fil Rouge.

Pieron H. : « Vocabulaire de la Psychologie », PUF., Paris 1981 .

Porot A. : « Manuel Alphabetique de Psychiatrie » , PUF, 1986 .

Potamianou A. "De vortex et de volcans", Περ. Τοπική, 39, Παρίσι, σελ.49-61.

Potamianou A., "Le traumatique" Dunod, Paris 2001.

Reich W., «Character analysis». Ed.Noonday, New York 1991 .

Rosalato G, “Le sacrifice”, Puf, Paris 1987

Roudinesco E., Plon M.: « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Fayard , 1997

Rycroft Ch., «Acritical dictionary of psychoanalysis» ,Penguin.

Saldarriaga B., “Le dégèle une holophrase”, εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014.

Tomasella S., “Le corps mélancolique”,εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014.

Toubiana E., «Dieu reconnaîtra peut être les siens !», εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014.

Zafiropoulos M, «Crise du corps, instabilité de l’image, crise de la psychanalyse», εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014.

Westphal L., “De la paralysie hystérique d’hier à l’anesthésie médicamenteuse d’aujourd’hui » , εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης με θέμα «Το σώμα σε κρίση στον ψυχαναλυτικό και τον ιατρικό λόγο», Αθήνα, 7.11.2014.